

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Katedra Obecné antropologie

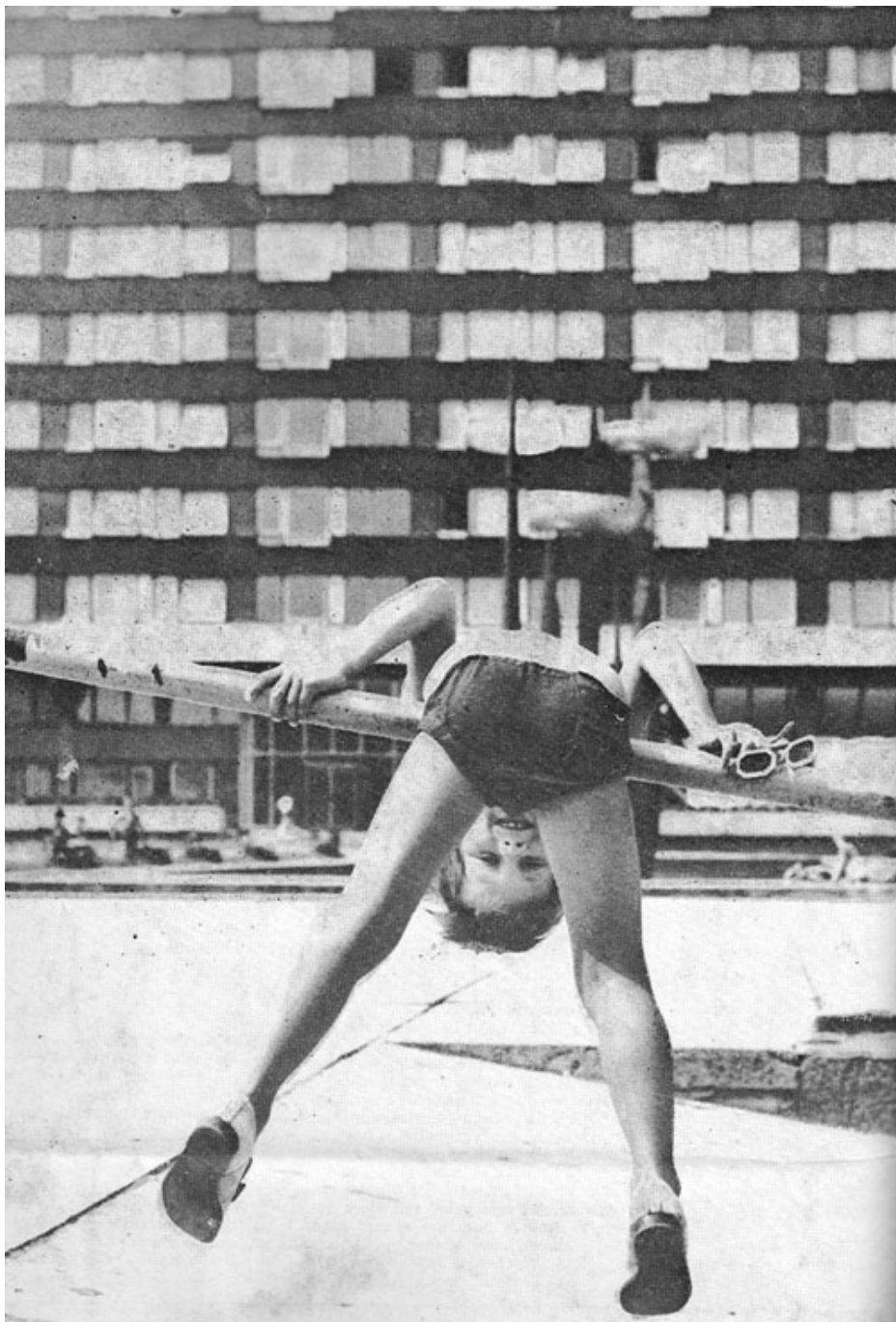
Mgr. Hana Cassi Pelikán

**BYDLENÍ U KOSMONAUTŮ A V „CENTRU
VESMÍRU“: Každodennost panelového sídliště Jižní Město
v Praze v proměnách času**

Disertační práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Praha 2014

(Československý architekt 1978/18-19)

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy v Praze a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze, červen 2014

Hana Cassi Pelikán

.....

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu své disertační práce Doc. PhDr. Zdeňkovi Uherkovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady, přátelskou pomoc a také za trpělivost v průběhu vzniku této disertační práce.

Mé díky patří též PhDr. Zdeňku Doskočilovi, Ph.D. a Zdeňku Zachařovi za jejich přátelskou a odbornou podporu.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem narátorům, bez jejichž laskavosti by tato práce nemohla vzniknout, a také svým nejbližším, kteří to se mnou během jejího sepisování neměli lehké.

Abstrakt

Tématem této disertační práce je zaznamenání každodennosti, forem lokální a kolektivní paměti a vztahů jednotlivců, obyvatel panelového sídliště pražského Jižního Města, ke specifickému urbanistickému a sociálnímu prostoru jejich trvalého bydliště. Práce vychází z výpovědí dlouhodobých obyvatel tohoto sídlištního celku, které byly pořízeny v polostrukturovaných rozhovorech a zaměřovaly se na mapování dobového využívání sídliště ve dvou obdobích českých, resp. československých dějin, období tzv. normalizace a postsocialismu. Rozhovory byly pořízeny jako empirická protiváha k diskursu odborníků na architekturu a urbanismus a mediálnímu diskursu, který se v českém prostředí od roku 1989 výrazně negativně vymezuje vůči odkazu panelových sídlišť jako formě socialistického bydlení *par excellence*. Cílem předkládané práce je podat výklad o genezi a vývoji tohoto veřejného diskursu, který mj. odráží způsob, jakým se česká společnost vyrovnává se svojí komunistickou minulostí, a porovnat ho se zkušenostmi, hodnoceními a aktuálními výzvami v životech dlouhodobých obyvatel sídliště, které se v obecném povědomí vyznačuje špatnou pověstí.

Klíčová slova: panelová sídliště, Jižní Město, bydlení, lokální/kolektivní paměť, lokální/urbánní identita, každodennost, město, tzv. normalizace.

Bibliografický záznam

CASSI PELIKÁN, Hana (2014): Bydlení u Kosmonautů a v „centru vesmíru“: Každodennost panelového sídliště Jižní Město v Praze v proměnách času. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra Obecné antropologie. 172 s. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Abstract

The subject of this thesis is to record the every-day life, local and collective memory, and relationships of individuals – local inhabitants of the ‘panel-housing’ estate, Jižní Město, in Prague – towards the specific urban and social space in which they live. The thesis is based on interviews, with the long-term inhabitants of Jižní Město, which were structured to record their lived experience in the housing estate during two consecutive periods in recent Czechoslovak history – the so-called normalisation and post-socialism periods. The interviews were used as an empirical counterbalance to architectural/city planning discourse and Czech media, which has interpreted the legacy of ‘panel-housing’ estates in a negative way, as the socialist form of housing *par excellence*. The aim of this thesis is to analyse this discourse, which also reflects how Czech society deals with its communist past, and to compare it with the experiences, evaluations and current challenges in the lives of these long-term inhabitants, living in the biggest Czech ‘panel-housing’ estate with a bad reputation.

Key words: panel-housing estates, Jižní Město, housing, local/collective memory, local/urban identity, everyday life, city, so-called normalisation.

Obsah

Úvod.....	8
1. O látce, výzkumu, teorii a metodách.....	11
1.1. Město jako <i>focus</i> a <i>locus</i> kulturní a sociální antropologie	13
1.2. Tradice české a československé urbánní sociologie a antropologie	17
1.3. Prostor, místo a „prostorové zkušenosti“ anebo městská každodennost na křižovatce minulosti, současnosti a budoucnosti	20
1.4. Terénní výzkum, metody a realizace.....	23
2. O genezi vzniku sídlištních panelových „měst“ v komunistickém Československu	27
2.1. Omyly, které poznamenaly jednu epochu	27
2.2. Československá socialistická bytová politika jako „stroj na bydlení“	32
2.3. V zajetí výroby: typizace jako „sloh“ 20. století.....	38
2.4. Panelové sídliště Jižní Město v Praze: podzim československého industrializovaného stavitelství.....	50
3. Příběhy Jižního Města	63
3.1. Sídlištní mýty a paradoxy aneb „ <i>bydlím tady spokojeně už 30 let, ale ještě jsem se nestačila přestěhovat</i> “	67
3.1.1. Noclehárny, králikárny, panelstory a sociální stigma	67
3.1.2. Anonymita a sousedství aneb „ <i>Jaké odcizení, když se celý podnik sestěhuje do jednoho baráku?</i> “	86
3.2. „ <i>Ne sídliště, ale sídlo</i> “ – domov, místní příslušnost a jejich problematizace	95
3.2.1. První léta	95
3.2.2. „ <i>Jižák, Jižák město snů, bydlím tady spoustu dnů</i> “	103
4. Závěr.....	120
Seznam zkratk	126
Seznam použité a citované literatury	127
Přílohy	136
Příloha č. 1 – Základní údaje o narátorech.....	137
Příloha č. 2 – Lokality narátorů na Jižním Městě	138
Příloha č. 3 – Baterie výzkumných otázek.....	139
Příloha č. 4 – Základní statistické údaje o Jižním Městě	140
Příloha č. 5 – Vybrané úryvky z rozhovorů	142
Příloha č. 6 – Obrazová příloha.....	169

Úvod

Panelové domy či lidově *paneláky*, rozsáhlé obytné soubory postavené na periferiích prakticky každého českého města a leckteré české vesničky, můžeme s jistotou označit za jednu z nejvýraznějších přetrvávajících materializací komunistického režimu. Tyto všudypřítomné stavby významným způsobem proměnily podobu československých měst a uniformovaly předměstí velké většiny českých a slovenských sídel. Zřejmě i kvůli své nepřehlédnutelnosti se v porevolučním období ocitly v kategorii výrazných symbolů lidově demokratického režimu a někteří odborníci jim dokonce přisuzují roli novodobých *lieux de mémoire* (NOVOTNÁ 2010). Panelová sídliště (a především pražská panelová sídliště třetí generace, tj. rozsáhlé obytné soubory stavěné od 60. let 20. století na okraji hlavního města) se nicméně kvůli své naddimenzovanosti, šedivosti, uniformitě a nekvalitnímu provedení stala terčem kritiky již v období svého vzniku. Termíny jako „paneláky, králikárny, Jižák“ apod. od té doby v povědomí obyvatel natolik zlidověly, že v běžných hovorech budou o panelových sídlištích zřídka mluvit jinak, než jako o šedivých „noclehárnách“. Není proto divu, že od roku 1989 a později, v kontextu procesu vyrovnávání se s nedávnou minulostí, probíhá v českém prostředí debata ohledně dědictví, významu a budoucnosti těchto staveb a obytných celků.

Panelová sídliště jsou současně také domovem nezanedbatelného procenta populace České republiky. Oproti rozšířenému předsudku o sídlištích jako inferiornímu typu bydlení (což se v českém sociokulturním prostředí mj. projevuje také v podobě až úzkostlivého rozlišování mezi cihlovou a panelovou zástavbou), mají však samotní obyvatelé „šedivých nocleháren“ k místu svého bydliště zpravidla vstřícný postoj. Někteří z nich, jejichž byty jim byly přiděleny dle pravidel komunistické bytové politiky za specifických politicko-sociálních podmínek, zde našli svůj domov, s místem svého bydliště „srostli“ a jeho specifčnosti přijali za své, dokonce se označují za lokální patrioty. Další k sídlišti pociťují lhostejnost, žádné emoce, je to prostě „shluk budov“ anebo „místo k bydlení jako jakékoliv jiné“. V jistých případech je na sídliště pohlíženo i jako na „sociální past“ (když použijí slova jednoho z respondentů), tedy jako místo, k němuž jsou obyvatelé vázáni především skutečností, že nedisponují dostatkem financí na bydlení dle svých představ. Panelová sídliště za posledních dvacet let však prošla řadou proměn společně s celou českou společností. Ani ona nejsou statická a tak žijí (stárnou) a mění se spolu se svými obyvateli, ať už těmi „domorodými“ či těmi nově příchodšími.

Panelové sídliště, jeho dlouhodobí obyvatelé a jejich vzájemný vztah představují ústřední téma této disertační práce. Jeden z důvodů, proč jsem se jím rozhodla zabývat, bylo, že mě zaujal zmíněný tradovaný negativní obraz o životě na socialistických sídlištích. Často jsem přemýšlela nad jeho kořeny a důvody. Připadal mi zajímavý protiklad poměrně poklidného života, který jsem jako nájemkyně zažila na různých sídlištích v Praze, a mediálně exponovaných témat o sociální degradaci, zvýšené kriminalitě či negativním vlivu paneláků na lidskou psychiku. Všimla jsem si, že v českém veřejném diskurzu z existujících sídlišť vyčnívá jedno, které se vyznačuje obzvláště negativní *image* a v mediálních debatách často vystupuje jako svého druhu symbolická reprezentace všech „neduhů“ tohoto typu zástavby – pražské Jižní Město. Tento celek jsem následně zvolila jako místo pro uskutečnění svého terénního výzkumu, jehož prostřednictvím jsem chtěla pochopit kořeny zmíněného rozporu, který je zřejmou příčinou vzniku řady veřejně šířených „mýtů“ (HUBÁTOVÁ-VACKOVÁ – ŘÍHA 2007: 39-57) týkajících se bydlení na sídlišti. Zajímalo mě nejen, o jaké mýty se jedná a jak a proč vznikaly, ale především fakt, jak dlouhodobí obyvatelé sídliště se špatnou pověstí reflektují na prožitou každodennost v tomto specifickém urbánním prostředí, jaké přidávají významy místu svého trvalého bydliště a jak se identifikují s prostředím, v němž bydlí. Základ této kulturně-antropologické studie tedy tvoří osobní a rodinné příběhy, které se zde prolínají s dějinami hlavního města napříč dvěma režimy.

Práce je založena na výpovědích osob, které dlouhodobě pobývaly či pobývají na sídlišti Jižní Město. V polostrukturovaných rozhovorech, které jsem s nimi vedla, jsem se zajímala o jejich každodennost, tedy biografickou zkušenost života na sídlišti, a především o jejich osobní názory a hodnocení. Snažila jsem se identifikovat různé formy vztahů, které pociťují ke svému bydlišti, již je specifickým urbanistickým, architektonickým, historickým a sociálním prostorem. Dotázaní se vyjadřovali jak k minulosti prožité na sídlišti, tak k jeho vývoji a proměnám a mj. také k tomu, jestli se během času a na pozadí vlastního individuálního vývoje nezměnil způsob jakým sídliště „zakoušeli“. Dále jsem se také zaměřila na analýzu kolektivně předávaných stereotypů (výše zmíněných mýtů), týkajících se panelových sídlišť, přičemž jsem vycházela z debat, odehrávajících se na půdě českých časopisů a novin. Pro předloženou práci je tedy klíčová oblast identifikace různých forem vztahů jedinců a společnosti k tomuto specifickému obytnému prostředí v kontextu měnící se lokality a též na pozadí komplexnější otázky transformace postsocialistických měst obecně.

Teoreticky je tato studie založena na závěrech, vycházejících z analýzy budování hodnotových vztahů mezi lidmi a místy, které obývají, a přidělování významů těmto místům, tedy procesu, který z prostoru utváří tzv. vepsaná místa (*inscribed places*, LOW –

LAWRENCE-ZUŇIGA 2003: 13). Prostředkem k výzkumu zmíněných vztahů jsou osobní vzpomínky jednotlivců, kteří je dlouhodobě utvářejí. Jedním z hlavních cílů této práce je tedy zjistit, „jakým způsobem se lidská zkušenost zapsala do dílčích míst a jak tyto prostory udržují vzpomínky, které se vztahují ke konkrétním jednotlivcům a událostem“ (LOW – LAWRENCE-ZUŇIGA 2003: 13).

Práce je rozdělena na tři části. První pojednává o výzkumné metodologii, představuje narátory, s nimiž jsem mluvila, a metodické postupy při realizaci terénního výzkumu, stejně jako dílčí teoretická východiska. Druhá kapitola je věnována dějinám panelových sídlišť v československém prostředí, analýze komunistické bytové politiky a výstavby samotného Jižního Města. Poslední kapitola je věnována analýze samotných rozhovorů, vedených s dlouhodobými obyvateli Jižního Města, a vypráví příběh „prožitého“ města. Na pozadí odborných a teoretických debat se žité příběhy liší svojí různorodostí, vějířem postojů, konstant a proměn, které se v organickém předivu lidských biografii prolínají, proplétají, a mnohdy si vzájemně odporují. Jsou důkazem bohatosti nejen symbolických reprezentací a individuálních prožitků města, ale i narativních výzkumů *per se*.

Předkládaná práce je interdisciplinární a její interpretační linie je vedená napříč několika disciplínami, především kulturní a sociální antropologie, sociologie města, architektury, urbanismu a humánní (socioekonomické) geografie. Práce nemá v úmyslu stát se příručkou neduhů současných panelových sídlišť v českém prostředí a neumí poskytnout ani komplexní návod na jejich odstranění. Její ambice jsou skromnější. Domnívám se, že kvalitativní výzkum provedený na lokální úrovni za dodržení metodologických, technických a etických standardů, má potenciál zaznamenání aktuální podoby zkoumaného sociálního fenoménu. Je tedy vhodným prostředkem k uchopení nálad, hodnocení a v krajní linii také plánů současných obyvatel, které jsou klíčové pro udržení sociální stability jakéhokoliv místního společenství. Kromě případných rizikových procesů, týkajících se segregace či chudoby, lze prostřednictvím podobných případových studií poukázat také na procesy žádoucích, např. na podoby identifikace místních obyvatel se svým obytným prostředím či lokálního patriotismu, které se i v prostředí Jižního Města v současné době odehrávají.

1. O látce, výzkumu, teorii a metodách

Život na „socialistickém“ panelovém sídlišti je pro obyvatele střední Evropy relativně novou životní zkušeností. Obytné čtvrtě stavěné panelovou technologií, které v mnoha případech měly fungovat i jako samostatná města, masově vznikaly ve všech evropských státech od druhé světové války bez ohledu na jejich dobové politické zřízení. Socialistická mutace paradigmatu o finančně dostupném, zdravotně nezávadném a kolektivním bydlení, kterou lze vystopovat již u utopistických socialistů, se zaměřovala především na rychlé vyřešení akutní bytové krize, se kterou se ve zmíněném období potýkala celá Evropa. Sídliště tohoto typu vyřešily palčivý problém bydlení pro tisíce rodin, nicméně je veřejně přijímáno, že tak učinili formou kompromisu. Pro své nekvalitní provedení, uniformitu a „šedivost“ se záhy staly terčem společenské kritiky. Od 70. let minulého století byla navíc panelová sídliště dominující stavební formou v průmyslových městech socialistického bloku a stala se proto významným symbolem každodennosti komunistického režimu.

Tato práce vznikla ze zájmu o **individuální rozměr prožitku městské každodennosti tohoto typu** (čili města jako *způsobu života*, pokud použiji slova Louise Wirtha, VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK 1996: 1095). Jejím středobodem je analýza narativních výpovědí o specifické urbánní životní zkušenosti – zkušenosti života na panelovém sídlišti –, která je formována každodenními praktikami jeho obyvatel, individuálními formami osvojování si prostoru a vytvářením hodnotových vazeb k tomuto prostoru. V této konstelaci, která odráží moderní pojetí městského prostoru jako procesu a „otevřeného systému významů“ (GULIN ZRNÍČ 2009: 25), vzniká také urbánní identita a pocit místní příslušnosti, lokálního patriotismu a domova. Zmíněné koncepce patří do teoretického základu, jehož pomocí se v této práci budou klást otázky a odehrávat analýza. Jak současní obyvatelé největšího českého socialistického sídliště, které je více než dvacet let po pádu komunistického režimu stále označováno za model „betonu a odcizení“, prožívají svoji každodennost, a jak vzpomínají na tu minulou? Jak hodnotí urbanismus prostoru, který obývají a jaký (pokud nějaký) mají k němu vztah (emoční, každodenní a praktikovaný)? Cítí se na sídlišti Jižního Města „jako doma“, zůstanou zde anebo jsou panelová sídliště skutečně odsouzena být trvalým „rezervoárem mobility“? Jaké mají vztahy s dalšími obyvateli a prožívají nějakým způsobem tradované odcizení? Cítí se na Jižním Městě bezpečně? Reflektují, že by je místo jejich pobytu nějak ovlivňovalo, mělo nějaký kvalitativní vliv na jejich životy?

Ke všem kladeným otázkám jsem přistupovala s vědomím, že lidský vztah k místům je sociálně konstruován, že se utváří v čase a skrze každodenní praktiky. Místa jsou „politizované, kulturně relativní, historicky specifické, lokální a mnohočetné (*multiple*) zkušenosti“ (RODMAN 1992: 641). Autorka citace, antropoložka Margaret Rodman, zahájila na začátku devadesátých let debatu, již se snažila otrást zdánlivou neproblematickostí antropologické koncepce prostoru jako statického „umístění“ (*setting*) terénních výzkumů. S odkazem na socioekonomickou geografii a analogicky ke konceptu *multivocality* (interpretační přístup pracující s relativitou jako organickou součástí lidského vědění, který přidává stejnou váhu a relevanci různým „hlasům“, jimiž k nám promlouvá lidská zkušenost), navrhla koncept *mutilocality*, který místa definuje ve vztahu k prožité zkušenosti (tzv. *experienced places*). Místa jsou sociálně a prostorově konstruována a jsou na ně vázány různorodé významy a hodnoty lidí, kteří je obývají či navštěvují, proto místa, stejně jako lidé, mají vlastní příběhy, vlastní narativy. „Místa, jako hlasy, jsou lokální a mnohočetná. Pro každého obyvatele má místo jedinečnou realitu, takovou, v níž je jeho význam sdílený s dalšími lidmi či s dalšími místy. Články těchto řetězů prožitých míst jsou vykovány z kultury a historie.“ (RODMAN 1992: 643). Můžeme proto říci, že ústředním tématem této práce je Jižní Město jako *experienced place*.

Idea *mutilocality* se bytostně dotýká nejen výzkumných postupů, cílů a zájmů, nýbrž i výsledků této studie: i když je konkretizovaná a zaměřená, není s to v celosti uchopit mnohoznačnost lidské zkušenosti ve vztahu ke zkoumanému tématu. Žít ve městě znamená žít lokálně a konkrétním čase a lze vždy přepokládat, že by odpovědi získané u jiných narátorů, v jiné době a za jiných podmínek (nemluvě o zvolení jiné „optiky“ či jiných postupů analýzy a interpretace) vrhly na problematiku odlišné světlo. Snad to nejlépe doložím na příkladu samotného prostoru, jehož analýze se věnuji. Urbanistický celek Jižního Města nepředstavuje v paměti osob zde dlouhodobě pobývajících či registrovaných k trvalému pobytu jednu ucelenou oblast. „Jsme s bydlením spokojeni, protože Jižní Město II, to je něco jiného než Jižní Město I“, několikrát během rozhovoru zopakoval manželský pár. „Tady na Hájích je to v pořádku, ale okolí Opatova bych nechtěl zažít“, dodal další narátor. V rozhovorech se setkáme s tvrzením jako je: „U nás (na Hájích) je to nejlepší, protože tady je konec, za námi už jsou jenom pole a pak už jenom Petrovice, myslím si, že ostatní to nemají tak pěkný jako my“, ale také: „Nechtěla bych asi bydlet tam dál jak jsou Háje, kde jsou ty dlouhé paneláky, jsem ráda, že jsem tady“. K místům, která jsme si osvojili, vážeme tedy jisté, zcela individualizované významy. Často se tak děje na podkladě srovnání, která jsou opět zcela individuální a mnohdy se odehrávají i na úrovni mikrojednotek, např. jednotlivých ulic,

vchodů či dokonce pater domů. Navíc, naše zážitky, prožitky, hodnocení, psychickou a fyzickou pohodu či nepohodu ve vztahu k místu neformují pouze materiální podmínky městského prostředí, v němž se pohybujeme, ale také naše povaha, biografie, umístění v čase našeho života či naše ekonomická situace. Město proto nikdy nezažíváme zcela stejně a stejně tak ani způsob, jakým vnímáme urbánní prostředí, nebude, vzhledem k různorodosti faktorů, které ovlivňují naši paměť, vždy stejný. Prostřednictvím rozhovorů s místními obyvateli je nicméně možné nahlédnout do interpretačního rejstříku „příjemců“ experimentu „socialistického bydlení“ ze 70. let minulého století a zahájit tak diskusi jak o jeho „prožitých“ dopadech, tak o jeho aktuálních a minulých podobách, a o nejednoznačnosti lidské zkušenosti obecně.

Tato studie podává výklad o dynamických a sociálně konstruovaných „významech města“ (GULIN ZRNIC 2009: 7), které definujeme jako individuální a originální způsoby osvojování si městského prostoru a jeho „změkčování“ skrze proces vepisování osobních a neopakovatelných zkušeností. Vychází z poznatků několika oborů, především urbánní antropologie a sociologie, socioekonomické geografie, sociologie architektury a antropologie/sociologie každodennosti, a o výzkumném tématu pojednává formou kvalitativní studie s prvky etnografie, jejímiž hlavními prameny jsou polostrukturované rozhovory s místními obyvateli, dobový a současný tisk a poznatky z neformálních návštěv a pozorování na samotném sídlišti. Na Jižní Město, největší panelové sídliště v České republice, se pokusím podívat také perspektivami, které navrhl a popsal francouzský sociolog a filosof Michel de Certeau (DE CERTEAU 1984: 91 – 110), a to jak zdola, očima jednoho chodce, který si prostor přisvojuje funkčně, emočně a esteticky, tak shora, ptačí perspektivou nad sídlištěm jako celkem, kterou v této práci reprezentuje dobový a současný odborný a mediální diskurz.

Prvním krokem na cestě k naplňování těchto cílů je kapitola, v níž se pokusím stručně nastínit teoreticko-metodologické mantinely, z nichž vycházím. Bude zde řeč o tradicích výzkumu města a o městské každodennosti a v neposlední řadě zde představím také své narátory, prameny a analyticko-interpretací kroky.

1.1. Město jako *focus* a *locus* kulturní a sociální antropologie

Problematika urbanizace, tvorby a proměn měst a života jeho obyvatel se těší dlouhodobému a kontinuálnímu zájmu ze strany sociologů a antropologů. Od vzniku Chicago school of Human Ecology, která antropologický výzkum přenesla do každodenních a

„neexotických“ podmínek moderních urbánních celků, až po dnešní výzkumy dopadů globalizace, se města zkoumají jako organické celky, které podléhají „evolučním“ principům vývoje – pod tlakem nových okolností (ať už historických, sociálních, demografických, či dalších) dochází k jejich neustálému přetváření a proměnám. Správné pochopení dějin a vývoje měst bude z tohoto důvodu vždy *path-dependant* (ANDRUSZ 1996: 5), jinými slovy, bude závislé na studiu toho, co současnou situaci formovalo – ať už národních a regionálních specifik, anebo dějinných, ekonomických a ideologických okolností, jimiž byl vývoj města či jeho dílčích částí podmíněný.

Výzkum měst a městských témat je tedy z podstaty věci interdisciplinární a vyžaduje spolupráci různých vědeckých přístupů a pohledů. Sociologicko-antropologická konjunktura pak předpokládá i střídání, resp. flexibilitu metodologických přístupů v souladu s principy kvalitativního výzkumu a jeho „kutilským“ pojetím (*bricolage*).

V rámci antropologie je výzkum měst tradičně doménou urbánní antropologie. K definitivnímu ustavení této subdisciplíny, která se zabývá „jak studiem kulturních systémů měst, tak provázaností měst s většími či menšími celky a populacemi v rámci celosvětového urbánního systému“ (KEMPER–ROLLWAGEN 1996: 1337), došlo poměrně pozdě, teprve v 60. letech minulého století. Ustavení disciplíny však předcházela etapa, během níž byla publikována díla, která významným způsobem ovlivnila antropologii a společenské vědy, ať už se jedná o etnografické mikrosondy do prostředí multietnického Chicaga z přelomu 20. a 30. let minulého století, manifest urbanismu z pera Roberta Ezry Parka, výzkumy Roberta Redforda a Oscara Lewise o dynamice proměn rurálního prostředí v Mexiku či analýzu sítí v městském prostoru z pera Edwarda Goffmana. Teprve období 60. let minulého století však doneslo skutečný rozkvět disciplíny, který následně vedl ke vzniku pozoruhodného počtu publikací teoretického a praktického rázu. Město v nich bylo nejčastěji tematizováno v souvislosti s „tradičními“ antropologickými tématy jako jsou migrace, studium příbuzenských vztahů a spotřeby, analýza komunit, rodin a sítí či městská chudoba. Zaměření a linie vývoje disciplíny se pak samozřejmě poněkud lišily vzhledem k jednotlivým národním tradicím. V americkém prostředí od dob Chicago School dominovalo téma etnicity, migrace a chudoby s důrazem na umístění terénního výzkumu do města, v latinskoamerickém prostředí převažovaly výzkumy o městské segregaci a chudobě, významných výsledků v Evropě dosáhla tzv. manchesterská škola antropologie, která se od 40. let zaměřovala na výzkum třídních konfliktů a sociálních sítí a vypracování podrobných případových studií, a např. v prostředí italském se studovala kultura dělnických hnutí v průmyslových městech. V 70. letech minulého století se akademici začali výrazně zabývat také otázkami metodologického

rázu a o něco později byla mj. zahájena i debata o zaměření disciplíny jako takové, která by ideálně neměla být pouhou „antropologií ve městě“ (reprezentují „standardní“ antropologické výzkumy prováděné ve městě, jako je např. studium příbuzenských vztahů), nýbrž „antropologií města“ (kde město jako takové představuje hlavní náplň zájmu badatelů).

Dle Sethy M. Low, bývalé předsedkyně Americké antropologické asociace a jedné z hlavních současných teoretiček antropologie města, došlo k nejvýznamnější teoretické tranzici urbánní antropologie v 80. letech minulého století v okamžiku odklonu vědeckého zájmu od tradičního tématu sociální organizace města směrem ke studiu *politické ekonomie města*, resp. ke studiu sociálních dopadů kapitalismu (LOW 1999: 3-4). Osmdesátá léta minulého století byla také obdobím, během něž se antropologové začali odklánět od lokálně ukotvených mikro-výzkumů a zvýšenou pozornost začali věnovat mezinárodním souvislostem a srovnáním, syntézám, dopadům globálních politicko-ekonomických systémů, inter- a transkulturním studiím, a historii obecně.

Zatímco se urbánní antropologie od svého ustavení věnovala především tématům, která navazovala anebo většinou byla spíše v opozici s tradičně ukotvenými výzkumy vesnických oblastí (migrace, sociální sítě, příbuzenské vztahy, chudoba, etnicita, etc.), od 80. let rozšířila disciplína své působení na prakticky každý známý aspekt městského života, což ve výsledku umožnilo také lepší propojení urbánní antropologie s dalšími disciplínami (KEMPER–ROLLWAGEN 1996: 1341) (i když někteří badatelé toto propojení stále hodnotí jako nedostačující, viz LOW 1999: 1-2). Za jedno z jejich významnějších témat lze v současné době označit také studium strukturálních sil, které formují *urbánní zkušenost*, tedy studium každodenností v městském prostoru, individuálních vzpomínek a kolektivní paměti v textových reprezentacích sesbíraných antropology, jelikož v sobě implicitně obsahují potenciál pro vysvětlení a pochopení širších makro procesů ovlivňujících městskou realitu a témat jako jsou např. formace tříd, dopady urbanismu, plánování, tvorba městské hierarchie, etc.

Od 70. let minulého století začaly vznikat také první syntézy urbánní antropologie. Jednu z klíčových, nyní klasických děl, vydal švédský antropolog Ulf Hannerz v roce 1980 pod názvem *Exploring the City: Inquires Toward an Urban Anthropology*. Nastínil v ní klíčová díla, která disciplínu formovala a zahájil v ní mj. také debatu o antropologii ve městě/antropologii města. Reflektující „tradice“ antropologického výzkumu, Hannerz věnoval závěr publikace návrhu budovat flexibilnější konceptualizace, které by se nezaměřovaly výhradně na tradiční témata ve vztahu k výzkumu mikrojednotek, ale dokázaly by přispět k integrovanějšímu pohledu na město a život v nich, v duchu „ideálu“ komplexní či

totální etnografie. Hannerz navrhl zkoumat fluiditu města, jeho neustálou proměnlivost, jako antropologicky mimořádně zajímavé a syntetizující téma. Proměnlivost města vychází, dle teorie, kterou navrhl, z dynamiky střídání rolí a vztahových repertoárů jednotlivců, jejich neustálého vyjednávání (*role negotiations*), budování komplexních vztahů mezi lidmi (*multiplexity*) a vzniku sítí (*networks*). Lidský repertoár rolí a sítí je také podroben neustálé změně, jelikož se mění podmínky života ve městě a život nás samých: stěhujeme se, měníme práce, rozvádíme; některé role sledujeme, z některých se snažíme vymanit, některé zcela nově vytváříme. Neustále se mění také naše domény, a v jistých případech (např. u kariérního postupu) provádíme také jejich cílevědomý management, plánujeme, budujeme, posouváme se, hodnotíme. Hannerz tento komplexní systém navrhuje začít sledovat z pozice domény zaopatřování se (*provisioning*), tedy ekonomických aktivit jednotlivce, které ve většině případů mají mimořádný vliv na ty další, jako jsou rodina, volný čas, etc.

Že se antropologie města posouvá směrem ke studiu stále komplexnějších témat, dokazuje také sborník *Theorizing the City: The New Anthropology Reader* již zmíněné Sethy M. Low z roku 1999. Autorka do něj zařadila novější antropologické studie, které se vyznačují interdisciplinarností a flexibilitou a které, dle jejího názoru, významně přispěly v rozvoji urbánních studií jako nadřazeného celku studia měst a forem městského života obecně. V úvodu sborníku se pokusila o kategorizaci nejdůležitějších a teoreticky nejpřínosnějších současných oblastí zájmů urbánních antropologů, které představila skrze sérii obrazů či metafor o jednotlivých „typech“ měst (LOW 1999: 5- 21).

Autorka vybrané studie zařadila do několika kategorií. První skupinu tvoří výzkumy zaměřené na *sociální vztahy a procesy ve městě*, které jsou dále kategorizovány do čtyř skupin, a to do měst „etnických“, zabývajících se otázkami přistěhovalectví ve vztahu k sociální organizaci města, „genderových“, analyzujících role žen a mužů v městském prostoru a ve vztahu k práci, „segregačních“, zahrnující výzkumy o formách mezilidské segregace v městském prostoru, a měst „v opozici“ (*contested city*) studující fenomény urbánní rezistence a sociálních hnutí a zabývající se širokou škálou témat, analýzou festivalů subkultur počínaje a politicky motivovaným přejmenováváním ulic konče.

Druhý významný okruh tvoří studie o *ekonomických procesech ve městech*, které autorka rozdělila na města „deindustrializovaná“, vypořádávající se se zánikem či redukcí pracovních míst v tradičních průmyslových odvětvích, „globální“, prožívající dopady globálních politicko-ekonomicko-sociálních procesů, a „informační“, zkoumající důsledky informačně-technologických procesů, nezávislých na prostorovém umístění, v urbánním kontextu.

Do třetí skupiny patří studie o *urbanismu, plánování a nových pojetí architektury* a jsou autorkou organizované do měst „modernistických“, studujících sociální a kulturní dopady moderního urbanismu (např. koloniální města či města postavená dle zásad hnutí CIAM), „postmoderních“, zabývajících se dopady pozdního kapitalismu na urbánní prostředí a následného vzniku fluidních forem identit a sociálních příslušností (mezi něž patří např. takové fenomény jako jsou olympijská města či „města iluzí – Disneyworldy), a do měst „opevněných“, vyznačujících se různými formami prostorové segregace a izolace, jako je např. rezidenční segregace či (násilné) přivlastňování půdy, zdrojů či veřejných míst.

Poslední skupinu, zahrnující studie o *urbánním náboženství a urbánní kultuře*, reprezentují města „posvátná“, v nichž jsou městský prostor a každodennost organizovány skrze náboženské symboly či rituály, a města „tradiční“, reflektující snahy o udržení tradic v urbánním prostředí.

Současné dominantní trendy urbánní antropologie lze dle Sethy M. Low spatřovat především v oblasti rasových, třídních a genderových vztahů v urbánním kontextu, politicko-ekonomických výzkumů na transnárodní bázi a symbolického a sociálního vytváření městského prostoru a plánování (LOW 1999: 21). Zmíněný výčet svědčí o tom, že se soudobá urbánní antropologie rozšiřuje a interdisciplinárním přístupem systematicky obohacuje naše znalosti o dynamických kulturních a sociálních procesech odehrávajících se v moderních městech.

1.2. Tradice české a československé urbánní sociologie a antropologie

Začátky sociologie a antropologie měst v českých zemích se odehrávaly na pozadí teoretických a praktických úvah o dynamice ovlivňování městského a vesnického prostředí, především z hlediska dopadů industrializace a urbanismu na venkovské komunity. Tradičně se za pionýry v oblasti kulturního a sociálního výzkumu měst uvádí historici a folkloristé Zigmunt Winter a Čeněk Zíbrt, kteří se věnovali výzkumu městských obyčejů za účelem jejich uchování a revitalizace, a také sociolog I. A. Bláha, který položil základy české sociologie města. Bláhovy výzkumy města z počátku 20. století lze z dnešního hlediska jak tematicky, tak metodologicky hodnotit jako vyspělé. Dlouhodobě se zabýval především psychologii malých měst a inovativní byly i jeho výzkumné postupy (je zřejmě pionýrem dotazníkového šetření v českých zemích, JANÁK 2006: 14). V roce 1914 publikoval vůbec první českou monografii o městě (*Město. Studie sociologická*) a v 30. letech uskutečnil komplexní výzkum Brna, jehož zpracování však znemožnily politické poměry v poválečném

Československu. Město konceptualizoval především jako pokrokový společenský prvek a urbanizaci jako základ rozvoje moderní společnosti. V předválečném období se podobné výzkumy uskutečnily také v Praze, vedené sociology A. Boháčem a Z. Ullrichem, kteří se zaměřovali na fenomén suburbanizace a výzkum pražských předměstí.

Významným pro studium města bylo také meziválečné období, tedy doba působení architektů meziválečné avantgardy (např. Karla Teigeho či Karla Honzíka; pro srovnání Bláhova a Teigeho pojetí města viz UHEREK 2000), kteří svými debatami o prostorovém uspořádání měst a „normách“ urbanismu v duchu CIAM-ovské architektury rozvíjeli funkcionalismus a jeho premisy (pokrok, standardizace, rovnost, kolektivní bydlení, etc.), čímž mj. položily ideový základ pro pozdější výstavbu sídlišť.

V poválečném období navázala na existující tradici nová generace badatelů a sociologie města se, zřejmě kvůli své malé ideologické zatíženosti, stala druhem únikového terénu a útočištěm pro sociology (ILLNER 2003). Urbánní sociologii, a její specifické odvětví sociologii bydlení, tak od poloviny minulého století systematicky rozvíjela celá řada badatelů, většinou soustředěných na ČVUT či VÚVA, jako jsou architektka Marie Benešová, architekt a urbanista Jiří Hruza či sociolog Jiří Musil. Už v 60. letech 20. století vznikají první důležitá díla věnující se teorii města, sociologii bydlení či např. analýze užívání bytového prostoru (MUSIL 1967, 1971; LIBROVÁ – VESELÁ 1965). Jiří Musil ve své analýze o vývoji sociologie bydlení mj. poukázal na skutečnost, že to byla právě urbánní sociologie, která v centrálně plánovaných společnostech nahrazovala informace, které v tržním hospodářství běžně poskytuje investorům trh (MUSIL 2005: 215). Od roku 1989 se však sociologie jako disciplína otevírá novým tématům, což v důsledku mělo spíše negativní dopad na odvětví sociologie bydlení/města: badatelé se shodují, že v současné době jsou tato odvětví spíše na ústupu.¹

Oproti urbánní sociologii a sociologii bydlení byla tradice etnologicko-antropologických výzkumů měst a městské problematiky během komunismu ideologicky zatíženější. Etnografové se zaměřovali např. na studium dělnické, případně hornické kultury ve městech (např. SKALNÍKOVÁ 1959; ROBEK – MORAVCOVÁ – ŠTASTNÁ 1981; podrobněji k etnografickým studiím viz UHEREK 1997). Situace na Slovensku byla etnografickým výzkumům měst jako celků poněkud nakloněnější. V průběhu 80. letch byla provedena série

¹ Totéž platí i v globálním měřítku, viz např. debata o krizi sociologie města a budoucnosti urbánních studií MAY – PERRY 2005. Autoři na krizi urbánní sociologie (a sociologie bydlení) pohlíží z širšího hlediska a tematizují ji v souvislosti s „krizí“ sociálních a humanitních věd, která spočívá v obtížném hledání vztahu mezi teorií a daty, rostoucí interdisciplinariť, neúčasti vědy na politických rozhodnutích a potížích s jejím financováním.

výzkumů o diskontinuitním vývoji Bratislavy, v níž se z politických důvodů několikrát během „krátkého“ 20. století změnil nejen etnický a sociální profil obyvatelstva, ale i její urbanistický a architektonický „vzhled“ (SALNER 1991, nověji SALNER 2009, LUTHER 2009). Od roku 1989 se pak objevují jak publikace teoretičtější, věnující se např. otázce urbanizace českých zemí (HORSKÁ – MAUR – MUSIL 2002), tak studie pojednávající o etnografii jednotlivých měst a jejich každodennosti (např. SIROVÁTKA 1993). Další autoři se problematikou bydlení zabývali v úzkém vztahu se stínovou ekonomikou a genezí ekonomických návyků československých rodin během socialismu (MOŽNÝ 1991), analyzovali ekonomické aspekty bydlení ve vztahu k porevolučním proměnám obecně (ŠMÍDOVÁ 1996 a 1999) anebo se zaměřili na migrace a cizinecké komunity v městském prostředí (UHEREK 2003). Z makroekonomického hlediska se otázce bydlení po roce 1989 v České republice systematicky věnují badatelé Oddělení socioekonomie bydlení SOÚ AV ČR (např. LUX 2002; LUX – SUNEGA 2010). Z etnologického, antropologického a lingvistického hlediska se problematikou měst zabýval projekt *Slova města* během něž se na otázku každodennosti na pražských sídlištích zaměřili především badatelé Laurent Bazac-Billaud a Zdeněk Uherek (BAZAC-BILLAUD 1998, BAZAC-BILLAUD – UHEREK 1997 a 2000, UHEREK 2003). Rozvojem sídlišť a urbánní problematice obecně se v současné době intenzivně věnují také absolventi sociální geografie (např. TEMELOVÁ et al. 2010, TEMELOVÁ et al. 2011a, TEMELOVÁ et al. 2011b).

Přestože se problematika socialistických panelových sídlišť těší dlouhodobému zájmu ze strany badatelů a především médií, nevzniklo zatím v českém prostředí shrnující pojednání o dějinách panelové výstavby, zahrnující typologii jednotlivých sídlišť, pojednání o ideologicko-politických kořenech výstavby a v neposlední řadě o sídlištní „kultuře“ a sídlištní (prožitě) každodennosti. Jednou z nejvlivnějších publikací o sídlištích představuje kniha *Lidé a sídliště*, kterou v roce 1985 publikoval vědecký tým z VÚVA soustředěný kolem sociologa Jiřího Musila (MUSIL et al. 1985). Studie je výslednou analýzou sociologického výzkumu o životě na sídlištích, který se uskutečnil na 22 sídlištích v 7 městech bývalého Československa v 70. letech minulého století a představuje zatím nejrozsáhlejší šetření tohoto druhu u nás (nezahrnuje ovšem ty největší celky, tedy pražská sídliště třetí generace či bratislavskou Petržalku).

Poslední desetiletí zaznamenalo také nárůst zájmu o interpretaci dějin komunistické minulosti prostřednictvím svědectví pamětníků. Některá specializovaná pracoviště uskutečnila sérii kvalitativních, biografických či orálněhistorických šetření a analyzovala různorodé aspekty komunistické každodennosti na základě ústních svědectví pamětníků

(KONOPÁSEK et al. 1999; VANĚK 2009). Samotné problematice městské, minulé či současné každodennosti bylo poslední dobou věnováno několik sborníků (FERENČUHOVÁ et al. 2009, FERENČUHOVÁ – GALČANOVÁ – VACKOVÁ 2010) a monotematických čísel odborných časopisů (např. *Sociální studia* 2/2006 a 4/2010, *Sociologický časopis* 39/2, *Český lid* 96). Několik textů se již dříve objevilo také v *Cahiers du Cefres* č. 7 a 11 (MAYER 1995, 1996) a v časopise *Lidé města* (SOUKUPOVÁ 2009a, 2009b; VACKOVÁ – GALČANOVÁ 2009). Tématu byla věnována pozornost z hlediska vzpomínání a paměti (FERENCOVÁ – NOSKOVÁ 2009) či také např. z hlediska teorie designu (HUBÁTOVÁ – VACKOVÁ – ŘÍHA 2007). Ze zahraničních studií bych ráda vyzdvihla studie pojednávající o okolnostech zrodu panelového stavitelského „monopolu“ v Československu a budoucnosti panelových sídlišť v České republice obecně (ZARECOR 2010 a 2011). Samostatných pojednání o konkrétních sídlištích, včetně pražského Jižního Města, je však minimální číslo a většinou se jedná o publikace popularizačního rázu (BARTOŇ 1996, 1998, 2007, 2010), anebo ojedinělé příspěvky mladých badatelů (BARVÍKOVÁ 2010).

Tato studie o každodennosti na Jižním Městě navazuje na mé dřívější analýzy individuálních strategií vypořádávání se s normami v oblasti bydlení v socialistickém Československu (PELIKÁNOVÁ 2009a a 2009b). Při jejím zpracování jsem se inspirovala u několika studií zaměřených na analýzu každodenností, lokální identity a tvorby významových vazeb na místo v dalších zemích bývalé komunistické Evropy (HANNERMAN 2000, GULIN ZRNIĆ 2009). Velkou inspirací mi byla především publikace chorvatské antropoložky Valentiny Gulin Zrnić, která ve své analýze o záhřebském socialistickém panelovém sídlišti Novi Zagreb „prostorově“ tematizovala každodennost jeho obyvatel a zkoumala různé aspekty tvorby vazeb místních obyvatel jak na místo, tak na dějiny.

1.3. Prostor, místo a „prostorové zkušenosti“ anebo městská každodennost na křižovatce minulosti, současnosti a budoucnosti

*"Because I know that time is always time
And place is always and only place
And what is actual is actual only for one time
And only for one place"*

T. S. Eliot, *Ash Wednesday*

V této studii, která se zabývá kulturními a každodenními praktikami ve specifickém urbánním prostoru československého socialistického sídliště a věnuje se mj. také

interakci prostoru jako konstruktů a prostoru jako lidské zkušenosti, pracuji s některými teoretickými koncepty, které mají dlouhodobou tradici v humanitních a sociálních vědách. Analýza vazeb obyvatelů na konkrétní urbanistickou koncepci, tedy místo, vyžaduje zamyšlení se nad řadou otázek, jako jsou např. definice lokality, utváření významových pout na místo, proměn vztahů k lokalitě v současné, globalizující se době, propojenosti místa a vzniku lokální identity či proměny významů připisovaných místům v čase či v dějinách obecně.

Klíčové koncepty, se kterými se pracuje napříč touto publikací, jsou tedy *místo/prostor* a *každodennost*. Už filozofové Maurice Merleau-Ponty či Martin Heidegger analyzovali ontologické rozměry prostorovosti a místo je klíčovým konceptem také pro řadu dalších disciplín včetně ekologie, architektury či urbanismu. Konkrétní místa ovšem také neustále naplňujeme a tvarujeme naší činností, našimi každodenními praktikami. Právě rekonstrukcí a významy *každodennosti* v čase lidského života a i v kontextu dějin, se v sociologii a antropologii zabývali badatelé, jako jsou Michel De Certeau, Maurice Maffesoli, Henry Lefebvre či Maurice Halbwachs.

K teoretickému propojování obou konceptů na půdě humanitních a sociálních věd došlo však teprve nedávno, především v souvislosti s nárůstem obav o zánik lokality a místních identit v globalizovaném světě. Kategorie místa/prostoru se tak z pasivního „pozadí“, na němž se odehrávala kulturní pozorování antropologů a dalších badatelů, stala klíčovou kategorií sociokulturní teorie. Oba koncepty nutně úzce souvisí, jelikož jsou jak prostor, tak každodennost, resp. jakékoliv sociální dění, výsledky dynamické, angažované a neustálé proměny, jejíž významy jsou sociálně konstruovány (LEFEBVRE 1991; BERGER – LUCKMANN 1999).

Místo tedy v této práci tematizujeme jako základní „stavební prvek“ lidské každodennosti v duchu výroku, že „lidé všude na světě jsou zapojeni do procesů vytváření míst“ (CRESSWELL 2004: 5). Málomocné místo nemá v současné době svoji minulost a něco pro naše předchůdce neznamenovalo. Také československá socialistická sídliště, která vznikla jako místa bez dějin (což byla jedna z hlavních metafor, se kterou pracovala režisérka Věra Chytilová ve svém filmu *Panelstory*), jsou v současné době zosobněná, přisvojená svými obyvateli, jsou do nich vepsané významy.

Individualizované významy se nachází v samotném základu definice místa. Dle britského sociálního geografa Tima Cresswella je místo „lokalita obdařená smyslem“ (*a meaningful location*) (CRESSWELL 2004: 7). Stejný autor ve své publikaci *Place – A Short Introduction* zasazuje problematiku do mnohem širších souvislostí. Cituje zde klasickou

definici sociálního geografa Johna Agnewa, dle něž se místa vyznačují nejen jejich *lokalitou* (*location*), tedy fyzickým umístěním na mapě, ale i *lokací, sousedstvím* (*locate*), resp. umístěním v jehož rámci se odehrává život konkrétních jednotlivců (např. materiální kulisy nějakého konkrétního města či místa) a *pocitu z místa* (*sense of place*), tedy subjektivní a emoční vazbou, kterou jednotlivci pociťují vůči místu (cit. dle *ibid.*: 7). Jinými slovy, místa nepředstavují pouze způsob, jakým prostor kolem sebe činíme smysluplným, ale současně jsou způsobem, jakým nahlížíme, poznáváme a chápeme svět (*ibid.*: 11). Místa prožíváme, přizpůsobujeme, „ochočujeme“. Určují naše životní zkušenosti a jsou jimi určována. Místa jsou rovněž *sociálně konstruovaná*, jsou výsledkem vyjednávání mezi charakterem místa jako takového, významy, jež jsou mu připisována, a mocí, která významy utváří, ostatně mnohdy už jsou navržena tak, aby osoby je obývající jistým způsobem formovala. Těmto významům se ovšem dokážeme aktivně vzpírat a čelit. Na místa proto také nahlížíme jako na výsledky *procesů a praktik* ve složité pavučině sestávající z lidské každodennosti, civilizačních norem, vyjednávání s mocí a individuálních subjektivních interpretací. Místa dále nenacházíme „pouze v krajině, ale rovněž v půdě, v našich myslích, obyčejích, a dokonce v našich tělesných funkcích“ (cit. dle LOW – LAWRENCE-ZÚÑIGA 2003: 6). Existují ovšem i *ne-místa*, prostory postrádající „významy“, určená pouze k tomu, aby nás dostala z bodu A do bodu B, jako jsou letiště či dálnice (AUGE 1999) anebo také *místa paměti*, určená k cílenému uchování jisté interpretace dějin. Na místní rovině se rodí pocity příslušnosti a stability, které stojí v základu nadřazenějších a komplexnějších konceptů jako jsou národ či patriotismus, nicméně dávají také předpoklady pro zrod bigotnosti, netolerance k odlišnosti anebo nacionalismu.

V současné době, kterou charakterizují globalizace a zrychlená migrace statků a informací, se často mluví o *krizi míst a lokality*. Komerční turismus či nadnárodní obchod vedou nejen k unifikaci míst (např. ve formě mezinárodních prodejních či restauračních řetězců), ale i k tvorbě jednotných návyků (např. těch stravovacích), místy až virálnímu přenosů stereotypů a obecnému potlačení místních specifik. Na druhé straně je především v západním světě patrný také sílící odpor vůči popsaným tendencím. Důležitost míst a lokální rozměr lidské zkušenosti však ani v současnosti není o nic menší, než tomu bylo kdy jindy. Lidská každodennost je prostory fyzicky vymezena, je to pole působnosti našich životů a naše vnímání světa a měst konkrétně, bude navzdory dynamickým migračním pohybům jeho obyvatel a obecným globalizačním trendům vždy *lokální a proměnlivá*. S tím souvisí, že ani město ve svých zkušenostech a ve vzpomínkách nevnímáme jako monolit, jako nehybný celek sestávající ze čtvrtí a ulic, nýbrž jako část prostoru, který jsme si postupem času *osvojili*.

Osvojený prostor je ten, který známe, v němž se orientujeme, kde jsou vepsané naše vzpomínky, do něhož se vracíme a který pro nás má nějaký význam. Náš život v něm se odehrává uvnitř neuzavřených a navzájem se prolínajících jednotek, jako je rodina, sousedství, práce, náboženská komunita, atd. Prostor je tedy *místo, které používáme*, říká Michel de Certeau, a slovy Maurice Merleau-Pontyho dodává, že je tolik prostorů, kolik je rozdílných prostorových zkušeností (cit. dle DE CERTEAU 1996: 81). Znamená to, že individuální pocity z prostoru (v našem případě urbánního) se od sebe mohou i výrazně lišit, anebo, jak podotýká francouzská badatelka Collete Pétonnet, „pouze obyvatel města o něm může mluvit ze zkušenosti, ale každý hovoří právě jen o své zkušenosti“ (PÉTONNET 1996: 105). Na místa bychom proto měli nahlížet jako na výsledky procesů a praktik a měli bychom je studovat „z hlediska „dominantních institucionálních projektů“, individuálních biografí osob, které s místy vyjednávají (*negotiate*) a z hlediska způsobu, jímž se rozvíjí pocit z místa v interakci struktur a prostředků“ (CRESSWEL 37: 1999).

I v této práci se tedy na místo budu dívat jako na neuzavřenou, konstantně se měnící a přetvářející entitu, která se vyznačuje otevřeností a neukončeností, a pokusím se v ní o propojení konceptů *multivocality* a *multilocality*, které navrhla Elizabeth Rodman, a to právě za účelem, abych dokázala lépe „nahlédnout až „za“ místa, zkoumat jejich vzájemnou propojenost, uvažovat o tom, proč byla navržena ve své současné podobě, analyzovat jak reprezentují lidi a začít chápat jak lidé ztělesňují místa“ (RODMAN 1992: 652).

1.4. Terénní výzkum, metody a realizace

Kvalitativní výzkum, na němž je tato studie založena, tvoří výpovědi příslušníků dvou generací dlouhodobých obyvatel největšího sídliště v České republice a druhého největšího sídliště v bývalém Československu.² Původní přistěhovalci se na Jižní Město v polovině 70. a počátkem 80. let minulého století stěhovali ze všech koutů republiky vedení dobovými podmínkami při hledání dostupného bydlení. Je a jejich děti, pokud na Jižním Městě v současné chvíli stále bydlí, k prostoru sídliště zpravidla poutá jisté lokální ukotvení, období zde prožitého dětství, mládí či dospělosti, nechuť anebo také nemožnost přestěhovat se jinam. Narátoři, ať už se nacházeli v jakékoliv ze zmíněných pozic, zpravidla reflektovali na svoji situaci, popisovali v rozhovorech zkušenost s životem na sídlišti, analyzovali své minulé a

² Míněno z hlediska finální realizace, prvním je bratislavská Petržalka. Některé projekty sídlišť třetí generace v Praze byli však ambicióznější než je samotné Jižní Město. Jihozápadní Město mělo např. poskytnout domov až 150.000 obyvatelů, výstavbu ovšem ukončil pád komunismu.

současné „ukotvení“ v tomto prostoru, sdíleli názory na sídlištní kvality a nedostatky a pokusili se definovat i svůj osobitý vztah k místu svého bydliště.

Interdisciplinarita, jejíž standardy aplikace jsou do jisté míry intuitivní (VELKÝ SOC.SLOVNÍK 1996: 443), triangulace a interpretační postup, zaměřený na kumulativně se upřesňující významy, jsou základními strategiemi zpracování této studie. Tak jako u kvalitativních výzkumů obecně, je i jejím cílem získat hlubinné porozumění společenských fenoménů za použití různorodých metod (např. rozhovorů, pozorování, případových studií, etnografie, apod.), které přetváří viditelný svět do série „reportů“ či empirických reprezentací. Podobné výzkumy jsou významné také pro svůj potenciál přinášet inovativní vhled do zkoumané problematiky. Američtí sociologové Normal Denzin a Yvonne S. Lincoln označili proto kvalitativního badatele za *bricoleaur-a*, domácího kutila, který vychází z tradičních vědeckých či uměleckých postupů své disciplíny, ovšem současně neváhá použít také další (jakékoliv, zdůrazňují autoři) dostupné strategie, metody či empirické kroky (cit. dle DENZIN 2005: 4). Výsledek jeho úsilí – kreativní kutilství, resp. *bricolage* – je intuitivní a multimetodický, je založený na subjektivitě a dovednosti interpretovat.

Samotným nástrojem realizace, řízení a ukotvení interdisciplinarit je *triangulace*. Triangulace tak, jak byla definována Normanem Denzinem v 70. letech minulého století, je primárně nástrojem zvyšování validity studií, které pracují s tzv. měkkými daty. Triangulace badatele „ukotvuje“ v jeho vlastním terénu/výzkumu tím, že ho vede cestou neustálé konzultace s dalšími zdroji, publikacemi, výzkumy, druhy dat, metodologickými postupy, kolegy, etc. Jedná se tedy o strategii, která by v ideálním případě měla výzkumu zaručit jeho přesnost, šířku, komplexitu, bohatost a hloubku (cit. dle DENZIN 2005: 5). Triangulace je založena na jednoduché premise, že dílčí metody, reprezentace a závěry nabízí pouze fragmentované pohledy na zkoumanou problematiku, a proto je postulátem kvalitativního výzkumu neustále srovnávání a kombinace různých analyticko-interpretacních postupů.

Vzhledem k tomu, že si tato práce za svůj hlavní cíl vytyčila *pochopení individuálních prožitků/vazeb dlouhodobých obyvatel na specifický urbanistický celek „socialistického“ sídliště*, tvoří empirický materiál, na němž je studie postavena, především jejich výpovědi. Primární metodou sběru byl polostrukturovaný kvalitativní rozhovor s orálně-historickými elementy. Jádrem výzkumu, tedy dvacet rozhovorů s obyvateli Jižního Města, jsem uskutečnila mezi lety 2010 a 2012. Rozhovory jsem doplňovala formálními a neformálními sezeními s obyvateli, kteří např. odmítli vypovídat na diktafon, a promluvy s kolegy, odborníky, přáteli a laiky. Výzkum doplňují také pozorování uskutečněná na sídlišti a sledování aktuálního dění na lokalitě. Významným triangulačním nástrojem byly také rešerše dobových a současných

odborných časopisů (*Československý Architekt, Architekt, Domov*) a denního tisku včetně měsíčníku Prahy 11 *Klíč*, kvůli možnosti zaznamenávání forem a proměn veřejného diskurzu ve vztahu k sídlišti Jižní Město a k panelovým sídlištím obecně.

Jednadvacet narátorů, s nimiž jsem během realizace terénního výzkumu nahrávala rozhovory, představuje informační základnu, se kterou soustředěně pracuji především ve třetí kapitole, ale také napříč celou disertační prací. Kontakty na obyvatele Jižního Města jsem získávala standardním postupem nabalování sněhové koule (*snowball sampling*), přičemž jsem ty původní získala prostřednictvím přátel a známých. Postupně se kontaktní základna rozšířila na základě doporučení samotných narátorů, kteří ve velké části k rozhovorům přistupovali s ochotou a zájmem. Baterii dotazů jsem během realizace výzkumu doplňovala a rozšiřovala. Časově se vztahují jak k popisu minulosti (např. rozbor okolností přistěhování na sídliště), současnosti (např. analýza současných dostatků a nedostatků sídliště) a samozřejmě také budoucnosti (např. při odhadech budoucnosti sídliště jako takového). Také z tematického hlediska lze pokládané otázky strukturovat do několika celků. První se týká narátorovy *životní zkušenosti/životního příběhu* (např. popis přistěhování na sídliště, orálně-historická vyprávění týkající se normalizační každodennosti a období „sžívání se“ se sídlištěm, porevoluční doba, etc.), druhá *popisu každodennosti* (popis vazeb na místo, vazeb k dalším obyvatelům, budování sítí, apod.) a třetí *hodnocení, názorů a emocí* (hodnocení sousedství a komunity, popis negativ a pozitiv života na sídlišti, hodnocení společenských stereotypů jako „králikárny“, etc.). Baterie výzkumných otázek je zveřejněná v Příloze č. 3.

Během realizace výzkumu jsem se snažila o vyrovnané zastoupení respondentů obou pohlaví a rozložení jejich místa pobytu v sídlištním celku Jižní Město (viz Příloha č. 1). Rozhovory jsem nahrávala s lidmi s různými životními zkušenostmi: s pamětníky a „domorodci“, lidmi, kteří se přistěhovali v demokratickém režimu, lidmi, kteří na Jižním Městě vyrostli či lidmi, kteří na Jižním Městě pracují. V potaz jsem brala také skutečnost, že „socialistické“ sídliště Jižní Město není jednoduše urbanistickým celkem, nýbrž konglomerátem několika urbánních celků, které se liší dobou postavení a provedení. Mapa lokalizace narátorů na sídlišti se nachází v Příloze č. 2. Narátory jsem pro potřeby interpretace anonymizovala.

Předkládaná studie sleduje zásady antropologické práce s měkkými daty, vychází z emického vzhladu do zkoumané problematiky a dodržuje princip neustálé výzkumné kontextualizace. Její výsledky jsou mikrosoudou do specifického tématu a jsou podmíněny dobou svého vzniku, výzkumným vzorkem, interpretačními dovednostmi autorky, stejně jako její vlastní biografií. Nezaměřují se na „testování“ pravdivosti sdělení, odmítají

architektonický determinismus a do centra pozornosti umísťujú individuální a každodenní rozměr prožitku města, procesy budování významů, jejich různorodost a dynamiku proměn ve specifickém historickém a kulturním kontextu.

2. O genezi vzniku sídlištních panelových „měst“ v komunistickém Československu

2.1. Omyly, které poznamenaly jednu epochu

Vznik panelových sídlišť lze ohodnotit jako jeden z největších soudobých urbanistických zásahů do podoby hlavního města České republiky. Rozsáhlé unifikované obytné komplexy, stavěné převážně na okraji města metodou montování velkoplošných prefabrikovaných železobetonových dílců, jsou výsledkem spojení protěžovaných stavitelských technologií a dobových představ o architektuře v sociálně-politicko-ekonomickém kontextu plánovaného hospodářství a hledání řešení bytové krize, která své kořeny měla jak v destrukci druhé světové války (bylo zničeno více než 370.000 obydlí, MUSIL 1966: 52), tak v rostoucí poválečné urbanizaci (v roce 1950 žilo ve městech 54% obyvatelstva Československa, zatímco v roce 1980 činil tento podíl 75%, cit. dle statistik Sjednocených národů, ZARECOR 2011: 3). Již v roce 1958, na XI. sjezdu KSČ, označila politická reprezentace státu bytovou krizi za prioritu národního hospodářství a investiční výstavby jako takové a její konečné vyřešení slíbila do roku 1970 výstavbou 1 200 000 nových bytů, čímž nastartovala program, později nechvalně proslulý jako *komplexní bytová výstavba* (dále KBV). Zvoleným architektonicko-urbanistickým modelem, jímž se krize zpočátku potírala, byly sídlištní komplexy stavěny formou montování prefabrikátů, tzv. panelů, které představovaly zdi či rovnou celé buňky budoucích bytů. Vznikly tak lidové „paneláky“, v nichž v roce 1980 bydlela již více než třetina obyvatel Československa v 1,6 – 1,8 mil. bytů (MUSIL 1985: 13); největší stavitelský *boom* se přitom odehrál především v Praze, kde dodnes stojí každý sedmý „panelák“ (HUBATOVÁ-VACKOVA – ŘÍHÁ 2007: 18).³

„Paneláky“ a nová urbanistická „krajina“ unifikovaných prefabrikovaných předměstí, která se od 50. let minulého století objevuje na okraji prakticky každého většího města v Evropě, byly nejen v českém prostředí odsouzeny jako jeden ze „zločinů“ moderní architektury. Ve společnostech s tržní ekonomikou doznaly odsouzení už na začátku 60. let, ve společnostech socialistických byly naopak v rámci centrálně řízených hospodářských plánů prosazovány jako nejlevnější varianta „řešení“ otázky bydlení a preferovaný způsob

³ Celkově bylo v České republice postaveno 80 000 panelových domů, které v současné chvíli obývá cca 4 mil. obyvatel (HUBATOVÁ-VACKOVA – ŘÍHÁ 2007: 91; MAIER 2005: 39).

stavitelství až do pádu železné opony. Největší sídlištní komplexy se tedy v Československu stavěly v době, kdy model věžových domů s vysokou hustotou obyvatelstva tak, jak ho prosazovala architektura modernismu, byl překonán. Rozsáhlá československá panelová „města“ vznikala převážně v 70. letech a v jejich „věžeňském“ či „kasárenském“ stylu, resp. „architektuře bez architektury“, lze spatřovat silné zpátečnické prvky. Nekvalitní provedení bytových domů a absence zamýšlených urbanistických prvků sídlišť nad rámec základní funkce „bydlení“ (k níž ale ve zmíněném období nedocházelo zamýšleně, v duchu funkcionalistického „existenčního minima“, ale kvůli liknavosti plánovačů, finančním škrtům během samotné realizace sídlišť, nařízeným normám, které nereflektovaly potřeby samotných obyvatelů sídlišť, a samozřejmě kvůli tomu, že právě tato forma výstavby byla dostačující pro posílení státní moci a konzumního socialismu), se často ztotožňují i s panující lhostejností, šedivostí a „blbou náladou“ pozdního komunismu v Československu. Panelová sídliště ztotožňujeme s komunistickou ideologií i kvůli myšlence potírání třídních rozdílů skrze výstavbu typizovaných, odosobněných a anonymizovaných bytových jednotek, které sice uspokojují potřebu bydlení, v socialismu deklarovanou jako primární potřebu každého občana, ale výhradně jen těmi nejzákladnějšími prostředky a formami.

Panelová sídliště ovšem nelze interpretovat jako „výdobytek“ socialistické éry a označit za typická především pro oblasti s někdejší politicko-ekonomickým působením Sovětského svazu. Rozsáhlé obytné komplexy (*large-scale housing estates*), stavěné do výšky rychle a za použití levných technologií, jsou druhem univerzálního (tzn. budou se objevovat i nadále) řešení poptávky po bydlení pro široké masy a nejsou primárně podmíněny druhem politického zřízení. Nicméně, rozdílný sociální a politický kontext, v nichž sídliště v kapitalistických a socialistických městech ve 20. století vznikala, měl rozhodující dopad na jejich současný stav a bude ovlivňovat i jejich budoucnost.

Klíčový vliv na rozšíření sídlišť a věžových domů, jako preferované formy řešení bytové krize v celé poválečné Evropě, mělo spojení politických programů levicových vlád a západních modernistických hnutí v architektuře (které byly pojímány jako politický a sociální nástroj s potenciálem nastolení společenské transformace), ve společném boji proti chudobě a za zrovnoprávnění obyvatelstva, a v přímé reakci na válečnou destrukci a sociální důsledky kapitalismu. Vliv architektů moderního hnutí, které se vyznačovalo vírou v pokrok, odmítáním tradic, prosazováním moderních stavitelských technologií (výškových budov, použití ocele, skla a betonu) a silným sociálním cítěním, se významným způsobem zvyšuje zhruba od 20. let 20. století. V roce 1928 došlo k institucionalizaci architektury moderny v podobě uskupení CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne), a to ze strany jeho

zakladatele, „architekta-samouka“ Le Corbusiera, jednoho z vůbec nejvlivnějších představitelů moderní architektury, ne-li architektury obecně (ačkoliv je známým faktem, že koncepce, které prosazoval, existovaly dříve, např. Miljutinovovo pásové město *Socgorod*, jímž se hojně inspirovala komunistická architektura, anebo v dílech architektů jako jsou Perret, Loos, Behrens, etc.). Sám Le Corbusier definoval obytný dům jako „stroj na bydlení“, *une machine à habiter*, který svému obyvateli poskytuje „existenční minimum“ a splňuje tak jeho základní potřeby – nic více. Velkého poválečného uznání se dočkala také CIAMovská koncepce urbanismu, tzv. Athénská charta, která prosazovala funkcionální členění městských celků a stavbu vertikálních „zahradních měst“, tedy věžových domů oddělených rozsáhlými pásy zeleně – model, který byl považován za ideální „formát“ poválečného sídliště. Dynamický rozvoj modernismu byl samozřejmě podmíněn dobovým pokrokem ve stavitelských technologiích a možnostmi experimentování s novými materiály, mj. i s prefabrikáty, a objevoval se ruku v ruce s marxistickými myšlenkami stírání sociálních rozdílů, kolektivismu, odsouzení individuální tvorby v architektuře (a ekonomice) a jejím zprůmyslněním.

Na začátku 20. století byly principy moderny realizovány spíše sporadicky, po druhé světové válce začaly být v rámci poválečné obnovy západních měst masově uplatňovány jako nástroj eliminace nedostatku bytového fondu. Vertikální sídliště byla též rychlým řešením pro zvýšenou národní a mezinárodní migraci a nástrojem prevence proti samovolnému vzniku urbánních slumů. Z tohoto důvodů byla také realizována především formou sociálního bydlení. Tento prvek více než cokoliv jiného přispěl k rychlému ztroskotání zmíněného modelu: výsledky aplikace moderny na řešení bytové otázky chudých v kontextu poválečných kapitalistických společností jsou odborníky v retrospektivě hodnoceny jako „v nejlepším případě pochybné, a v nejhorším katastrofální“ (cit. dle DE DECKER – NEWTON 2009: 75). V roce 1972 bylo demolováno historicky první prefabrikované sídliště Pruitt-Igoe ve městě St. Louis v Missouri, USA, které v roce 1956 postavil architekt Minoru Yamasagi, autor již též neexistujících věží World Trade Center v New Yorku. Pouhé desetiletí po postavení vzniklo na sídlišti silně sociálně-patologické prostředí, vyznačující se kriminalitou a neúnosnými životními podmínkami. Zánik Pruitt-Igoe tak dle některých autorů značí konec éry moderní architektury jako takové, je tedy i jeho symbolickou „demolicí“.

Odborníci se shodují, že ideály Le Corbusiera o vzniku lepší společnosti skrze pečlivé plánování všech aspektů městského života ze strany architektů byly výsledkem jisté naivity a povýšenosti zároveň, vyznačovaly se idealizací dopadů radikální transformace společnosti, nereagovaly na potřeby přijímajících a byly překonány záhy po jejich objevení. Moderna se

tak od 60. let setkává s potupnými kritikami, je střídavě označována za utopii či dystopii, za intelektuální cvičení odporující lidskému zdraví a lidské přirozenosti (např. je obecně uznáváno, že obytné prostředí realizované výhradně geometrickými prvky a bez ornamentů není člověku přirozené), za nepochopení podstaty bydlení/člověka, za architektonický fundamentalismus.

Důvody krachu modernistických sídlištních komplexů v kapitalistických městech však nelze připisovat výhradně na vrub zmíněným architektonickým koncepcím. Příčiny jsou samozřejmě komplexnější a vždy závislé na kontextu – mnohá ze sídlišť realizovaných v inkriminované době dodnes existují a nejsou nutně problematickými čtvrtěmi. Problémy tkví v jejich využití, financování a údržbě a v neposlední řadě také v jejich *účelu*. Pruitt-Igoe, jako prefabrikované sídliště s 2700 bytovými jednotkami, které byly umístěny v 11-patrových věžových domech, bylo navrženo jako sociální bydlení a financováno (a demolováno) ze státního rozpočtu. V 50. letech bylo považováno za vzorové sídliště a jeho autorovi přineslo řadu ocenění. I samotná architektonická koncepce byla ke svým obyvatelům vstřícná: hustota obyvatelů nebyla přehnaná, počítala se společnými prostory (prádelny, společenské místnosti, etc.) a se zasazením zeleně. V bezprostřední blízkosti sídliště byl postaven nižší komplex, který po celou dobu vykazoval stabilitu. Zkáza Pruitt-Igoe byla zapříčiněna především faktory sociálními, které byly sekundárně zesíleny faktory architektonickými. Podmínky pro vznik anomie uvnitř sídliště tkvěly ve skutečnosti, že vzniklo za účelem poskytnutí nouzového bydlení pro osoby s nízkými či žádnými příjmy, pobírající navíc stigmatizované sociální dávky, tzv. *welfare*, které doposud obývaly městské slumy. Jednalo se tedy o státem vlastněné sociální bydlení, které navíc v okamžiku svého postavení plnilo funkci ghetta i z rasového hlediska kvůli stále platným zákonům o rasové segregaci. Někteří bývalí obyvatelé tak v retrospektivě označili své sídliště za „trest za to, že jsme byli chudí“,⁴ někteří badatelé za urbánní rezervaci, skladiště pro lidi na okraji společnosti (cit. dle DE DECKER – NEWTON 2009: 80). Velmi záhy po jeho vzniku došlo k rozpadu společných mechanismů správy a kontroly veřejných a společných prostor uvnitř a vně budov, které posílila rozsáhlost a „nečitelnost“ objektů. Neexistence společného fondu oprav, který by umožnil např. opravu výtahů či najmutí ochranky, a žádné investice do bytového fondu od okamžiku jeho postavení, způsobily devastaci společných prostor a nárůst kriminality. Různé sociální restriktce, např. zákaz pobytu nezaměstnaným otcům rodin na sídlišti, a stigma sociálního bydlení znemožňovaly obyvatelům plnou identifikaci s obytným prostorem (tedy jeho

⁴ Citace z dokumentárního filmu *The Pruitt-Igoe Myth* (2011) režiséra Chada Freidrichse.

zosobnění) a posilovaly tak stav provizoria, neukotvenosti a nerespektu ke společnému majetku. Nicméně i v rámci sídliště Pruitt-Igoe bylo možné nalézt ostrůvky funkčnosti, nacházely se však v oblastech s nižší hustotou osídlení a s některými zachovanými společenskými funkcemi (např. sdílení společných prostor menším počtem rodin, NEWMAN 1996: 11). Je také zajímavé podotknout, že navzdory zvrhlosti koncepce tohoto sociálního experimentu, vzpomínají někteří původní obyvatelé Pruitt-Igoe na první léta pobytu na sídlišti dodnes s láskou a s city, obzvlášť pokud byli dětmi anebo sami měli děti. V orálně-historických svědectvích, které sesbírali badatelé, poukazují bývalí obyvatelé na bezpečnost a bohatý komunitní život anebo na spokojenost s původním stavem a standardem bydlení jako takového. Bližší přiblížení situace na sídlišti Pruitt-Igoe tedy ukazuje, že architektura sama o sobě nedokáže sehrát roli *deus ex machina* při řešení sociálních problémů a odstraňování třídních rozdílů, jak se domníval Le Corbusier a jeho současníci, pokud se i tyto neuchopí koncepčně a strategicky. Zjednodušené teorie o architektonickém determinismu vznikají z toho důvodu, že tomu ne vždy tak je a protože je architekturu, jako i v tomto případě, možné použít jako mocenský nástroj kontroly.

Sídliště Pruitt-Igoe, St. Louis, Missouri, USA (zdroj: Internet)

Modernismus v architektuře v západní Evropě v 60. letech utrpěl porážku i z hlediska svého „načasování“. Kontextem, v němž vznikl, bylo období Velké hospodářské krize, poválečný vznik sociálního státu a ekonomický růst však způsobily změny ve způsobu obstarávání a užívání bydlení. Rostoucí příjmy a životní standard umožnily k bydlení

přistupovat individualizovaně, ztvárňovat ho dle vlastních potřeb a přání, identifikovat se s ním a v neposlední řadě komunikovat skrze bydlení status a prestiž – zjednodušeně řečeno, používat ho jako zboží. Koncept „existenčního minima“ tedy byl v kapitalistických zemích překonán v období poválečného hospodářského růstu. Zhruba ve stejné době také definitivně „zvítězil“ model soukromého vlastnictví, čímž modernistické a často nájemné budovy „ztratily svůj status a na pomyslném žebříčku bydlení zcela propadly“ (DE DECKER – NEWTON 2009: 77). Někteří teoretici architektury proto označují pozdní modernu, tedy 60. léta minulého století, za období, v němž moderní architektura začíná vážně reflektovat své omyly, které se v odborném diskurzu nevnímají jako běžné chyby, ale „omyly, které vytvořily celou epochu“, a to především vůči „Lebensweltu“ – přirozenému světu (oproti světu konstruovanému) (ŠEVČÍK – BENEŠ 2009: 11). Zajímavým faktem je, že jednu z prvních kritik modernistického urbanismu vyslovil urbanista Kevin Lynch ve knize *The Image of the City*, která později zásadním způsobem poznamenala urbánní studie. Období následující, postmoderní, se již v architektuře a urbanismu vyznačovalo přísným odporem vůči výlučným a „všeobjímajícím“ interpretacím a zaměřením na ekologii a lidskou přirozenost.

2.2. Československá socialistická bytová politika jako „stroj na bydlení“

V kontextu poválečné socialistické československé společnosti se architektonicko-urbanistická koncepce panelových sídlišť rozšířila díky řadě faktorů, které vycházely z proměny společenského zřízení po roce 1948 a jeho nových priorit. Zavedení centrálně řízené ekonomiky, eliminace privátního sektoru, zaměření na těžký průmysl, preference manuální práce a degradace práce intelektuální, prosazování platové nivelizace a redistributivních mechanismů vedly po roce 1948 v Československu k radikálním proměnám i ve sféře bydlení, a to jak z hlediska jeho výstavby, tak z hlediska jeho získávání, financování a udržení. Transformace soukromého vlastnictví ve vlastnictví socialistické měla pro společnost dalekosáhlé následky. Již po první vlně znárodnění majetku bylo soukromé vlastnictví prakticky eliminováno a řešení bytové otázky v rámci nové ideologie převedeno na stát.⁵ Bydlení se ocitlo v kategorii sociálních služeb a bylo v těsném spojení s myšlenkou eliminace třídních rozdílů a stratifikace obyvatelstva. Vlastnictví bylo následkem tohoto

⁵ Jiří Musil se zmiňuje o následujících znacích „socializace“ v souvislosti s bydlením: 1. zrušení trhu s pozemky a zavedení regulovaných nebo pevně stanovených cen půdy; 2. znárodnění většiny nájemních domů; 3. redistribuce zděděného bytového prostoru; 4. zavedení právních norem, které umožňovaly místním úřadům regulovat bytový systém; 5. znárodnění drobných obchodů, řemesel a služeb, restaurací atd. se záměrem spojit malé provozovny do větších jednotek; viz MUSIL 2001: 291.

procesu z velké části nahrazeno „právem osobního užívání“,⁶ které bylo definováno jako „právní důvod užívání bytů nevlastníky v budovách, jež jsou v socialistickém společenském vlastnictví (státním nebo družstevním)“ (ZOULÍK 1967: 38). Po celou dobu komunismu v Československu proto bydlení plnilo funkci „sociální jistoty“, implikovalo právo a záruku a jako takové se přeměnilo na záležitost společenskou, nikoli privátní.

Stát během komunismu přísně řídil a kontroloval nejen výstavbu bydlení, ale i jeho přidělování. Distribuce bytů byla od roku 1948⁷ v rukách krajských a místních národních výborů, které spravovaly existující bytový fond, regulovaly tzv. nadměry (tedy byty v nichž na jednoho obyvatele připadalo více jak 12 m², jejichž rozdělováním se „utvářely“ nové bytové jednotky), schvalovaly stavby a přisuzovaly pozemky. Určité procento bytů ze státního socialistického majetku bylo rezervováno pro pracovníky nejdůležitějších podniků, vojáky či zaměstnance ministerstva vnitra a mj. sloužilo i k naplnění „zájmů socialistického státu“,⁸ a zbytek bytového fondu měl být podle Zákona o hospodaření s byty z roku 1964 přidělován občanům především na základě sociálních kritérií. K těmto účelům se vedly veřejné seznamy uchazečů, které národní výbory (lidová bytová družstva, organizace spravující podnikové a vojenské byty nebo byty pro zaměstnance ministerstva vnitra) sestavovaly na následující období (běžně půlrok), s vyznačeným datem a důvodem přidělení bytu. Místní národní výbory posuzovaly žadatele jednotlivě podle „naléhavosti bytové potřeby a se zřetelem k významu (jejich) práce“.⁹ Kandidáti byli hodnoceni body, jež určovaly jejich pořadí v seznámech. Zákon o hospodaření s byty dále uvádí, že se při hodnocení výrazně přihlíželo i k sociální situaci uchazeče. Přednost byla dávana rodinám s nízkými příjmy a větším počtem dětí či rodinám žijícím ve zdravotně závadných bytech.¹⁰ Pro zápis do pořadníku nesměl mít

⁶ Zákon č. 40/1964 Sb. lze pokládat za základ právní úpravy tehdejšího vlastnického práva. V roce 1966 vstoupil v platnost také zákon o osobním vlastnictví k bytům (52/1966 Sb.), který poprvé operuje s pojmem „osobní vlastnictví“ v případě uspokojování bytových potřeb občanů (především u rodinných domů) z vlastních prostředků, mj. umožňoval také vykoupit byt ze státního socialistického vlastnictví, ovšem pouze pokud se současně odprodávaly všechny byty v domě; v praxi se ale příliš neuplatňoval. Vlastnické vztahy k bytům po roce 1989 poprvé definoval zákon č. 72/1994 Sb.

⁷ Dle zákona 138/1948 Sb.

⁸ Byt ve státním zájmu bylo dle zákona o hospodaření s byty možno přidělit: představitelům cizích zastupitelských úřadů, členům vlády a předsednictva Národního shromáždění a Slovenské národní rady, vedoucím ústředních orgánů, předsedovům krajských národních výborů a předním umělcům přecházejícím do menších průmyslových obcí a na vesnici. Vláda mohla stanovit i další, individuální případy (zákon 41/1964 Sb., část druhá, § 20).

⁹ De Deken uvádí, že „význam práce“ lze interpretovat dvojím způsobem. První se vztahoval k relevanci uchazečovy přihlášky vzhledem k místnímu společenství (například doktor nebo učitel v pohraničí), v tomto případě rozhodující slovo měly spíše národní výbory. Druhý případ souvisel s dobovou ideologií preference úderníků v těžkém průmyslu. V tomto případě byl rozhodující hlas odborů. Viz DE DEKEN 1994: 99.

¹⁰ Důraz na rodiny omezoval šanci na přidělení bytů dalším sociálním skupinám, např. rozvedeným či svobodným osobám. I z tohoto důvodu se mezi páry poměrně běžnou stala praxe brzkých sňatků. Během tzv. normalizace se v důsledku přijatých propopulačních opatření snížil věk pro zakládání rodiny na 20 (u žen) a 22

uchazeč v dané oblasti byt již přidělený. Zákon do něj explicitně odmítal také zařazovat osoby, jejichž bytová potřeba byla splněna, tedy ty, kteří se dožadovali „zvýšení“ životního standardu prostřednictvím bytu lepšího než toho, jež národní výbor ohodnotil jako vyhovující. Mimo pořadníky bylo možné přidělovat byty osobám, které k bydlení uzpůsobily prostory původně k tomu neurčené, dále jedincům, jimž bylo nutno přidělit byt ve státním zájmu, a také jako náhradní bydlení těm, kteří dobrovolně uvolnili svůj byt. Byty šlo i vyměňovat, obzvláště jestliže se tím dosáhlo účelnějšího využití bytového prostoru. Výměny schvalovaly národní výbory či organizace spravující příslušný byt.

V Československu v letech 1948-1989 existovaly čtyři formy bydlení: státní, podnikové, družstevní a „soukromé“ (rodinné domy). Stát byl jediným investorem v poválečné době, nicméně kvůli přetrvávající bytové krizi již v roce 1958, po XI. sjezdu KSČ, zavedl podnikovou a družstevní výstavbu s cílem, aby se část nákladů spojených s bydlením přenesla na státem vlastněné společnosti a na samotné budoucí obyvatele. Důležitým faktorem při jejich zavedení byla též snaha regulovat problém čekacích lhůt na přidělení bydlení, které se pro obyvatele staly neúnosně dlouhými (během období tzv. normalizace nicméně i nadále běžně dosahovaly přes 20 let).¹¹

Podnikové byty, které zákon definoval jako „byty trvale určené pro ubytování pracovníků hospodářských, rozpočtových nebo jiných organizací, zejména byty v domech, které organizace vystavěly jako investoři, získaly nebo získají ze státní bytové výstavby”,¹² měly sloužit k vyřešení bytové otázky zaměstnanců a především k omezení jejich pracovní fluktuace. V praxi se přidělovaly jako „sociální výhoda“ k pracovnímu místu oproti podpisu smlouvy, ve které se zaměstnanec zavázal pro podnik odpracovat určitý počet let. Nájemníci v podnikových bytech měli obdobné právo neomezeného osobního užívání jako nájemníci ve státních bytech, které bylo stejně tak přenositelné na děti a příbuzné. Během období tzv. normalizace, na základě státního plánu ke stabilizaci a nábory pracovních sil (tzv. stabilizační výstavba), rezervovaly krajské národní výbory jisté procento bytů ze státní bytové výstavby pro nejdůležitější závody a podniky. Stabilizační forma výstavby se po roce 1976 rozšířila na všechna výrobní a později i na nevýrobní odvětví (SMRČKA 1992: 144).

let (u mužů), čímž se výrazně zvýšil počet žádosti o byt (až o 100 000 ročně, viz Výstava poznáním a školou, In: *Československý architekt* 1973, 20: 4).

¹¹ Způsobila to jak vysoká poptávka, tak skutečnost, že bydlení bylo pro obyvatele finančně dostupné, např. v roce 1980 činilo nájemné ve státním bytu 5,6% celkových příjmu průměrné domácnosti (DE DEKEN 1994: 135).

¹² Zákon 41/1964, část osmá, § 66.

Stavební bytová družstva, která stát obnovil v roce 1959,¹³ byla dominantním investorem v letech 1966 – 1989. V pětiletce 1966–1970 dosáhla také největšího podílu na celkové výstavbě bytů (48,5%). Aktivita bytových družstev byly kontrolovány národními výbory a výstavba financována z členských příspěvků, státních dotací a bankovních půjček.¹⁴ Na začátku sedmdesátých let počet členů v družstvech rapidně stoupl, nicméně, kvůli státem nadiktovanému vysokému podílu stabilizační bytové výstavby se ve stejném období také výrazně prodloužila perspektiva získání bytu; z tohoto důvodu byl zaveden i svépomocný systém, kdy finanční příspěvek člena částečně nahradila jeho fyzická účast ve výstavbě. Družstevní byty byly nákladnější než byty státní, jelikož nájemné obnášelo údržbu, pojištění a různé administrativní a provozní poplatky a družstevní výstavba se potýkala i s problémy kolem obstarávání techniky a materiálu. Na druhou stranu, právě z toho důvodu byla údržba a mnohdy i samotná výstavba družstevních bytů kvalitnější než u bytů ve státní správě.

Rodinné domy obsazené majitelem představovaly čtvrtou formu bydlení a jedinou povolenou formu „osobního vlastnictví“ během komunismu, i když bylo možné vlastnit pouze jediný rodinný dům,¹⁵ který byl Zákonem o hospodaření s byty z roku 1964 definován jako obydlí s nanejvýš pěti obytnými místnostmi (bez kuchyně) a s maximální rozlohou 120 m².¹⁶ Rodinné domy, které byly typičtější pro menší města a venkov, během socialismu představovaly druhý nejpreferovanější typ nově postaveného obydlí (viz tabulku *Typologie výstavby bytů podle investora (1948–1989)*, s. 36), a to navzdory skutečnosti, že jejich výstavba byla spojena s řadou komplikací, jako byly např. potíže se získáním povolení ke stavbě, s „koupí“ pozemku,¹⁷ s obstaráváním materiálu, techniky, kvalifikované pracovní síly atd. Stát bydlení v rodinných domech nicméně rovněž dotoval štědrými půjčkami, a to až do výše 250 000 Kčs (DONNER 2006: 36); během 70. a 80. let se např. cíleně zaměřil na podporu výstavby řadových domů. Ve stejném období vznikla také družstva pro výstavbu rodinných domů, která v roce 1986 měla 2000 členů (DE DEKEN 1994: 133). Po uskutečnění výstavby se jednotlivé domy převedly do osobního vlastnictví majitelů a byly přednostně

¹³ V padesátých letech byla bytová sdružení vzniklá v období první či druhé republiky sloučena do velkých místních bytových družstev zvaných lidová bytová družstva (LBD). LBD se stala obrovskými konglomeráty spravujícími velké množství bytů (nemohla však nové byty stavět). V roce 1959 byla obnovena i stavební bytová družstva (SBD), k čemuž vedl velký zájem na přímé účasti občana při řešení bytového problému. Z hlediska občanů byla výhodná především možnost dřívějšího získání bytu, vnitřní samospráva a některé menší zvýhodnění v užitelských právech, i za cenu vložení počátečního kapitálu a vyššího nájemného. Viz SMRČKA 1992: 139.

¹⁴ 40 % byl obvyklý členský podíl, 30 % státní dotace a 30 % úvěr od Státní banky s 3% úrokem, viz DE DEKEN 1994: 110.

¹⁵ V osobním vlastnictví se nicméně nacházela také sekundární obydlí, tedy chalupy a chaty.

¹⁶ Zákon 41/1964, část sedmá, § 60.

¹⁷ Pozemky k výstavbě rodinných domů do 800 m² přidělovaly do užívání národní výbory.

obsazovány rodinnými příslušníky vlastníka (rodiče, děti, partneři dětí, etc.).

Vědci, odborníci na otázku bydlení a nakonec i samotní pamětníci se shodují, že dobová politika přidělování bytů, popsána výše, byla neprůhledná a nepružná, což vedlo k manipulacím, k existenci neformálních sítí, klientelismu a dominanci neoficiálních přidělovacích kritérií, například členství v KSČ. Redistribuční systém umožňoval „trestání“ a „odměňování“. Socialistická společenská elita navíc zřídka kdy obsazovala jiné byty než ty na prestižních adresách: dle některých odhadů bylo až 20 % bytového fondu, který se nacházel ve správě národních výborů, rezervováno pro „odměňování“ loajálních kádrů (DE DEKEN 1994: 99).¹⁸ Mezi odborníky proto panuje konsensus, že systém přidělování bydlení během komunismu sloužil především jako nástroj *politické kontroly* obyvatelstva.

období	celkem postavených jednotek	obecní (státní)	družstevní	podnikové a JZD	rodinné domy
1. 1945–1950	110 245	72,6 %	0 %	0 %	27,4 %
2. 1951–1956	196 114	73,4 %	0 %	0 %	26,6 %
3. 1956–1960	314 031	57,5 %	3,2 %	2,0 %	37,3 %
4. 1961–1965	408 561	36,8 %	27,7 %	6,2 %	29,3 %
5. 1966–1970	439 185	18,0 %	48,5 %	8,5 %	24,9 %
6. 1971–1975	615 199	20,4 %	30,7 %	21,7 %	27,2 %
7. 1976–1980	648 218	23,0 %	30,5 %	17,8 %	28,7 %
8. 1981–1985	485 000	19,3 %	43,5 %	3,6 %	32,8 %

Typologie výstavby bytů podle investora (1948–1989) (zdroj: DE DEKEN 1994: 112).

Po upevnění vedoucí úlohy komunistické strany v roce 1968 byl ekonomický model v Československu znovu posunut ke, v kapitalistických státech již překonaným, koncepcím preference výrobní sféry (zvláště těžkého průmyslu), centrálního plánování a regulace mezd. Po rozsáhlých čistkách zacílených na odstranění „reformních živlů“ z veřejného života se režim zaměřil i na nastolení rigidnějších pravidel, týkajících se pracovní kázně, zavedením stabilizačních opatření. Od roku 1970 se zpřísnily sankce vůči pracovní nekázní, za nedostatečný pracovní výkon a fluktuaci bylo možné snížit plat zaměstnance či ho dokonce

¹⁸ Paragraf Zákona o hospodaření s byty z roku 1964 stanovuje, že se “při posuzování bytové potřeby významných veřejných činitelů, vědeckých a uměleckých pracovníků přihlíží i k tomu, aby výměra bytu odpovídala povaze a společenskému významu jejich práce”; Zákon 41/1964, část osmá, § 72.

propustit, a byla nastolena i přísnější kontrola nezaměstnanosti. Odbory byly reorganizovány a byla jim odebrána řada pravomocí.

Prostředkem k uklidnění veřejnosti po rigorózních společenských změnách se vzápětí staly programové sociální úlevy pro široké vrstvy obyvatelstva. Začátkem sedmdesátých let byly jako prioritní vytyčeny následující úkoly: péče o rodinu, pomoc mladým manželstvím a zvýšení důchodů (KALINOVÁ 1999: 22). Sociální politika, hlásající potřebu překonat zhoršení populačního vývoje, zavedla množství opatření zaměřených na mladá manželství, například mateřský příspěvek, dětské přídatky, výhodné půjčky a různé druhy dotací. Jejím hlavním úkolem však bylo zajistit loajalitu mladé generace vůči normalizačnímu režimu (ibid.: 50). Na pozadí proklamované péče o obyvatelstvo se uskutečnily rozsáhlé anulace tržních prvků existujících v československém hospodářství. Návrat k “předreformním” ekonomickým mechanismům se ale už v první polovině sedmdesátých let ukázal jako překonaný a postupně vedl k zaostávání za ekonomickou a civilizační úrovní vyspělých států.

Opatření v sociální sféře se již začátkem osmdesátých let stala pro občany samozřejmostí a postupně tak ztrácela původní stimulační charakter (ibid.: 30). Redistribuce na všech úrovních společnosti vedla k nivelizaci životní úrovně a ignorovala kompetentnost a výkonnost. Centralizované bezplatné či částečně hrazené služby nepodléhaly veřejné kontrole, a některé z nich nebylo možné získávat legálními prostředky, což následně vedlo k jejich uniformitě a nízké kvalitě. Mezi spotřebiteli tato situace často vedla ke korupčnímu jednání a pohybu v oblastech šedé ekonomiky. Neoficiální příjmy na druhou stranu do značné míry kompenzovaly zákaz drobného soukromého podnikání a byly jednou z možností (kromě začlenění do nomenklatury) zvyšování životní úrovně či zbohatnutí. Redistribuce a cenová politika navíc ovlivňovaly spotřební chování domácností, které se zaměřovaly na levné, dotované výrobky a služby. Dle Lenky Kalinové bylo primárním úkolem všudypřítomných rozdělovacích a vyrovnávacích procesů posilování vládní moci (ibid.: 56).

KBV, resp. masová výstavba dostupného bydlení pro široké vrstvy, byla součástí tohoto procesu a stala se také prioritou národního hospodářství během tzv. normalizace. Poválečnou bytovou situaci, kterou charakterizoval nekvalitní bytový fond, vysoké dotace na bydlení, silná urbanizace a (cílené) zanedbávání staršího a historického bytového fondu, zproblematicoval na počátku období tzv. normalizace i baby boom, který byl následkem přijatých propopulačních opatření. V tomto společenském kontextu byla nová intenzivní výstavba žádoucí a též ideologicky komunikována jako nástroj potírání přetrvávající bytové krize, odstraňování třídních rozdílů a realizace konceptu „bydlení pro každého“. Od začátku období tzv. normalizace až do jejího konce bylo postaveno přes 1 700 000 nových bytů, valná

většina z nich panelovou technologií a to ve stejné podobě, která byla ke konci 60. let tvrdě odsouzena ze strany architektů, urbanistů a stavitelů (viz následující kapitola), navíc v podmínkách stlačování cen v oblasti výroby, vývoje materiálů, budování infrastruktury a masového dotování nájemného a energií pro individuální spotřebitele.¹⁹ Rozsáhlé obytné soubory panelových sídlišť představovaly okamžité řešení bytové otázky pro mnohé, přitahovaly svým nepochybným dobovým standardem a cenou, avšak nízká kvalita provedení a chudá urbanistická řešení obratem zatížila státní rozpočet – již v dobovém tisku z 60. let minulého století se setkáváme s odhadem životnosti panelových domů na pouhou generaci.

Během 70. a 80. let minulého století změnila komplexní bytová výstavba vzhled řady československých měst návratem ke zvlgarizované architektuře moderny, která touto dobou byla překonána nejen ve světovém, ale i místním měřítku. Spekulaci, že by architektura a urbanismus v Československu prošly obrodným procesem, kdyby nedošlo k nástupu tzv. normalizace, podporuje nejen pohled na debatu mezi odborníky, kteří ke konci 60. let stávající systém napadali z hlediska své praxe, ale i paradox, že se výroba v sektoru prefabrikovaného stavitelství díky jeho bezkonkurenčnímu a monopolnímu postavení časem neúnosně prodražila (dle některých odhadů se sídliště mohla stavět téměř za polovinu ceny, cit. dle DE DEKEN 1994: 105). Komplexní bytová výstavba tak ztratila svůj význam už během 60. let, jelikož od této doby investor (stát), kvůli vysokým nákladům na tento druh výstavby, stavěl zásadně „nekomplexně“.

2.3. V zajetí výroby: typizace jako „sloh“ 20. století

Jak už bylo řečeno, role státu se po roce 1948 stala klíčovou pro oblast bydlení. Znárodnění soukromého majetku doprovázelo znárodnění hospodářství, které v sektoru stavebnictví bylo dovršeno už v roce 1953 (DE DEKEN 1994: 102) a stát se tedy až do roku 1989 nacházel v postavení výhradního dodavatele a vlastníka nového bydlení, s výjimkou rodinných domů stavěných svépomocně, u nichž ovšem vlastnil pozemky, na nichž byly domy postaveny.²⁰

Regulace výstavby nových bytů se nacházela v rukou čtyř institucí, Státní komise pro investiční výstavbu, Státní plánovací komise, Ministerstva výstavby a techniky a krajských národních výborů, které spolupracovaly v rámci schématu stanovování hospodářských cílů na

¹⁹ Nájemy byly stanoveny Zákonem č. 40/1964 Sb., prostřednictvím Vyhlášky č. 112/1957 Ú.l. Navzdory růstu cen a mezd zůstaly v platnosti do roku 1994.

²⁰ Dobové vlastnictví bytů (právo užívání, které se ovšem realně nelišilo od vlastnictví) a rodinných domů proto Olga Šmídová nazvala „kvazi-vlastnictvím“, ŠMÍDOVÁ 1996.

následující pětiletá období (ibid.). Kvóty pro novou výstavbu, směrnice pro její budoucí podobu a finanční prostředky uvolněné pro jejich realizaci, byly výsledkem vyjednávání mezi zmíněnými institucemi a byly stanovovány pro jednotlivé kraje. Zpravidla zohledňovaly bytový nedostatek, populační růst a nárůst zaměstnanosti v dané oblasti (ibid.: 103) a řídily se též dobovými urbanistickými směrnicemi. Výstavbu uskutečňovaly velké, státem vlastněné podniky, které měly vysoký podíl jak na plánování bytové výstavby, tak na jejím provedení.²¹ Hlavním státním dodavatelem byly Pozemní stavby, které měly zásadní vliv na výběr technologie výstavby (např. typ panelů) a též pravomoc zasahovat do konečného výsledku i během samotné výstavby, přičemž se tyto zásahy většinou nesly v duchu prosazování zájmů výroby.

Bydlení v kontextu poválečné bytové krize představovalo pro stát významný politický a sociální nástroj. Socialistické hospodářství ještě v období Gorbačovovy „perestrojky“ používalo byty, aby nalákalo dělníky do znárodněného průmyslu, čímž v některých oblastech republiky výrazně (a nepřírozně) stimulovalo pracovní migraci (především v oblastech s umístěním těžkého průmyslu, např. v severních Čechách či na severní Moravě). Podnikové byty, zavedené ke konci 50. let, byly důležitým motivačním faktorem vedoucím obyvatele ke stěhování a dle svědectví pamětníků byly hodnoceny jako jedno z nejdůležitějších kritérií při hledání pracovního místa vůbec (viz PELIKÁNOVÁ 2009: 300). Stály tak ve zvláštním protikladu oproti opačné, sedentární strategii svépomocného budování rodinných domků, která byla po celou dobu trvání socialismu jednou z nejoblíbenějších forem bydlení (viz *Typologie výstavby bytů podle investora (1948–1989)*, s. 36).

Ačkoliv stát své kvantitativní závazky v rámci komplexní bytové výstavby úspěšně plnil, činil tak za současného snížení standardů výstavby, např. redukcí obytné plochy na obyvatele bytu (z 54,3m² v roce 1949 na 35,9 m² v roce 1959, a opět na 52,6 m² v roce 1985, DE DEKEN 1994: 104) a nasazením prefabrikátů jako monopolního stavebního prvku, jejichž výrobu vyvíjel, řídil a kontroloval. Záhy po roce 1948 prostoupila všechny aspekty organizace života společnosti ideologie rychlé industrializace, standardizace a kolektivizace. První panelový dům v Československu byl postaven už v roce 1954 ve Zlíně, tehdejším Gottwaldově, a může být pokládán za symbol následující éry industrializace stavitelství.

Panelová sídliště tak, jak byla realizována ve všech zemích bývalého socialistického bloku, pramenila z architektury modernismu, resp. z jeho národních „variant“. V českém prostředí se jednalo o meziválečnou architektonickou avantgardu, která vycházela z inspirace

²¹ Jednalo se o stavební podniky řízené ministerstvem výstavby a techniky a dalšími ministerstvy, krajskými a obecními národními výbory a družstvy (DE DEKEN 1994: 104).

západoevropskými modernistickými hnutími, z ideí marxismu a zidealizované představy praxe sovětského státu.²² Jedním z hlavních propagátorů těchto myšlenek byl teoretik architektury Karel Teige. Teige byl také všestranným a nadaným publicistou, „umělcem života“ (ŠVÁCHA 1998: 147), který vedl živou korespondenci s řadou světových představitelů uměleckých a filosofických směrů, včetně Le Corbusiera. V některých svých dílech se inspiroval též myšlenkami sovětských kolegů propagujících sociální bydlení a koldomy, jejichž první realizace v Československu ovlivnil. Svým anarchokomunistickým přesvědčením (ibid.) razil směr tzv. vědeckého funkcionalismu, postulující architekturu jako ekonomicky a účelně založenou vědu oproštěnou nejen od estetiky, ale i od „buržoázních“ sociálních nerovností, a schopnou tedy nastolit nový a funkční společenský řád v duchu marxismu. Tyto koncepce rozšířili po válce jeho stoupenci, kteří v novém státním zřízení zastávali vysoké funkce ve státním sektoru, v architektuře či stavitelství. Česká panelová sídliště jsou tedy ve své esenci naplněním meziválečných představ o modernitě, které „upřednostňovaly elementární právo na bydlení pro každého před jeho uměleckým provedením, tedy funkci před stylem“ (ZARECOR 2011: 3).

Československo patřilo ihned po válce mezi evropské špičky v oblasti rozvoje technických a konstrukčních vlastností těchto nových stavitelských prvků (ZARECOR 2010: 218). Rozvoji montované architektury se po roce 1948 věnoval Ústav montovaných staveb patřící Stavoprojektu, jedinému státnímu projektovému ústavu založenému po převzetí moci komunisty. První experimenty s prefabrikovanými stavbami však datujeme do doby dřívější, konkrétně do 30. let a odehrávaly se na půdě zlínské firmy Baťa. Vznikly jako důsledek historického zájmu rodiny podnikatelů o industriální architekturu a otázku bydlení obecně.²³ První československý model panelového dílce, tzv. „Typ A“, tedy „baťovský“ prototyp, vyvinuli stejní architekti, kteří se o pár let později na půdě Stavoprojektu věnovali rozvoji dalších konstrukčních metod, tentokrát za účelem vyvinutí „nástroje“ pro realizaci masového socialistického industrializovaného stavitelství: Hynek Adamec a Bohumír Kůla v 50. letech vyvinuli model G40 (G značí Gottwaldov, číslo počet bytů), typizovanou konstrukční soustavou, již byl postaven i první celopanelový dům v roce 1954. Od té doby se technologie výroby panelových dílců rychle vyvíjela a každá nová soustava reagovala na nedostatky soustav dřívějších (jejich vývojem byl pověřen výzkumný Studijní a typizační ústav). Na začátku 60. let byly pro celou republiku přijaty normativní soustavy TOB (typový objekt

²² Slovník české literatury po roce 1945: heslo Karel Teige.

²³ Na paradox, že základní stavební kámen „socialistických“ sídlišť byl vyvinut kapitalistickou rodinou s pevnými vazbami na americké prostředí, často ve svých člancích poukazuje americká badatelka Kimberly Zarecor.

bytový), které se v několika modifikacích (především TOB 6 a TOB 8) používaly až do začátku 90. let (populárními je činila lepší variabilita montování).²⁴ Od počátku 60. let stoupl podíl panelové výstavby v Československu na 90-95 procent celkové bytové výstavby, což je číslo, které se po dalších 30 let prakticky nezměnilo (HUBATOVÁ-VACKOVA – ŘÍHÁ 2007: 67) a „panelárny“ se v komunistickém Československu staly mocnými „developery“. Na konci 50. let se panelovou technologií stavělo přes 30% všech bytů a na konci 60. let 50% všech bytů, přičemž koncem 50. let technologie umožňovala stavbu do pěti pater výšky, koncem 60. let už to bylo osm až čtrnáct ((HRŮZA 1989: 345-346).

Centrálně řízená ekonomika s důrazem na těžký průmysl byla této standardizované formě stavitelství logicky nakloněna, a během prvních dvaceti let své existence vybudovala širokou výrobní základnu, která přispívala k jejímu rozšíření a následnému monopolnímu nasazení, v důsledku čehož se panelové stavitelství stalo převažujícím stavebním „stylem“ následující epochy. Plánování výstavby a její realizace byly přísně řízeny a určovány řadou nařízení a limitů. Oficiálními „manuály“ pro architekty a projektanty se staly tzv. technicko-hospodářské ukazatele (THU), směrnice, které určovaly každý aspekt výstavby a projektování, včetně kalkulací nákladů na stavbu,²⁵ normohodin na výstavu jednotlivých bytů, použití materiálů, kategorizaci bytů (většinou 1 až 6, pro domácnosti o jednom až šesti členech), průměrnou užitkovou plochu, etc. Použití materiálů a výrobků pro bytovou výstavbu bylo centrálně regulováno a podléhalo řadě omezení, každou výjimku musel schválit investor. Zakázky byly tedy státem předem přísně stanovené a řízené, a během normalizace se vyznačovaly tlakem na podlažnost, hustotu obyvatelstva a rychlou výstavbu. Stavělo se tak např. skoro výhradně po vrstevnicích, aby se uplatnila jeřábová technika (odtud dobové označení „jeřábová architektura“), a to navzdory skutečnosti, že výsledky byly pro okolní krajinu mnohdy katastrofální. Neexistence konkurence v oblasti výroby navíc brzdila zlepšování výrobků (např. stavebních a konstrukčních prvků: v roce 1971 existovalo v Československu 30 000 průmyslově vyráběných prvků pro výstavbu, zatímco ve Francii

²⁴ Technickým vylepšením soustav TOB vznikla soustava VVÚ-ETA, která se používala především v Praze (společně se soustavami Larsen-Nielsen, OP 1-11 a připravovaným panelovým systémem UNIPRAGA). Existovaly další experimentální a lokální soustavy, např. B70 v Brně a Jihomoravském kraji, HK60 a HK65 v Hradci Králové a Východočeském kraji, BANKS v Bratislavě, etc.; říkalo se jim krajské nebo oblastní materiálové varianty základních typových řešení.

²⁵ Např. v roce 1966 se tak na jeden byt mohlo utratit maximálně 76 000 Kčs, a na tzv. komplexní byt (se zahrnutými náklady na infrastrukturu a služby v obytném okrsku) 103 000 Kčs, in: Diskuse o typizaci u hranatého stolu. In: *Československý architekt* 1967, 1-2: 4. Kalkulace nákladů na tzv. komplexní byty byly jedním z hlavních důvodů zaostávání infrastruktury za stavbou bytů, jelikož přednastavené propočtené náklady stačily pouze na vybudování zcela základních služeb pro obyvatele (což byl mj. i problém Jižního Města, viz komentář projektanta Jiřího Lasovského, Jižní Město pražské. Únorová diskuse u magnetofonu. In: *Československý architekt* 1970, 6-7: 1-3.).

300 000 a v USA 500 000²⁶), a zákaz samostatné výdělečné činnosti pro architekty a stavitele na jednu stranu ztěžoval individualizované řešení bytové otázky, ale na druhou stranu psychologicky posiloval mobilizaci občanů směrem k samostatnému a laickému řešení tohoto neodkladného problému, což potvrzuje počet nově postavených rodinných domků jako jediné formy vlastnického bydlení během komunismu.

Situace projektantů a architektů nebyla v této konstelaci snadná. Systém nedokázal pružně reagovat na jejich požadavky, a to navzdory kritickým reflexím a sociologickým průzkumům, které ještě před postavením největších sídlištních komplexů v Československu (tzv. sídliště třetí generace v Praze) poukázaly na řadu nedostatků této protěžované urbanistické formy. Prohřešky vůči výše popsaným „pravidlům“ (která se v průběhu sledovaného období měnila jak z politických důvodů, tak vzhledem k druhu zakázek pro architekty: státní výstavba pro zóny s preferovaným průmyslem a nátlakem na rychlou stavbu bytů se nutně lišila od družstevní výstavby zaplacené z kapes budoucích obyvatelů), znamenaly pro odborníky sankce a ohrožení kariéry. Ústupky ze schválených projektů nebyly snadné, a proto se s kvalitnějšími realizacemi sídlišť setkáváme buď v období společenského uvolnění 60. let anebo v důsledku jistých nestandardních okolností, např. osobních vztahů mezi architektem a dodavatelem, tedy vcelku vzato jako s výjimkami z pravidla.

Po krátkém a nekoordinovaném poválečném růstu panelových sídlišť, z nichž mnohá vznikla bez urbanistické vize, spíše jako výsledek nutnosti rychlého budování ubytovacích kapacit pro dělníky v místních odvětvích průmyslu (např. v Kladně či Neratovicích), dochází i v československém odborném prostředí k reflexi modernismu se všemi jeho klady a zápory. Období po II. světové válce, které se v československé architektuře vyznačovalo dodržováním zásad socialistického realismu (směru, který se až do Chruščovova projevu o „zdobnictví a zbytečnostech v architektuře“ v roce 1954 považoval za projev ideologického souhlasu se stalinistickou politikou SSSR) vystřídal uvolnění vyznačující se přílivem idejí ze západu, dostupností informací a vírou v proměnu. Toto krátké období někteří teoretici architektury označují za „dobu přelomu, kdy rostly aspirace architektů“ (ŠEVČÍK – BENEŠ 2009: 33), a představovalo pro ně „zdroj nezaměnitelného pocitu optimismu a svobody“ (ibid.: 28). Ve stejné době došlo k otevření diskuse architektů se státem, která je obzvlášť patrná na stránkách odborných časopisů 60. let, a to především v rámci debaty o tzv. typizaci.

Typizace představovala ústřední motiv v úvahách o budoucnosti panelové výstavby, které se vedly v odborných kruzích v 60. letech minulého století. Za její shrnutí můžeme

²⁶ HORKÝ, Ivan: Prefabrikace bytů bez jednotvárnosti. In. *Československý architekt 1971*, 1: 4.

považovat sérii diskusí, které v roce 1967 zorganizoval Svaz architektů ČSSR v Praze, Brně a Bratislavě formou kulatých stolů, na nichž shromáždil nejdůležitější odborníky doby a následně publikoval jejich příspěvky ve svém časopise Československý architekt (dále ČSA). Debata mezi architekty odkrývá kritickou reflexi dobového systému plánování, řízení, financování a výstavby panelových sídlišť se všemi jejich zápory a, méně často, klady.

Problematika, k níž se již delší dobu upínaly naděje odborníků v rámci těchto debat, se týkala nahrazení objemové prefabrikace tzv. prefabrikací prvkovou. První byla historickým důsledkem industrializace architektury, zohledňovala tedy výhradně výrobní hlediska a v praxi znamenala užívání neměnných konstrukčních dílců velikosti celých objektů. Prefabrikace prvková, na druhou stranu, představovala dobový apel na zahájení výroby typizovaných prefabrikátů různých velikostí a kvality, které by umožnily variabilitu skládání a možnost reagovat na široké spektrum potřeb obyvatelstva a architektonického umění. Do 60. let se většina konstrukčních soustav vyznačovala, řečeno dobovým žargonem, pevným objemovým řešením a umožňovala jen tzv. závazná konstrukční schémata, což byl hlavní důvod monotematicnosti výstavby sledovaného období. I když obě později nejpoužívanější soustavy, TO6 B a TO8 B, už byly navrženy jako soustavy tzv. otevřené, variabilitu jejich „skládání“ v podstatě znemožňovala neexistence nestandardizovaných, doplňkových dílců, a nebylo možné ani jejich vzájemné kombinování a obohacování, i když se jednalo o stejné funkční prvky jako jsou např. schodiště či příčky. Typizované bylo také vybavení interiérů a exteriérů, jako jsou okna, skleněné stěny, etc. Především okna se vyznačovala nízkou kvalitou a byla jedním z hlavních důvodů nechvalně známých tepelných ztrát. Materiály a konstrukční prvky (omítky, bytová jádra, etc.) byly nekvalitní a náchylné k rychlé deradaci.

Doboví odborníci se v rámci diskuse o typizaci opakovaně zastávali kombinace prvkové prefabrikace a flexibilního modelování každé projektantské situace v konkrétním čase a vzhledem ke specifickým místu, a žádali tak o upuštění závazných, státem nadiktovaných konstrukčních schémat. Typizace je konec konců jen jeden z principů projektování, argumentovali. Odmítali, aby podobu moderní architektury diktoval monopol paneláren, navíc už vůbec ne v prostředí s neexistencí konkurence, která nepřinášela inovace a vyznačovala se automatickým přejímáním „osvědčených“ modelů. Tato situace, dle názorů odborníků, způsobila nejen vulgarizaci samotné typizace, ale i architektury jako takové. Někteří z nich na stránkách ČSA ironicky glosovali, že by vzhledem k přetrvávajícímu zohledňování výhradně ekonomických a výrobních hledisek zřejmě postačil jediný obytný model, který by se následně stavebnicově uplatňoval po celé republice. Jak znázorňuje následující citát, situace se v realitě od tohoto konceptu naneštěstí ani příliš nevzdalovala:

„Dostali jsme sa tak ďaleko, že pre celú Bratislavu západ (*mluví o stavbě sídliště Karlová Ves, pozn. autorky*), ktorá bude mať po dokončení zhruba 60 000 duší, máme jeden jediný typ, ktorý má jeden vŕžiak, jednu „štyrpodlažku“ a jednu „osempodlažku“. A z tohoto máme – já to poviem otvorene – zničiť celú bratislavskú západnu oblasť, pretože teraz po schválení tohoto typu už len zmena zábradlia je považovaná za atyp, za atypické riešenie.“²⁷

Za atypická řešení se již touto dobou, v polovině 60. let, považovalo cokoliv nad rámec možností zavedených výrobních linek a naplánovaných rozpočtových položek. V duchu rčení, že současné problémy architektů jsou budoucími problémy obyvatelů, se na stránkách ČSA otevřeně reflektovaly problémy spojené s realizacemi sídlišť a i s povoláním architektů a projektantů jako takovými.²⁸ Trápila je např. nemožnost používat atypická řešení, ačkoliv TOB soustavy „na papíře“ navrhovaly až 100 různých obměn. Kritizovali investora, který „zná jen nájemné schodišťové domy“ a jeho „zmetkové výrobky“, např. okna. Anticipovali budoucí problémy spojené s údržbou panelových domů a kritizovali nesmyslnost koncepce stavby, která obsahuje prvky s minimální trvanlivostí, např. nekvalitní bytová jádra či fasády. Apelovali na výstavbu trvalejších obytných modelů i kvůli místním klimatickým podmínkám. Zmiňovali se o „ohybnosti“ státem preferovaného druhu výstavby a „znásilňování“ jejich práce projektovými ústavy. Snažili se vypátrat kde se nachází hranice

²⁷ Architekt Stanislav Talaš: Diskuse o typizaci u hranatého stolu. In: *Československý architekt 1967*, 4: 4-5.

²⁸ Zajímavou sondou do projektování v popisovaném období je i komentář architekta Václava Hilského, autora sídliště v Kladně na Sitné, prvního a jediného českého koldomu v Litvínově, nových Lidic či sídliště v Ostravě Porubě, v jeho příspěvku o typizaci z roku 1967: „Rád bych zde hovořil jako architekt, který začíná uskutečňovat bytovou výstavbu ve Sředočeském kraji z prvků TO8 B (*sídliště v Kladně na Sitné, pozn. autorky*). Nikdy jsem si nepředstavoval, že těžkosti budou tak veliké. Když jsme studovali nové typy, měli jsme oprávněný dojem, že je to veliké osvobození, veliký krok kupředu, který umožní architektům, alespoň vzhledovou část vytvořit rozmanitě tak, aby se jednotlivá sídliště navzájem od sebe lišila a aby měla svůj specifický charakter. Pod tlakem dodavatelských organizací nám tyto snahy pomalu mizí. Nedocílilo se toho, že budou na sídlištích zřizeny mechanizované ambulantní výrobní prvky, ale dílce se hromadně vyrábějí ve stávajících panelárnách zase pro široký okruh sídlišť. To znamená, že je nad síly architekta dosáhnout u jednotlivých objektů nebo u jednotlivých sídlišť změny těchto prvků. Mám obavu, že nezabráníme uniformitě. Já jsem se například pokusil prosadit etážové byty. Postaví se pouze dva objekty a dál se uvidí. Tyto byty jsou z prvků T08 a dávají architektům možnost oživit architektonický výraz. Ale narážíme na velké obtíže u výroby. Chápu, že není možné měnit formy, které jsou velmi nákladné, ale vyvložkováním se dá z TO8 mnoho udělat, mnoho variant i dispozičního řešení. Myslím, že je velmi nutné a správné, aby se Státní komise pro techniku ve spolupráci s ministerstvem stavebnictví zamyslela nad touto situací a vytvořila lepší podmínky u stavební výroby, aby bylo dosaženo větší pružnosti v dosavadní praxi. Jsme stále v zajetí výroby i pokud jde o ostatní části staveb. Architektura spočívá také v dokonalosti jednotlivých výrobků; my máme od průmyslových výtvarníků navržena docela pěkná a funkčně vyhovující umyvadla, v novostavbách ale vidíme umyvadla z konce 19. století. Nebo okna. Třičtvrti roku válčím o lepší okna, než se mi je podařilo prosadit. Povrchy: Nikde na světě se dnes už neomítají budovy – povrchy jsou vesměs tvrdé. Když zvážíme třeba v Praze dnes už masovou novou výstavbu, s latexovým nátěrem, musíme si uvědomit, že údržba bude strašlivá. Za čtyři roky budou jako dnes celé ulice v lešeních. Myslím, že to je otázka nemístného šetření. Máme skleněnou mozaiku, máme keramickou mozaiku, máme i různé drti, ale zase: je to velká práce přimět výrobu, aby vyrobila panely s tvrdým povrchem. Nemístnou ekonomii vidím také v snižování ceny bytové výstavby, poněvadž ta cena nás přijde potom mnohem draž tím, že budeme znovu opravovat.“ Diskuse o typizaci u hranatého stolu. In: *Československý architekt 1967*, 1-2: 4-5.

mezi kulturností a ekonomičností výstavby, obzvlášť v situaci v níž architekti neměli s panelovou výstavbou dostatek zkušeností. Dále je trápila řada projektantských omezení, např. nemožnost dělat základy jiné formy než čtvercové a nemožnost kombinovat panely s jinou stavební metodou. Zabývali se otázkou dopadů nivelizace cen pro stavbu bytů v různých městech, které žádným způsobem nereflektovaly lokalitu. Nezaostávali ani za svými západními kolegy a kritice podrobovali také nový urbanistický model sídlišť, především problematiku neexistence tradiční ulice a nevyhraněnosti soukromých a veřejných prostor. Domnívali se, že život nejsou jen dvě stavební formy, ale jejich škála, a stavba bytů a domů by se této škále měla přizpůsobit. Jejich tvorba by měla odrážet životní dynamiku, cykly a diverzifikaci, měla by umožňovat individuální výběr a investice do kvalitnějšího. Měla by být založena na sociologických průzkumech a zohledňovat hlasy samotných uživatelů bytů, kteří ovšem byli prostřednictvím typizace postaveni před hotovou věc, před „tovary“.²⁹ Architektury trápila také otázka konformity a přemýšleli o následcích, které bude prosazování této formy stavitelství mít na spotřebu, na vkus obyvatelstva a jejich cit pro estetično. V rámci diskusí vyslovil architekt Rudo Masný názor, že „kardinální problém je v tom, že naša spoločnosť nevytvorila také podmienky konzumentovi stavebníctva a architektúry, aby mohol byť náročný. Proste nemá podmienky žiadať dobré stavby“³⁰ a další zúčastněný odborník vyslovil názor, který můžeme považovat za vhodné shrnutí celé debaty o typizaci: „My stavíme v našom štáte bytové jednotky a nie byty pre ľudí.“³¹

Z odborných příspěvků architektů o typizaci na konci 60. let minulého století lze tedy vyčíst nejen snahu o humanizaci dobové prefabrikace ve stavitelství kvůli obavám, že z ní „vykvete sloh 20. století“,³² ale především apel na *zrušení industrializace stavitelství a reformu komplexní bytové výstavby*. Architekti se tedy ve zmíněném období stále více bránili i samotné typizaci, která se v jejich odvětví stane proslulou především v následujícím období. Apelovali na vznik systému, který by umožnil praktikovat výstavbu synergicky, za spolupráce umění, techniky, administrativy a ekonomie, což by ideálně mělo představovat výsledek spolupráce různých institucí zainteresovaných na řešení otázky bydlení:

„Co je nutno překonat, to je pojetí typizace jako nějaké izolované, autonomní oblasti. Mluví se a píše o jednotném řízení typizace. Méne je slyšet o jednotném řízení komplexní bytové výstavby. Prvé bez druhého je

²⁹ „Denne sme svedkami veľmi kritických a až veľa ostrých protestov obyvateľov, že je to spojené so zlomyseľnými, duchaplnými a všelijakými poznámkami na adresu architektov. Zdá sa, že prostriedok, ktorý sme mali použiť k vyriešeniu bytového problému, sa stal vlastne cieľom“. Architekt Vojtěch Fífik, Diskuse o typizaci u hranatého stolu. In: *Československý architekt* 1967, 4: 4-5.

³⁰ Diskusia o typizácii u hranatého stolu. In: *Československý architekt* 1967, 4: 4-5.

³¹ Architekt Milan Běňuška, Diskusia o typizácii u hranatého stolu. In: *Československý architekt* 1967, 4: 4-5.

³² Cit. dle KRÁL, Joža: Nová metoda typizace. In: *Československý architekt* 1966, 23: 1.

nemyslitelné a nemůže uspět. Je třeba dosáhnout všeobecného povědomí toho, že typizace je jen jedním z nástrojů komplexu otázek investiční výstavby a jen spolu s nimi jsou její problémy řešitelné. Komplexní bytové výstavbě chybí jednotné řízení. Typizace sama je nenahradí“.³³

Po roce 1968 se však situace v Československu radikálně změnila a architektonická obec zažívala, tak jako všechna profesní sdružení a ostatně celá československá společnost, drastické čistky, emigrace a návrat k politické, ekonomické a ideologické praxi Sovětského svazu. Kritické reflexe architektů na komplexní bytovou výstavbu se v následujícím období utišily, kritika prefabrikace v něco mírnější podobě však stále přetrvávala a dokonce se ojediněle kladly otázky, zda se sídliště, v podobě monofunkčních monolitů, mají vůbec v takovémto rozsahu stavět. Prostřednictvím reformy řady odborných pracovišť včetně Svazu architektů byla nicméně již poměrně záhy po vpádu sovětských vojsk utvrzena cesta k nástupu *radikální typizace* (tedy maximální minimalizace druhovosti stavebních prvků) a posílení dominantní komplexní bytové výstavby, tedy masové, státem financovaného produkce bydlení, obojí na podkladě myšlenky tzv. vědeckotechnické spolupráce ČSSR a SSSR.

Sídlištní výstavba se tak měla v následujícím období stát výkladní skříní socialistické architektury a urbanismu, jejichž základními znaky měly být „industrializace výstavby a její typizace, prefabrikace a montáž“,³⁴ a měla být sjednocena s tzv. socialistickým způsobem života. Již na XIV. sjezdu KSČ v roce 1971 se za cíle národního hospodářství stanovily zvyšování životní úrovně pracujících a řešení bytového problému. V rámci páté pětiletky (1971 – 1975) se proto mělo postavit nejméně 500 000 nových bytů. V praxi byla naplánovaná ambiciózní čísla dosahována zvyšováním podlažnosti³⁵ a snižováním nákladů na stavby prostřednictvím normativního dodržování zpřísněných THU. V roce 1972 došlo ke zpřísnění Směrnic o centrální regulaci výrobků pro bytovou výstavbu, což bylo odůvodněno neúnosným zvyšováním nákladů na investiční výstavbu (tedy tvorbou nadstandardů, které poškozovaly socialistické hospodářství), a to především během „kritických let 1968 a 1969“, kvůli čemuž přijal investor i „řadu stížností od občanů“. V článku ČSA, pojednávajícím o nové směrnici, odpověděl pracovník Ministerstva výstavby a techniky ČSR, Ing. Josef Sýkora, na otázku, zda úzký sortiment výrobků nebude limitovat práci architekta a nepůsobí uniformitu, takto:

³³ KRÁL, Joža: Nová metoda typizace. In: *Československý architekt* 1966, 23: 1.

³⁴ Vytvářet komplexní obraz budoucnosti. In: *Československý architekt* 1974, 13: 1.

³⁵ Zpřísněná THU v roce 1974 počítala s počtem 350 až 500 osob na 1 ha z dřívějších 240 až 300, a zvýšení podlažnosti z 4 až 8 na 14, viz *Výstava poznáním a školou*, In: *Československý architekt* 1974, 20: 4.

„V lidské společnosti je každá činnost a chování jednotlivce, skupin a organizací vždy omezena zákony, předpisy, morálními aspekty, ale i finančními a hospodářskými možnostmi. Stupeň omezení je dán dosaženým stupněm politického, vědeckotechnického a ekonomického rozvoje. Již samotné plánování, které není vymožeností jen socialistických zemí, určuje hranice, ve kterých se lze pohybovat. Jestliže nastala nutnost regulovat používání výroků v bytové výstavbě, pak to skutečně znamená určité omezení pro práci projektanta. Je však třeba vidět, že to není zdaleka jediné omezení. Typizace, normalizace a jiné technické předpisy a nástroje řízení také omezují možnosti libovolného chování a řešení. Totiž platí i pro uniformitu. Sama průmyslová výroba a ekonomická nutnost výroby velkých sérií vede k uniformitě. Naše bytová výstavba má charakter velkosériové výroby. Je samozřejmé, že široký sortiment výrobků umožňuje větší variabilitu dispozičního a architektonického řešení. Uměním není vyřešit a navrhnout vysoce hodnotná díla bez ohledu na možnosti realizace, uměním je najít v omezených podmínkách vyhovující a dobré dispoziční a estetické řešení. To je sice těžší, ale ne nemožné.“³⁶

„Normalizační“ ekonomika se tedy v oblasti bydlení ubírala směrem masové produkce a efektivity, jež se v 70. letech interpretovala jako šetření s realizacemi nad rámec schválených standardů, která se v praxi mnohdy nacházela na úrovni zmíněných zábradlí v Bratislavě. Z dobových materiálů je viditelné v jak nelehké pozici se nacházeli doboví architekti, jejichž pracovní náplň byla nutně spojena s investiční výstavbou a s KBV. „Úkolem architekta je ovládnout ekonomii ve svém oboru a učinit ji nedílnou součástí své tvorby“, řekl v roce 1974 předseda Útvaru hlavního architekta Prahy Blahomír Borovička. V následujících letech proto na stránkách ČSA nacházíme i různé studie jak ušetřit na stavbě, např. zefektivněním projektové dokumentace či plánováním tzv. flexibilních bytů, které se získávaly slučováním standardizovaných bytů dle potřeb obyvatelstva, až po jejich dokončení proto, aby se výroba nezatížila požadavky mimo možnosti výrobních linek.

Naplánované cíle byly v obou následujících pětiletkách splněny. V roce 1973 bylo v obou republikách postaveno celkem 117 513 bytů, dobová literatura uvádí, že se plán překročil o 6268 bytů (byl tedy splněn na 105,6%, jednalo se prý o dobový rekord). V ČSR ve stejném roce bylo dokončeno 76 888 bytů, což znamenalo přírůstek cca 7,8 bytů na 1000 obyvatel. Dodavatelská družstva realizovala 49 224 z nich (64%), družstevní svépomocí bylo realizováno 9202 bytů (12%) a v rodinných domcích 18 462 bytových jednotek (24%). V rámci podnikové výstavby bylo uskutečněno 16 757 bytů (107,4 procenta), z toho mimo plán národních výborů 2729 bytů. Od roku 1969 se výstavba bytů v rodinných domcích více než *dvojnásobila* (kurzíva v originálu). Pouze v Praze tempo výstavby zaostávalo kvůli

³⁶ Šest otázek ke Směrnici o centrální regulaci výrobků pro bytovou výstavbu. In: *Československý architekt* 1972, 19: 2.

přetíženosti dodavatelských subjektů.³⁷ V roce 1974 se ministr výstavby a techniky ČSR Karel Löbl vyjádřil, že cílem následujícího období „je dosažení stavu, aby každá cenzová domácnost, která nemá zájem na společném bydlení s jinou cenzovou domácností, měla vlastní byt. Tohoto cíle by mohlo být dosaženo do roku 1990 za předpokladu výstavby zhruba 2 milionů bytů v letech 1976 – 1990... Počítá se s tím, že koncem devadesátých let by měla vzrůst obytná plocha na 1 obyvatele v průměru celého bytového fondu z 12 m² v současné době na 16 – 18 m², a to včetně bytů v rodinných domcích.“³⁸

Pokud jde o typizaci jako takovou, k realizaci tzv. nové konstrukční soustavy, tedy první zcela otevřené prvkové prefabrikace, po které architekti volali už od začátku 60. let, nikdy k ní nedošlo v plném rozsahu. Na začátku 70. let byly Studijním a typizačním ústavem vyvíjeny nové experimentální soustavy s názvem OP. V teorii došlo k vývoji až jedenácti nových řadových a čtyř tvarových sekcí, které byly výsledkem snah o optimalizaci výrobních a estetických hledisek při stavbách panelových domů. Nicméně, již v roce 1975 bylo patrné, že se celá realizace odkládá na neurčito a prosazuje se jen několik vybraných, „osvědčených“ modelů.³⁹

System centrálního plánování zůstal tedy po celé další čtrnáctileté období věrný velkosériovosti a definitivně proměnil československou krajinu skrze „tvrdé siluety měst“. Ty „zmírňoval“ snad leda tím, že 1 až 4% z celkového rozpočtu projektů věnoval na budování estetických dominant ve veřejném prostoru. Sochy, které z dnešního hlediska působí více než kuriózně, byly realizovány režimu oddanými umělci a ve své podstatě představují umělecké kompromisy, ideově neutrální a „nezávadné tovary“, výsledky vyjednávání se státními uměleckými a ideologickými komisemi. Z těchto důvodů se na většině českých a slovenských sídlišť můžeme setkat se sochami vejcovitých forem (tzv. vetřelci), surrealistickými kachnami a komíny (tzv. Triffidy) či různými plastikami ptáků (tzv. volavkami).⁴⁰

Posledním ze sídlišť stavěným v duchu komplexní bytové výstavby bylo sídliště Flora v Praze, které v původních plánech tvořilo součást výstavby Jižního Města II, jako jeho poslední, šestá stavba. K zahájení výstavby došlo v roce 1993 na nátlak družstevníků družstva Pokrok, kteří na poslední chvíli požadovali levnější byty „za starých pravidel“. Projekt byl

³⁷ Byty, byty a opět byty. In: *Československý architekt* 1974, 9: 1.

³⁸ Výstavba bytů v ČSSR. In: *Československý architekt* 1974, 25-26: 1.

³⁹ Projektanti z Hradce Králového si již v roce 1975 stěžovali, že se z navržených modelů dochovaly pouze čtyři sekce, jeden věžák a jeden bodový dům, In: *Vztahy v investiční výstavbě s otazníkem*. In: *Československý architekt* 1975, 5: 2. Z původních návrhů se v praxi nakonec realizovaly pouze varianty OP 1.1, OP 1.14 a OP 1.21 (HUBATOVÁ-VACKOVÁ – ŘÍHÁ 2007: 71).

⁴⁰ Typologii navrhli kunsthistorici v rámci projektu na zachování tohoto specifického uměleckého dědictví a vycházeli přitom z lidové slovesnosti, viz projekt *Vetřelci a volavky*, www.vetrelciavolavky.cz (poslední přístup 29.3.2013).

přeplánován, jelikož mezi místními obyvateli vzbudila vlnu nevole skutečnost, že v těsné blízkosti Kunratického lesa dojde k další výškové výstavbě. Sídliště tak bylo postupně dostavováno až ke konci 90. let jako nižší zástavba a vzhledově se zcela odlišuje od Jižního Města II. Pro některé odborníky je sídliště Flora labutím zpěvem komplexní bytové výstavby, „modelovou ukázkou toho, jak je obtížné zastavit třicet let jedoucí kolos, jehož existence byla pro všechny účastníky výstavby velice pohodlná. Stát dotoval nekvalitní výstavbu, architekti navrhovali stále stejná sídliště, inženýrské organizace působily tak jak působily, stavbaři skládali prefabrikované krabice, panelárny vyráběly nekvalitní dílce. Všechno jelo jak po másle, až na to, že nebydlících neubývalo a úděsných sídlišť přibývalo.“⁴¹

„Vetřelec“ na Jižním Městě: socha Jaroslava Vacka „Vlny života“ (zdroj: webový portál Prahy 11⁴²)

V roce 1985 tým odborníků pod vedením sociologa Jiřího Musila uskutečnil kvalitativní a kvantitativní výzkum na 13 sídlištích (ve 22 obytných útvarech), v nichž zkoumal vazby obyvatel k obytnému prostoru a společenský a psychologický dopad bydlení na jejich obyvatele. Kromě řady pozitiv, identifikoval badatelský tým následující klíčové nedostatky této urbanistické formy: monotónnost a stereotypnost urbanistického prostředí, které ztěžovaly možnost identifikace s místem, což dodatečně posilovala urbanistická nedokončenost a „syrovost“ sídliště; okrajová poloha sídlišť a související horší dopravní dostupnost, která ovlivňovala způsob trávení volného času obyvatel; monofunkčnost „nocleháren“ sloužících pouze k bydlení a neexistence pracovních příležitostí v prostoru sídliště; neexistence adekvátního občanského vybavení; anomální věková skladba obyvatel a

⁴¹ ONDRÁČKOVÁ, Jiřina: Sídliště Flora počtvrté: Nezničitelný stavostroj. In: *Architekt* 8/1993.

⁴² <http://www.praha11.cz/cs/rozvoj-a-regenerace/poznavame-zblizka/umelecka-dila.html> (poslední přístup 29.3.2013).

anomální struktura domácností vyznačující se obrovským podílem mladých rodin; ztráta stávajících životních zvyklostí; ochuzená sociální komunikace, ale i současná ztráta soukromí kvůli konstrukčním kvalitám panelových domů.

* * * * *

Primárním úkolem panelových sídlišť po II. světové válce v Československu bylo poskytnout rychlé ubytování pro obrovský počet lidí po destrukci, která pouze v Praze znamenala ztrátu zhruba osminy tehdejšího bytového fondu. Rozvoj nových, levných a nekomplikovaných stavebních technologií měl v tomto kontextu své logické opodstatnění a představoval také jistým způsobem nejjednodušší řešení. Do 60. let naplňovala komplexní bytová výstavba zcela úspěšně též základní premisy architektury moderny: poskytovala hygienicky nezávadné bydlení, které nabízelo nepopíratelný nadstandard pro své budoucí obyvatele, kteří se ve starém a neudržovaném bytovém fondu potýkali s vážnými, např. hygienickými, problémy, a navíc korespondovalo s myšlenkou kolektivní výchovy k socialistickému stylu života. Od nástupu normalizace se však celý systém doslova přeměnil na „stroj na bydlení“. Skutečnost, že politické zřízení nereagovalo na fundovanou debatu odborníků, a to nejen architektů, ale i sociologů, psychologů a dalších, která se ke konci 60. let vedla jak v ČSSR, tak v zahraničí, představuje vzhledem k rozsahu pozdějších realizací panelových sídlišť velkou ztracenou šanci pro udržitelný vývoj českých a slovenských měst.

2.4. Panelové sídliště Jižní Město v Praze: podzim československého industrializovaného stavitelství

„Velkoryse jsme začali řešit po řadu let zanedbávané potřeby přestavby a nové výstavby hlavního města ČSSR. Objem investic na rozvoj Prahy vzrostl v 5. pětiletce téměř na dvojnásobek, v 6. pětiletce počítáme s dalším zvýšením investic o více než 21 miliard Kčs. Naše hlavní město se stalo největším stavenišťem republiky. S pomocí všech krajů byl i v Praze dosažen podstatný pokrok v bytové výstavbě. Za léta 1971 až 1975 se postavilo více než 42 000 bytů. Je to téměř tolik jako za dvě předchozí pětiletky. Do roku 1980 počítáme s výstavbou dalších nejméně 58 000 bytů. Rozvine se započatá rekonstrukce a modernizace dopravního systému, do provozu budou uvedeny další úseky

metra. V politice přednostního rozvoje Prahy budeme pokračovat a usilovat o to, aby se stala skutečně vzorným hlavním městem ČSSR.“

Z úvodního projevu Gustáva Husáka na XV. sjezdu KSČ

Praha se na začátku dvacátého století, po sloučení se svými příměstskými čtvrtěmi, proměnila na moderní velkoměsto, vybavené dopravními a inženýrskými sítěmi a obklopené průmyslovými zónami, a měla znaky typického industrializovaného a kapitalistického města, podobného řadě dalších evropských metropolí. Na rozsáhlé přestavby a modernizaci městských částí, které se uskutečnily na přelomu 19. a 20. století, navázaly po nástupu komunismu regulační plány ovlivněné sovětským urbanismem s cílem přeměnit Prahu na „krásné a šťastné město socialistické“.⁴³ V dobovém kontextu myšlenek eliminace třídních rozdílů, vedoucí úlohy dělnické třídy a s akcentem na těžký průmysl se v praxi urbanismu dodržovaly zásady vyrovnávání regionálních rozdílů (tedy rozdílů mezi městy a venkovem), odstraňování rozdílů mezi středem města a jeho periferiemi a sřežení úrodné zemědělské půdy v souladu s potřebou co největší schopnosti samozásobování. Další z koncepcí, která se ve stejném období prosazovala po celé poválečné Evropě, bylo řešení bytové krize

⁴³ Na stránkách Československého architekta z roku 1976 nalezneme úkoly obsažené v generálním plánu rozvoje hlavního města z roku 1975, které jsou mj. popisem dobového vzorového socialistického města: *1. vztah k pokrokovým tradicím*, k historickému dědictví a k dochovaným hodnotám, oproštěný od jakýchkoliv spekulacních zájmů a vedený snahou přiblížit tyto hodnoty všem lidem, podnití rehabilitaci historického jádra jeho plným využitím pro kulturně společenskou funkci v rámci centra a zhodnotí je jako ideové vyvrcholení socialistické Prahy; *2. vůle odstranit co nejdříve všechny neblahé pozůstatky kapitalismu* povede k setření příkrých rozporů mezi centrem, dřívějším sídlem buržoazie, a proletářskou periferií, a to asanací, výstavbou a vybavením okrajů města, nikoli na úkor centra, ale podstatným zvýšením úrovně městského prostředí na okraji; *3. sociální rovnost*, nejzjevnější vyjádření v bydlení jako jedné ze základních sfér života, vyvolá radikální asanaci celých čtvrtí nehodnotného bytového fondu a rozsáhlou novou výstavbu, při nichž dojde k celkovému vyrovnání stále rostoucího standardu bydlení i vnějšího obytného prostředí i rozšíření možností volby a výběru druhů bydlení, velikosti bytů, jejich vybavení a polohy; *4. společenské vlastnictví výrobních prostředků a nový poměr lidí k práci* dovolí likvidovat živelnost ve struktuře a v rozmístění pracovišť a zaostalost pracovního prostředí účelným rozmístěním vzhledem k bydlištím, modernizací pracovních procesů nikoli jen z utilitárních a provozních hledisek, ale i kultivací prostředí z hledisek společenských; *5. nový obsah i formy společenských vztahů* a účast obyvatelstva na společenském dění, stejně jako péče o zajištění individuálních potřeb vyvolávající nezbytnost odstranit kapacitní nedostatky a nerovnoměrné rozmístění občanského vybavení koordinovaným a komplexním systémem, oproštěným od soukromokapitalistických zájmů a demokraticky zpřístupněných všem bez rozdílů; *6. péče společnosti o vývoj mladé generace* přináší povinnost vytvořit vedle výchovných vzdělávacích institucí i zcela nové kvality zařízení pro aktivní a tvůrčí využívání volného času v celém městě, v nichž bude možno uspokojit nejen osobní záliby jednotlivců, ale formovat i jejich fyzický a duševní růst ve prospěch a zájmu celé společnosti; *7. ovládnutí vědeckotechnické revoluce k rozvoji života člověka a společnosti*, nikoli k jejich ohrožení, dovolí likvidovat negativní vlivy civilizace na životní prostředí zavedením všech progresivních vymožeností techniky v provozu města, jeho inženýrském vybavení a v dopravě, vytvořit vzájemně si nekonkurující, ale jednotně fungující systémy, které usnadňují a obohacují život obyvatel a návštěvníků města; *8. vyspělá kultura* a její uplatnění ve všech oborech lidské činnosti přinese i pro výstavbu a architekturu nové podněty i možnosti prostorového přetváření města, osobitost jeho obrazu, vtiskne mu pevný řád cílevědomého počínání, ušlechtilou kulturu prostředí a projeví se vysokou hodnotou nových děl socialistické epochy; In: *Československý architekt* 1976, 4: 4.

prostřednictvím investic do levného nájemného bydlení v preferované urbanistické podobě sídlišť a později v podobě sídlištních měst,⁴⁴ která vznikala projektováním a kombinací bytových okrsků, resp. mikrorajonů.⁴⁵

V poválečném období měla nivelizační politika, prosazovaná komunistickým režimem významný dopad na vývoj hlavního města. Zásada vyrovnávání rozdílů mezi městy a venkovem, s ideologickým podtextem záměrného zanedbávání „buržoazních“ historických částí měst, znamenala v praxi, a to především v 50. letech, minimalizaci investic do rozvoje Prahy, čímž se omezoval její přirozený populační a ekonomický vývoj. Od 70. let se tato praxe postupně mění i ve světle neutěšené situace s bytovou výstavbou. Bytová výstavba v Praze se však v následujícím období omezila skoro výhradně na stavbu panelových sídlišť, kterou dobová média oslavovala jako formu pokroku a socialistického stylu života.

V poválečných urbanistických plánech Prahy plnila sídliště klíčovou roli především jako zásobárny nových bytů, a byla společně s výstavbou metra prioritní městskou investicí. Během 4. pětiletky (1966-1970) činil objem investic v Praze 20 miliard Kčs, v 5. pětiletce (1971-1975) 41,6 miliard Kčs a postaveno bylo 42 000 bytů (tedy zhruba 7% celkového objemu nově postavených bytů v tomto období), v 6. pětiletce (1976-1980) se jednalo o investici 62 mld Kčs s 58 000 postavenými byty⁴⁶ (cca 9%) a v 7. a 8. pětiletce se v Praze mělo postavit dalších 65 000 a 70 000 bytů.⁴⁷ Hlavní architekt Prahy Blahomír Borovička již v roce 1972 prohlásil, že do konce roku 1985 musí být na území hlavního města prostavěno 128 340 mld Kčs, což činilo investici 32 mil Kčs na každý čtvereční kilometr území Prahy (při tehdejších celkových 300 km²) ročně. Plány ze stejného roku počítaly se štedrými

⁴⁴ V geopolitickém prostoru bývalých satelitů SSSR byla tato koncepce výrazně ovlivněna teorií pásmového města sovětského urbanisty N. A. Miljutina, kterou autor shrnul v knize *Socgorod – Otázka výstavby socialistických měst*, která mj. počítala s důsledným funkčním zónováním a vysokým stupněm kolektivizace života.

⁴⁵ Bytové okrsky, *mikrorajony* anebo *plánovaná sousedství*, se „nazdory raným kritikám ze strany urbanistů, architektů a sociologů, stala na dlouhou dobu organizační jednotkou používanou urbanisty prakticky ve všech státech Evropy“ (MUSIL 2005: 219). Koncepce, mající své kořeny v myšlence dostupného bydlení pro široké vrstvy, počítala s modelem, v němž se město „mělo skládat ze „sídelných jednotek“ se soustavou základního vybavení a společenským centrem, nenarušovaných dopravně zatíženými komunikacemi, které by ohrožovaly pěší pohyb dětí i ostatních obyvatel“ (HRŮZA 1989: 329). Ideovým základem mikrorajonů bylo polidštění města, omezení jeho chaotického růstu a zamezení segregace. Jejich jádrem měla být základní či střední škola, doplněna kulturně-společenským střediskem, obchody a sportovními plochami (se záměrným vynechání služeb náboženského charakteru), a měla ideálně vést k propojení bydlení, dopravy, infrastruktury a výroby. V praxi bylo budování mikrorajonů realizováno dle předem stanovených propočtů, které vycházely z demografických a sociologických údajích o obyvatelstvu, a určovaly každý parametr budoucí zástavby, např. její rozlohu, hustotu, podlažnost, občanskou vybavenost (např. počet samoobsluh, školek, ale i propočty umístění budov dle docházkové vzdálenosti, etc., z nichž byly ovšem z ideologických důvodů výjimky kostely, které se do sídlištních celků, včetně Jižního Města, vrátily po roce 1989). V českém prostředí se bytové okrsky stavěly pro max. počet 7000 obyvatel.

⁴⁶ Výstava poznáním školou, In: *Československý architekt 1974*, 20: 4.

⁴⁷ Město pro člověka. O generálním plánu rozvoje Prahy. In: *Československý architekt 1976*, 5: 1.

investicemi i do komplexní bytové výstavby, a to: v severní oblasti města v celkové hodnotě 6,4 mld Kčs, v Jižním Městě 5,8 mld Kčs, v Jihozápadním Městě 6,6 mld Kčs, a na rozptýlených plochách v přestavbě a regeneraci 17,8 mld Kčs. Do dopravních staveb bez metra mělo být zainventováno 14,3 mld Kčs, do samotného metra dalších 15,5 mld Kčs.⁴⁸ Skutečné výdaje, spojené s výstavbou Jižního Města, se nakonec vyšplhaly na 16 mld Kčs⁴⁹ a byly rozloženy do dvou pětiletok. Okraje hlavního města se tak v druhé polovině dvacátého století, v souladu s plány, staly obrovskými staveništi.

Výstavba sídlišť v Praze procházela jistým vývojem. Po II. světové válce navázali architekti na stavitelské a investorské tradice před válkou a realizovali spíše menší obytné soubory „klasickými“ stavebními metodami. Od 50. let dochází k soustavnému uplatnění typizace. Prvním pražským sídlištěm, v němž se použily hromadně vyráběné stavební prvky, bylo sídliště Solidarita ve Strašnicích. Další realizované projekty se už zcela řídily možnostmi industrializovaného stavitelství, nejdříve za použití soustav G 40 a G 57, později TOB a nakonec VVÚ-ETA. Ve stejném období bylo postaveno také sídliště Invalidovna, nazýváno experimentální, jelikož testovalo stavební inovaci příčných nosných zdí v rozponu 6 metrů, která se později zavedla do prefabrikovaného stavitelství jako standardní prvek. Pražská sídliště dle jejich stáří a uplatněných stavebních technologií kategorizujeme do tzv. tří generací: mezi sídliště první generace patří např. zmiňovaná Solidarita či tzv. sídlištní „dvouletky“ (např. v Kobylisích), druhou tvoří větší celky, které se vyznačovaly vlastnostmi dobových TOB soustav (např. Pankrác I a II) a do sídlišť třetí generace řadíme pražská „lineární“ či „zahradní“ města, přičemž Severní Město⁵⁰ patřilo 60. létům, Jižní Město létům 70., a Jihozápadní Město⁵¹ létům 80., a se svými 130 000 obyvateli se mělo stát největším

⁴⁸ Rozhovor Čs. architekta s hlavním architektem Prahy Ing. Arch. B. Borovičkou, CSc. In: *Československý architekt* 1972 1: 2.

⁴⁹ Jižní Město pražské. Únorová diskuse u magnetofonu. In: *Československý architekt* 1970, 6-7: 1-3.

⁵⁰ Severní Město je aglomerát sestavený ze čtyř celků, Proseka, Ďáblic, Kobylis a Bohnic. První začala realizace Proseka (projekt J. Novotného, V. Durdíka, M. Polívky, M. Vaice a J. Mitáše, stavěno v letech 1964-1971) pro cca 25 tisíc obyvatel. Následovaly menší Kobylisy pro 5 tisíc obyvatel a Ďáblice pro 25 tisíc. V roce 1965 architekti M. Jarolím a J. Schwaller vyhráli soutěž na projekt bohnického sídliště, které mělo zaokrouhlit koncepci Severního Města pro původně zamýšlených 100 tisíc obyvatel. Samotné Bohnice byly nakonec postaveny pro cca 35 tisíc obyvatel a později jim byly připojeny i Čimice pro cca 5 tisíc obyvatel. Největším dobovým problémem Severního Města byla výrazně špatná dopravní obslužnost a do jisté míry také znehodnocení přírodního prostředí na Trojské terase.

⁵¹ Jihozápadní Město bylo zakresleno v pražském územním plánu už v roce 1964. Soutěž na projekt pro tzv. Jihozápadní Město I, sídlištní město pro 80 tisíc obyvatel nacházející se mezi Jinonicemi, Stodůlkami a Prokopským údolím, vyhráli architekti I. Oberstein a M. Klíma. Na Jihozápadní Město I měl navázat projekt Jihozápadního Města II pro 50 tisíc obyvatel, mělo se tedy jednat o největší pražské zahradní město. K realizaci nicméně nedošlo kvůli sametové revoluci, která zastavila i výstavbu první části. Ve finální realizaci tak bylo vybudováno sídliště pro 50 tisíc osob. Výhodou sídliště bylo dobré dopravní propojení s metrem B. Sídliště se vyznačuje obytnými soubory navrženými ve tvaru osmiúhelníků, jejichž stavbu umožnily tzv. „tvarové sekce“ (tzn. rohové či koncové prefabrikáty).

československým sídlištěm vůbec.

V poválečných urbanistických plánech Prahy se s extenzivním rozvojem suburbií, za účelem budování nového bytového fondu, počítalo od samotného začátku.⁵² Nejstarší projekty se realizovaly především v prolukách v existující zástavbě a navazovaly, ačkoliv mnohdy nekomunikovaly, se starším městem. Ambiciózní hospodářské plány budování nového bytového fondu však vyžadovaly realizace na větších rozlohách. Z tohoto důvodu se volila strategie výstavby na zelené louce, a to navzdory exponovanému pravidlu o střezení úrodné zemědělské půdy. Náznaky Severního, Jihozápadního a Jižního Města, největších pražských „lineárních měst“, nalezneme v regulačních plánech Prahy už na začátku 50. let. Jejich definitivní podoby se utvrzovaly v následujících letech v rámci tzv. středního urbanistického pásma, které bylo určeno k bydlení a výstavbě sídlišť, a v kontextu vývoje tzv. pražské aglomerace, která plánovala propojení hlavního města se Středočeským krajem. Pro všechna sídliště bylo klíčové rozhodnutí o postavení metra z roku 1967.

S výstavbou velkých sídlišť pro statisíce lidí neměli architekti, urbanisté a stavitelé předchozí zkušenosti a z toho důvodu jejich realizace předcházely i teoretické studie. Mezi nejznámější patří studie ideálního bydlení *Dormubia* Karla Honzika z roku 1965 (počítala mj. s umístěním 2000 osob do jednoho výškového domu), anebo *Etarea* Gorazda Čelákovského z roku 1966, která se v teoretické rovině zabývala výstavbou rozsáhlého sídlištního satelitu umístěného mezi Prahou a Jílovým. Obě studie měly sloužit k řešení urbanistických problémů při návrzích řešení sídlištních měst.

Důraz na budování „měst ve městě“ na rozsáhlých nezastavěných plochách „odsunut“ až do poloviny 80. let otázku revitalizace starých čtvrtí v Praze. Priority plánovačů a úřadů socialistického Československa se veskrze týkaly výstavby nových bytových jednotek na úkor starého bytového fondu, o čemž svědčí i četné finanční úlevy a možnosti dotování nového bydlení. „Řešení“ pro zanedbaný bytový fond a čtvrtě, které se zanedbanými logicky staly kvůli neadekvátní péči, se tak hledalo v asanacích. V souvislosti s plánovanou rozsáhlou přestavbou města se tak v 70. letech chystaly urbanisticko-architektonické studie asanace a

⁵² Suburbanizace Prahy během komunistického režimu byla v podstatě uskutečňována pouze prostřednictvím KBV, jelikož stavba rodinných domů byla výrazně ztížena potížemi s „koupí“ pozemků, obstaráváním techniky a stavebních materiálů a také nedostupností samotného „know-how“, tedy projektantsko-stavitelemských služeb. Většina rodinných domků byla během komunismu postavena svépomocně, metodou „pokus-omyl“. Oficiální stavební a projektantské služby pro jedince neexistovaly, čímž se každá participace na stavbě automaticky stávala „melouchem“ a vyznačovala se pohybem na černém trhu (např. při shánění stavebního materiálu). Příkladem postavení práce architektů a projektantů v tomto kontextu může být případ Josefa Vaňka, autora velmi rozšířeného a populárního návrhu „rodinného domku typu V“ - tzv. šumperáku, jehož režim poté, co se „virálně“ rozšířil po celé republice, propagoval jako vzorovou architekturu, ve stejnou dobu však Vaňka stíhal za nepovolené podnikání (*Respekt* 39/2007).

přestavby Karlína, západního Žižkova, horní Libně, Letné, Smíchova a projekty modernizace a rekonstrukce Vinohrad a Holešovic. Ve většině případů, jako např. u zrealizované asanace západního Žižkova, měla přestavba ideologicky podtext eliminace symbolu kapitalistického „využívání“ a vítězství třídního boje, přičemž historické budovy byly nahrazeny panelovými domy. Na konec roku 1989 byla plánována i přestavba Malé Strany (především Jánského vršku), na luxusní čtvrť pro nomenklaturu, což vzbudilo vlnu protestů mezi místními obyvateli⁵³ (ukončila ji sametová revoluce). I z toho důvodu se setkáváme s názorem, že dlouhodobá soustředěná pozornost komunistického režimu na KBV a panelová sídliště pomohla do jisté míry zachránit pražské historické dědictví.

Etarea: studie satelitního města (zdroj: Československý architekt 1969)

Po dostavění okrsků Severního Města, které byly až na výjimku sídliště Ďáblic hodnoceny spíše rozporuplně, byla v roce 1966 vyhlášena urbanistická soutěž na nové pražské zahradní město – Jižní Město. Vhodné předpoklady pro jeho umístění udávala řada faktorů, především však napojení na vodní nádrž Želivku, blízkost Hostivařské nádrže a Milíčovského lesa, příznivý vztah lokality k centrálnímu městu posílený dobrou dopravní dostupností v podobě dálnice D1, jejíž výstavba byla zahájena ve stejném roce, a linie C pražského metra,

⁵³ Jeden z aktérů dobového protestu, architekt a budoucí primátor města Prahy Jan Kasl, v článku v Respektu z roku 2009 konstatoval, že se obávaná proměna Malé Strany, proti níž místní obyvatelstvo protestovalo, uskutečnila po roce 1989. Dle něj Malou Stranu v současné době charakterizují hotelizace, gentrifikace, „turistický hnus, pouhá kulisa, nakaširovaný památkový disneyland“ (Respekt 2009/38).

jehož stavba začala v roce 1971. Vítězným se v roce 1967 stal návrh J. Krásného, V. Musila, K. Ondruška a V. Skokana. Autorský kolektiv přizval ke spolupráci na tvorbě územního plánu Ateliér 9 z Pražského projektového ústavu pod vedením Jiří Lasovského.

Návrh Jižního Města, definitivně schválený v roce 1968, ve své původní podobě komplexně uchopil problematiku budování samostatného „města ve městě“ na zelené louce, s nímž, jak již bylo zmíněno, neměli architekti a stavitelé v dané době příliš velké zkušenosti. Projektanti proto při jeho vytváření úzce spolupracovali s řadou odborníků, sociologů, psychologů, lékařů a umělců. Pracovní tým si v kontextu dobových technických a společenských možností kladl ambiciózní cíl postavit integrované městské území ve spojení vysoké a nízké zástavby, které by poskytovalo dostatek pracovních příležitostí pro své budoucí obyvatele, a také obytný celek s městotvornými prvky, které by zabránily vzniku negativních sociálních jevů, tradičně spojovaných se sídlišti a rozsáhlými obytnými celky, jako jsou odcizení či monofunkčnost. Jak podotkl Jiří Lasovský v rozhovoru pro ČSA v roce 1970: „Nejde tedy pouze o výstavbu sídliště, ale o výstavbu svébytného městského celku. Svěbytnost je dána jednak značným množstvím pracovních příležitostí, dokonce se nám někdy zdá, že sem budou lidé dojíždět za prací.“⁵⁴ Dostatek pracovních příležitostí tak tvořil samotné jádro koncepce sídliště a byl přímou reakcí na identifikované nedostatky dřívějších realizací sídlištních celků.

Původní návrh Jižního Města z roku 1968 počítal s výstavbou až 20 000 bytových jednotek pro 70 000 osob na území o rozloze 1200 hektarů, které se nacházelo mezi katastrálním územím Chodova a Hájemi. Město měla tvořit obytná část na východě a průmyslová část na západě. Obytná část byla rozdělena na čtyři soubory: východní Háje (projektant Ježek), Opatov (projektant Vlašánek), Litochleby (projektant Kříž), Chodov (projektant Mixa). Každý soubor byl sídlištěm pro 16-17 000 osob a členil se na další nižší útvary – okrsky – z nichž každý pro cca 4000 obyvatel. Dílčí okrsky se zavíraly směrem k lokálním centrům. Vybavenost a služby byly umístěny do těchto dílčích center souborů, v kontaktu s městskou třídou, aby se tak vytvořila atmosféra velkoměstského života. V pěších ulicích se plánovala zahuštěná a těsná výstavba, aby připomínala „klasické“ město a nezapomnělo se ani na zeleň. Centrum celého sídlištního celku se nacházelo ve styku dílčích souborů, v lokalitě dnešního Opatova (tehdejší stanice metra Družby), k jeho realizaci ovšem nikdy nedošlo. Komunikace pro pěší a automobilovou dopravu byly odděleny a propojení jednotlivých okrsků bylo projektováno formou pěších lávek nad dopravními cestami. Toto

⁵⁴ Jižní město pražské. Únorová diskuse u magnetofonu. In: *Československý architekt 1970*, 6-7: 1-3.

unikum Jižního Města je dodnes dochované v deformované podobě. Zástavba se měla snižovat od centra směrem do krajiny na okraji, kde měly vzniknout rodinné domky. Průmyslová zóna v západní části projektu měla poskytnout 15-20 000 pracovních příležitostí, především v sektoru služeb, a počítala také s výstavbou nemocnic, vysokých škol a sportovních areálů. Stupeň automobilizace byl určen v poměru 1: 3,5.

Maketa projektu Jižního Města: pohled na urbanistické soubory od západu, v popředí průmyslová zóna (zdroj: Československý architekt 1970)

Původní územní plán byl v následujících letech doprovázen vypracováním obsáhlé dokumentace. Hlavním architektem Jižního Města (a projektantem centra na Opatově) se stal Jiří Lasovský a se svým týmem se zaměřoval na realizaci první části výstavby, tzv. Jižního Města I. Od nástupu normalizace byl však vystaven silicímú tlaku „stroje na bydlení“ KBV na stavbu bytových jednotek na úkor všech ostatních urbanistických prvků, který postupem času vyústil v suspendování celého realizačního týmu. Již v roce 1973 se projektant Jiří Lasovský na stránkách ČSA zmiňuje o potížích, které tento politický záměr způsobil. Realizaci výstavby zcela řídily Montované stavby, hlavní dodavatel. Ani autoři řešení, ani vědečtí a

odborní pracovníci, kteří spolupracovali na původním návrhu, nebyli přizváni k další spolupráci a výstavba se tak v následujících letech plně odevzdala do „rukou“ jeřábů. Dílčí soubory byly projektovány odděleně jako sídlištní celky v uzavřených hranicích a mezi jejími generálními projektanty nedocházelo kvůli nezájmu investora ke konzultacím a koordinaci dílčích stavitelských úkonů. Kvůli THU, které stanovovaly propočty na tzv. komplexní byty, o nichž se Lasovský zmínil jako o „nemilé tendenci ekonomie“, byla celá řada původních prvků ohodnocena jako nadstandardní. Již v roce 1973 byla ohrožena především výstavba lokálních center, která mj. počítala i s výstavbou etážových parkovacích míst, a západní, průmyslové části, včetně nemocnice, vysokých škol a sportovních areálů, čímž se popřela podstata původní urbanistické koncepce Jižního Města, tedy jeho soběstačnost a nezávislost na vnitřním městě. Zvýšila se podlažnost a počet budoucích bytových jednotek (na 22 000 pro 80 000 obyvatel), které se realizovaly primárně ve výškových domech.

Výstavba Jižního Města byla navzdory všem zmíněným problémům zahájena v roce 1970 zakládáním inženýrských sítí. Předcházela ji demolice 200 rodinných domů v Chodově a 40 v Hájích. První byty se měly odevzdat za pouhé tři roky, dle plánu se tedy mělo postavit 5000 bytových jednotek ročně, což činilo dobový rekord. Jiří Lasovský proto už v roce 1973 předpovídal těžké začátky největšího československého sídliště, které se později stanou „legendárními“: „Jeho první obyvatelé to tedy nebudou mít lehké. Budou bydlet na staveništi, bez vybavenosti, bez obchodů a služeb.“⁵⁵ Na stejném místě se Lasovský pokusil i o apel na záchranu situace: „Jižnímu Městu byl do vínku vložen záměr stát se městským celkem nejen zatím v Praze největším, ale hlavně komplexně pojatým obytným prostředím hodným člověka socialistické společnosti. V tom vidí autoři společenskou objednávku, do které jsou promítnuty i aspekty ideologické sféry, která nemůže být autonomní, ale stává se jí konkrétně při výstavbě součástí životního prostředí. Proto se domníváme, že luxus nekomplexnosti, nekoordinovanosti, improvizace a technického praktikismu si nesmíme dovolit. Výstavba Jižního Města je v počátcích. Zbývá ještě mnoho naděje. Nedostatky, které výstavbu tíží, lze napravit. Všichni, kdo se podílejí na výstavbě Jižního Města, jsou účastníky tvorby socialistického životního prostředí – bez ohledu na firemní štíty a podnikové zájmy.“⁵⁶ Architektova předpověď se naplnila záhy: první byty se odevzdaly do užívání již v roce 1976 v rámci nejdříve postavených Hájů (jejichž výstavba byla zahájena v roce 1973). Obrazy měsíční krajiny, nedostavenosti, všeobecného chaosu a rozblácených sídlištních cest dnes patří téměř mezi vzpomínková „kliše“ začátku Jižního Města. Budoucí obyvatelé se potýkali s

⁵⁵ Jak roste město. Poznámky k pražskému Jižnímu městu. In: *Československý architekt 1973*, 2: 3.

⁵⁶ *Ibid.*

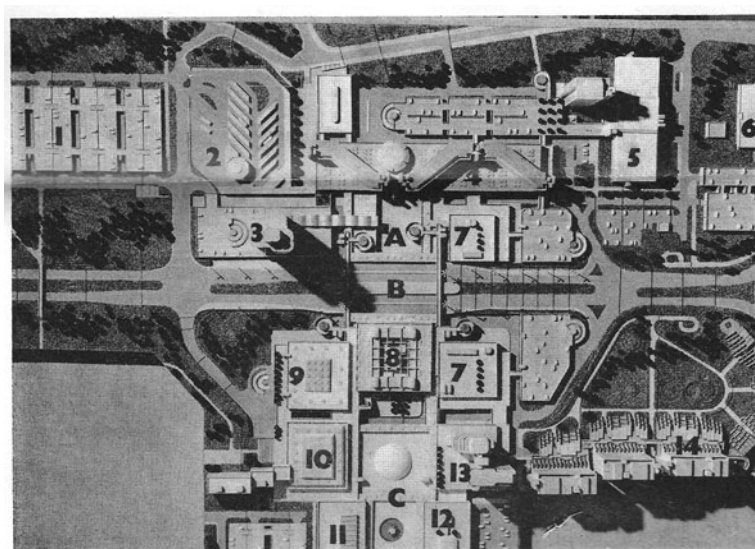
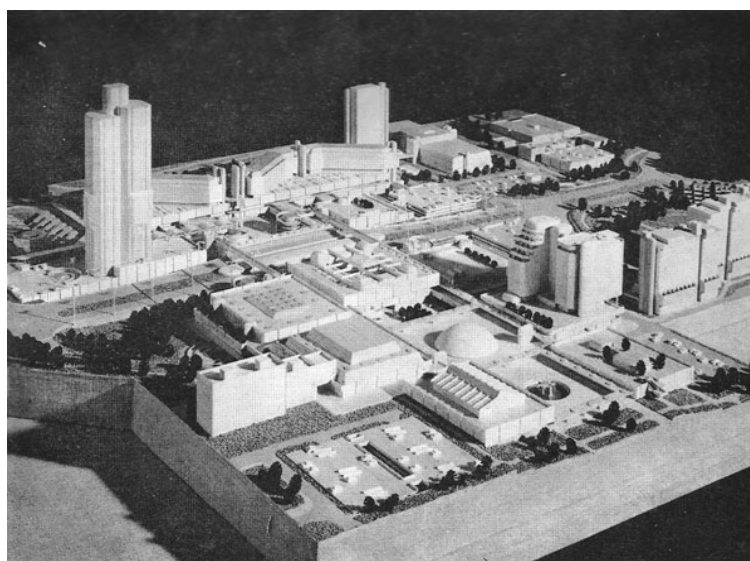
problémy způsobenými neexistencí odpovídající infrastruktury, obzvlášť ve vztahu se zásobováním domácností a umístováním dětí do škol (řada pamětníků např. vzpomíná na dvě směny v místních „barevných“ školách),⁵⁷ a s problémy ve spojení s nedostatkem pracovních příležitostí a související dopravní obsluhy. Kvůli oddálení dostavby linky C metra se v letech 1974 – 1980 (kdy byla otevřena stanice metra Kosmonautů, dnešní Háje) doprava kyvadlově autobusy svázela na Kačerov či Budějovickou, což je další ze vzpomínek pevně zapsaných v paměti původních obyvatel.

V roce 1982, poté, co většina souborů byla již odevzdaná do tzv. užívání, zhodnotil Jiří Lasovský na stránkách ČSA dosavadní realizaci Jižního Města I. a vyslovil další apel na záchranu alespoň zbývajících možností původního projektu. Za nejzávažnější prohřešek vůči původnímu návrhu považoval opuštění struktury zastavění, kterou formovala obytná ulice a pěší zóny, v bohaté škále prostoru sevřených mezi vysoké a nízkopodlažní zastavění, a v heliotropní orientaci, která ovlivňovala obytné klima a umožňovala energetické úspory. Důsledkem navýšení podlažnosti došlo k rozestavění domů, čímž zcela zanikly pěší zóny a ulice, včetně navržené orientace cest směrem k centrům souborů. Nebyly uskutečněny mosty a lávky a parkoviště zcela obsadila volné plochy. Urbanistický koncept, podle nějž bylo město navrženo, již neexistoval, výsledná realizace si neuchovala nic ze svého svébytnosti a byla jen další v řadě forem dobové typizované architektury, s jedním významným rozdílem, čímž byla její rozsáhlost: „V očích budoucích generací zůstane rovněž těžko omluvitelný fakt, že obytný celek velikosti krajského města byl postaven z typové řady bytů a domů, jejichž druhovost spočítáme na prstech jedné ruky. Volba takových možností není přece slučitelná s bohatostí a mnohotvárností života, který žijeme dnes, nehledě na to, jaké škody způsobí v dlouhodobém působení dalším generacím, o kterých víme jen to, že v domech, které jim stavíme, budou žít, ale nevíme nic o tom, jak budou žít, jaké budou mít požadavky, jaké nároky. Nebude je vůbec zajímat, že výstavba takových domů vyhovovala především dodavateli – stavební organizaci“.⁵⁸ Lasovský přesto na stejném místě naposledy identifikuje několik „cest k řešení“, které dodnes neztratily nic ze své aktuálnosti: odstranění parkovišť a automobilového provozu a znovuzavedení pěší komunikace vedoucí ke středu souborů; vybudování parkovišť na okraji souborů; navržení funkčně diferencovaných ploch pro odpočinek a hru; doplnění sídliště zelení, drobnou architekturou a chybějícími obsahy pro děti, mládež a dospělé; navržení kultivovaných vstupů do obytných domů a znovuzvážení

⁵⁷ Modrá, Červená a Hnědá škola jsou označení základních škol na Jižním Městě.

⁵⁸ LASOVSKÝ, Jiří: Jižní Město pražské. Naděje a skutečnost. In: *Československý architekt* 1982/15-16: 9-12.

dostavění sídlištního celku a chybějících prvků dle původního záměru i za pomoci samotných občanů.

LEGENDA K SITUACI

<p>A — ZAPADNÍ NÁMĚSTÍ, B — STANICE METRA A NAVAZUJÍCÍCH AUTOBUSOVÝCH LINEK MĚSTSKÉ DOPRAVY, C — VYCHODNÍ NÁMĚSTÍ S KULTURNÍ SCENOU</p>	<p>1 — ZÁCHYTNÉ PARKOVIŠTĚ, 2 — AUTOBUSOVÉ NADRAŽÍ, 3 — ENERGETICKÝ DIS-FECINK RVHP, 4 — ADMINISTRATIVNÍ BU-DOVA, 5 — ŽÁVOD FLEKS, 6 — AUTOMA-TICKÁ TELEFONNÍ ÚSTŘEDNA, 7 — OBCHODNÍ DOMY, 8 — SPECIALIZOVANÝ DOM OBCHO-</p>	<p>DU A SLUŽEB, 9 — CENTRUM VOLNEHO CASU, 10 — VICECELOVA KULTURNÍ HALA, KINA, 11 — KRYTÝ BAZÉN, TELOCVIČNY, 12 — OBCHODNÍ HALA, 13 — HOTEL, 14 — OBYTNÁ ČÁST</p>
---	--	---

*Nedostavěné centrum Jižního Města v oblasti dnešní stanice Opatov
(zdroj: Československý architekt 1972 a Československý architekt 78/15)*

V roce 1979 byla zahájena výstavba souboru Jižního Města II za změněných okolností. Projektanti sídliště, Jan Zelený a Vítězslava Rothbauerová, realizovali projektový záměr v západní části, v místě původně vyhrazeném pro stavbu zázemí pro pracovní

příležitosti pro celý soubor, v duchu „ponaučení“ z chyb ze stavby Jižního Města I.⁵⁹ Zaměřili se na lepší diferenciaci prostorů, která měla umožnit snazší identifikaci obyvatelů s prostorem sídliště. K tomu sloužila např. barevnost (sídliště tvořily čtyři „barevné soubory“ – barevné byly štítové domy; v letech 1979 -1985 se stavěly černý a hnědý a v letech 1984-1988 červený a zelený) a doplňky ve formě typizovaných prvků drobné architektury, jako jsou opěrné zídky, koše na odpadky, lavice, pergoly, vývěskové tabule, oplocení, hřiště, poštovní schránky, etc. První soubor Jižního Města II, Horní Kunratice, byl slavnostně otevřen v roce 1984. Dle dobového tisku se vyznačoval energeticky úspornějším řešením a nabídkou dvougeneračního bydlení. Jeho mediálně nejexponovanějším atributem bylo „komplexní dokončení“, které mělo mít na jeho nové obyvatelstvo žádoucí psychologický dopad, v jehož důsledku „se budeme zde setkávat s obdobným chováním lidí, jako je tomu v metru, Paláci kultury anebo v areálu Národního divadla“.⁶⁰ První soubor Jižního Města II byl tedy oslavován jako první „skutečný“ pražský KBV projekt: „Horní Kunratice jsou prvním pražským souborem, který se podařilo předat zároveň s komplexní vybaveností, skutečně dohotovený – včetně terénních úprav a malé architektury. ... Budovatelům tohoto obytného souboru se podařilo něco, co je mimořádně významné z hlediska politicko-společenského a co po mnoho roků se zdálo být v nedohlednu nebo zcela vyloučeno. Komplexním dokončením jedné etapy tohoto sídelního útvaru se prokázala reálnost námětů a postupů, které se rychle musí stát základnou pro práci projektantů, investorů a dodavatelů v co nejširším měřítku, aby rychle přinesly užitek naší socialistické společnosti. Musí být promítnuty kromě jiných do nově připravovaných sídlišť určených k výstavbě v období 8. pětiletky.“⁶¹

Ve víru společenských událostí v druhé polovině 80. let a v důsledku evidentního ideologického vyčerpání konceptu KBV, dochází v témže období k silicím odporu vůči panelové výstavbě mezi odborníky. 20. června 1987 zveřejnila skupina mladých architektů z libereckého Stavoprojektu manifest v severočeském deníku Průboj, žádající definitivní ukončení „stroje na bydlení“: „Každá další neuvážená výstavba nových sídlišť na volných okrajových plochách měst vyvolává nejenom škody sociální a kulturní, spojené s vylidňováním a rozkladem center měst, ale také rozsáhlé škody ekonomické“.⁶² Na stránkách dobových odborných časopisů je čím dále patrnější otevřená kritika vůči

⁵⁹ „Ponaučení z Jižního Města“ je častým obratem v představení projektů pozdějších pražských sídlišť na stránkách odborných či populárních časopisů. Platí to např. pro Jihozápadní Město, v němž se uplatily „typizované-atypické“ meandry, či sídliště Nový Barrandov, jehož původní realizace také počítala s rehabilitovanou ulicí.

⁶⁰ Otevření I. soubor Jižního Města II v Praze. In: *Československý architekt* 1984/13: 1

⁶¹ Ibid.

⁶² Bytová výstavba, hospodaření s byty a územím. In: *Československý architekt* 1988/19: 1.

„zdivočení“ KBV a tlak na ochranu historického bytového fondu v hlavním městě. Po roce 1989 je panelová „architektura“ odsouzena jako totalitní, jako „architektura na věčné časy, architektura provizoria a architektura uzavírající“, „která se pozná dle toho, že není schopna mít hierarchizované úrovně, z nichž každá by měla právo se prosadit a ovlivňovat ostatní“.⁶³ Jejím nejdůležitějším symptomem je to, „že nevstupuje ani náznakem do dialogu s uživatelem, že o něm předem ví vše – jaký je i jakého ho chce tato architektura udělat. Odtud její nehostinnost, jakmile v ní z toho či onoho důvodu musíme po nějakou dobu obyčejně civilně žít.“⁶⁴ V prvních porevolučních měsících tudíž odborná veřejnost vyžaduje okamžité zastavení panelárenského stavitelství a jeho principů. Za tímto účelem se organizuje do hnutí (např. STOP pro panelovou výstavbu z roku 1990), a publikuje řadu prohlášení, např. následující Prohlášení akčního výboru výtvarníků liberecké oblasti:

„Totalitní systém v naší zemi je snad už minulostí. Zanechal nám však mašinérii velkých stavebních podniků, které mohou ze setrvačnosti ještě několik let ničit naše města. Stejně jako dnes charakterizujeme naši minulou vládu, můžeme i panelovou výstavbu označit jako zbyrokratizovanou, direktivní, totalitní, lidem vnucenou a lidmi nechtěnou. Mohla být realizována díky lživým argumentům. Architekti byli vmanipulováni do role podružného partnera stavebního podniku. Bezduchá šedivá masa betonu, jež pohlcuje veškeré pocity lidské neopakovatelnosti, je zhmotněním totalitní ideologie posledních čtyřicet let. Připustit další výstavbu v tomto duchu je stejné, jako setrávat v nesvobodě i po revoluci. Proto požadujeme okamžité zastavení panelové výstavby v okrese Liberec, a to i za cenu finančních ztrát. Jedině radikální řešení tohoto problému zabrání další devastaci našeho města. Přejeme si, aby prostor pro náš život vytvářela plnohodnotná, mnohotvárná architektura, navazující na nejlepší tradice tohoto národa.“⁶⁵

Pokud jde o samotné Jižní Město, bylo navrženo a začalo být stavěno v přelomové dějinné chvíli, což bezpochyby ovlivnilo jeho výslednou podobu. Jižní Město bychom v podstatě mohli označit za nedostavěný kompromis. Nejstarší a původní celek, Háje, se ve svém provedení nejvíce podobá původnímu urbanistickému plánu, ostatní části byly realizovány jen v nejnútnejší formě jako svého druhu výkaz plnění dobových hospodářských plánů a norem. Do nové dějinné etapy tak postoupilo jako samostatné město na atraktivní poloze s dobrou dopravní napojeností na centrum a s velkým bytovým fondem, který je ovšem, i kvůli výše popsanému vývoji, nepřetržitě ohrožován pastí nízké sociální prestiže.

⁶³ BLAŽEK, Bohuslav: Totalitární architektura. In: *Architekt*, srpen 1990: 1.

⁶⁴ *Ibid.* s. 5.

⁶⁵ Výzva panelům, In: *Architekt*, duben 1990: 2.

3. Příběhy Jižního Města

„Problémy projektantů v současné době jsou současně problémy obyvatel v budoucnosti. U obyvatel se násobí, protože se v praktickém životě ukáže, co se děje za nesmysly“⁶⁶

V roce 1973 Jiří Lasovský napsal: „V návrhu Jižního Města autoři hledali městotvorné prvky. Hledali to, co pomůže vytvořit prostředí, kam budou lidé jezdit domů a ne pouze bydlet. Hledání prvků, z kterých město vyroste, podmínek životního prostředí, které vznikne, není jen technickým problémem. Nejde jistě pouze o to, jak rychle a technicky dobře postavit mnoho bytů. Naléhavá potřeba výstavby bytů nezbavuje společnost povinnosti vytvářet sídla, ve kterých bude plně žít člověk. Jižní Město mělo vyrůst z přístupů komplexnějších, jako výsledek spolupráce celé řady vědních, technických i uměleckých odborníků a tvůrců. Na problematice zrodu města spolupracovali proto sociologové, psychologové, lékaři, výtvarníci vedle architektů a inženýrů. Závěry byly promítnuty do variantních skic. Dlouhé diskuse o vnitřních napětích rostoucího organismu, o vztahu k jádrovému městu – Praze, vyústily v závěry ne „sídliště“, ale sídlo. Problémy „odcizení“, „odlidštění“, „ztráta identity“ nebudou mít v Jižním Městě místo.“⁶⁷

Je ironií, že se právě Jižní Město v českém prostředí stalo synonymní pro všechny zmíněné neduhy. Původní projekt byl pokusem vybudovat ideální město, které mělo odrážet pokrok socialistického zřízení a naplnit ideál odstranění třídních rozdílů. Tuto myšlenku měla ve zkoumaném urbánním prostředí nejspíš ztvárnit všudypřítomná symbolika vesmírného boje. „Najdete mě u Kosmonautů, prostě v centru vesmíru“, řekla mi jedna narátorka do telefonu, když popisovala cestu k jejímu bytu. Sousoší kosmonautů Vladimíra Remka a Alexeje Gubareva stále zdobí Opatovskou ulici na Jižní Městě, pamětníci ještě vzpomenu na stanici metra „Kosmonautů“, dnešní Háje, která se pyšní i mozaikou kosmonautů a v jejíž blízkosti se nachází Kosmická ulice.

Ve stejné chvíli, v níž architekt Lasovský psal výše uvedená slova, bylo již zřejmé, že z původního ambiciózního projektu budou pod tlakem ekonomických „ukazatelů“ realizovány pouze jednotky, anebo přesněji řečeno, bytové jednotky. Z Jižního Města se záhy stalo

⁶⁶ Architekt E. Cimbur v diskusi o projektu Jižního Města (Jižní Město pražské. Únorová diskuse u magnetofonu. In: *Československý architekt* 1970, 6-7: 1-3).

⁶⁷ Jak roste město. Poznámky k pražskému Jižnímu Městě. In: *Československý architekt* 1973, 2: 3.

zdeformované torzo, které bylo zproblematizováno již v době svého vzniku, a především pak po roce 1989. Odsouzení se dostavilo především ze strany médií, umělců a samotných architektů.

Ostré a ojedinělé umělecké svědectví v tomto směru podala už v roce 1979 režisérka Věra Chytilová, když natočila dokumentaristicky laděný film *Panelstory aneb jak se rodí sídliště*. Expresivní kritika dobových poměrů, do roku 1989 zakázaná, která se odehrávala na kulisách rozestavěného sídlištního Jižního Města, měla za cíl nejen „obžalobu společnosti, ale i demaskování individuální pasivity, egoismu a pokrytectví jako spouštěče ničivých společenských mechanismů“ (ŠTOLL 2009: 213). Obrat „panelstory“ se tak v následujících letech stane krycím označením pro údajnou sociopatologii panelových sídlišť a Jižní Město za jeho příklad *par excellence*. Další z výrazných kritik, které se vryly do paměti českých obyvatelů, se stal projev Václava Havla na Jižním Městě v roce 1990. Nálepka „králikárny“ se od té doby těmto urbánním celkům připisuje stejně tak často jako „panelstory“. Havel ovšem není jediný, těžkou společenskou kritiku snesla média na panelová sídliště ve všech post-socialistických státech, stejně jako o několik desetiletí dříve byla na západě odsouzena moderna. Od této doby se, analogicky k situaci na západě, o „králikárnách“ a „noclehárnách“ hodně napsalo, mluvilo se o popírání lidských potřeb, betonu, chladu a odcizení, nouzovém bydlení, etc. Příznačné ostatně je, že už v 80. letech byl zahájen proces regenerace sídlišť, jemuž se v dobovém kontextu říkalo „humanizace“.

„Paneláky“ mají ovšem i další symbolicky rozměr, reprezentují „mlčící většinu“ a jsou tak jakousi „antitezí“ podnikatelského baroka, „slohu“, který spojujeme i s porevolučním obohacováním a korupcí. Ještě poměrně nedávno se na českých a slovenských televizních obrazovkách ve večerních hodinách oblibě těšila slovenská večerní telenovela s názvem „Panelák“ a také není náhoda, že dva kandidáti v posledních prezidentských volbách (r. 2012) marketingově těžili ze zdůrazňování, že bydlí na panelovém sídlišti.

Navzdory všem mediálně exponovaným negativům panelových sídlišť, a především Jižního Města, je známo, že situace „na terénu“ se liší. Dlouhodobí obyvatelé se zpravidla a celkem logicky angažovaně brání před těmito žalobami a ve svých vyprávěních tematizují jiné, prožité Jižní Město. Tyto interpretace žitého prostoru, které vyplňují prostor sídliště od jeho postavení, se odehrávají na pomezí neustálého porovnávání: mezi minulostí a přítomností, bývalým bydlištěm a současným bydlištěm, svým bydlištěm a bydlištěm dalších lidí, jinými lokalitami v rámci města, městem a venkovem, socialistickým a kapitalistickým zřízením, „malými a „velkými dějinami“.

Jak již bylo řečeno, dlouhodobí obyvatelé Jižního Města, které jsem v rámci této práce oslovila, deklarují ke svému sídlišti spíše pozitivní vztah, a činí tak někdy emocionálněji, někdy pragmatičtěji. Kladný vztah k městu tematizují především na pozadí dvou dominantních narativ: skrze jeho „opomíjené“ výhody, které shledávají jak v oblasti existujících předností tohoto urbánního prostředí či jeho napravených nedostatků (jednájí tedy na ose porovnávání minulosti a současnosti a napravují „panelstory“), tak i z hlediska ekonomického (které vedou především na ose porovnávání současného a minulého režimu). Oproti novostavbám, které se po roce 1989 staly vytouženým snem pro řadu lidí, nemusí tak obyvatelé panelových sídlišť čekat až doroste zeleň anebo se do jejich obytných souborů zavedou služby. Navíc je sídliště výborně dopravně spojeno s ostatními částmi města, což eliminuje potíže s dojížděním do práce a bývá často porovnáváno s trendem suburbanizace. Svým obyvatelům umožňuje také nadechnutí se z plných plic, v rámci možnosti kvality městského vzduchu, což je u národu sportovců a pejskařů přijímáno jako velká výhoda a bývá porovnáváno s životem v centrálnějších částech města. Mnozí z narátorů si dále ke svému bydlení vybudovali pozitivní vztah skrze ekonomickou optiku výhodné porevoluční privatizace. Bytová situace narátorů se ve vyprávěních nevyhnutelně porovnává i se situací na trhu s bydlením, která je posílená současnou ekonomickou krizí a hodnotí se také očima potomků a všudypřítomného „hypotečního otroctví“, jelikož bydlení bylo a zůstává největší investicí domácností. Oba zmíněné dominantní narativní trendy jsou současně jistými strategiemi narátorů a mají přispět k posílení pozitivního obrazu sídliště, nutného pro budoucí zdravý vývoj městského celku, na němž narátorům záleží. Vhodnou ilustrací k tomuto může být skutečnost, že jeden z narátorů přijal nabídku rozhovoru především kvůli tomu, aby sídliště „pomohl demystifikovat“.

Za jeden z hlavních přínosů sběru individuálních příběhů považuji skutečnost, že mohou nastavit zrcadlo dominantním společenským diskurzům a vést k jejich kritickému zhodnocení. Dle antropoložek Sethy M. Low a Denise Lawrence-Zúñigy výzkumy zaměřené na analýzu lokálních identit a místa jako taková mohou identifikovat nevyslovené společenské konceny a nezpochybňované sociální rámce (tzv. mytologie), které formují naše každodenní praktiky. Tato skutečnost představuje dle autorek jeden ze základních postulátů antropologie jako vědy (LOW – ZÚŇIGA 2003: 24). Mikrovýzkumy tak v sobě obsahují potenciál ke korekci „velkých“ narativ prostřednictvím rekonstrukce kontextu v nichž vznikají a připomenutím nejednoznačností lidské zkušenosti a jejich interpretací.

Zmíněné mytologie se Jižního Města nesporně týkají. Již v roce 1985 sociolog Jiří Musil v nejcitovanější publikaci o československých sídlištech poznamenal, že vztah lidí k tomuto

zcela novému a uměle vytvořenému obytnému prostoru zůstává stranou vědeckého zájmu, ačkoliv se na sídliště přestěhovaly milióny obyvatel a tudíž se jednalo o svého druhu sociální experiment. V realitě však „sídliště a vše, co s nimi souvisí, se stala spíše kořistí hromadných sdělovacích prostředků, literatury, divadla a filmu. Tyto pohledy nepochybně poukázaly na některé obecně platné rysy tohoto nového druhu obytného prostředí, ale zároveň vedly ke vzniku mnoha subjektivních obrazů a nepřesných klišé, které jsou obsaženy v takových pojmech jako ‚sídlištní člověk‘ či ‚anonymita sídlišť‘ nebo dokonce ‚sídlištní blues‘“ (MUSIL 1985: 44).

Zmíněná klišé jsou pevně ukotvená v našem kulturním povědomí. Čerpají z konglomerátu sestaveného ze stereotypů a mediálních obrazů (králikárny, noclehárny, anonymita a odcizení, etc.), ale také odborných, především architektonických a sociologických, diskusí (např. monofunkčnost a nedostatek služeb, v 90. letech tematizovaný ‚brzký konec sídlišť‘ či architektonický determinismus). V narativních vyprávěních najdeme místa v nichž se tyto ‚vepsané významy‘ opakují, odsouhlasují, zmírňují anebo přímo napadají, v dynamické výměně s osobní/rodinnou biografickou zkušeností. Vyprávění tak, skrze vzpomínky, reflexe, hodnoty a postoje, otevírají cestu k osvětlení různorodých ‚významů města‘. V rámci této práce nebylo výjimkou, že tyto významy byly promyšleny a verbalizovány během výzkumného rozhovoru vůbec poprvé. O střetech ‚velkých‘ a ‚malých‘ příběhů, o klišé a subjektivních obrazech, o mýtech a paradoxech, a současně také o nejednoznačných a relativních tvrzeních, které narátoři vyslovují, když hodnotí urbánní celek, který obývají, pojednám v první části této kapitoly.

Na podkladě individuálních příběhů dokážeme analyzovat také důležité ukazatelé stability místních celků, především symbolickou zakořeněnost jednotlivců v místním prostředí a sílu místního společenství. Idea komunity, jakkoliv je její vymezení v současné chvíli problematické, je pevně navázaná na koncept lokality a domova, a je též významným indikátorem spokojenosti obyvatelů. Komunita je ovšem kulturním konstruktem, podléhá změnám a přehodnocením v čase a v prostoru, stejně jako např. vzpomínky jednotlivců. Kvalitativními mikrovýzkumy můžeme poukázat na eventuální trhliny v místních sociálních kontextech anebo naopak na občanskou angažovanost a sílu místní příslušnosti. Místnímu společenství, problematice domova a symbolickým poutům k sídlišti bude věnována druhá část této kapitoly.

Obě podkapitoly jsou také příspěvkem v bádání o každodennosti měst a především o tzv. měkkém městě, (*soft city*, RABAN 1998), které je charakterizováno dynamickými proměnami a tvorbou symbolických komunit (COHEN 1985). Užším tématem pojednání je

sociální produkce a sociální konstrukce prostoru⁶⁸ (dle LOW 1999: 111 – 137), resp. hledání odpovědi na otázku, jakými významy naplňují obyvatelé své město skrze svoji každodenní činnost. Při této analýze vycházím, stejně jako chorvatská antropoložka Valentina Gulin Zrnić, z několika teoretických postulátů: město především nepojímám staticky, ale vnímám jako *proces*, který je konstituován neustálými interakcemi svých obyvatelů, a to jak obyvatelů vůči městským materiálním formám, tak obyvatelů vůči sobě navzájem. Město dále shledávám jako *mnohoznačné*: jeho dílčí části jsou nositelkami hodnot různých systémů (politických, sociálních, urbanistických, národních, etc.), ale současně se do nich zapisují také individuální prožitky a zkušenosti, což je činí charakteristickými. Předmětem tohoto pojednání je tedy sociálně a kulturně konstruovaná realita, která zaplňuje konkrétní prostor konkrétního města a kterou nelze redukovat na jeden příběh či jedinou interpretaci (GULIN ZRNIĆ 2009: 225).

3.1. Sídlištní mýty a paradoxy aneb „bydlím tady spokojeně už 30 let, ale ještě jsem se nestačila přestěhovat“

3.1.1. Noclehárny, králíkárnny, panelstory a sociální stigma

Od roku 1976, kdy Jižní Město nabídlo první byty svým budoucím obyvatelům, uběhlo více než třicet let. Fyzické, demografické a socioekonomické prostředí sídliště od té doby prošlo výraznými proměnami. Většina bytů prošla privatizací a nachází se v soukromém majetku. Některé fyzické aspekty panelových domů, jako je např. jejich tematizovaná šedivost, zmizely pod vrstvou zateplení a barevných fasád. Komplexní bytová výstavba byla obohacena o svůj komplexní prvek a v současné době poskytuje prostředí Jižního Města dostatek sociálního zázemí pro své obyvatele, stejně jako příležitosti k nákupům a relaxaci. Nepřirozená demografická struktura obyvatelstva, sestávající z vysokého procenta mladých párů s dětmi, charakteristická pro počátky československých sídlišť, se za posledních více než třicet let obměnila díky zániku distribučního systému bydlení a stabilizačních tendencí ekonomiky, a také nástupem migračních pohybů charakteristických pro tržní hospodářství. Sídlištní celek se v meziobdobí organicky napojil na „město“, tedy centrální Prahu, a každým rokem se proměňuje, jak skrze nové obsahy, tak „skrze“ své občany.

⁶⁸ Sociální produkcí prostoru Setha M. Low míní výzkum materiálních aspektů městského prostoru, včetně rekonstrukce jeho historické, ekonomické a politické geneze. Sociální konstrukcí pak míní výzkum fenomenologických a symbolických aspektů, tedy individuální či kolektivní zkušenosti s městským prostorem.

Každý urbánní celek nutně podléhá změnám v čase a prostoru. Ve způsobu jakým jsou komunikovány změny, které se přirozeně odehrávají i na Jižním Městě, je i v dnešní době patrná konstanta „mýtů“ a „metapříběhů“. Opakovaně a systematicky tematizovány, tvoří tyto příběhy *habitus*, koncept navržený Pierrem Bourdiem, který definujeme jako „generativní a strukturální princip kolektivních strategií a sociálních praktik, který se používá k reprodukci existujících struktur“ (cit. dle LOW 1999: 115). Na paneláky, noclehárny a králikárny, Jižák či normalizační bytovou politiku proto nutně pohlížíme „zaujatě“. Pejorativní náboj zmíněných pojmů a metafor vychází jak z kritického hodnocení odkazu období tzv. normalizace, který zosobnil obrat „panelstory“, tak ze stigma podřadné architektury a sociálního bydlení, které zosobňují stavby modernismu a z jejichž principů panelové domy vycházejí. Ostatně, už obrat „paneláky“ ukazuje, že se vůči těmto stavbám na kolektivní úrovni nestavíme bez apriorních hodnotových postojů. Jižní Město je samo o sobě také silným symbolem a promlouvají k nám očekávané obsahy, jelikož „každé místo má nějakou identitu a některá z nich mají i reputaci“ (KEARNS – KEARNS – LAWSON 2013: 1).

Noclehárny, Havlovy králikárny a „panelstory“ jsou nejčastěji používanými metaforami pro panelové domy a sídliště v českém prostředí, přičemž noclehárny odkazují především k monofunkčnosti, tedy nedostatku společenských obsahů v sídlištních celcích, zatímco „panelstory“ má i další, politický aspekt, resp. odkazuje ke kritice režimu.

Z hlediska urbanismu jsou noclehárny následkem strukturální zásady výstavby poválečných sídlišť, tzv. funkčního zónování, konceptu, který byl prosazován architekturou moderny a funkcionalismu. Vycházel ze dvou vlivných manifestů, Athénské charty a Miljutinova *Socgorodu*. V obou dokumentech se města plánovala na základě teoretického konstruktů o „typické“ činnosti člověka, který definoval čtyři základní skupiny funkcí v běžném životě: bydlení, práce, odpočinek a doprava. Koncepce byla propojena s myšlenkou eliminace tradiční ulice, minimalizace ornamentů a později racionalizace nákladů na stavbu a industrializace architektury, a byla takto bez větších úprav aplikovaná během celého období komunismu v bývalém Československu. Jiří Musil a jeho tým v největším dosavadním výzkumu československých sídlišť, který se uskutečnil ke konci 70. let minulého století, identifikovali právě monofunkčnost jako jeden z hlavních negativních aspektů urbanismu sídlišť. Ta nicméně nevznikla primárně kvůli zmíněným teoretickým konceptům, ale především kvůli opakování situace známé z prostředí Jižního Města, kde se původní projekty, s naplánovanými funkčně oddělenými zónami, nerealizovaly díky nátlaku státu na stavbu „holotypů“. Sídliště se tedy stavěla populisticky, s jedinou funkcí, a to za účelem poskytnutí bytů co nejvíce lidem. Teprve postupně v jejich rámci přibývaly další funkce (dalo by se říci,

že si je lidé svoji přítomností „vynutili“), přičemž se nejen na Jižním Městě nikdy nepodařilo vhodným způsobem do sídlištního celku zakomponovat pracovní příležitosti.

Jižní Město je druhou největší noclehárnou bývalého Československa a je ve své finální realizaci výsledkem „ambicí“ dodavatelských společností, které ho postavily, ne strategického urbanistického plánování, ať už založeného na jakýchkoliv výchozích teoriích. Prvek nedostatků obsahů a služeb v materiálním prostoru sídliště je v individuálních příbězích přirozeně silně zdůrazňován v popisu jeho začátků. Obyvatelé ho obsazovali postupně, jako nedokončené, a v jejich životních příbězích jsou tematizovány následky tohoto stavu, např. nedostavěné chodníky a přístupové komunikace, fronty v místních obchodech, problémy s umístěním dětí do škol a hledáním lékařů, výuka ve směnách ve školách Jižního Města anebo komplikovaná dopravní napojenost sídlištního celku s „městem“, tedy centrální Prahou. Po líčení soudobého Jižního Města jako kvalitního místa k životu, jedna z jeho prvních obyvatelky reflektovala i na nedostatky v jeho začátcích následujícím způsobem:

„No, ale nelíbilo se mi tam taky spousta věcí, jak jsem Vám říkala, ta doprava byla hrozná. To tehdy ty lidi, který to projektovali anebo zařizovali, na to vůbec nemysleli. Ono se tenkrát říkalo všechno pro lidi, ale vlastně se na lidi vůbec nebral ohled. Měli nejdřív udělat to metro. Školy, ty tam teda byly, my jsme se nastěhovali přes prázdniny a dcera tam hned v září začala chodit do školy, ale taky byly odlehlejší. Byla tam až u stanice dnešního metra a teprve později dostavěli tu, nám bližší školu. No, a bylo to tam taky špatný se zdravotnictvím. To vím, že jsem ještě rok asi poté chodila s dcerou na Žižkov, kde jsme dříve bydleli k lékaři, protože tam ordinoval jenom jeden lékař v bytě, a středisko dostavěli asi po půl roce, co jsme tam bydleli. Jesle tam byly, ty tam byly, školka taky.“ (narátorka L, na Jižní Město se přestěhovala v roce 1976).

Zcela chaotický stav na sídlišti trval ovšem krátkou dobu. Většina narátorů, kteří se na sídliště přestěhovali po roce 1980, ho v podstatě nikdy nezažila a podobné motivy uvádí především do vztahu s jejich zvěčněním ve filmu *Panelstory* Věry Chytilové. I z toho důvodu lze v individuálních příbězích ve vztahu ke konceptu „nocleháren“ spatřit dvě dominantní „narativity vzdoru“. První se týká právě proklamované monofunkčnosti, reaguje na Jižní Město jako na oblast s přetrvávajícím chronickým nedostatkem služeb a obsahů a v rozhovorech se ve většině případů tento aspekt spontánně anticipuje jako jedno z očekávaných hlavních negativ sídliště. Zkušenost „velké ložnice“ byla pro sídliště dočasná a přirozeně odpovídala stavu „provizoria“, říkají pamětníci. Situaci v polovině 70. let ztotožňují s motivem odrážení se ode dna, jako s nutným následkem skutečnosti, že „někdo postavil velkoměsto vlastně na poli, což nemohlo mít žádný mimořádný úspěch“ (narátorka J), („stavělo se v polích, když to otvírali, totál pole, prostě všude pole“, narátor D), přičemž toto

vyprávění občas obohacují o prvek „panenskosti“, jímž se Jižní Město ve svých počátcích vyznačovalo: „První zážitek při čekání na autobus bylo, že se tam pásli chocholouši, což je dnes pták velmi vzácněj, a vedle bylo pole“ (narátor C).

Tematizování počátků na sídlišti je tedy spíše než na nedostatky zaměřeno na motiv zlepšení, který je doprovázen konstatací o „logice věci“. V rozhovorech v rámci prvního „příběhu vzdoru“ nacházíme svědectví o tom, že se prostředí sídliště záhy stalo samostatným na centrálním městu (s výjimkou pracovních příležitostí), jinými slovy, že z hlediska služeb poměrně brzy splnilo původní záměry urbanistů a dokonce poskytovalo „vše potřebné k životu, čímž se vlastně stalo tím nejkomfortnějším bydlením“ (narátorka A).

Výše zmíněnou citaci vyslovila narátorka, která se na začátku 80. let nacházela na mateřské dovolené. Soběstačnost sídliště v jeho počátcích mohou přirozeně lépe posoudit právě osoby, které v něm touto dobou trávily většinu svého času. Stejná narátorka na sídlišti vychovávala dvě děti, a vyzdvihla dostupnost služeb „všeho druhu“ jako faktor, který ji pomohl překonat samotné „nehostinné a šedivé sídliště“ a i mateřskou dovolenou, kterou na něm trávila sama péči o potomky. Další narátorka, která se na mateřské dovolené nacházela ve stejnou dobu, ve své výpovědi spontánně reaguje také na anticipovaný „příběh panelu“, který v rámci tohoto pojednání představuje druhý nejčastější „příběh vzdoru“ (narátorka se na Jižní Město přestěhovala v roce 1980):

„Mně nevadilo to městský bydlení. Ale fakt je, že už tam byly komunikace. To nebylo jako, že my bysme chodili jako v Panelstory prostě s kočárkem po prknech. To ne. Jenom tam nebyly stromy. Už tam byly školky. Fungovaly. Byly tam obchody, velký obchodní střediska. Tři v našem okolí. Jmenovaly se nějak START, SIGNÁL. To každej nějak ví. Jako to Jižní Město v tomhleto bylo, myslim si, docela moderní město. Takže si myslím, že si tam člověk jako docela brzy zvyknul.“ (narátorka B)

Podklady k relativizaci konceptu monofunkčnosti (ve smyslu drastického nedostatku jiných obsahů s výjimkou bydlení a tedy i automatickou závislost na centru města) poskytují i životní zkušenosti mladších pamětníků. Narátor, který sám sebe nazval „jedním z prvních občanů Jižního Města“, ve svém líčení dospívání poukázal nejen na skutečnost, že to byla právě „sídlištní samostatnost“, která v jeho případě způsobila dlouhodobou neexistenci zkušenosti s „městem“, tedy s vnitřní Prahou,⁶⁹ ale i na zajímavý, obecně platný aspekt vnímání materiálního prostoru, tedy na diferenciaci mezi vnějším, abstraktním a

⁶⁹ Ve zmíněné době byla vnitřní Praha „nezbytná“ především kvůli zaměstnání, kvůli zásobování dočasně v prvních letech, ne-li měsících sídliště, a také kvůli středním školám, které na Jižním Městě neexistovaly.

neuchopeným „prostorem“ (sídliště jako celek), a vnitřním, osvojeným a intimním „místem“, které narátor nazval svým „akčním rádiem“ (několik ulic v okolí Hájů):

„Já jako dítě jsem v podstatě nezažil žádnou vysloveně negativní zkušenost, akorát člověk měl trochu pocit, aspoň já jsem tak vyrůstal, že jsem vlastně nevěděl vůbec nic o vnitřní a centrální Praze. Já ji ke svému životu vůbec nepotřeboval, protože jsem žil v horizontu asi tak, já nevím, pěti, deseti, dvaceti ulic, protože jsem ani nevěděl, kde je Jižní Město II. Takže jsem třeba ve dvanácti poprvé chodil po Karlově mostě. Dětství jsem trávil v podstatě jenom na tom sídlišti. ... Protože tam víceméně bylo v podstatě všechno po ruce, takže ani nebyl důvod někam jezdit. ... Potom, když jsem byl větší, chodil jsem na základku, ale jakoby většinu toho času jsem trávil buď v základce nebo na takovém tom pásu před základkou nebo jsme si tam hráli u těch bazéneků, jak tam jsou v té Plickový ulici, dneska už tam nejsou, anebo jsme bobovali v podstatě za barákem, anebo se navštěvovali, ale byl to akční rádius plus minus dva kilometry, a to ještě hodně přeháním, protože už místo jako Opatov pro mě bylo strašně dál.“ (narátor D)

Situaci podobně, optikou dospívání svých dcer, vnímal také narátor, který se na Jižní Město přestěhoval v roce 1985, v době, v níž jeho dcerám bylo 4 a 6 let:

„Tak velká výhoda, sice já ji nepocítil osobně, ale byla tam hned, byla, že od narození až do smrti se tam člověk moh' v úzkým kruhu otočit. Byly tam jesle, byla tam školka.“ (narátor S)

Hodnocení obsahů, které sídliště nabízí v současnosti, je samozřejmým a významným tématem v promluvách pamětníků a setkáváme se při něm s rozporupnějšími a protikladnějšími názory než při hodnocení sídlištních začátků, u něhož se narátoři jednoznačně obracejí proti konceptu nocleháren a především „panelstory“. Obě metafory se vztahují anebo patří do období vzniku sídlišť v Československu, a ostatně i do období zrodu rezidenčních čtvrtí v předtím nepoznaném měřítku, a obě se od této doby staly trvalými atributy tohoto druhu bydlení. Prostředkem reifikace sídlišť na noclehárny, a to navzdory skutečnosti, že striktní podstatu funkčního zónování socialistického urbanismu záhy popřela samotná realita (město konec konců zónují především jeho obyvatelé), byla sociologická šetření prováděna v okamžicích vzniku sídlištních celků, a ta významně přispěla k utvrzení monofunkčnosti sídlišť jako „prokázaného společenského faktu“ (GULIN ZRNIČ 2009: 111). Agensem, který panelovým sídlištěm přiřkl trvalou nedostavěnost a atmosféru provizoria, nemluvě o dalších negativních konotacích přídatku „panelstory“, jako je odcizení, egoismus, vykořenění, sociální necitlivost a občanská pasivita, byla pak porevoluční média, která slovy ojedinelého uměleckého svědectví hodnotila bývalý režim a jeho materiální pozůstatky. Jsou

to média, která naplnila Jižní Město významem, říkají narátoři, i když současně podotýkají, že se situace v posledních letech mění k lepšímu.

Názory na film, který zůstává pevně spojen s identitou Jižního Města, jsou poměrně jednoznačné. V ojedinělých případech je vnímán spíše optikou rozkopaných cest a zablácených holinek,⁷⁰ nejčastěji je však porovnáván se zkušeností prožitého Jižního Města a hodnocen v rovině výroku jedné z narátorek, která ho označila za „groteskní výkřiky“. Film Věry Chytilové je alegorií, která na neutěšených materiálních kulisách rozestavěného sídliště pronáší obžalobu doby a jejího populismu, nicméně bylo to právě umělecké renomé osoby autorky, které trvale propojilo minulost s přítomností a podílí se dodnes na formování veřejného mínění o panelových sídlištích, čímž do značné míry ovlivňuje také prestiž a status těchto celků. Skutečností je, že Chytilové Panelstory a projev Václava Havla z roku 1990 přispěly k „velmi striktnímu a nekompromisnímu odsouzení sídliště jako urbanistické formy“,⁷¹ a společně se sociologickou kritikou monofunkčnosti se hluboko zapsaly do společenské tematizace tohoto typu městského prostoru v českém prostředí. Proto není překvapující, že se odsouzení filmu Panelstory a výroku Václava Havla spontánně objevilo v každém z dvaceti natočených rozhovorů.⁷² Narátoři se v nich obraceli proti všem výše zmíněným atributům jako zjednodušujícím, paušalizujícím a nereflektujícím reálný, prožitý příběh města, a stejně tak i znevažujícím jejich vlastní životní příběhy, které se lišily od životních příběhů obou autorit, s nimiž je „příběh panelu“ pevně spojen:

„Pamatujete si na film Panelstory?“

Pamatuju velmi dobře, protože ten film nemá rád Jižní Město, tak já nemám rád tenhle film. Je to prostě přepísklý. Proboha, vždyť to byl projekt, který se rozjížděl, je jasný, že to tam má mouchy, že to je rozkopaný, že tam nebyly pořádný chodníky – to mně říkali naši, protože já byl malej, já jsem toto nevnímал vůbec. Když jsem byl ve školce, takže už kolem těch pěti, čtyř let, pak už to tam bylo v pořádku. Takhle to muselo být fakt ten první rok – dva. Připadá mi, že ta režisérka chtěla ukázat, že je to v podstatě králikárna a za to můžou ti hnusní komunisti a jak příšerně lidi bydlej. Na druhou stranu, co dnes udělaj pro bydlení mladejch lidí? To se

⁷⁰ „Dobřej film. Co se týče ty atmosféry výstavby, to je o tom jak to vznikalo. Toto sídliště (*mluví o Jižním Městě II*) už tak nevypadalo, protože oni si uhlídali, že nejdřív se udělaly chodníky a teprv pak povolili stěhování. Zatímco moje první sídliště, to v Krči, tam to bylo přesně takhle, byt' v menším rozměru, protože ty baráky byly menší. Ale tam jsme to měli minimálně rok. Pod náma dostavovali školu, mezi tou školou a náma byl rok, dva, tři panelovej improvizovanej chodník, tady ne. Ale na tom prvním to takhle bylo a samozřejmě v tom obrovským prostoru to vypadalo přesně takhle, ano, ano, správnej, dobřej film. To se netýká už života na tom hotovém sídlišti, jen kam ty lidi pustili předčasně, takže ten film si myslím, že je dobřej, ale je to o atmosféře vzniku a nikoliv atmosféře jako už žití toho současného“ (narátor E).

⁷¹ BAŠE, Miroslav: Potřebujeme advokáty města! Problémy rozvoje sídlišť. In: *Architekt* 4/1993.

⁷² Zda se, že se i samotný příběh Havlových králikáren stál jedním ze „sídlíštních mýtů“ a hluboce se interiorizoval v celé bývalé československé společnosti: v rozhovoru s kolegou jsem zjistila, že obyvatelé bratislavské Petržalky taktéž vypráví o návštěvě prezidenta Václava Havla v raných 90. letech, při které údajně pronesl urážlivá slova o tom, že bydlí v králikárnách...

dneska málo ví, ale naši podali žádost o byt a ten byt dostali v horizontu, já nevím, asi dvou let, a měli možnost bydlet a ne se na hypotéku zadlužit na celý život a být doživotní otrok soukromého kapitálu a hypotečních bank. Takže ono se to strašně hezky kritizuje, ale jestli se nepletu, tak paní Chytilová má vilku hezky v Tróji, takže něco takového nedokáže vůbec pochopit. Je to dobrá režisérka, já mám některý filmy rád, ale tady si myslím, že ustřelila, dost teda, je to tam přepísklý prostě, typicky po česku přepísklý.“ (narátor D)

„Nevnímám bydlení na Jižním Městě jako sociální degradaci, to odmítám naprosto jednoznačně. To sídliště asi nemá dobrou pověst, ale spíš si myslím, že je to za a) díky tomu nešťastnému filmu, o kterém jsme se bavili a taky díky tomu poměrně negativnímu obrazu, který to v médiích má. Ono upřímně řečeno, prezident Havel, nic proti němu, přijel někdy, myslím, že v únoru 90 nebo tak nějak, na Jižní Město, konkrétně na parkoviště před mým barákem, a prohlásil „Toto je něco mezi parkovištěm a smetištěm“, protože přišel v den, kdy popeláři přijedou až druhý den, takže to vypadalo, že jsou všude odpadky. ... Pak šel dál, viděl tam nějaký dělníky, něco měnili, měli tam něco natahaný a vypadalo to tam hnusně. Tak se podívejte, takhle vypadá typické Jižní Město. Opravdu jsme se skoro všichni urazili, vysloveně urazili. Myslím si, že jako prezident republiky hodně přestřelil. A kdyby na Jižňáku kandidoval na prezidenta, myslím, že mu to ty lidi neodpustěj. *To je zajímavý, že se o tom zmiňujete, protože se o tom zmínil každý obyvatel Jižního Města, se kterým jsem mluvila.* No vidíte. Vidíte, že to v nás Jihoměstšácích vězí, protože my jsme hrdí svým způsobem na to sídliště. Jako spíš poukazujeme na to, že vy to neznáte, tak to nekritizujte. ... Takže jako kdepak, Havlova návštěva nás Jihoměstšáky urazila dost. A hlavně to prošlo zprávama v hlavním zpravodajském čase, takže ty bydlíš v té králíkárně? My vždycky říkáme, byls tam někdy? Bylas tam někdy? Takhle, já se o tom vysloveně nebavím, ale když mi někdo vpálí, že to je králíkárna, tak já říkám: A jako v čem bydlíš ty? Pak z něho vyleze, že se se šesti lidma dělí o mnohometrážní byt v Dejvicích, kde se deset lidí dělí o jednu vanu? Takže ono je potřeba to prostě udělat plasticky, já se to pokouším vnímat plasticky, ale je pravda, že jako mám k Jižnímu Městu poměrně pozitivní vztah, jo, pozitiva převažují nad negativy.“ (narátor D)

„Šeď je stejná, to je blbost, to jsou ty schémata. To i pan Václav tenkrát vykecnul přece. Najednou se odhalí ten buržoazní synek, že jo. Já ho mám moc rád, podotýkám, já jsem ho znal trochu, už jsem se k němu nehlásil, ale jako potkával jsem ho občas i předtím, takže jako nebyl to pro mě objev roku devadesát. (...) To byl opravdu průšvih, to by nebyl průšvih, kdyby Havel debatoval jako revolucionář někde, ale v momentě prezidenta je to průser.“ (narátor E)

„Tak my jsme byli rádi, že máme byt, to je všechno. Nevím, jestli jste slyšela o tom, když tam byl, kousek od nás je Litochlebské náměstí, tam byl prezident Havel, tak to jeho prohlášení králíkárně, to popudilo docela lidi. Já jsem byla ráda, že jsem ráda, že mám byt nějaký, to víte, že bych radši bydlela někde ve vilce, ale říkám, ty lidi tam určitě byli rádi, že mají kde bydlet. Naštěstí my máme dva vchody vedle sebe, nemáme ten desetivchodový panelák, takže to není tak hrozný. A mám, a máme právě kolem nás z jedné strany i z druhé strany ty vilky a stromy, tak je to celkem přijatelný, no. Autobus máme blízko, kousek, no jde to, no.“ (narátorka R)

Poslední citovaný úryvek z rozhovoru je ukázkou jednoho z nejčastějších ochranných postojů narátorů: Jižní Město je sice mediálně exponovaným rezidenčním celkem, který patří jedné historické epoše se všemi jeho plusy a mínusy, řada minulých a současných generací však v jeho rámci našla uspokojivé řešení svého bytového problému, který byl a stále je obtížným úkolem pro průměrnou rodinu. Ve světle prožitých potíží s mimořádně obtížnými materiálními podmínkami bydlení před přidělením bytu na sídlišti (viz kapitola 3.2.1. První léta) anebo současnými, finančními obtížemi a rozhodnutími vyžadujícími dalekosáhlé závazky, nemůže být demonizace architektury modernismu a její „šedivost, beton a chlad“ tématem, které je klíčové pro zkušenost prožitého Jižního Města:

„Já si jenom pamatuju jak tam někdo jel s kočárkem přes hromady bláta a to jako my už jsme tam tak nějak neměli. Na to já už si nepamatuju. Já si pamatuju, že jsme od zastávky šli normálně po asfaltovém chodníčku, ale byly tam nízký keříčky a byly tam hlavně paneláky a byly šedivý, nebyly tam stromy. Dneska, když jedete, tak prostě to máte vzrostlý a ty panelový domy mají takový pastelový barvy, když je zrovna nepočmárají svýma ejakulátama, jak já říkám, při vědomosti toho, že se to nahrává, ty teenageři, protože to nejsou žádný grafity, že jo. To jako jsou čmáranice ubožáků. Tak bohužel to je škoda. To už pak, když je to obrostlý tím zeleným a je to nasvětlený a vidíte, že tam jsou ty maminky na tom hřištiátku, tak je to taková idylka, že jo, dá se říct skoro. Zaplať pánbůh, že lidi bydlej, no.“ (narátorka B)

„Vzpomínám si, že pán prezident Havel řekl, že jsou tady králikárny. No, králikárny to jsou, ale nikdo z nás neměl to štěstí, aby i za komoušů bydlel v krásném domě a nikdo ho *de facto* ... jak to říct... my jsme nějak byli zapomenuty. A hlavně nás každej chtěl dostat pryč. Protože tam se nehrálo v tom domě jenom vo bydlení... (*dům, v němž předtím bydleli byl v majetku manželovy rodiny a byl znárodněn, pozn. autorky*) Ale říkalo se, to je syn majitelky domu, čili uděláme mu vše to nejhorší. Čili tohle mě, tohle tady přispělo k tomu, že jsem ráda tady byla, že jsem se sem dostala, protože jsem byla šťastná, že ty lidi, který byli plný nenávisti, přestože ten barák za nic nestál, že s tím byly jen mrzutosti, furt někde, než si ho vzali, tak furt prostě, ta nenávist těch lidí, hlavně těch starších, těch všech ženskéjch, tak jsem byla ráda, že jsme tady, že jsme se tady voctli, i když tady nebyly ty obchody... Ale co se týká těch staveb, ty už tady v té době byly, všechny tady kolem, až někde vzádu, tam až jako u Petrovic, se teprve dostavovalo. Ale my už jsme tady byly už vcelku.“ (narátorka J)

Téma nocleháren a „panelstory“ samozřejmě proniká i do současnosti. Pokud jde o hodnocení aktuálních obsahů na sídlišti, je způsob jeho verbalizace zpravidla závislý na období v němž se narátor/ka nacházel/a v okamžiku přestěhování a na životním cyklu, v němž se nacházel/a a nachází v okamžiku nahrávání rozhovoru. Osmdesátiletá důchodkyně hodnotí sídliště z hlediska jeho urbanismu a obsahů jinak, než maminka na mateřské dovolené, muž v produktivním věku jinak než žena v produktivním věku, atd. Ve stejné době je také

přirozené, že se v narativech odehrávají různá porovnání, např. s dřívější situací narátora/ky, se situací jeho/jejich dětí/známých, dokonce osob v dalších domech na panelových sídlištích. Tak např. nárátoři bydlící v nižší zástavbě opakovaně poukazují na svoji, převážně pozitivní, zkušenost s odkazem na to, že vyšší zástavba může znamenat zcela odlišné prožívání prostoru sídliště, a nárátoři ve vyšších budovách často nostalgicky vzhlíží k menším celkům, a to mj. i z praktických důvodů, např. kvůli tomu, že by menší počet členů družstva mohl hypoteticky vést ke zjednodušení procesu dohadování se nad klíčovými rozhodnutími.

V současné době je dostatečná jediná procházka nesourodým urbánním prostorem Jižního Města, abychom se přesvědčily, že toto předměstí Prahy nabízí různorodou nabídku služeb a vybavenosti svým obyvatelům. Škála odpovědí na otázku jak nárátoři hodnotí kvalitu života na sídlišti a aktuální nabídku služeb je poměrně široká: osou hodnocení pro většinu z nich tvoří především kritické zhodnocení investic do městského prostoru, kvalita dostupných služeb a možnosti zlepšení obojího. Mezi běžné kvality sídliště jako takového se nejčastěji řadí funkční doprava a propojenost celku s dalšími městskými částmi, tedy především jeho zdařilá integrace do sítě pražského metra, která v chodu běžného života neumožňuje nárátorům postřehnout umístění sídliště na „periferii“ města, dále důležitý pocit bezpečí a především příroda, tedy naopak, jedna z výhod umístění sídliště na okraji města. Jižní Město jako „město v přírodě“ s dobrým napojením na zbytek metropole, představuje tudíž z hlediska nárátorů optimální spojení potřebné k vyváženému životu. Nejčastěji uváděné parky, Hostivařský park a Milíčovský les, poskytují radost z autentičtějšího prožitku z krajiny, jako je např. běžkování během zimy (které je umožněno existencí širokých ploch mezi domy), bezproblémové sportování obecně, zahradničení kolem domů anebo procházky s rodinami či domácími mazlíčky. Nárátoři zmiňují také specifickosti Jižního Města, např. některé architektonické dominanty (hotel Kupa, pergoly na Jižním Městě II), některé kulturní a společenské instituce a památky (Kulturní centrum Zahrada, Chodovská tvrz, Komunitní centrum Matky Terezy) anebo další místní specifika (např. knihovna na Opatově, která půjčuje obrazy). Velkým tématem v promluvách nárátorů je přirozeně také hodnocení kvality služeb, resp. „toho, co by člověk mohl využívat, kdyby na to měl čas“ (nárátorka A). Pro někoho je současná nabídka málo, pro někoho moc, vyprávění však ukazují, že nárátoři pečlivě sledují dění na komunální úrovni a mají vědomosti o tom, co se v jejich životním prostoru odehrává,⁷³ přičemž klíčovou roli pro informovanost hraje časopis městské části Prahy 11 *Klíč*. Prostor sídliště je dokonce nárátory pozitivně přijímán za svou rozlehlost a

⁷³ Např. v době natáčení rozhovoru byla častým motivem rozhovorů stavba bazénu, která se ukázala být předvolebním slibem nejmenované strany.

různorodost, která umožňuje objevování a zážitky z různorodých forem městského prostoru (i když je následující citace zajímavá také tím, kterou formu městského prostoru narátorka považuje za „normální“): „My sousedíme vlastně s tím starým Chodovem, takže tam je možnost si dojít do těch uliček a najednou být v normální vilový čtvrti.“ (narátorka A).

Pokud jde o deklarovaná negativa současného Jižního Města, jeden z nejčastěji zmiňovaných problémů současnosti je parkování. Nedostatek parkovacích míst je samozřejmým výsledkem nárůstu automobilového provozu, nicméně je též přímým následkem uplatňování KBV v praxi (šetření na úpravách veřejných prostranství) a souvisí i s technikou panelové výstavby, která neumožňovala stavět garáže v suterénech domů, ačkoliv architekti podobná řešení, a Jižní Město není výjimkou, do původních projektů zahrnovali. I v tomto případě narátoři pečlivě sledují rozhodnutí místní radnice a její plány.

Dobová fotografie hotelu Kupa, dominanty Jižního Města, projektanti: J. Zelený a V.

Rothbauerová (zdroj: *Československý architekt* 7/1981)

Dalším výrazným negativem pro většinu narátorů tvoří nedostatek kulturního a společenského vyžití na sídlišti.⁷⁴ „Do města“ v současné době není skoro nutné jezdit, říkají, až na „kulturu“. I když někteří hodnotí kulturní možnosti jako otázku volby v rámci města jako takového („Kdo chce, tak si myslím, že kulturu najde, takže to není zas takovej problém“ (narátor D)), většina skoro nereflektuje nabídku místních kulturních a společenských center,

⁷⁴ Tato skutečnost do jisté míry rezonuje s výsledky sociologických šetření z konce 70. let, která hodnotila spokojenost obyvatel s dostupnými službami: na prvním místě (nejspokojenější) zařadili obyvatelé školy a zdravotnická zařízení a na posledním kulturní vyžití a tělovýchovu, viz MUSIL 1985: 132.

jejichž existence si je ovšem vědoma (Kulturní centrum Zahrada, Chodovská tvrz, kino Cinema City Galaxie, atd.), a hodnotí ji *a priori* jako nedostačující, a to buď ve světle porovnání se situací v centru města anebo dokonce s dobou před rokem 1989. V tomto výčtu výrazně rezonuje neexistence divadel:

„Mám poslední otázku: jestli vás nějak život na sídlišti formovat, co vám dal, co vám vzal...“

No, vzal mi toho dost. Už jenom to, že jsem vlastně nemohla tak často se třeba dostat na nějaký koncert, to přece jenom to byl kus dál, všechno. Teďka je to krásný, metro jezdí každý tři minuty nebo tak, ale to všechno v té době nebylo. A tak si myslím, že jsem v tomhle směru, že tady je co dohánět, že určitě, když něco bych postavila, tak určitě bych nepostavila jenom takovej ten kostelíček (*mluví o Komunitním centru Matky Terezy*), ale postavila bych něco kde by byla kultura, ne aby se tam řvalo, ale aby tam byli herci, aby se hrálo tady. Taky jsou tady nějaký takovýhle, ale to je všechno takový malý, který žijou z nájezdů příspěvků. Určitě by se to tady uživilo, když ne uživilo, tak aspoň užilo pro ty lidi. (narátorka J)

„No, já a manžel tím, když jsme se přestěhovali, my jsme předtím chodili docela do divadel, na opery a prostě někam za kulturou, a když jsme se přestěhovali na Jižní Město, tak já manžela nedostanu odtamtud už vůbec.“
(narátorka R)

Tato skutečnost jistě souvisí se zakořeněným zvykem návštěv divadel jako nejpopulárnější formy kulturního vyžití v českém prostředí, ale také se se spojením návštěvy divadel (koncertů, výstav) se zážitkem z centrálního, historického města, jako opuštění „periferie“ a zařazení do „centra“ společenského děje. Výše uvedené citace svědčí o tom, že neexistence kulturních možností může být interpretována jako životní ochuzení. Zdá se, že se v jádru tohoto nedostatku nachází především přání zažívat radost z nevšednosti a vytržení z každodennosti a rutiny. Jít do „města“ můžeme proto překládat právě v tomto smyslu: jedná se o antipod všedního, „normálního“ života na sídlišti, který se vyznačuje cestami za prací, vzděláním či zásobováním, a o symbolické znázornění dobrodružství, o to více, že je ztotožněno s volným časem. „Kultura“ na sídlišti samotném se při takovémto druhu vnímání městského prostoru jeví skoro nadbytečná, jelikož to nejsou „pouhé“ možnosti kulturního vyžití, jež narátoři deklarují jako chybějící ve svých životech.

Posledním deklarovaným negativem na sídlišti jsou proměny v oblasti zásobování. Celek, jjenž zpočátku postrádal základní občanskou vybavenost, prožil výraznou obměnu v devadesátých letech, kdy s návratem tržního hospodářství byl zaplaven drobnými obchody a živnostmi, nejčastěji umístěnými v přízemích výškových domů (která ovšem k podobnému využití nejsou příliš vhodná). V posledních letech zažívá sídliště další proměnu související se

změnou modelu zásobování domácností, a to je centralizace služeb do rozsáhlých obchodních center. V prostředí Jižního Města tvoří dominantu tohoto druhu Centrum Chodov s 55 tisíci metry čtverečních s obchody, kavárnami, restauracemi a sportovními a rekreačními zařízeními. Služby obchodního centra jsou narátory sice hojně využívány, ale jsou také kritizovány jako důvod zániku menších, praktičtějších obchodů v bezprostřední blízkosti domů a redukci nabídky na výrazně kritizované vietnamské non-stop obchody, vnímané jako silně nekvalitní, a dislokované pracoviště na Chodově. Je obecným pocitem, že se opuštěná místa původních obchodů adekvátně neobnovují anebo v horším případě zaplňují obsahy jako jsou herny či hospody. Velmi negativně v tomto ohledu hodnotí narátory situaci v okolí stanic metra, tedy bývalých obslužných center, a to jak z hlediska degradace služeb, tak z hlediska estetického propadu a navazujícího pocitu ohrožení kvůli nepřehledným zákoutím a nefungující infrastruktuře (pohyblivé schody, výtah, atd.):

„Obchody jsou neštěstím u nás, ale třeba ještě tam dál, u knihovny je to ještě horší, to je samej Vietnamec v těch obchodech, který tam postupně po revoluci vznikaly a teď to mají skoro všechno Vietnamci, takže většinou prodávají takový ty nekvalitní šunty za pár šlupek. Abyste nakoupila kvalitní věci musíte jet někam jinam, do centra, do nějakých obchodních center. Na druhou stranu na Jižňáku máme obchodní Centrum Chodov, takže to není zas takovej problém. ... Přitom ale já obchodní centra nesnáším. Kdyby tam byl nějaký krám pěkněj s věcmi, kterým člověk může věřit, tak tam klidně budu chodit. Není. Maximálně nějaký drobnosti – drogerie, papírnictví, to jo, ale třeba na boty nebo, já nevím, na zimní oblečení a tak dál – problém. Takže to je určitě negativum a to podle mýho názoru momentálně spíše zhoršuje právě proto, že tam opravdu je to samej Vietnamec. A to jsme na tom ještě dobře, protože jak je ta pěší zóna od knihovny k zastávce Ke Kateřinkám, tak tam je to úplně samej Vietnamec. Je třeba tam nějakým způsobem opět přilákat, zní to možná hnusně, nevietnamský, kvalitní služby, který budou orientovaný i na něco jinýho než jenom na jídlo, pití a zábavu. Tohleto je obrovskej problém podle mýho názoru a čím dál tím větší a nevím jak to řešit a připadá mi, že to ani nikdo neřeší.“ (narátor D)

„Tak ty podmínky tam byly ze začátku trošku takový, nebyl obchod, nebylo nic. Dneska tam už zase není obchod, zrušili je a máme tam jenom Vietnamce, nějaký potraviny a boudy, no a zase nám tam zrušili i ten obchod a není ve výhledu nic. Alespoň slibovali, ale zatím se nic neděje, už dva roky asi, takže člověk už to prostě bere tak, že si dojedeme někam.“ (narátorka R)

„Horší je to teda, že přeskočím do přítomné doby, protože se tu ruší jeden obchod za druhým. Obchody a knihkupectví, pekařství, já nevím, prádelny a tak dále, a místo toho bohužel se zřizují herny a hospody, teda bary a já nevím, prostě jaký chcete název na to. Myslím, že Jižní Město drží rekord. Teda určitě tady kolem toho metra, když byste se prošla kolem.“ (narátorka I)

Kořeny nerovnováhy umístění služeb a obchodů do prostředí sídliště lze vypátrat do doby KBV. V původním plánu sídliště byla navržena řada řešení, která měla kompenzovat neexistenci obchodní ulice, na níž se tyto služby tradičně soustřeďovaly. Jednalo se např. o okružní střediska, promenádu mezi Opatovem a Hájemi, sídlištní centrum ve stanici metra Opatov a dokonce se počítalo i s umístěním řady služeb na nadzemní lávky. Jak by se situace lišila od přítomnosti, kdyby se bývalo podařilo všechny tyto plány zrealizovat, je samozřejmě hypotetická otázka. K výčtu promarněných příležitostí ale můžeme přidat i skutečnost, že ani v minulosti, ani v současnosti nedošlo k plnému vytížení potenciálu stanic metra, které, jako uzly v pojetí Kevina Lynche, soustřeďují lidské aktivity, obchody a služby. Situace z tohoto hlediska opět nahrává interpretaci prostoru sídliště jako noclehárny, tedy místa, kde sice existují základní služby, ale neexistuje jejich dostatečně pestrý a kvalitní výběr. Za tím jsou obyvatelé i nadále nuceni vyjíždět. Nicméně, výběr tohoto druhu se, dle jednoho z narátorů, do sídliště nepodaří integrovat do té doby, dokud občané své konzumní návyky nebudou uskutečňovat právě v prostoru sídliště, což se ovšem nemůže stát pokud v jeho rámci nebudou trávit většinu svého času, tedy dokud v něm nebudou pracovat:

„Za celou tu dobu, co jsem na Jižním Městě bydlel, tak tam nevznikly žádné služby. Jenom ty naprosto nejnütnější, takže pro jídlo, pro nějaký běžný věci, domácí potřeby, lidi nebudou jezdit do centra, ale pro všechno ostatní jo, tam není nic kromě větších nákupních center jako třeba na Chodově, kde vznikly luxusní obchody. Úplně běžný služby, co člověk potřebuje, tak když vyjdu z paneláku, tak je tam jenom stánek s novinama a stánek s rohlíkama a všechny takový ty pokusy udělat si z kočárkárny třeba nějaké kšeft, koloniál, tak skončily docela špatně. I třeba večerka, která mně osobně byla hrozně blízka, protože tam měli otevřeno do půlnoci a jedinej, kdo pracuje, je Číňan a všichni mu nadávají, ale přitom on dělá takovou práci, kterou nikdo z domácí populace dělat nechce, tak potom zavřel, protože po desátý hodině už za ním chodili jenom ožralí floutci pro půl litr kořalky a taky pro výpalný. *Co byste konkrétního Vy z těch služeb na sídlišti rád viděl?* No, já bych tam úplně rád viděl naprosto normální služby, aby si člověk mohl prostě jít koupit boty, aby tam byly nějaký kšefty s oblečením, aby to fungovalo jako normální město, protože takhle je to pro většinu lidí jenom noclehárna, ale to je spojený i s tím, že ty služby tam nikdo nevyhledává, proto se tam nic z toho neuchytilo, protože tam taky nejsou pracovní příležitosti. Tam není žádná administrativa, tam není vůbec žádná výroba, ty lidi tam opravdu jezděj jenom do postýlky. A myslím si, že v tomhle směru není nějak moc prostor, aby se to změnilo, protože na těch sídlištech nejsou volný pozemky, kde by něco takovýdlehého mohlo vzniknout, takže ten prostor pro to zaměstnání může vzniknout akorát takovej, že někdo svůj vlastní byt předělá v kancelář, a to se moc často asi dít nebude, neděje ani nebude. A pak ty lidi budou zůstávat na sídlišti a budou teda hledat v místě toho svého pracoviště i nějaký služby, protože choděj jenom do vedlejšího paneláku, tak si nebudou jezdit pro boty nebo pro oblečení do centra. Ve chvíli, kdy většina z nich jezdí do centra pracovat, tak jim to ani nepřijde, že je to nějaký handicap, nebo mně to tak taky nepřijde, protože vylezu z metra o dvě stanice dřív a zařídím si tydle věci a přivezu je prostě s sebou domů a hotovo. (...) Můj celkový názor je, že prvně tam ti lidi musí

zůstávat za prací, aby toto nějak samo vzniklo, protože ty podnikatelé si dobře uvědomí, že když jsou tam lidi, který tam zůstávají, pohybují se jenom v tom jednom místě, takže oni musí jít za nima, že ty lidi nebudou jezdit bůhví kam si pro tyhlety běžný věci.“ (narátor N)

Současná nabídka služeb v prostoru sídliště tedy není zdaleka hodnocena jako ideální jak kvůli tomu, že je považována za okleštěnou a centralizovanou, tak proto, že se nejedná o „normální město“. Co však v pojetí narátorů představuje „normální město? Je to „integrované městské prostředí se směsí obytných, distribučních, výchovných, kulturních, sociálních a dalších funkcí“ (MUSIL 1985: 22), které v našich představách nejčastěji vystupuje v podobě „tradiční“ ulice a „tradiční“ městské čtvrti, čili slovy jedné narátorky: „znáte Dejvice? Tak jako v Dejvicích (*bych si to představovala*)“ (narátorka J)). Výše uvedenou citaci napsal v roce 1985 Jiří Musil jako začátek kritického odstavce vůči teoretickým zásadám socialistické výstavby sídlišť, který odcituji v celosti, jelikož neztratil nic ze své aktuálnosti: „V budoucnosti je třeba utvářet městská území, která by nebyla pouze oddělenými sídlišti, ale jakýmsi fragmenty města jako celku. S tím souvisí i potřeba jiného pojetí komunikací, veřejných prostorů atd. Sídlíště vedla k degradaci veřejných prostorů, vedla k nadměrné „homogenizaci“ území velkých souborů a k zániku nutného napětí, překvapení a kontrastu v urbanistické tkáni našich měst“ (ibid.). Pečlivý poslech příběhů „prožitého“ Jižního Města ukazuje, že toto je vytoužený model chybějící osobám, které sídliště obývají.

Individuální svědectví o vnímání městského prostoru Jižního prostoru poukazují také na to, že popsané nedostatky tiživěji dopadají na seniory. Pohybové a zdravotní obtíže jsou významnou překážkou v zásobování domácnosti v jakémkoliv prostředí, ale o to více v prostoru sídliště, které se vyznačuje rozlehlými prostory a většími docházkovými vzdálenostmi. Ani „nový“ systém nakupování není pro důchodce bezproblémový: „Neumím nakupovat ve velkých obchodech“, říká jedná osmdesátnice, a druhá dodává:

„Co se týče nějakýho nakupování, to je bohužel pro mě tragédie, protože přesto, že tady je Lídl, Billa, Albert, druhej Albert, třetí Albert (*smích*), Penny, to jsem zapoměla, ale ne pro mě, protože já mám anginu pectoris, tak se mi špatně chodí a špatně se mi věci obstarávají, vozej, nosej. A tak pokud se vydám na nákup, tak jsem jako na tom tak, že koukám do toho koše a furt počítám, kilo a půl, dvě kila, tři kila, čtyři, víc už nemůžeš si vzít, i když to potřebuješ. Tak teď tu právě vnuk byl a přinesl brambory a věci, vody přines, takže pro mě to teď je dobrý, ale pro jiný starý lidi je to problém. A taky ty, co to třeba dělají nějakou úpravu metra, kde udělají nový schody, udělají na jedny straně krásně nový a na druhý nejsou žádný pojízdný, to musej ty starý lidi vyšlapat. Pro jednu věc, to už je třeba kilometr ke svému bydlišti.“ (narátorka J)

Na základě rozhovorů a výše uvedených citací lze shrnout, že současné hodnocení obytného prostředí sídliště z hlediska jeho služeb a obsahů je různorodé a pestré, občas dokonce protikladné, jednoduše multivokální. Pro některé je sídliště tím nejkvalitnějším prostředím pro život, pro další je stále spíše primárně rezidenčním prostředím. Někteří z nich konstatují naprostý dostatek služeb všeho druhu („sídliště mi nabízí úplně všechno, co potřebuju ke kvalitnímu životu, možná ještě víc. (...) Je to záviděníhodné, řekl bych“ (narátor S)), ale ve stejné době v popisu své každodennosti poukazují na to, že většinu času stráví mimo sídliště. Další uvádějí chybějící služby, ale současně líčí denní využití řady z nich. Někteří střízlivě hodnotí nabídku v kontextu celého města jako takového („Takže kdo chce žít a nevyužívat ty služby, tak to tak může být, ten byt může být vyhovující pro bydlení člověka který se tam vyspí a odejde. A kdo je chce využívat, tak si myslím, že jsou možnosti jak je využívat. Pořád by jich ještě mohlo být víc a určitě jich tam víc bude. Takže to je co mě na tom sídlišti baví, že je tam možnost.“ (narátorka A)). Ze všech rozhovorů však jednoznačně vyplývá, že narátorům *záleží* na tom, co se na sídlišti děje, že aktivně sledují jak se prostor celku mění, že si přejí jeho proměnu v duchu Musilovy citace a že se informují o dění na sídlišti jako veřejném prostoru. I tady si lze povšimnout konce dalšího ze „sídlištních mýtů“: výsledky sociologických výzkumů koncem 70. let konstatovaly, že převažující, nepřirozené dvougenerační zastoupení mladých rodin s dětmi na sídlišti (a psychologický faktor doznívající radosti z nedávno přiděleného bytu) způsobuje nadměrné zaměření domácností na rodinu a její chod, tedy na interiér vlastního bytu a rodinné soukromí, což mělo za následek „zúžení představy o městě a jeho problémech i zúžení pohledu na celou společnost (MUSIL 1985: 73). Privatizace, zosobnění obytného prostředí a vybudování „historie“ sídliště za posledních více jak třicet let jeho existence u jistého procenta obyvatelů přirozeně vyústily k pocitu identifikace s obytným celkem a ukotvení v lokálním prostředí, o to více proto, že nevykazuje známky stigmatu ani anomie. Tento nepochybně pozitivní trend je významnou zprávou pro současné a potenciální budoucí obyvatele sídliště a je důležitým fundamentem s nímž má aktivně pracovat především místní politické vedení.

Vraťme se ovšem k hlavnímu tématu této kapitoly, jímž bylo hodnocení veřejného diskurzu, mýtů a klišé ve vztahu ke konkrétnímu sídlišti, a navazující otázka sociální prestiže. Autoři nedávné studie, která se zabývá otázkou veřejného stigmatu připisovaného dvěma výškovým domům v Glasgow (KEARNS – KEARNS – LAWSON 2013), analyzovaly negativní, veřejně tradovaná klišé na podkladě tří teoretických konceptů, které se hodí i do kontextu této vědecké práce: obrazů (*image*), reputace a stigmatu. Zatímco „obraz“ autoři definují jako osobní hodnotící názor na libovolné téma či věc, „reputace“ představuje jakési

„meta-přesvědčení“, resp. „přesvědčení o přesvědčení ostatních osob“. Jedná se tedy o taková hodnotící stanoviska, o nichž se jednotlivci domnívají, že jsou sdílená nedefinovatelnou většinou a s nimiž nemusí nutně souhlasit (KEARNS – KEARNS – LAWSON 2013: 3). „Stigma“ je ale na druhou stranu takovým sociálním procesem skrze nějž je jedinec anebo skupina poznamenána silně negativním hodnocením, které vede k diskriminaci, vyloučení anebo odmítnutí. Je formou symbolického násilí a nemá pozitivní konotace (zatímco reputace je formou přenosu pozitivních anebo negativních představ o tématu či věci). Pokud se jedinec stane obětí stigmatu, nebudou jeho individualizované kroky směrem ke změně účinné, jelikož nápravu v tomto případě může zajistit pouze proměna širšího sociokulturního prostředí (jako je tomu např. v případě stigmatu z utečenství, AIDS či drogové závislosti), zatímco v případě reputace ji jedinec může pozitivně ovlivňovat anebo se dokonce aktivně podílet na jejím formování.

Negativní reputace sousedství, lokalit anebo dokonce celých měst může mít významné dopady na zdraví, status a tudíž i hodnocení pocitu životního úspěchů jejich obyvatel. Faktory formující reputaci sousedství jsou různé. Významná je např. percipovaná výše příjmu a etnické složení rezidentů, reálná anebo percipovaná míra kriminality, dále se může jednat o fyzické vlastnosti čtvrtě, např. vzdálenost k centru, materiální a estetický stav budov, (chybějící) infrastruktura, etc. Důležitým klíčem pro výzkum dopadů negativní reputace sousedství u jeho obyvatel je sledování tzv. exit strategií, resp. vůle ke stěhování. Vysoká fluktuační obyvatel a selektivní migrace mohou být znamením a mechanismem, nízké atraktivity a špatné reputace sousedství (KEARNS – KEARNS – LAWSON 2013: 5). Nicméně, stěhování pro mnohé obyvatelé není vždy reálnou alternativou. I stávající obyvatelé proto používají mechanismy, aby se vypořádali se špatnou reputací svého obytného celku. Patří mezi ně např. místní diferenciace a posouvání zdroje špatné pověsti jinam („Jižní Město II, to není jak Jižní Město I“) anebo také angažovaný boj s „komplexem méněcennosti“ a „uvádění věci na pravou míru“ („My vždycky říkáme, byls tam někdy? Byls tam někdy?“). Někteří badatelé argumentují, že by se angažovanému boji, resp. „hlasu“ (*voice*) obyvatelů, měla ve výzkumech věnovat větší pozornost, a že by se měl studovat paralelně s „exit“ strategiemi, jelikož aktivní participace obyvatelů v boji proti špatné reputaci znamená investici, která má potenciál snížení rizika vystěhování se (cit. Dle KEARNS – KEARNS – LAWSON 2013: 6).

Jak již bylo řečeno, výškové, povětšinou sociální domy, bojují ve městech na západě Evropy se špatnou reputací a často i stigmatem už od 60. let minulého století. V řadě zemí se místní politická vedení pokoušela/pokouší o nápravu, věnují prostředky na výzkum a na

regeneraci, v některých případech však nezbyla jiná řešení a sídliště, či jejich části, byla demolovaná či částečně přestavěna. Tato „konečná řešení“ se v českém prostředí týkají poměrně ojedinělých (a výrazně stigmatizovaných) případů sociálně vyloučených lokalit. Z obecného hlediska však nelze tvrdit, že jsou obyvatelé panelových sídlišť v České republice stigmatizováni, za což vděčíme skutečnosti, že panelové domy nikdy nebyly ztotožněny se sociálním bydlením (viz MUSIL 1985: 60-61). Co je ovšem velmi rozšířené, je špatná reputace sídlišť. Obyvatelka Jižního Města např. následovně deklarovala vědomí negativní externí reflexe (tzn. reputace), o tom, že bydlí na jednom z panelových sídlišť s nejnižší prestiží a nejhorší pověstí v republice:

„Myslím si, že dneska Jižní Město hodně bojuje proti tomu, aby nebylo ghetto, bojuje jednak proti představám a taky předsudkům, třeba když je v televizi nějaký násilník jednou za dvacet let na Jižním Městě, tak se z toho udělá, že „na pražském Jižním Městě“, a celá republika najednou čte v médiích, že na Jižním Městě někdo někoho znásilnil, a přitom co já si pamatuju, tak za celou dobu, co tady bydlím, za těch třicet let, to byl jediný případ. Prostě dneska Jižní Město, to je jako Hradec Králové nebo Plzeň, a v Hradci Králové nebo v Plzni se určitě za třicet let stal jeden případ násilníka ve výtahu. Ale když se řekne, že se to stalo na Jižním Městě, tak je z toho mediální případ a ten předsudek, co číší i z těch novin, to je příšerný. A vypadá to, že Jižní Město je největší snůška gaunerů. (...) Na jednu stranu mě to hrozně baví, protože když přijedu někde do nějaké jiné společnosti, a říkám, že bydlím na Jižním Městě, tak cítím takový... (*smích*). Zvláště když přijedu někde mimo Prahu, tak si ti lidé myslí, že tam vedeme hrozně dobrodružný život, že každý den potkáváme ty gangy, ale to je úplnej nesmysl. A když je to někdo z Prahy, tak si myslí, že jsem toho v životě moc nedosáhla. Že když někdo skončí na Jižním Městě, tak že to v životě moc daleko nedotáhl. Ale nevadí mi to vůbec, ani jedno. Mně to připadá legrační, dokonce mě baví to sledovat.“ (narátorka A)

Vlastní, interní pohled obyvatelů sídlišť na problematiku je samozřejmě pozitivnější, je podepřen fakty a příklady, angažovaně se pokouší reputaci napravovat, a hodnotově je založen i na ochraně osobního majetku a místního prostředí. Už jsme stanovili hlavní tradované externí stereotypní obrazy, kterým jsme říkali „mýty“ či „metapříběhy“. Rozhovory ukázaly, že „noclehárny, králikárny a panelstory“ obsahují různé významové roviny. V základním smyslu poukazují na rezidenční monofunkčnost a na neexistenci infrastruktury anebo spíše kvalitních infrastruktury, dále odkazují také ke kritice architektonicky a urbanisticky monotónního prostředí a jeho nedokončenosti, a to především oproti centru města a v porovnání s klasicizující architekturou. Další významy se váží též na sídliště jako na „periferii“, která je hodnotově a prestiží méně významným městským celkem, něco „mezi městem a vesnicí“, navíc bez historie, bez rozpoznatelné identity a *genia loci*. Posledním

„tvůrcem“ reputace sídliště je období v němž bylo postaveno, jelikož je tzv. normalizace samotná nositelkou špatné reputace:

„Já jsem přesvědčená, že oni vlastně v těch 70. letech nemohli postavit nic, s čím by se lidi identifikovali z toho prostého důvodu, že lidi nebyli identifikováni s režimem. Že po okupaci a s nástupem normalizace tady byl odpor a nechuť byla hrozně velká a dlouhá a samozřejmě se potom odrazila ve vztahu ke všemu, co ten režim zaštiťoval. Některé další velké projekty, když o tom tak přemýšlím, např. sídliště Labská II v Hradci, který vzniklo v 50. letech, tak to nebyl žádný problém, za to sídliště se dodnes platí velký peníze. Ale Moravský Předměstí z těch 70. a 80. let, to nikdo rád nemá. Ono je už jako mimo, je strašně velký. Anebo Malešice, taky starý sídliště, taky s nim nikdo nemá žádný problém. Opravdu je to daný tou dobou, myslím si, že v tom je to nejvíc.“ (narátorka M)

Individuální strategie vypořádávání se s těmito významy jsou také různé, z obecného hlediska spíše směřují k nastolení smíru: většina narátorů se domnívá, že bydlení na panelovém sídlišti představuje přijatelnou míru životního kompromisu po všech stránkách, ať už se jedná o finanční, obytné, pracovní či estetické hledisko, a žádají respekt veřejnosti vůči jejich životnímu výběru či příběhu.

Jak již bylo řečeno, hlavním zprostředkovateli pověsti sídliště jsou média. Hrají důležitou roli v procesu formování, udržování a napravování reputace, kterou jsme definovali jako formu přenosu pozitivních či negativních obrazů o nějaké osobě, tématu či věci. I když v případě panelových sídlišť v České republice sehrála snad nejvýznamnější roli televize a jeden konkrétní film, častějšími kanály šíření stereotypních obrazů a klišé je denní tisk a internet. V současnosti lze však v prostředí Jižního Města pozorovat i opačný proces, resp. zprostředkování pozitivních reflexí v rámci procesu napravování reputace sídliště. Klíčovou roli v tom sehrává lokální tisk. I zběžná rešerše místního časopisu *Klíč* prozrazuje, že na komunální úrovni prožívá Jižní Město v současnosti cílenou mediální revitalizaci, která svůj odraz do jisté míry nachází i v celostátních tištěných médiích. *Klíč* je typickým časopisem městské čtvrti, shromažďuje praktické informace o dění v oblasti, informuje obyvatele o rozhodnutích a plánech lokálního politického vedení a slouží jako marketingový nástroj místní radnice. Je distribuován zdarma všem více než 36 tisícům bytů ve správním obvodu Prahy 11. Obyvatelé v rámci procesu napravování reputace často odkazují ke vzorcům z časopisu: např. za známku stability sídliště považují, že zde domov našli i někteří významní občané, mezi nimiž nechybí spisovatelé, vědci či hudebníci (např. Miroslav Švandrlík, Erazim Kohák či Jaroslav Svěcený). Jedna narátorka tak na otázku, zda se domnívá, že jsou byty na Jižním Městě nekvalitní, spontánně odpověděla: „Heleďte, kdyby byly, tak tam prostě nebude

bydlet tolik profesorů, doktorů“ (ale současně také dodala: „I když oni taky třeba nemaj‘ možnost jít jinam...“ (narátorka B)). Respondenti také poměrně často vyjadřovali názor, že se Jižní Město stává „dobrou adresou“, což je obrat, který poprvé použil historik a kronikář Jižního Města Jiří Bartoň v jedné ze svých popularizačních statí v časopise *Klíč*, a který je narátory běžně podepřen také tvrzením o cenové valorizaci majetku dokládanou zájmem realitních kanceláře o nemovitostí na sídlišti:

„Já jsem zase slyšela názor jednoho redaktora ve vysílání na Českým rozhlas 2, kterej říkal, nevím už v jaký to bylo souvislosti, že Jižní Město začíná bejt dobrá adresa. Myslím si, že docela jo, protože dneska se zase rozvíjej‘ ty sídliště zas úplně někde dál. Kdežto Jižák už je zarostlej a je tam Sokol, a galerie, atd.“ (narátorka B)

„U nás to jde velmi pomalu (*případná degradace, pozn. autorky*), protože to je dobrá adresa. Sídlíště Jižní Město II je dobrá adresa. Když se podíváte na inzeráty, začali jsme na 1 milionu osm a pak to šlo nahoru, teď to možná budou 4 miliony nebo něco takovýho. Takže furt se to pohybuje ve vysokých číslech. Mě to nezajímá, protože já chci v klidu bydlet. Teď je krize ideální. Jsem šťastnej, protože zbrzdila ten nesmyslný program permanentního růstu, což je smrtelný pro planetu. ... Ale zase oproti hlavnímu Jižnímu Městu (*Jižní Město I, pozn. autorky*) my máme pověst možná i lepší než si zasloužíme. Permanentně nás tam otravujou s různěma nabídkama realitní makléři, urvávám tam vždycky od vchodu nějaký inzeráty.“ (narátor E)

Popularizační a osvětové práce místního kronikáře, občanských a kulturních sdružení a „hlas“ jednotlivců, stejně jako prostor, který je těmto aktivitám věnován v tištěných médiích, především v těch lokálních, představují tedy důležité nástroje zvyšování prestiže sídliště, které nelze hodnotit jinak než pozitivně. Podobně jsou zaměřené i některé populární pouliční festivaly,⁷⁵ aktivity neformálních sdružení anebo dokonce badatelské projekty, zabývající se např. měřením obyvatelnosti jednotlivých sídlištních celků s výrazným zastoupením použití kvalitativních metod výzkumu.⁷⁶ Tak jako i v jiných místech/sousedstvích/městech, bude i Jižní Město v budoucnu potřebovat kvalitní sociální marketing a široký záběr kulturních aktivit zaměřených na rozvoj místního společenství, nicméně neobejde se též bez investic do fyzické podoby sídliště. Respondenti v rámci rozhovorů poskytli některé konkrétní návrhy, které na tomto místě zřekapituluji: obnovit stanice metra a jejich bezprostřední okolí, rehabilitovat malé obchody a myšlenku obchodní třídy, nezahušťovat sídliště další výstavbou

⁷⁵ Festival Streetart odehrávající se každoročně u stanice metra Opatov.

⁷⁶ Projekt UMPRUM v Praze, schválený v roce 2013, „Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu“, podpořeného Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

a pokud ano, myslet na vybudování adekvátní infrastruktury pro nové obyvatelé, zušlechtovat veřejná prostranství a věnovat se kultivaci zeleně (včetně odstraňování psích výkalů, etc.). Vzhledem k tomu, že kanály pro šíření reputací skoro vždy představují média, bude pro Jižní Město, ale i obecně, pro sídliště jako takové důležité postupně napravovat i povrchní a repetitivní novinářskou práci, která má největší podíl v cirkulování „mýtů“ a „metapříběhů“ týkajících se tohoto druhu výstavby.

3.1.2. Anonymita a sousedství aneb „*Jaké odcizení, když se celý podnik sestěhuje do jednoho baráku?*“

Další z významných „mýtů“ posilující negativní reputaci sídlišť je příběh odcizení a anonymity. Tuto narativní stálici celkem automaticky vztahujeme k popisu kontextu snad každé rozsáhlejší stavby či výškové budovy. Je totiž bytostně spojena s městem jako takovým a patří mezi jeho základní příběhy. Po fenoménech jako je nástup industrializace, rozvoj kapitalistického města 19. a 20. století či rozpad tradičních městských čtvrtí, které nastartovaly celosvětovou rostoucí a mnohdy neřízenou urbanizaci (a současně obavu, že města v blízké budoucnosti „polknou“ veškerý existující životní prostor), se anonymita stala principem městského života a je jeho hlavním poznávacím znamením.

Předobrazem a teoretickým východiskem pro analýzu městských sociálních vztahů představují nicméně už dob chicagské školy především vesnické pospolitosti. Nedávno zesnulá francouzská etnoložka Colette Pétonette tento známý trend okomentovala následovně: „V posledních letech – totiž v okamžiku, kdy koloběh každodenních a každotýdenních úkolů zasáhl s konečnou platností celek aglomerace a kdy už dlouho ani farnosti ani cechy neplní svou funkci zajištění místní soudržnosti – se mnoho studovaly čtvrti, přičemž se analyzovaly ve smyslu „městských vesnic“, ve kterých se odkrývaly „kapsy“ a „niky“ a jiné enklávy, a pozornost se soustřeďovala zvláště na sousedské vztahy; jako by městské uspořádání bylo nutně dědicem venkovského, jako by město nemohlo vytvořit svou vlastní sociabilitu a muselo stále odkazovat k vesnickým vzorům (ostatně idealizovaným bez ohledu na skutečnost); a protože odhalení některých rysů, spojujících město a vesnici, neutralizuje v badatelích strach z nedostatku, nepřítomnosti, ztráty“ (PÉTONNET 1996: 107). Je legitimní se domnívat, že onen strach stojí v kořenu diskutovaného a idealizovaného „odanonymizovaného“ města, které ovšem z podstaty věci tvoří jeho antitezi, popírá jeho podstatu. Přesto je tato utopie poměrně atraktivní a často používána ve způsobech jakými tematizujeme město či jeho části.

Častým předobrazem ideálu sousedských vztahů pro mnohé z nás tvoří „tradiční“, vesnické komunity. Ty se interpretují ze dvou pozic: na jedné straně blízkého, komunitního života, ideálu malého společenství s těsnými příbuzenskými a přátelskými vazbami a společným, organickým růstem, na druhou stranu totální kontroly a nesvobody, tyranie veřejného mínění a dozoru. Přihlíží se k nim jak s nostalgickými a idealizovanými pocity, tak s kritikou a pocity ztracení, a ne jinak tomu bylo i v tomto terénním výzkumu. Anonymita je to nejlepší, co se vám ve městě může stát, řekne narátorka, a za chvíli dodává: nejvíce lituji, že si moje děti na sídlišti nemohly užít pravého, vesnického komunitního života. Jestliže je pro individuální reflexe a obecně, pro vyprávění o susedství a lidských vztazích ve velkoměstě něco specifického, je to posloupnost paradoxů, které v souvislosti s tímto tématem pociťujeme, jak ostatně dokládá i následující citace z rozhovoru:

„Anonymita, pro mě je to problém číslo jedna. Na druhou stranu ale má to zase výhodu v tom, že tam nikdo neřeší to, co děláte, jak děláte, nikdo vám nekouká do talíře. Není to vlastně ani totální buranov, je to spíš takový vysloveně anonymní. Ta anonymita je podle mého názoru velkej problém. Myslím si, že je dobrý, když znáte lidi ve svém bezprostředním okolí, se kterými sdílíte mnoho hodin svého času, a to je podle mého názoru zásadní problém, jo, ta anonymita možná číslo jedna. To, co jsem říkal s těma obchodama, to je číslo dvě. *Pamatujete si, bývalo to vždycky takhle? Vždycky. Z podstaty věci to jinak ani nejde. ... Moji kamarádi se většinou rekrutovali ze spolužáků ze třídy, takže jsme se spíš navštěvovali po těch bytech, právě v akčním rádiu 500 metrů od školy. V podstatě oni se ti susedi docela střídali, takže jsem se tam kamarádil s jedním klukem z patra, ale oni se potom odstěhovali a pak tam přijeli jiní. Ten kontakt se susedama je takovej, takovej příležitostnej. Zase jako můžu říct, že přece jenom to jistý výhody má, protože susedka je zubařka, dneska je obrovskej problém sehnat zubaře, my jsme v tom žádněj problém tím pádem neměli. Takže ještě si třeba pomůžem‘, když dojde sůl nebo nějaký takovýhle jednoduchosti, nebo třeba pomoc, já nevím, když třeba představuju něco těžkýho. Ale zas tam vedle bydlí taková bába, když to řeknu hnusně, která si pořád myslí, že je na vesnici typu Hoštice. Kouká z okna, kouká dveřma špehírkou, a „Kam to jdete?“, a „Nakupovat jdete?“ a „Vy se stěhujete?“, říkám, co je vám do toho, jako pro sebe. Takže je to takový zvláštní. Tamti jsou v pohodě, tam tu paní teda obecně moc nemusíme. *Když ale ona vlastně, když to tak vezmu, bojuje trošku proti tý anonymitě. Ano, bojuje proti tý anonymitě, ale dělá to takovým tím blbým způsobem, dělá z toho Hoštice, ideální by bylo něco mezi. Být s nima v kontaktu, udržovat s nima kontakty, ale ne aby ti lidi byli vlezlí a jako pozorovali vás, špehovali vás a tak dál. To je zase věc, za kterou si myslím, že by ty vztahy susedský chodit neměly. A v tom je třeba výhoda města, že se vám tohleto ve městě nestane. Nevýhodou je právě to, co jsem řek‘, to je ta anonymita, takže každá ta mince má v podstatě dvě stránky, nedá se to odsuzovat ani chválit. *A kdyby situace vypadala podle Vaši ideální představy, pomohly by Vám nějak nebo zkvalitnily by Vám nějak život lepší susedské vztahy? Zas ne nějakým zásadním způsobem. Tam je zvyk, že se každá ta jednotka stará víceméně sama o sebe. Nikde tam žádná susedská vřelost ani není a podle mého názoru ani nemůže bejt. *Z jakého důvodu nemůže? Protože ty lidi, i v rámci jednoho baráku, jsou neuvěřitelně závistiví, vztahovační a takový, no typicky český, já ani nevím jak bych to řek‘. ... Takže proto říkám, jsme se naučili susedy ke svému životu nepotřebovat. Po těchto****

zážitcích to člověk opravdu nemá zapotřebí. Ale sousedy máte všude. Ale můžu říct, že sousedy máme aspoň takový, že v tom baráku je klid, není tam brajgl, nejsou tam žádný, já nevím, pejskaři, metaláci, punkeři, feťáci, jak to třeba bejvá v jinejch vchodech. Nebo příslušníci v uvozovkách národnostních menšin.“ (narátor D)

Anonymitu tedy vnímáme jako nástroj ochrany a současně ji odsuzujeme za povrchnost a nedbalost, kterou nutně v mezilidské komunikaci nastoluje. Dobré vztahy se sousedy jsou nezbytné pro vytvoření zdravé komunity, ale současně se učíme je „k životu nepotřebovat“. Deklarujeme, že vztahy s ostatními obyvateli nemáme, ale současně poukazujeme na jejich existenci. V domě žijí závistivé a vztahovačné osoby, ale současně tam alespoň není „brajgl“. Seznam podobných paradoxů bychom v souvislosti s tímto tématem jistě mohli rozšířit. Jakto, že si tedy na jednu stranu přejeme naplnění ideálu „vesnice v tom dobrém slova smyslu“, jak se vyjádřila jedna narátorka, a ve stejné chvíli vnímáme současnou situaci jako ideál městského života („Já tomu říkám, že my jsme v baráku jedna vesnice. Ale kolik nás na patře bydlí, to já fakt nevím. To má tu výhodu, že já to fakt nevím“ (narátorka B))?

Zmíněné paradoxy jsou odrazem paradoxu pozice života ve městě. Žít ve městě znamená žít v komunitě lidí, kteří jsou si navzájem cizí. „Jádrem městského fenoménu je anonymita. Ovládá veřejná místa, chrání každého, ono neodhalené jáství, což je nutná a předběžná podmínka koexistence miliónů obyvatel“ (PÉTONNET 1996: 107). Anonymita je jedním z pravidel organizace prostoru hustě obydleného lidmi a město nás k tomuto principu soustavně vychovává. Všechny zmíněné narativní pozice jsou tedy stejně pravdivé a legitimní. Město může být místem setkávání a intenzivních sociálních kontaktů, ale současně i místem osamělosti, v němž „si můžeme vybrat, s kým se chceme vídat, ale v němž můžeme též „odhodit“ staré kamarády, lásky, nudnější členy rodiny, stejně jako chudé, příslušníky minorit, přistěhovalce a ostatně všechny, kteří nejsou dle našich představ anebo nepatří do stejného sociálního okruhu“ (RABAN 1974: 9). Skutečností je, že existence různých fyzických či sociologických stresorů spojených se životem ve velkoměstě, jakým jsou např. hustota osídlení, zatíženost hlukem či světlem, znečištění, doprava, atomizace rodin či konzumní ekonomika, přispívají ke zploštění mezilidských vztahů a komunikace, především pokud budeme trvat na přirovnání s ideálem semknuté vesnické komunity. V duchu učení Karla Marxe lze konstatovat, že je ve městech, v kontextu podmínek anonymního trhu a výroby pro zisk, „veškerá sociální interakce redukována na výměnu věcí a logika této výměny si podřizuje lidi a ovládá jejich osudy“ (VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK 1996: 709). Způsob jak odolávat zmíněným stresům nejčastěji hledáme v rodinném prostředí, v tom, co považujeme za intimní a bezpečné prostředí vlastního bytu, nicméně pesimističtější z nás

mohou dodat, že i v něm můžeme zažívat pocit psychologického znepokojení a neklidu. „Vertikální vesnice“ nutně znamenají, že „jsme obklopeni cizinci, nejen na ulici anebo na náměstí. Jsou s námi zde v našem pokoji“ (RABAN 1974: 7). Neustále tak čelíme pocitům omezení osobního prostoru a volnosti, ale i strachu z neznámého a neexistence kontroly nad obývanou zónou. V praxi často přejímá verbalizace těchto strachů formu vymezování se vůči „neznámým prvkům“ v budovách (čtvrti, městě etc.), především cizincům (menšinám) anebo i podnájemníkům, tedy osobám, které se buď vyznačují odlišnými návyky, jazykem, atd., anebo svojí „dočasnou pozicí“ a malou spřízněností s prostředím, které si lidé kolem nich osvojili. Fluktuace obyvatel ve výškových panelových domech je tak ze strany narátorů nejčastěji hodnocena jako jeden z negativních trendů porevoluční doby, a to obzvláště u osob, které zažily počátky osídlení domů, s nimiž tuto situaci přirozeně porovnávají.

Život ve velkoměstě má ale samozřejmě i své výrazné přednosti. Patří mezi ně pokrokovost, ať už z hlediska ekonomického či intelektuálního, různorodost životních postojů (a v důsledku toho tolerance), a bohaté možnosti volby snad ve všech životních aspektech, prací počínaje a osobními kontakty konče. Tyto aspekty tvoří opačný konec paradoxů pozice žití ve městě.

Bližší analýza osobních svědectví ukazuje, že reflexe některých narátorů o nedostatku odpovídajících kvalitních kontaktů v samotném místě bydliště spíše než o anonymitě v doslovném slova smyslu promlouvají o některých typických aspektech moderního městského života, především o individualismu a o nezájmu o komunitu a soudržnost, a do jisté míry také o zániku ekonomické funkce sousedských vztahů, typické pro tradiční městské čtvrti a vesnické komunity. I z toho důvodu si v rámci výzkumu několik narátorů mohlo postesknout nad tím, že si obyvatelé domů již nepomáhají a nechodí např. spontánně „půjčovat cukr či mouku, jako kdysi dávno“ (míněno v dobách začátku panelových domů) a několik uvedlo tentýž přírůstek jako příklad naivního pojmání sousedských vztahů:

„Anonymní to skutečně je, protože já třeba vůbec některou tu rodinu neznám, to je pravda, a hlavně ty nájemce, a bohužel na mém pásu jsou asi tři nájemci, tak to anonymní je. Je to anonymní i v tom, že tím jak chodím z práce jinak než ostatní, prostě jdu z práce domů, z domova jdu maximálně nakoupit nebo tak něco, takže na té chodbě se pohybuju minimálně, a když tak jsem pořád na cestě. Proti nám bydlela rodina ... A když jsem pak potkala Alenku, to je holka asi dvacet devět let, tak říkám, co to říkal ten prý bratranec, že jste teď zůstali s tátou sami, to je maminka někde v nemocnici? A ona říkala ne, ona umřela, před dvěma lety. A to jsou dveře naproti nám a já to nevím. Ten vchod je metr a půl od našich dveří naproti, a já jsem nevěděla, že ta paní umřela. A to jsem říkala, ještě jsem jí viděla, jely jsme výtahem a ona byla plná energie, to nemohlo být před dvěma lety. A Alenka říkala, ne, je to dva roky, měla rakovinu a já jsem nechtěla nikomu dávat oznámení do schránky, protože

jsme tady stejně nikoho neznali a s nikým jsme se nestýkali. Takže já jsem byla zděšená, jak pozdě jsem tu informaci dostala, že jsem se jí vůbec nedozvěděla. ... Takže v tomhle to anonymní je. Ale na druhou stranu je to možná jenom moje osobní věc. ... Jsou lidi, kteří to v tom baráku mají v merku a mají to nějakým způsobem obhospodařený, ale já ne, já to prostě nejsem schopná sledovat. Občas potkám v domě nějakou paní drbnu a dozvím se novinky, ale tu jsem naposledy potkala tak před deseti lety, tak jsem se dozvěděla novinky a přišla jsem domů a říkám a víš, že támhle to a támhle to... Takže nějaký život tam existuje, ale můj osobní život mi nedovoluje se mu věnovat natolik, abych v něm byla in, abych participovala. Víím, že posledně, když jsem říkala, že je to tam hrozně anonymní a že tam nikoho neznám a pak jsem potkala tu paní drbnu, to byla taková ta paní, jak je pojem paní za květináčem ve druhém patře, která pořád kouká z okna a všechny zná. Tak tu jsem potkala někde u lékaře a ona mně půl hodiny vykládala, co kdo dělá, a já jsem najednou byla hrozně šťastná, že vlastně znám tolik lidí z baráku! A přišla jsem domů a povídám dětem, víte, že támhle to, a támhle to zemřel a tamten se odstěhoval a paní Burešová je učitelka a teď jsme je dávali dohromady a já jsem říkala vidíš, a já myslela, že nikoho neznám. A měla jsem takový pocit uspokojení, že jsem byla schopná dvacet lidí probrat, aniž se tomu domu a sousedskému životu věnuju, aniž tam vůbec jsem. Takže nakonec myslím, že to je jenom dojem, že je to anonymní, a že podobně anonymní by to bylo i jinde, není to jenom záležitost sídliště. Ale proč se to říká, proč je to předsudek. Věřím, že to má základ v tom hmotným zpracování budov, ve vybavenosti budov i obchodů, protože tam to skutečně působilo strašně neútně a nehezky a ta hmota betonu byla hodně nepřátelská. Takže tam je možná kořen předsudku, že to tak je.“ (narátorka A)

Když se na problematiku anonymity a odcizení podíváme optikou společenských věd, můžeme konstatovat, že jsou existující závěry mnohdy stejně tak paradoxní a plné protimluv jako i individuální promluvy na toto téma. Jiří Musil si již v sedmdesátých letech povšiml (a oprávněnosti a logičnosti jeho závěrů neubírá doba, v níž kniha „Lidé a sídliště“ vznikala), že se většina „tradičních“ zjištění o městech, mezi něž patří i „mýtus“ anonymity, netýká tolik fenoménu jejich růstu a zvyšování jejich koncentrace, jako necitlivého generalizování teoretických východisek, která vznikala na základě pozorování jednoho druhu společenské formace a její kultury, tedy většinou velkých průmyslových kapitalistických měst (MUSIL 1985: 221). Porovnávání „měst“ a „vesnic“ jako jakýchsi ideálních protipólů, a stejně tak jejich atributů „odcizení“ a „soudržnosti“, je jedním z příkladů povrchního zobecnění tohoto typu. Města se vyznačují mnohem bohatšími a různorodějšími místními kontexty (ostatně, stejně jako vesnice), které vyžadují hloubkové výzkumy na mikro úrovni, a které navíc podléhají neustále proměně v čase a v historii. Opakování těchto motivů, především v mediálním prostoru, nicméně může svědčit o tom, že i tady sehrála jistou roli legitimizace vědou. Anonymita je tak „jednou pro vždy“ definována jako negativní fenomén imanentně patřící městu, jenž „sociologické pojednání vykládá negativně a ztotožňuje ji s nedostatkem

sociability, z čehož dochází k závěru o nelidskosti měst, kde se nekomunikuje.“ (PÉTONNET 1996: 111).

Odcizení, tak jak ho tematizují narátoři, je tedy na jednu stranu odrazem následků individualismu a konzumní, na službách založené, tržní ekonomiky příznačné pro evropský životní prostor, na druhou stranu je ale stejně pravdivým faktem, že se ve městech velice intenzivně a nepřetržitě komunikuje. Lidé se v městské vřavě kontaktům s dalšími lidmi občas vyhýbají, ale také se jim cíleně nevyhýbají, a to ani ve veřejných prostorech. Potenciál ke vzniku zcela neodlidštěných konverzačních okamžiků v pomalu démonizované veřejné sféře měst, jimiž je možné nastolit „miniaturní pseudosoukromé sféry“ (PÉTONNET 1996: 113), dřímá v jakékoliv chvíli a je nejspíš otázkou správného načasování a především vůle jednotlivců. Stejně platí o sousedských vztazích, u nichž hlavní roli sehrávají pravidla použití veřejných/poloveřejných a soukromých prostorů. Výstupem z vlastního bytu vstupujeme na přechodnou zónou, která sice ještě není zcela „anonymním“ městským prostředím, ale také se již nevyznačuje soukromým „bezpečím“ a pravidlům vlastního bytu. V přechodných, poloveřejných prostorech, jako jsou chodníky, vstupy, chodby či společné prostory (sklepy, výtahy či lodžie), dochází k sousedským kontaktům, které se nutně vyznačují odklonem od anonymity, která předpokládá neexistenci předchozího, historického vztahu s dotyčnou osobou, s níž se momentálně nacházím v interakci. K interakcím dochází ve zmíněných prostorech často a opakovaně, což je logicky dáno hustým obsazením budov. Sousedské vztahy lze tedy ve výškových budovách přepokládat v takovém prostorovém umístění, kde mezi jedinci či domácnostmi dochází k častějším kontaktům, např. ve výtazích, v rámci stejného patra, u vchodových dveří, atd. „Anonymita nemůže odolat nehybnosti.“, říká Colette Pétonnet, „Je funkcí oběhu, je úměrná době míjení, ale také rychlosti a hustotě výměny jedinců na jednom místě. Je tedy dokonalá a absolutní v místech plynulého oběhu, jako jsou ulice, zatímco pomalé kroužení a možnost výměny informací ji relativizují a narušují, například v čekárnách“ (ibid.: 110). Z toho důvodu je mezi nashromážděnými individuálními vyprávěními o anonymitě možné bok po boku zaznamenat příběhy výrazného problematizování anonymity a současně příběhy jejího absolutního popření. Následující citace, například, poukazují na to, že předpokladem k navázání bližších mezilidských vztahů v jakémkoliv prostředí (nejen v tom městském) je přítomnost faktorů podnětných pro prohlubování komunikace, jako je např. dostatek volného času, chuť a vůle jedinců, psychologická pohoda, sdílení generační zkušenosti anebo životního cyklu (např. důchod), anebo také náhoda:

„Tak to bych popřela (*že je prostředí sídliště anonymní*), nemohla bych to asi popřít před těmi čtyřmi roky, kdy jsem od nevidím do nevidím pracovala, ale ty lidi se tady znají. Je pravda, že neznám třeba nové sousedy, ale když už je člověk potká, a automaticky se potkáváte v krámě, na chodníku, tak už je pozná. Samozřejmě neznám sousedy z, nebo lidi o dvě stanice autobusu dál, ale to není možný. Půjdu třeba do knihovny, tak už mě zdravěj a já je taky automaticky, dokonce v prodejnách, čili to odosobnění tady není tak dramatický. Možná je to právě tím stárnutím populace, že tady začala fungovat taková malá vesnice, ne v tom špatným slova smyslu, ale v tom dobrým.“ (narátorka H)

V rámci rozhovorů se hodnocení kvality sousedských vztahů nutně lišilo u různých osob, především pak u těch, které jsou ekonomicky aktivní a většinu času tráví mimo byt a dům, a těch, které se v bytech zdržují, jako jsou např. matky na mateřské dovolené, důchodci či děti. Druhá skupina sice udržuje bližší kontakt s lidmi, kteří bydlí v jejich sousedství, ale z obecného hlediska funkční a intimnější kontakty, mezi něž patří i vztahy sousedské, vznikají spíše na citové bázi a mají značně volný průběh a charakter. Většina osob své sociální kontakty buduje na základě širší sítě a přátelé a známé rekrutuje z okruhů, který se neomezuje na fyzické sousedství, např. v práci, mezi příbuznými, přáteli z dětství, škol, či na základě existence společných životních hledisek a názorů. I když je jedním z předpokladů pro navázání sousedských vztahů sdílení stejného životního prostoru v delším časovém horizontu, většinou k nim dochází spíše kvůli sdílení podobné životní zkušenosti (např. práce, okamžik přistěhování se), životního cyklu (např. u rodin s dětmi) anebo jisté součinnosti a spolupráce mezi obyvateli stejné lokality (např. v minulosti Akce Z, nyní lokální iniciativy, referenda, atd.). Dle Jiřího Musila, zcela neosobní, povrchní a lhostejné vztahy „existují mezi městskými obyvateli jen v omezené sféře jejich života. Neosobnost a úplná segmentace sociálních rolí, která s tím souvisí, nemůže vzniknout v situacích, kdy táž osoba má vůči jiné více než jednu roli. A to je i v městských společnostech velmi častý případ, zvláště v pracovní sféře. Neosobnost ve vzájemných vztazích je potlačována také tehdy, když vzájemné role mezi lidmi trvají delší dobu.“ (MUSIL 1985: 225).

I když jeden z předpokladů nutných pro navázání funkčních mezilidských vztahů ve městě tvoří individuální ochota a vůle komunikovat, stejně důležitá je také forma, jakou se vzájemná komunikace odehrává, jelikož i sousedské vztahy jsou definovány kulturně. Obyvatelé výškových domů tvoří jistý, i když nestálý, druh společenství, a mezi nimi se přirozeně odehrávají příležitostné neanonymní kontakty. Kýžený způsob komunikace, který v těchto situacích uplatňujeme, pojmenovala chorvatská antropoložka Valentina Gulin Zrnić modelem „nevtíravého souseda“ (GULIN ZRNIĆ 2009: 143 – 150). Tento vztah se zakládá na důvěře, i když nemusí nutně být intimním či vřelým. Vyznačuje se nenucenou zdvořilostí,

nezasahováním do soukromí (a to i způsobem chování ve vlastním bytě, např. omezováním hluku), dodržováním obecných pravidel zdvořilosti a respektování individuálního a společného vlastnictví.⁷⁷ Nedodržování tohoto záměrně pěstovaného, kompenzačního mechanismu, který má neutralizovat hustotu osídlení, může vést ke konfliktům a agresivitě, a je častým námětem hypotetických anebo reálných obav týkající se soužití s příslušníky jiných kultur.⁷⁸

Koncept anonymity tak, jak byl tematizován v rozhovorech s obyvateli Jižního Města, obsahuje tedy řadu významů. Kromě již uvedených interpretačních okruhů, častým námětem rozhovorů byla též minulost: narátoři, kteří se do svých bytů přestěhovali v samotných začátcích sídliště (viz kapitola 3.2.1. První léta), se v nostalgičtější tónu zaměřovali na problematizování proměny či dokonce zániku intimnějšího sousedského prostředí panujícího v domech při přestěhování. V tomto případě je nejvíce patrné, že deklarovaná menší družnost, kterou respondenti v současnosti pociťují, nesouvisí s nějakým konkrétním druhem bydlení, ale se skutečností, že, pokud použiju slova jednoho z narátorů, „doba se mění, dříve se žilo společněji, to není otázka sídlišť“ (narátor S). Je ovšem známým faktem, že „doba minulá“ v kontextu panelových sídlišť této „přirozenosti“ aktivně pomáhala a to prostřednictvím distribučního systému bydlení, který preferoval mladé rodiny s dětmi anebo byty přiděloval zaměstnancům podniků. Nepřirozená demografie panelových domů, zastupující pouze některé sociální skupiny obyvatelstva, tedy způsobila, že v reálném životě obyvatelé jednotlivých domů spojoval nejen „stereotyp opakujících se radostí z nově získaného bytu s bolestmi rodičího se domova“,⁷⁹ ale generační a často též pracovní příslušnost (i z toho důvodu jsem pětinu rozhovorů v tomto výzkumu dokázala pořídit na půdě jediného nejmenovaného podniku v Praze). „Jakápak anonymita“, okomentoval v této souvislosti jeden z narátorů, „když se celý podnik sestěhuje do jednoho baráku?“:

⁷⁷ Stejná autorka tvrdí, že jisté sociální vazby vznikají ve výškových budovách celkem automaticky a to kvůli existenci faktoru vzájemné závislosti, který v praxi odkazuje ke sdílení stejných problémů (např. protékání vody ve vyšší patře bude mít vliv na patra nižší a také hluková propustnost znamená jisté „sdílení“ – jedná narátorka se např. v této souvislosti zmínila, že původní obyvatelé zblížila první „katastrofa“, tedy havárie vody, při níž všichni uklízeli). Skutečně „sousedské“, resp. intimnější vztahy se z nich stanou pouze na základě individuální volby, tedy v případě, že se rozhodneme, že mají vzniknout (GULIN ZRNÍČ 2009: 145-146).

⁷⁸ „My máme dvanáct pater a tři vchody a moc těch původních tady už není. A, což je teda blbý, je že spousta lidí ten byt pronajímá a jsou tam furt nějaký Ukrajinci, patnáct Mongolů v garsonce a takovýdle. Mně je to nepříjemný, protože mám dvě dcery, ta druhá už s náma teda nebydlí, ale nemám z toho vůbec radost. *Znamená to, že jsou v baráku nějaké problémy? Třeba větší hluk anebo nepořádek?* To ne. I když paní, co uklízí, říká, že čůrají po chodbách. Nevím, to nemůžu dosvědčit, ale prostě z nich nemám dobrou pocit. Oni zdravější, dobrý, ale, měli jsme pod náma Vietnamce, bydleli tady asi čtyři roky a zanesli nám tam rusy, a to bylo strašný, to bylo fakt strašný. Já jsem pak je chytila do skleničky a celý barák jsem obcházela s tím teda, že je potřeba deratizace a všichni jako, ne, my nic nemáme a zavírali přede mnou dveře, i lidi, který tam fakt bydlejí prostě stejně dlouho jako já. Nakonec se to ale stejně udělalo, a ty deratizéři říkali, že to samozřejmě měli všichni, ale prostě odmítali o tom mluvit. Já jsem jediná byla, kdo to jako řekl, prostě já to tady nechci, že jo.“ (narátorka P)

⁷⁹ Domy odněkud, In: *Československý architekt* 1986/45: 1.

„Jo, teďka už je to tak, že ty lidi se neznaj‘ navzájem, co tam bydlej‘. Když jsem byla já malá, věděli jsme o každým. Ještě dokud jsem tam bydlela, tak to bylo, že jsme věděli, kdo v každým bytě je, kdo tam patří a tak, ale pravda je, že takhle se to mění i u nás na Žižkově a je tam 14 partají. Jsou tam byty, kde se nastěhují 4 studenti, nějakou vizitku na dveře, to oni si nedávaj‘, člověk nikdy neví, kdo k nim patří. Pamatuju si ještě na takovou svou asi naivitu tehdy, když jsme se sem nastěhovali, tak jsme obešli dům a představili jsme se sousedům.“
(narátorka M)

I anonymita je tedy jistým urbánním klišé, které vychází z mylného předpokladu, že ve výškových domech nutně dochází k vyšší míře odcizení mezi lidmi. Původ tohoto předsudku tkví v tendenci hodnotit kvalitu susedských vztahů na základě druhu sídla (město/vesnice), lokality (centrum/periferie; vilová čtvrť/sídliště) anebo samotného druhu bydlení (rodinný dům/obytná budova). Jak již bylo řečeno, situace v reálném životě je variabilnější a tudíž méně podléhající generalizacím, jelikož i susedské vztahy musíme kulturně, sociologicky a historicky uchopovat jako procesy. Potíží je i samotné vágní pojmání anonymity jako takové, jelikož „každá teorie odcizení předpokládá určitou představu o pravé lidské podstatě, od níž odcizení člověka vzdaluje. Jako protest proti dehumanizaci lidské společnosti implikuje zároveň představu autentické společnosti a zde pak snadno sklouzává do ideologických klišé“ (VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK 1996: 709).

Tato kapitola ukázala, že základem pro individuální interpretace konceptů anonymity a odcizení v individuálních svědectvích tvoří jak popsané předsudky a stereotypy, tak polemizování s nimi. Právě v polemikách s klišé nacházíme hodnotné příspěvky, které promlouvají o podobách současného lokalizovaného vztahu obyvatel k sídlišti, resp. městu jako takovém. Při pohledu za oblast porovnání sociability měst a idealizovaných vesnic můžeme např. identifikovat i pocit nedostatku příležitostí pro mezigenerační výchovu, který je důsledkem převažující nukleárního uspořádání rodin. Dále je v rozhovorech také významně zastoupená oblast přechodu z jednoho politického a hospodářského systému na druhý a související motivy změny (rozpad „tradičního“ osazení domů, vysoký podíl nájemného bydlení, strach z odlišných kulturně-sociologických forem soužití). Poslední důležitý poznatek souvisí s potřebou prohlubování identifikace místních obyvatel s lokálním prostředím, např. skrze péči o místní specifika (mezi něž patří i architektura) a skrze aktivity vedoucí k posílení místní příslušnosti k a soudržnosti komunity. Toto přání se pojí i s touhou po rehabilitaci prvků a záměrů obsažených v původních projektech sídliště, jejichž cílem bylo sídliště „scelit“ (např. podněcování pracovních příležitostí v sídlištním celku a pokud možno

jeho ztraktivnění pro případný turismus), a posilování prvků „tradičního urbanismu“ (např. tradiční ulice). Existence podobných reflexí mezi narátory poukazuje na implicitní potřebu rozvíjet komunitní aspekty a pocity sdílení, soudržnosti a společenství, což je možné podpořit vhodnými aktivitami a správnými investicemi.

3.2. „*Ne sídliště, ale sídlo*“ – domov, místní příslušnost a jejich problematizace

3.2.1. První léta

Obsazování sídlištních komplexů v nedostavěné a neukončené podobě, tedy ve formě stavenišť, bylo běžnou praxí v komunistickém Československu a nevztahovalo se pouze k infrastruktuře a veřejným prostranstvím, ale i samotným interiéřům bytů či domů. Vzpomínky prvních obyvatelů se proto v různých ohledech podobají, dokreslují např. technicky nedokončené byty („nedostavěné novostavby“, jak je nazvala jedná narátorka) se špatně zabudovanými dveřmi, křivými zásuvkami, nedokončenými vstupními přístupovými cestami do budov, neexistujícími telefony či výtahy, byty, které byly umístěné v monolitech uprostřed měsíční krajiny a vyznačovaly se depresivními a neutěšenými výhledy z oken. Již jsem mluvila o tomto stavu provizoria, které sídliště prožívalo několik let od přistěhování prvních obyvatel, o nedostatku vybudovaných komunikací, nedostatečném spojení do centra města,⁸⁰ kde se koncentrovaly pracovní příležitosti, o potížích se zásobováním či organizaci rodinného života, a také o tom, že se sídliště vyvíjelo a rostlo se svými obyvateli a záhy se zaplnilo infrastrukturou, která je pro fungování podobných urbánních celků nezbytná.

Pionýrská atmosféra prvních let na sídlišti se hluboko zapsala do individuálních vzpomínek a dodnes u prvních přistěhovalců, tzv. starousedlíků, představuje důležitý stavební prvek jejich pocitu místní ukotvenosti. I když většina z nich mluvila o jistém rozčarování při pohledu na šedivé a nedokončené prostředí sídliště, konstatovala též, že na něm svá první léta prožívala v radostné a optimistické náladě, která pramenila ze situace, kterou jedná narátorka pojmenovala „konečným nalezením domova“ (narátorka B). Získání důstojného bydlení, což standard panelových sídlišť v sledované době bezesporu představoval, bylo nezřídka spojené s překonáním řady potíží, které udávaly dobové podmínky. Přidělený byt na Jižním Městě tak pro některé narátory znamenal např. vytoužené přestěhování se do města, které ve většině případů bylo spojené také s nalezením zaměstnání, osamostatnění se od rodinných

⁸⁰ Jedna narátorka např. popisovala, jak jí v prvních letech manžel pravidelně volal, aby se ujistil, že se jí při cestě do práce nic nestalo kvůli dlouhým intervalům v dopravě.

příslušníků, s nimiž mladé rodiny často nuceně spolubydleli kvůli neexistenci institutu komerčního nájemného, anebo zmíněné individuální „vítězství“ spojené s „vyřešením bytové otázky“, což mohlo znamenat např. opuštění bydlení 3. a 4. kategorie anebo jinak nevyhovujících bytů, a/nebo přidělení bytu po řadě let strávených na čekacích listinách v různých institucích a, v některých případech, i po uskutečnění různých kroků, které tento „finální akt“ měly urychlit (např. přestup do družstva, změna zaměstnání kvůli zvýšení šancí na přidělení bytu – pro mnohé, jak jsem již zmiňovala, představovala možnost získat bydlení jeden z nejdůležitějších kritérií v klasifikaci pracovních příležitostí –, uzavření manželství, výměna⁸¹ či vstup do KSČ). I proto bývají reflexe na estetiku sídlišť (která v současné době obsahuje „porevoluční“ složku implicitně očekávaného hodnocení „paneláků“ jako podřadného bydlení a tudíž jistého druhu „životního kompromisu“) u této skupiny narátorů často doprovázeny dovětky „zaplaťpánbůh, že jsme bydleli, jelikož jsme potřebovali bydlet“ (narátorka R):

„Každý byl rád, že bydlí. A dneska by byli taky rádi. Každý chce bydlet, že jo. Ono to není tak jednoduchý.“
(narátorka B)

Následující výčet citací z rozhovorů ilustruje širokou škálu životních zkušeností týkajících se prvních let na sídlišti a okolností, které narátory na sídliště přivedly. Najdeme zde popis dobových sociologických fenoménů jakými byly např. brzké svatby kvůli zvýšení možností získat byt, kolování bydlení jako nedostatkového zboží v rámci rodin, dozvuky znárodnění a hledání alternativ (družstva, podnikové byty, etc.), ale i individuální prožitky radosti z osamostatnění se, z nových začátků, nedočkavost po udělení dekretu, aby se rodina konečně přestěhovala do ještě nedostavěného bytu, potěšení z novostavby, jež „paneláci“ na začátku své existence nabízely, radost ze silného zlepšení a z dobrých standardů, které bydlení poskytovalo, a také např. pocity dobrodružství z přestěhování se:

„Můj strejda, kterej měl zažádáno o tenhle byt, kde mi do teďka jsme, se mezitím oženil – on vlastně asi patnáct let na ten byt čekal, ale pak už se na to čekání vykašlal – a postavil si barák, takže ten byt vlastně nepotřeboval. A jelikož se mezitím moje máma rozvedla a nechtěla bydlet už v Úvalech, kde bydlí můj otec do

⁸¹ Jak již bylo řečeno, většina odborníků na bydlení hodnotí kritéria přidělování bytů v socialistickém Československu jako netransparentní a nespravedlivá. O neprůhlednosti celého systému svědčí i některé reakce respondentů: jedna z narátorek během vyprávění o výměně dřívějšího bytu za stávající na Jižním Městě, znejistěla a tématu se již nevěnovala z obavy, aby celý proces nebyl zpětně napadnutelný; jeden z narátorů při komentování situace svých rodičů okomentoval „(rodiče dostali byt), protože tatík dělal u kriminálky, byt asi dostal díky tomu, že měl nějaký konexe nebo ne konexe, ale prostě pracovní dostal přidělený větší byt, ale detaily neznám, takže nepovím...“ (narátor O).

dneška, tak řekla, že si ten byt vezmeme a že až se budu chtít vdát já, takže bude můj. Takže tam vlastně šla bydlet, když já jsem šla do čtvrtý třídy.“ (narátorka P)

„Pozitivní (*na tom bylo*), že bydlíme vůbec, a že jsme si tam mohli bydlet po svém. Je to fakt, že člověk, co bydlí s rodičema, se většinou generačně neshodl. Ty si pouštěli v televizi Ein Kessel Bunes, a my jsme se bavili po svém a ve svém bytě. Tak to už jsme si pak jako říkali, že to je fajn, že to je ten klad toho, že si člověk bydlí sám.“ (narátorka B)

„Manžel byl přihlášený ve družstvu v práci. Pak ho odsunuli, protože se stavělo metro a dávali byty přednostně těm, kterým v souvislosti s metrem sebrali nějaký chaloupky a domečky a tak. Takže říkám, čekali jsme 13 let, než jsme získali byt, takže jsme byli docela i rádi a bylo nám jedno (*kde je*). Chodili jsme už dva roky předem koukat a hledat, kde ten byt bude, jestli už je to vykopaný a jak to roste. Ale chodili jsme kousek dál než byl byt, který jsme nakonec dostali.“ (narátorka R)

„Bylo to tak, že mého muže starší bratr potřeboval bydlet a jejich rodiče měli požádáno o družstevní byt, ale on pořád nebyl, takže oni si mezitím sehnali jiné. A v době, kdy já jsem bydlela na koleji, na vysoký škole, tak jsme se vlastně kvůli tomu bytu vzali, protože byl k dispozici druhému bratrovi. A hlavně byl menší, protože oni měli vyšší nároky. Myslím, že to bylo po 18 letech čekací doby na ten byt. Tak takhle jsme se tady ocitli a ještě jsme se kvůli tomu vzali. Vlastně jo, protože podmínkou bylo, že to mají dostat jen manželé a nebylo by to, kdyby tam (*manžel*) bydlel sám. Oni to pak na nás přepsali... Já už vlastně nevím, možná jsme se nebrali ani kvůli tomu bytu, ale taky, že jsme se možná taky měli rádi. Určitě.“ (narátorka B)

„Ty družstva, když se zakládaly, to bylo velký plus, velký řešení a velká naděje. Nám to trvalo dlouho než jsme dostali ten krásnej nový byt a byla jsem tam hrozně ráda, byla jsem tam šťastná. Zvláště proto, že jsme bydleli na kraji, byl to vlastně druhý dům od začátku sídliště a viděli jsme na Hostivař, chodili jsme se tam koupat, v zimě jsme tam bruslili, naučila jsem se tam a naučila jsem i syna bruslit, byly tam dobrý parkovací místa. ... Ten byt, totiž já mám strašně ráda novotu a on voněl novou omítkou a vším tím novým, těma zednickejma pracema a byl netknutej ještě od lidí a krásně čistej a mně se tam hrozně líbilo“ (narátorka L)

„My jsme se stěhovali v roce 1977, ale to už jsem říkala, jak jsem byla šťastná, to si teď prostě neumíte vůbec představit. My jsme měli v tom bytečku vlastně jenom postel rozkládací, malou, kde jsme spali my, kluk tam měl postýlku, měli jsme jen takovou bednu, sekretář, skříň, a to bylo všechno, prostě jsme si to dali do toho jednoho pokoje. Ono to bylo jak ve výloze, mělo to balkón, my neměli ani záclonu, já vždycky ráno lezla, a to jsem si připadala úplně jak v ráji, anebo v letadle, i když jsme teda měli přízemní byt, co jsem moc nechtěla, ale to se nedalo vybrat.“ (narátorka T)

„*Jaký eventuálně existovaly další varianty pro vás? Žádný. Žádný. Buďto tam bejt (ve starém, nevyhovujícím bytě) a čekat, protože my jsme sice měli, prosím Vás, taky žádosti o družstevní výstavbu, ale asi před rokem (rozhovor byl natočen v roce 2011) mi po 40 letech přišlo, jestli chci pokračovat v členství toho družstva, a když*

ne, takže mi vrátěj vklad. No, pochopitelně děti, dcera už nepotřebovala, vnoučata nepotřebovali, tak já už taky nepotřebovala v osmdesátí bydlící babka, tak jsem byla ráda, že mi vrátějí ten vklad, o kterým jsem už ani nedoufala, že ho někdy uvidím. To bylo úžasný. I v těch družstevních stavbách, i v tom byl problém. Ten kdo nemoh' jít, sebrat se a jít tam pracovat, do nějakýho družstva, tak neměl nadějí. Takže všechno jsme zkusili, a jinýho nám nezbejvalo než se přestěhovat, ale říkám, manžel to velmi těžce nes', on nebyl šťastněj tady. Ne, že by nebyl spokojenej, to nezáleželo na tom, zda má všechno pohodlí. Prostě v tom baráku se narodil a líbilo se mu tam i když to za nic nestálo, tak se mu tam líbilo, byly tam vysoký stropy, byly tam parkety (*smích*), byl to prostě jeho domov, jeho vod dětství domov, kde žili celá rodina, celá rodina na ten barák pracovala, protože to nedostali zadarmo od nikoho, to si museli koupit, celá rodina, byli činný, hráli v kapele a měli více zaměstnání, aby se uživili.“ (narátorka J) (dům byl manželově rodině s nástupem komunismu znárodněn a s novými obyvateli neexistovala dle svědectví narátorky možnost kvalitního soužití).

Obtížný proces získávání bydlení v kontextu přidělovacího systému socialistického hospodářství byl tedy významným faktorem, jehož prostřednictvím si většina narátorů vybuodovala silné pouto k novému bytu a obytnému prostředí jako takovému, a toto pouto je přítomné a deklarované dodnes. Obecně vzato, představují prožitky prvních obyvatelů po přistěhování do nových bytů a jejich vzpomínky důležitý emoční vklad a jsou konstitutivní pro vznik pocitu příslušnosti a budování místního společenství. Jedná se o pojítka, které původní, čistě funkční vztah obyvatel k prostoru sídliště přetvořilo do vztahu identifikace s obytným celkem, což je proces, který sociální geograf Tim Cresswell pojmenoval přetvořením „místa“ na „lokalitu obdařenou smyslem“ (*a meaningful location*) (CRESSWELL 2004: 7).

Kromě radosti z nového domova, doprovázel první léta též pocit rovnosti mezi přistěhovalci a v některých případech i pocit participace na vytváření dějin kvůli osídlení jedinečné městské zástavby, které se v dobových médiích věnovala značná pozornost. Další silný integrační faktor představovaly děti. Ženy, které první léta na sídlišti trávil na mateřské dovolené, a stejně tak jejich děti, nejčastěji promlouvaly o zkušenosti sociální provázanosti skrze prostor sídliště. Známosti a přátelství navazovaly spontánně, na společných hřištích, během procházek v parcích a na ulicích anebo návštěvami stejných institucí, škol, lékařů, apod. Podoba tohoto sdílení se měnila s věkem dětí, navazovala se jiná a nová přátelství, ale mnohá stará zůstala. Spolužití velkého počtu mladých rodin přibližně stejného věku s malými dětmi nutně fungovalo jako tmelící prvek: sdílely se stejné radosti a stejné problémy a bylo je s kým sdílet. Sídliště navíc představovalo obrovský dobrodružný, neprozkoumaný a současně bezpečný celek, o čemž s nostalgií promlouvaly jak maminky-„starousedlice“, tak jejich děti. Typickým večerním motivem každodennosti řady panelových sídlišť v jejich počátcích, který

v dnešní době má až lyrický nádech, bylo svolávání dětí na večeri maminkami nakloněnými z oken, které tímto způsobem kontrolovaly jejich bezpečnost během dne. Sídliště se v této době, dle narátora, který na něm prožil dětství a mládí, ve všem podobalo „malému městu“. Obecně je dětství na Jižním Městě z perspektivy „dětí sídliště“ (tedy dnešních třicátníků) tematizováno v pozitivním duchu a často též optikou pionýrského objevování bezpečných zákoutí a vůbec možností podobné objevování uskutečňovat, a to v širším okruhu známých a přátel. Vyrůstání na sídlišti je samozřejmě dalším důležitým integračním mechanismem, který v praxi může mít různé podoby: někteří mladí narátoři konstatovali, že se doma cítí především na Jižním Městě a to přesto, že na něm např. již nežijí, a jeden z nich dokonce deklaroval, že pocitově patří a domovem nazývá pouze tu „svoji“, konkrétní část sídliště a že by si nemohl představit bydlet jinde v rámci celku. Potenciálně problematickým se sídliště pro některé „dětí“ stalo až během dospívání, tedy v okamžiku, kdy infrastruktura urbánního celku zvědavým a socializace lačným jedincům již nemohla stačit, což je zcela analogické k nejčastější výtce, kterou v současné době vyslovují dospělé osoby při hodnocení prostoru sídliště, tedy k nedostatku kvalitních kulturních, společenských a zábavných nabídek:

„Pamatuju si, jak jsme koukali na olympiádu v Montrealu, která byla v roce 76, když jsme se tam stěhovali. Už jsme sice měli lednici, ale v obýváku, protože se na nějaký nábytek ještě čekalo a zbytek byl vlastně kempingovej nábytek, takový ty nafukovací matračky. Leželi jsme na matračkách a posedávali na takovejch těch kempingovejch sedačkách a koukali, koukali na přenosnou televizi na olympiádu v Montrealu. Pro mě to mělo nádech dobrodružství, já jsem s tím jako dítě byla hrozně spokojená. A teďka jsme se tam nastěhovali, byt byl velkej, světlej, tekla v něm teplá voda sama od sebe, vytopenej, v létě to bylo úplně bez problémů, ale bylo tam obrovský parkoviště a to parkoviště bylo úplně prázdný. To první léto, já si pamatuju, jsme tam byly asi tři partaje, jedny měly dvojčata holky. Jedna byla v nemocnici, protože měla meningokoka, ale ta druhá, s tou jsme si hrozně hráli a kamarádili a jezdili jsme tam na kole na tom obrovským prázdným parkovišti, který bylo úplně jako rovná plocha, na Žižkově naprosto nepoznaná věc. Jezdili jsme na kolečkovéjch bruslích a bydleli jsme deset minut od Hostivařský přehrady, takže celý to dětství, co jsem tam bydlela, se tam chodilo v létě koupat, v zimě bruslit a v okolí byly běžkařský tratě. Mně to tam z tohoto hlediska připadalo úplně bezvadný.“
(narátorka M) – (narátorce v době přistěhování bylo 7 let)

„Pokud jde o ty děti, jedna se narodila 1978, druhá 1980, to bylo naprosto krásný, protože tady bylo absolutně bezpečno, ty děti běhaly venku, byla tady spousta maminek s malýma dětma a bylo to nesmírně všestranně příjemný. Já jsem třeba dceru dala na balkon a škrábala brambory na balkoně, abych tu starší viděla venku, jí bylo dva a půl, a vždycky, jak byl odtazenej ten závěs, tak jí sem houpala v kolíbce a bylo to krásné, to už dneska neudělá nikdo.“ (narátorka H)

„Mně to připadalo takový přepychový oproti tomu žižkovskému baráku, tmavýmu. Měli jsme okna na ulici, kde jezdila tramvaj, všude plno prachu, tak tam to bylo v tomhle směru ideální. Myslím si, že to bylo ideální i pro děti, pro mě jako pro matku to určitě bylo ideální. Já jsem syna a dceru nechala pobíhat venku před barákem s kamarády, tam si hráli na úžasný hry „pan čáp ztratil čepičku“ a tohle všechno, co my jsme za mého dětství hráli, tak oni je hráli potom taky. Nevím jak se to mohli naučit, já jsem je to neučila. A dívala jsem se na ně z balkónu. Báječně se tam naučili na kole obě děti, protože tam bylo klidný prostředí, hodně asfaltových uliček mezi baráky na kterých se to dalo naučit krásně. Dalo se tam i za nima běhat a supět, to třeba na nějaký polní cestě to je horší. Nemusela jsem mít o ně strach, jenom jsem vyhlídla a viděla jsem je, zavolala jsem a bylo. Pochopitelně, když byli už větší, že jo. Když byli malinký, taky to bylo ideální, protože jsme tam měli, my jsme to braly jako společenskou událost s těma maminkama, seděly jsme na lavičkách, který tam byly kolem vodotrysku, před barákem byl vodotrysk, a takhle jsme dělaly s kočárkama a takhle jsme dělaly s pusama. No, všechno jsme probraly.“ (narátorka L)

„Fakt je, že se mi nelíbilo tam do té doby, protože pořád to nebylo centrum a chtěla jsem bydlet v podkrovním bytě někde v centru, abych měla blízkost těch různých návštěv kin, divadel a různých večírků a pařeb. Takže by člověk byl radši někde v centru a taky to nebylo tak předražený. Takže my jsme o tom pořád uvažovali, že to vyměníme. Ale říkám, pak jsme byli tak vytížený, že jsme tam vždycky jeli přespat a pak když jsme měli děti, jsem si zvykla, že jsem vyjela s kočárem, vedle byly Domy pojišťovny, tam byla moje spolužačka z vysoký, v druhým domě byla další spolužačka z vysoký. Vyjeli jsme na píseček nebo do Hostivaře na koupání. Vůbec jsme nic nemusely tahat, jako byly zvyklý maminky v centru, do tramvaje nebo něco s tím kočárem. Nic, jenom sjet výtahem. Když nejel výtah, tak to bylo horší, do dvanáctýho patra, to jsme tam vždycky bušily. Ale takhle jsme si vždycky vyrazili, tam jsme si dali sraz a dneska když se na to dívám, tak to vlastně bylo idylický pro ty děti, i kvůli tomu vzduchu.“ (narátorka B)

„*Jaký to bylo vyrůstat na Jižním Městě?* No, úplně stejný jako kdekoliv jinde. Mám babičky z Plzně a ze Znojma, takže jsem za nima docela hodně jezdil a prostě bylo to stejný jako malý město. Přesto to v té době bylo trošku jiný, protože mí rodiče nemuseli mít pocit, že když se večer toulám po sídlišti, tak se mi něco stane a že bych dělal nějaký nepřístojnosti.“ (narátor N)

„Já jsem zde nic z toho nezažil (*anonymitu, odcizení*), protože jsem s těma svejma vrstevníkama, který všude kolem bydleli, chodil do školy. Možná, že pro mé rodiče to tak nutně musí vyznít, protože v podstatě kromě lidí z toho baráku na sídlišti jako takovým žádný přátele neudělali a svý přátele maj' vlastně všichni z práce a ze svejch minulejch povolání, ze škol a takovýdle, se kterejma se stýkaj. Takže, kde jsme bydleli, tak tam máme výborný vztahy s většinou těch lidí, asi to je dáno taky tím, že to byli všechno lidi, který v tu chvíli řešili stejný problémy jako mí rodiče, tak to nějak vplynulo. A mně to osobně tak nepřijde, protože pro mě to byl můj vlastní prostor. Já jsem tam vyrost', pro mě tam nebylo nic jako nějaký skrytý, schovaný, kde bych nebyl nebo kde by to bylo nějaký , jakože tamtudy se nevydávám, protože jsme prošmejčili úplně všechno.“ (narátor N)

„Jak bych ještě hodnotila, kdy mě začlo sídliště štvať – když jsem začla chodit na střední školu a občas někam večer chodit – do divadla, do kina. To už u nás bylo ale metro, ale stejně metrem na Jižním Městě jedete tři

čtvrtě hodiny, když se vezmou ještě ty cesty okolo. Navíc od toho metra to vždycky přišerně foukalo. Musím říct, že tohle mi dodnes vadí na tom sídlištním uspořádání, strašně tam fouká, nejsou tam ulice, který trochu odrušují tyhle ty vlivy.“ (narátorka M)

Důležitou součástí promluv na téma prvních let na sídlišti je samozřejmě i jejich přirovnání se současností a tematizování proměny. Ta se týká zániku některých sociologických a demografických kategorií, jenž udával bývalý sociálně-hospodářský systém (např. nivelizace, jak z hlediska příjmů, tak z hlediska demografického – rodiny s dětmi –, a národnostního; nízké ceny a cenová dostupnost bydlení ve spojení s „pracovní jistotou“ a oblíbené způsoby trávení volného času – sport, dětská hra venku před budovami, chataření a chalupaření), a také vzniku nových sociologických a kulturních fenoménů po roce 1989 (např. zvýšená mobilita obyvatel prostřednictvím trhu s bydlením, stárnutí sídliště, posunutí pracovní doby produktivních osob a následná proměna trávení volného času u dospělých a u dětí, zaneprázdněnost rodičů a pracovní nejistota, průnik moderních technologií – internetu, her, do domácností, etc.). Součástí diskurzu o proměně se týká i současných agresivních finančních nároků kladených na rodiny v oblasti bydlení, což je aspekt, který prohlubuje pouta k existujícímu majetku a následkem toho i k urbánnímu celku, o čemž ještě budu mluvit. Změna se samozřejmě týká i vzniku nových forem městské družnosti, např. občanských iniciativ a festivalů, farmářských trhů, pejskaření, komunitního dobrovolnictví, provozování specifických druhů sportu anebo způsobů trávení volného času.

Obměna původního obyvatelstva a v současnosti deklarovaná zvýšená fluktuace v rámci jednotlivých, obzvlášť rozsáhlejších domů přinesla zásadní průlom do „tradičního“ komunitního života sídliště. Kromě skutečnosti, že noví přistěhovalci nesdílí stejná symbolická pouta ke svému bydlení a k celku sídliště, pramenící ze společné minulosti a spolužití v delším časovém horizontu, často též, dle starousedlíků, porušují pravidla kýžené městské sociability, tedy dříve popsany model „nevtíravého souseda“. Nerespektování nastolených pravidel a odolávání „normám“ jsou stávajícími obyvateli hodnoceny jako ohrožující a komunitu narušující. Za standardní se nepovažuje ani „absolutní anonymita“, tedy rezignace na funkční vazby mezi obyvateli, které se ideálně vyznačují zdvořilostí, i když ne nutně srdečností. Nejčastějším příkladem podobného „zapadnutí“ jsou studentské byty – nejsou obsazené rodinou, jsou nestálé, nepřehledné a dočasné a mnohdy se vyznačují i odlišnými životními návyky (např. životem v noci, uspořádáním party a oslav). Nejhorší scénář pro většinu narátorů představují přistěhovalci, obzvlášť z východních států, kteří nejen, že nesdílí komunitní pocity, ale ani nepociťují, že by je měli sdílet, což má v následku dopad

na kompaktnost společenství a deteorizaci pocitu z místa (a to přesto, že jsem ve vyprávěních, i po položení přímé otázky, zaznamenala minimum skutečně deklarovaných potíží s cizinci). Narátoři však udávají, že proměnu podstoupila i jejich ochota nastolovat intimnější, tedy sousedské vztahy, a to především z důvodu nedostatku času a zaneprázdněnosti kvůli prodloužení pracovní doby, což osoby v produktivním věku (a současně také jejich děti) stále více váže především k prostoru bytu sloužícímu primárně k regeneraci. Jedna narátorka, „starousedlice“, v následující citaci popsala v širší různé aspekty této proměny a své pocity z ní:

„Když Jižní Město vznikalo, byla to velká propagace toho, že se staví nové sídliště, byly televizní šoty o tom, jak se tam lidí stěhovali, a my jsme byli taková ta první generace, která se tam nastěhovala. A to byla taková radost, že máme svůj byt, že jsme se tam nastěhovali, že ten byt je světlej a teplej, a takovej jako moderní (*smích*) na tu dobu, a byl ještě prázdněj, dneska už je tam spousta věcí za těch x let, takže to bylo příjemný. Naproti nám žila věkově trochu podobná rodina, ale s tou jsme se moc nekamarádili, vedle a za nima bydlely rodiny, které měly podobně starý děti anebo v podobném věku, a bylo to i tím, že jsme byly na mateřský, a že jsme se víc stýkali i kvůli těm dětem. No a pak se to odstěhovalo. ... Většina těch lidí odešla, protože si postavila svoje domky, nebo zdědili po někom domky a rekonstruovali je a odešli do domku nebo do vily nebo prostě do domu, anebo měli někde byt jinde. ... Takže myslím si, že nastal odliv, že většina těch lidí nebyla spokojena s tím bydlením a jak se odstěhovali anebo pronajali ty byty nebo je prodali někomu, tak nastal příliv, a to už je tak devadesátý léta anebo druhá polovina devadesátých let. Třeba vedle nás to prodali a tam se nastěhovala nějaká rodina z Ruska nebo Ukrajiny, celej ten byt si rekonstruovala, velice ostražitá na kontakty, takže tam vůbec nevím kdo tam bydlí a ani bych ti lidí nepoznala. Nepoznáme se, když já jdu ty tři sekundy ke svým dveřím, odemknu, prostě se nepotkáme. A tam na druhý straně sousedi to pronajali, takže tam je pronajatý byt, taky se nestýkáme, protože oni to považují zřejmě za takovou nějakou přechodnou záležitost v bydlení. Takže ten odliv sousedů v tý druhý polovině, řekněme, devadesátých let, ustal, a pak ty lidí, který se tam nastěhovali už nejsou... Ale to už zase já jsem neměla ani čas ani energii ani chuť s někým navazovat kontakty. To je takový přirozený, že se tam nastěhovali nový lidi, který já neznám a voni neznají moc mě. Ale je pravda, jediný co je na tom špatně, je že se děti nenaučí tomu komunitnímu stylu života. Já si přece jenom myslím, že je to hendikep, že by měli mít zážitek z těch sousedských vztahů, a z toho, že tam prostě někdo je, že vedle nás někdo bydlí. A to se nestalo, protože jsme na to prostě neměli čas. Ale zase, vono se říká, nemám čas, nemám čas na to co nechci dělat, samozřejmě. Víc mě bavilo se věnovat ty práci nebo skutečně se věnovat i svým kroužkům, děti zas chodily do kroužků a chodily mimo ten byt někam, takže se taky vracely večer, a teď se taky vracejí večer, nebo teď už tam vůbec nejsou. Ale nedá se říct, že bych měla pocit, že jsem o něco přišla. A kdybych bydlela v domě, tak je asi podobný. Zním domy, kde bydlí lidi, kteří jsou obklopený tou hradbou a maximálně ví, že tam bydlí ten a ten nevidí je za celej rok. Ale to je možná moje osobní, že si představuji sousedský život jinak, a že vím, že třeba v nějakých jiných panelácích to takhle fungovalo, u nás to fungovalo takhle minimálně pár let a pak už ne.“
(narátorka A)

Promluvy „starousedlíků“ na téma prvních let na sídlišti ilustrují, že místa, ve významu Cresswellovy definice „smyslem obdařených lokalit“, jsou nejčastěji konstruována skrze repositář společných vzpomínek a tradic a ne jinak je tomu u obyvatel Jižního Města. Zmíněný repositář tvoří základ pro vybudování příslušnosti k místu (*place attachment*), které je důležitým znakem existence zformované lokální identity a společenství. Pocit identifikace s místem, který svůj původ nachází ve společné minulosti, může navíc mít důležitou roli při aktivizaci a mobilizaci obyvatelů v okamžicích potíží, které předkládá vývoj v přítomnosti (CORCORAN 2002: 202). Všechna lokální společenství ovšem procházejí přirozenými stádii vývoje a podléhají i vlivu vnějších okolností, které nutně vedou k jejich proměně. Narušení „lokální“ kolektivní paměti, která se konstituovala v jistém období a za jistých podmínek, může způsobit např. změna sociálně-hospodářsko-politického systému, industrializace, příliv imigrantů, gentrifikace anebo další globalizační procesy. Ačkoliv místní obyvatelstvo tváří v tváří těmto změnám nikdy není zcela bezmocné a může na ně aktivně reagovat (jako v případě Jižního Města), města, a analogicky lidské vazby na něj a v něm, podobnými procesy procházejí kontinuálně a pravidelně, a tudíž se kontinuálně a pravidelně mění.

3.2.2. „Jižák, Jižák město snů, bydlím tady spoustu dnů“...

„Myslíte si, že Jižní Město má špatnou pověst?“ „Hm, to nevím, tak možná tím, že je to takový panelový.“ „A stalo se Vám někdy, že by Vám někdo říkal, že by na tom sídlišti nikdy nechtěl bydlet?“ „Jo, to jsem taky slyšela, že by tam nemohli bydlet, ale já si myslím, že není důvod proč. Vždy, když přijíždíme z chalupy, od Říčan, tak vidíme to Jižní Město a vždycky říkáme New York (*smích*). Že jo, z dálky to prostě vypadá jako New York, náš New York.“ (narátorka R)

Ačkoliv je pojem „komunity“ jednou ze základních kategorií sociologického myšlení, podléhá v současné době výrazné terminologické nejednoznačnosti. Jak již bylo řečeno na jiném místě, utváření soudobých definic této kategorie od dob chicagské školy určuje především vyjednávání s, a reflexe na, společenské uspořádání tzv. „tradičních“/vesnických komunit. Ty se, dle definice Velkého sociologického slovníku, vyznačovaly několika charakteristikami: 1. byly prostorově jednoznačně vymezitelné, snadno odlišitelné od okolních komunit; 2. jejich příslušníci byli propojeni četnými příbuzenskými vztahy; 3. byly schopny uspokojit v principu všechny potřeby svých členů, a to převážně z vlastních zdrojů; 4. vystupovaly často jako mocensky suverénní celky, a to jak vůči svým členům, tak navenek; 5. ze společného života v jejich rámci plynula určitá příbuznost hodnotové orientace členů

(VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK 1996: 513). Kulturní, hospodářský a demografický vývoj moderních společností, ve spojení s překonáním časových a vzdálenostních překážek i v oblasti lidské každodennosti, transformoval původní znaky tradičních komunit do té míry, že se badatelé v současné době intenzivně zaměřují na identifikaci různých stádií jejich zániků a proměny. Poslední „vývojové stádium“ tak představují komunity, které se formují nezávisle i na lokalitě jako takové, a definují se jako uskupení podobně smýšlejících osob se symbolickým propojením na místo.

V současné době se řada studií zabývá problematikou transformace (městských) komunit skrze analýzu dvou konstitutivních prvků, které definují jejich modernitu, tzv. pocitu z místa (*sense of place*) a příslušnosti k místu (*place attachment*), a to na pozadí zmíněného konceptu multivokality a individuální etnografie. Irská socioložka Mary Corcoran za klíčové pro formování obou aspektů považuje fyzické a přírodní charakteristiky lokality, přičemž je v lidské přirozenosti vyhledávat místa, která zprostředkovávají pocit bezpečí a pohodlí; existenci sociálních sítí, tedy jak osobních, tak institucionálních interakcí v rámci lokality, a vznik kultury „místa“, tedy kulturní ukotvenosti a sdílení, které udávají předpoklady k rozvoji obou výše zmíněných klíčových aspektů a pocitu identifikace s místem (CORCORAN 2002: 204-205).

V předešlých kapitolách jsem se již podrobně zabývala jak kolektivní paměti sídliště a sdílení vzpomínek obyvatelů, tak některými aspekty jejich aktivní rezistence na porevoluční proměny a na reputaci panelových sídlišť v České republice. V této fázi bych se ráda podívala i na další konstitutivní prvek příslušnosti k místu, který uvádí Mary Corcoran, tedy na fyzické a přírodní prostředí sídliště. Materiální prostředí, totiž, může mít funkci non-verbálního sdělovatele a prostředníka hodnocení týkající se „duchovní“ úrovně komunity, zařazenosti obyvatel na pomyslném sociálním žebříčku a dalších aspektů, které jsou důležité pro naše sebehodnocení (HUMMON 1992 cit. dle CORCORAN 2002: 214). Na otázky zaměřené na fyzické prostředí sídliště většina narátorů odpovídala, že pojem „architektura“ mohou pro své obytné prostředí použít pouze s nadsázkou. Sídliště/panelové domy se totiž nevyznačují žádnými prvky, které by se daly klasifikovat jako umělecké či originální, což jsou aspekty, jejichž prostřednictvím je architektura běžně definována. „Předimenzovaná bída“, ohodnotil jeden narátor sídlištní „architekturu“; „v rekonstrukci bytu se pokouším o dosažení ideální míry nepanelákovosti“, řekla další narátorka:

„Jak na Vás působí po estetické stránce architektura sídliště Jižního Města?“

Ono je to tam vesměs takový hodně podobný, fádni, strohý, není tam jakoby žádný objekt, kterej by mně měl udělat pocit nějakýho nadšení, nevím, nenapadá mě. Takhle jako, když to porovnám třeba s tou Prahou 8, tak tam je to úplně stejný všude. Nevidím jakoby rozdíl, rozdíl mezi Spořilovem, Jižním Městem, Bohnicema, prostě vůbec.“ (narátor O)

Narátorka, která tematizovala své přestěhování z Mělníka navázala na tento aspekt, když zmínila, že neměla po příchodu na Jižní Město pocit žádné změny, jelikož se stěhovala z panelového sídliště na panelové sídliště. V kontextu této debaty jsou zajímavé odpovědi (či spíš jejich nedostatek) na jednu z otázek, kterou jsem si vypůjčila z výzkumu Valentiny Gulin Zrníč, a to „co byste mi na sídlišti ukázal/a, kdybych byla turistou“. V odpovědích se do jisté míry perpetuovala příroda (Hostivařská přehrada, Milíčovický les, Kunratický les) a některé sídlištní dominanty, jako je hotel Kupa a pár místních kulturních institucí, ale především pocit překvapení z představení situace, že se sídliště vůbec může stát turistickou destinací („Je tam Zahrada, je tam Chodovská tvrz, ale naši tam asi nechoděj“ a já jsem tam nikdy nechodila. Spíš jsem šla kolem těch heren okolo toho“ (narátorka T)): ani jeden z narátorů se např. nezmínil o možnosti seznámit se s mnohdy bizarními kousky normalizačního pouličního umění, které je v současné chvíli opravdovým cílem turistických výprav na sídlištích v Praze a jinde v republice.

Při detailnějším pohledu na debatu o „architektuře“ sídliště vychází najevo, že obyvatelé, kteří si sídliště svým způsobem zosobnili, projevovali v odpovědích hlubší znalosti místního prostředí a města jako takového, a uváděli tento mikro a makro kontext do vzájemného vztahu. Sídliště tak umísťovali do porovnávací perspektivy, především s ostatními „panelovými“ celky v Praze, a výrazně také i s Jižním Městem II, o němž je od mediální kampaně 80. let minulého století známo, že se pyšní kvalitou a ojedinělostí, což je aspekt, který jeden z narátorů označil za svého druhu „urbánní legendu“. Z obecného hlediska lze konstatovat, že pokud si obyvatelé nějaký prostor zosobní, budou mít v zásobě penzum podobných přirovnání a budou též velice citlivě reagovat na změny v prostředí, jemuž rozumí a které konstituje jejich urbánní prožívání:

„Jsem alergický na oblíbený termín revitalizace, protože revitalizace většinou kryje zničení původní podstaty toho, co bylo. Teď to vidíme na takzvané revitalizaci Klementina ... Stejně tak u nás jako nikdo neprohlásil „to sídliště bylo postavený špatně a my ho musíme změnit“ (*mluví o Jižním Městě II*). Všichni si berou do huby, jak to je dokonalý, jak to je výborný, jak to krásně tenkrát postavili, ale my to teď zlepšíme. A ty zásahy jsou vyloženě zhoršení. Dám příklad: tenkrát ti architekti, dohleďte si je, to někde najdete, opravdu, to je špičkově

vymyšlený – mezi jednotlivými těmi oblastmi byly pergoly, takže tam se dalo chodit v podstatě za deště absolutně bez problémů. Byly u nás dvě takové propojovací řady těch, řekněme, bloků nebo souborů, a nejdřív jednu opravili, jednu nechali zdevastovat. Potom omylem tu opravenou zbořili a pak zbořili samozřejmě tu zdevastovanou, o které říkali, že na ni nemají. Ono to bylo dřevěný, čili to bylo třeba prostě natírat, pár set tisíc. Takže zlikvidovali je. ... Tam, kde bylo možno to změnit, to změnili. U nás prostě přišel takovej blbeček architekt namyšlenej, že je to výborně udělaný, ale už je to takový trošku špatný, takže dáme tam umělý potůček se strojkem a tam, kde už jsou za těch dvacet let vzrostlý stromy, ty se vysekaj a udělá se tam podium pro kulturní akce. ... Vykácet samozřejmě všechny stromy, protože to je přerostlý a udělat takovej jako ovál a z něho čtverec. Prostě absurdní. ... Fakticky je to útok na to prostředí. Vymysleli změnu územního plánu z „ostatního“ nebo „parkového, rekreačního“ na „obytně-kancelářský“, totální zločin. Takže tenhle tlak je tam zásadní, pokud se ho podaří ustát, tak se to nezhorší, pokud ne, tak to zásadním způsobem zhorší život na tom sídlišti.“ (narátor E)

„Zajímavý je, že se skloňuje Jižní Město kvůli špatný výstavbě a nevhodným urbanistickým a demografickým řešením a přitom jsou v Praze mnohem horší sídliště. Ono je teda trošku rozdíl mezi Jižním Městem I a Jižním Městem II. Už bylo na tom Jižním Městě II znát, že prostoru nebylo tolik, takže třeba ty domy jsou blíž u sebe, což na tom Jižním Městě I není, tam je ještě velkej prostor mezi těma panelákama, takže tam není taková ta situace, že sedím doma u talíře a někdo z jinýho paneláku mi kouká, jestli mi tam plavou knedlíčky nebo jestli jsem si zrovna udělal nudle. Když to srovnám třeba s, jak se to jmenuje, s Barrandovem, tak to je naprosto příšerný sídliště. Není tam vůbec žádný prostor mezi panelákama, není tam prakticky žádná zeleň – chodník, metrovej pás trávy a už rovnou stojí barák, kterej má osům pater, nedá se tam nikde zaparkovat auto, to je naprosto něco příšernýho. Naštěstí to sídliště není tak velký, takže se to nedotýká takovýho množství lidí, takže možná kvůli tomudle tomu, že všichni jako řeší Jižní Město, Jižní Město a ono vlastně v těch pražskejch sídlištích, podle mýho názoru, není tak strašný, jenom na něm bydlí nejvíc lidí. *A proč si myslíte, že všichni řeší to Jižní Město?* Protože se to dotýká velkýho počtu lidí, takže ať už je to politický nebo skutečně mají snahu tam něco změnit, tak mají pocit, že tohle osloví velký množství jejich potencionálních klientů.“ (narátor N)

„Já to řeknu jinak, oproti starším sídlištím, a že jich je v Praze poměrně hodně – Pankrác, Hloubětín a další, tohle není barák papundekl. Znamená to, že to není ten druh baráku, kde je za každou stěnou všechno slyšet, už je to jakoby lepší práce. Když to porovnáme třeba s tím Jarovem, kde bydlel kamarád, tak to byl vysloveně papundekl umakart, hnusnej, nic takovýho jsme tam neměli. Naopak si myslím, že už se asi začlo stavět poněkud líp nebo to určitě řešili jinak než třeba takovej Prosek, ten je hroznej, nebo i, já nevím, Hloubětín, který je taky příšernejší, starý Spořilovský sídliště taky není dobrý a tak dál. Právě v té době jsme měli kliku v tom, že to evidentně bylo vychytaný v tom, že ty největší mouchy už tam vlastně vůbec nebyly. To se taky poměrně málo ví, že je mezi panelákama rozdíl, a velkej.“ (narátor D)

„Tady mluvíte opravdu o dvou úplně odlišných sídlištích – Jižní Město I a II. Mediální obraz se svezl, protože bydlím prostě na Jižním Městě a tu římskou dvojku nikdo nevnímá. Někdo zaujatej by tam nikdy nešel, že jo, ale fakticky ten duch sídliště je přece jenom odlišnej a je zase odlišnej i od toho Jihozápadního města, kde už zase

byly tlačeny ještě víc to zahustit. Čili ty byty vnitřní jsou identický s našima, ale ten způsob stavby je horší, domy jsou vyšší.“ (narátor E)

Z obecného hlediska umocňují prožitek města (a tudíž i identifikaci s místem) takové prvky, které definují charakter lokality a umožňují i specifické vymezení vůči celku (např. čtvrti či města). Může se jednat o materiální či umělé prvky, anebo také přírodní charakteristiky. Jednou osvojené formují způsob, jakým místo prožíváme. Každý případný zásah je proto třeba zvažovat citlivě a pokud možno osvobozeně od dobových trendů a mód. I z individuálních svědectví v tomto výzkumu vyplynulo, že je pro získání silného pocitu z místa a příslušnosti k místu klíčové přiblížení se vlastnosti *genius loci* v definici Christiana Norberg-Schulze (NORBERG-SCHULZ 2010). *Genius loci* dle tohoto norského historika a teoretika architektury znamená, že místo si v průběhu dějin uchovává svou identitu a že v něm přes všechny změny zůstává něco společného. Velmi silná místa, tj. místa, která jsou skutečně bohatá na významy, se vyznačují takovou kontinuitou. Dle Norberga-Schulze jsou všechna místa určována jejich „charakterem“, tedy jejich hmotným a formální uspořádáním. Autor identifikoval Prahu (vedle Říma a Chartúmu) jako město, které si tuto identitu od počátku uchovává, a proto obsahuje velmi silná místa. V recenzi knihy z pera Milana Pavlíka, která vyšla v roce 1995 v časopise *Architekt*, se dozvíme: „Pojem *genius loci* pochází z antického Říma, kde se uznávalo, že každá bytost má svého génia, ochranného ducha. Demograficko-urbanistické studie ukázaly, že dobrý obraz prostředí dává jeho nositeli pocit emocionální jistoty a bezpečí. Člověk má potřebu dobře se orientovat a identifikovat se s určitým prostředím. Identifikace a orientace jsou základními stránkami bytí člověka na světě. Začínáme chápat, že skutečná svoboda předpokládá, že někde patříme. Osobní identita člověka předpokládá identitu místa. ... Dvě myšlenky rozšiřují argumentaci ochránců památek. Především už zmíněná „naplněnost“ a „stabilitas loci“, které jsou podmínkami trvání určitého „charakteru“ místa, podmiňující jeho „génia“. „Stabilitas“, určité trvání a „naplněnost“ přikazují respekt ke stávajícímu stavu, obranu souvislostí. ... Okouzlení Prahou vyplývá z její neobyčejné kontinuity, z určité konzervace *genia loci*. Praha nabízí stálou orientaci celým generacím, což přispívá k identifikování jejich obyvatel s městem. Obyvatelé nových obytných souborů přicházejí do staré Prahy, aby si zde stvrdili svoji identitu. Dnešní Praha by byla bez starého centra většinou sterilní“.⁸² Ačkoliv je naplnění Norberg-Schulzovy definice v celé její šíři v případě panelových sídlišť utopické vzhledem k jejich krátké minulosti, rezidenční funkci a perifernímu umístění, můžeme konstatovat, že je i v kontextu

⁸² PAVLÍK, Milan: Město jako místo. In: *Architekt* 1995/13: 9.

„sterilních sídlišť“ do jisté míry možné posilovat specifický *genius loci*. Vytváření, posilování a chránění místních charakteristik tvoří základ pro lepší identifikaci obyvatel i s tak uniformními celky, jakými (hlavně ve svých začátcích) byla panelová sídliště. Tradiční výtky, že sídliště nemá minulost, že je nečitelné, již v dnešní době nejsou opodstatněné, celek již není „nový“ a prochází diferenciací a to nejen díky často diskutovaným barevným nátěrům fasád,⁸³ ale především kvůli existenci lokálních komunit, které si tuto diferenciací svoji přítomností a aktivitou vynucují. Zdá se, že i regenerace fyzického prostředí sídlišť je na správné cestě a že společně s identifikovanými pocity příslušnosti k místu, vytváří potenciál k posilování konkurenceschopnosti čtvrti, který pociťují i samotní obyvatelé:

„Čím dál tím víc se to jako diferencuje, není tam ta plochost, není už tam ta šedivost, fasády se změnilly, jsou barevnější, ty stromy vyrostly, jsou tam perfektní vnitrobloky, i ty hřiště pro děti jsou daleko propracovanější, věnuje se tomu pozornost, jsou tam kroužky pro děti všude, kulturní dům, centrum, ty lékaři nezmizeli, ty jsou tam pořád, takže jak pro ty děti, tak se to složení těch příležitostí, pořád je to lepší a lepší. Jediný co tam chybí pořád jsou pracovní příležitosti. Ty tam pořád nejsou. A sportovní příležitosti, např. bazén.“ (narátorka A)

„Zaznamenal jste nějakou další změnu porevoluční pokud jde o sídliště?“

Přímo porevoluční vůbec, tam se nezměnilo prakticky nic, pro nás bylo všechno stejný, až teprve teďka, což vidím trochu zpětně, když se tam vrátím za rodičema, tak se změnila celá spousta věcí. Vybuďovaly se nějaký nový prostranství, kde si můžou hrát děti, nový prolejačky, nový dětský hřiště, taky nová stanice záchranky přímo na Hájích, nová krytá hala, takže tydle věci se změnilly. Taky, zpočátku všichni čekali, že když chtěj jinou společnost, takže můžou spoléhat na to, že někdo shůry za ně todle zařídí a teď pochopili, že když budou chtít jinou společnost, tak že musej pracovat na tý společnosti sami. Že vadí mi todleto?, tak co kdybych se taky přičinil za to, aby se to změnilo? Třeba jenom tím, že to navrhnu na příslušný místa, který o tom můžou rozhodnout a oni když vidí, že o to má někdo zájem, tak se třeba na to při rozhodování taky podívaj. Takže tímhle způsobem, to jsou takový drobný věci, protože ty lidi začali fungovat opravdu, začali přemýšlet jinak.“ (narátor N)

⁸³ Diskuse ohledně barevných nátěrů panelových domů je poměrně aktuální a živá. Málo se ovšem ví, že této problematice se v architektonických kruzích věnovala zvýšená pozornost již v „reformních“ 80. letech: „...barevný nátěr představuje finančně méně než jedno procento z celkového nákladu stavby, a přesto může být bezostyšně vyslovován argument, že „na to nemáme“. Snaha ušetřit za každou cenu a všude tedy nejčastěji vede ke škrtání položek na barevnost, a to dokonce ještě dříve, než se ocitly v projektu. Projektujeme totiž ekonomicky, tedy nesmíme projektovat, co by případně nebylo výrobně a finančně zajištěno. Polemizovat s tímto „šetrným“ aspektem se rovná vykládání dávno známých banalit; stačí jen vyslovit politování, že šedý vzhled degraduje a skrývá skutečný obsah bytových domů, na něž socialistická společnost věnovala miliardové položky, a do nichž vložila nepředstavitelné množství práce. Znamená to totiž, že nová kvalita bydlení díky „šetrnosti“ v poslední chvíli zůstává utajena a „fasádou znehodnocena“... Stavební ukončení je vlastně teprve počátkem života nového městského celku.“ (Kurzíva v originále). In: NOVÁK, Antonín: Nevřešené otázky barevnosti sídlišť. In: *Československý architekt* 1982/4: 1.

Některé výrazně negativní rysy „architektury“ sídliště však nelze odstranit, kromě za použití drastických metod. Ve vyprávěních významně rezonovaly apely na opravení (regeneraci či zbourání) povětšinou ohyzdných komunistických obslužných center (dobových shopping center), a touha po propojení každodenních a volnočasových aktiv s konceptem tradiční obchodní ulice a promenádou.⁸⁴ Výrazně negativně jsou hodnoceny také monolitní rozsáhlé stavby (rozhovory jsou prošpikované odkazy na „monstra“, „šílené baráky u Opatova“, „monolity“ či „hradby“⁸⁵ a analogicky zmínkami o „štěstí, že narátor/narátorka bydlí v menším domě“ či „útulnosti“ takového bydlení) a uniformita, strohost a jednotvárnost dobové výstavby, tedy chudoba forem. Teorie architektury a především kritika modernismu již dávno identifikovaly tyto prvky jako základní prohřešky proti architektuře a lidské přirozenosti jako takové: západní svět od 60. let minulého století kontinuálně „dekonstruuje“ své výškové rezidenční budovy (*high-rise estates*) (DE DECKER – NEWTON 2009: 75). Byt, resp. druh bydlení a způsob jeho „držení“ (vlastnictví, pronájem, sociální bydlení), představuje též symbolický statek odrážející status jednotlivců, je to tedy jistý komunikační kanál, jimž sdělujeme něco o naší identitě, kterou konstruujeme i skrze bydlení. Dle badatelů Pascala De Deckera a Caroline Newton zanikla architektura moderny kvůli vážnému nepochopení rozdílu mezi „domem“ a „domovem“, především proto, že koncept „domova“ zredukovala na „stroj“ a opomněla skutečnost, že je odlidštěné, neindividualizované bydlení bez ornamentů, symbolických a významotvorných elementů odsouzené k zániku (ibid: 80):

„Já bych byla ráda, aby se už takhle velký sídliště nestavělo. Myslím si, že i to sídliště se přirozeně dělí na nějaký celky a že lidi, kteří nějakým způsobem se zabývají urbanismem a sociálníma vazbama, tak by se měli zabývat právě tím a to posilovat, nějakým způsobem budovat možnosti, který ty lidi potom využijou a zúročejí. ... Když se o tom bavíme s lidma, který zůstali na sídlišti, tak úplně nejčastěji tam zůstali lidi, který bydleli

⁸⁴ „Já k tomu mám výčitky jenom v tom, že je to taková masa betonů, jako ten Prosek a Jižní Město, to jsou betonový města. Myslím, že ty architekti chtěli vyřešit to bydlení, protože to bylo prvořadý, a tak to udělali tímto způsobem, ale mnohem hezčí by bylo, kdyby vznikaly ulice jako ve Starém Městě, kdyby prostě normálně to dál urbanisticky řešili. Já nejsem vůbec žádný odborník, tak nevím, jenom mám takovou představu ulic a náměstí. *A proč si myslíte, že to je lepší řešení?* Proč si to myslím? Mně se to víc líbí, je to hezčí. Je to hezčí a taky je to praktičtější, protože na té ulici máte, mohly by tam být obchody, to tam úplně chybělo. Tam byly jenom baráky na bydlení, s kočárkárnama a pak třeba samoška vedle anebo zdravotní středisko, ale aby to bylo nějak propojený, aby ty lidi měli blízko do těch krámů a aby byly jednotlivý krámečky takhle rozházený, aby ty lidi utvořili takovou nějakou promenádu po tý ulici, když chodili nakupovat, jo, zalidní se pak to město.“ (narátorka L)

⁸⁵ „Dokonce si myslím, že některý ty velký domy, že problémy těch věžovejch domů, těch obrovskějch na Jižňáku v podstatě vyřešilo to, že jsou z nich vlastně hotely. To je jedinej způsob, jak to udržet, nějak trochu aspoň uhlídat, protože se to tak snadno nerozpadne. Ten management to musí držet jako celek, dohlížet na to nějakým způsobem a nevzniknou tam, já nevím, patra, kde se všichni bojí a patra, kde bydlej lidi, který maj' zlost, protože co můžou jinýho dělat, že jo, ale rádi by žili normálně. A možná, že právě tadleta likvidace těch obrovskějch domů by mohla prospět budoucnosti těch celků nebo udělat v těch domech veřejný služby, něco na co nebude mít vliv individuální bydlení, který to vlastně nedokáže sjednotit.“ (narátorka M)

v menších domech, protože je tam prostě přehlednější složení lidí, líp se s nima jedná než v takových těch, kde vlastně vůbec nikoho neznáte. Já upřímně doufám, že oni se nějak přirozeně rozdělí, že tam vzniknou sociální vazby, který jim umožní žít s veškerýma potřebama. Já si myslím, jak jsme mluvili o tom, že sídliště může být nebezpečný, že je to právě tehleten problém, že ty lidi tam nejsou dostatečně zorientovaný, všechno to tam neznaj, ta určitá nepřehlednost nebo něco takovýho vyvolává v nich strach. A ve chvíli, kdy se to rozdělí na celky, který ten člověk zná, kterým bude rozumět a který se třeba i nějak vydělí, ať už, že nějaká místní samospráva rozhodne o tom, že se budou třeba trochu jinak jmenovat nebo že budou mít nějakou charakteristiku, na kterou ty lidi budou moct bejt pyšný, budou se s ní identifikovat, takže potom to bude normálně fungovat.“ (narátorka M)

V prostředí Jižního Města lze v současné době identifikovat i jisté limity pokud jde o moderní pokusy přetvářet materiální stránku sídliště dle vzoru „tradičních“ měst za každou cenu. „Paneláky dosáhly své kreativní saturace, není co dál vymýšlet, dají se omalovat a izolovat, s vnitřním uspořádáním prostoru je těžko něco dělat, takže to je vlastně všechno“ (narátor N), říká jeden narátor a druhý dodává, že se „stylová kavárna těžko dá vybudovat v prostředí bývalé prádelny panelového domu“ (narátor D). Několik narátorů tematizovalo i aspekt nedokončenosti sídliště: na jednu stranu ho hodnotilo jako potenciál, především kvůli investorským příležitostem a nižší ceně pozemků, na druhou stranu však také jako jisté nebezpečí a to z důvodu všelijakých spekulativních a necitlivých zásahů do stávající estetiky anebo do existujících občanských příležitostí. Jedna narátorka si v tomto kontextu povšimla, že nedokončenost jistým způsobem představuje osud tohoto sídlištního celku a projevuje se i v nových rozvojových aktivitách:

„Ještě mě napadá, že tady byly takový ty kuriózní pokusy, je to taková enkláva tady směrem ke Kateřinkám, stavět ty paneláky tak, aby nevypadaly jako paneláky. Což je vlastně i jakoby trochu tvář těch dnešních developerských projektů. Tam se třeba udělaly hrozně barevný paneláky a na střechu se jim posadily takový stříšky, aby to nemělo panelákovou rovnou střechu, tak to mi přijde fakt kuriózní a vtipný. To se teda funkcionalisti už vobracej v hrobě. No a pak taková ta nedotaženost. Že my tady máme ten novejšej kostel Vítů Rotbauerový, to málo lidí ví, že ten původní projekt obsahoval i nějakou kavárnu a dokončení toho tvaru do kruhovýho. Zůstal tam jenom ten výsek, kterej byl vyložen z těch církevních peněz financován a byl pro něj kýženej, a ten kterej vlastně slibovali a byl by komunitnějšího charakteru, už na něj nedošlo. Tak to trochu, to je taková symbolika Jižního Města, že spousta věcí, i těch porevolučních projektů toho bulváru okružního, i ty původní myšlenky, že tady ta doprava bude probíhat v přízemí na silnicích a pěší a veřejnej život (nahore), tak tady zůstalo pár těch lávek. Tak to je taková ta celková urbanistická nedokončenost, zoufalá.“ (narátorka K)

V návaznosti na tuto citaci je třeba zmínit, že se v nedávné minulosti v prostředí Jižního Města uskutečnil experiment, jehož cílem bylo posílit soudržnost obyvatelů dle vzoru

tradičních komunit. V roce 2007 vzniklo v Hájích Komunitní centrum Matky Terezy a vytvořilo tak celek s římskokatolickou farností sv. Františka z Assisi, uchovaného historického kostela, který byl vybudován v třicátých letech minulého století v centru částečně zbořené obce starého Chodova. Webové stránky definují poslání této instituce následovně: „Komunitní centrum Matky Terezy je místem, kde každý, kdo sdílí křesťanské hodnoty, má možnost je v praxi smysluplně realizovat a proměňovat anonymitu velkoměsta. Takto může přispívat k plnohodnotnému životu a k vytváření občanské společnosti na území Jižního Města.“⁸⁶ Podobné iniciativy nejsou v prostředí panelových sídlišť v České republice ojedinělé, Komunitní centrum Matky Terezy v Hájích je ovšem nejdražším projektem tohoto druhu a největší současnou investicí katolické církve.⁸⁷

Doboví projektanti/architekti ze zřejmých důvodů nezařazovali do svých projektů panelových „měst ve městě“ náboženské instituce. Na rozdíl od tradičně katolických zemí, nebyly v československém prostředí v rámci nových rezidenčních celků masově organizované undergroundové aktivity, které by tento nedostatek kompenzovaly (Valentina Gulin Zrnić, která uskutečnila výzkum v prostředí největšího chorvatského panelového sídliště ve městě Záhřebu, jako jeden z příběhů kolektivní paměti obyvatel sídlišť identifikovala vyprávění o bytových mších a dalších aktivitách organizovaných církví, viz GULIN ZRNIĆ 2009). Současní obyvatelé sídliště, s nimiž jsem v rámci výzkumu mluvila (a nutno podotknout, že se nejedná o jakýsi „reprezentativní vzorek“), hodnotí stavbu a samotné ambice Komunitního centra Matky Terezy rozporuplně. Na jedné straně byli prostřednictvím místních médií informováni o výši a významnosti investice, která měla obohatit jejich obytné prostředí, na druhé straně si však uvědomují, že se jedná o obohacení pro jistý výsek společnosti, s nímž se převážně neidentifikují. Kulturní ani náboženské služby centra většinou nevyužívají, ačkoliv tento aspekt souvisí i s již popisovaným „institutem“ kulturních vycházek do města, které dodávají absolvovaným obsahům sváteční nádech („I dejme tomu, kdybych šla do kostela, tak nepůjdu tady do Komunitního centra Matky Terezy, i když je moderní a pěkný, to musím říct pěkně, ale jela bych do města. Nemohu za to.“ (narátorka I)):

„Já vlastně jsem pořád tady (*spokojená*), vyjma toho, že tady stavěli ten kostel, kterej nám zabral kus ty zeleně a hlavně nás mrzelo, že to byla velká částka ... A myslím si, tvrdili sice, že to nebyly peníze státní, ale užily by se jinde, lepší. Třeba v tech Petrovicích, tam je takovej krásnej kostelíček, a ten nemá z čeho bejt... A tady se utratilo asi 100 mil. ... Von už ten kostel tady je, asi šestej rok co ho stavěli. Když jsme se tady hádali, než ho

⁸⁶ <http://www.kcmt.cz/home/>, poslední přístup 28. února 2014.

⁸⁷ <http://www.novinky.cz/bydleni/reality-a-finance/145414-cirkve-investovaly-do-novych-kostelu-a-center-stovky-milionu-korun.html>, poslední přístup 28. února 2014.

postavili, že to tady nechceme (*narátorka bydlí v domě poblíž*), protože k těm barákům vysokým přibyl na 30 metrů kostel, byli jsme proti tomu a v té době jsme se dozvěděli kolik to bude stát a že to není státní, že to jsou církevní peníze. Ovšem, nikdo to nezkoumal, to už bylo daný, prostě nikdo se nás neptal, takže se postavil kostel, tudíž nevím jestli to obohatilo Jižní Město.“ (*narátorka J*)

„Postavili nám na Hájích kostel. Já vůbec nejsem věřící a nemám k tomu vztah a my jsme, jak se to řekne, křížovali, když jsme viděli, že tam bude kostel. Já prostě ze zásady nemám k jakýkoliv ideologii a k těmhle, ani důvěru, ani... Nelíbilo se mi to, ale chápu ten urbanistický záměr a chápu, že to byla snaha vytvořit tam centrum tohoto typu, takže proč ne? Třeba to nakonec budu využívat a budu tam chodit pro nějakou kulturu, kroužky nebo nějaký setkání dětí.“ (*narátorka A*)

I když na základě shromážděných rozhovorů nevyplývá, že je to právě kostel, který dle narátorů prostředí Jižního Města „chyběl“ a který ho z dlouhodobého hlediska posílí v komunitním smyslu, dialogy s místními obyvateli zřetelně prozrazují, že si podobných aktivit všímají a reagují na ně. I když jsou z obecného hlediska podobné projekty hodnoceny spíše pozitivně, architekti a teoretici města na ně nahlíží též s opatrností a upozorňují na skutečnost, že je jejich adekvátnost nutno vždy posuzovat lokálně a s ohledem na místní společenství – ostatně i z rozhovorů vyplynulo, že by si místní obyvatelé přáli, kdyby v této věci bývali měli právo hlasu. Urbanistické prostředí sídliště se nemá za každou cenu vyrovnávat s urbanismem „tradičních“ měst, ale má se uchovávat i jeho specifické historické dědictví. V tomto směru jsou klíčové nejen investice do fyzického prostředí samotných domů, ale i do veřejných a sdílených prostor, které by se v ideálním případě mohly uskutečňovat s ohledem na původní koncepcie nedostavěných mikrorajonů, tedy socialistických sousedství a občanského vybavení v nich obsažených (ZARECOR 2011: 2). Přesto z rozhovorů zřetelně vyplývá, že některé „tradiční instituty“, které na Jižním Městě byly vynechány ať už záměrně anebo z finančních důvodů, především ty, které se nachází ve spojitosti s klíčovými událostmi lidského života, představují důležitý významotvorný prvek v prostředí, které obýváme a činí tak „město městem“:

„Dřív mi připadalo, že to město nežije, že Jižní Město je přeci jenom méně živé než třeba Praha 2 nebo Praha 3, že Žižkov má tradici, má svoje staré kostely, parky, hřbitovy, tohle na Jižním Městě prostě není. Nebo o tom nevíme nebo jsme si tam nezvykli chodit. Ale třeba ten hřbitov, já bych třeba tady nikdy nepohřbila svoje rodiče, je teda hrozně morbidní o tom mluvit, ale on je nějaký hřbitov na Spořilově nebo někde tam, když jedete dolů, ale mě by to vůbec nenapadlo, pořád je to pro mě taková okrajová část města a má svoje nedostatky v historii, nebo i v zázemí. Nemá to tradici, kontinuitu, pořád je to strašně nový.“ (*narátorka A*).

Dalším z důležitých faktorů, které posilují vznik „pocitu z místa“ a „příslušnosti k místu“, je dobová valorizace hodnoty bydlení na sídlišti, a to jak u individuálních majitelů, především „domorodců“ a osob, kteří své bytové jednotky nabyly skrze výhodné privatizace v devadesátých letech („naštěstí nám něco z toho socialismu zůstalo“ (narátor S)), tak z hlediska komunitního, jelikož se do prostředí Jižního Města již více než dvě desetiletí intenzivně investuje. Soudobé teorie sociologie města a sociální geografie připomínají, že „lokality nabyté významem“ tvoří emoční předpoklad pro vznik pocitu příslušnosti k místu, resp. domova, který je ovšem v západní kultuře též pevně navázán na *vlastnictví*. Důležitým faktorem k vybudování individuálních pout k bydlení tvoří tedy nejen zpětné vyhodnocení obzvlášť výhodné porevoluční privatizace⁸⁸ (kterou Petr Sunega a Martin Lux označili za *de facto* státní ekonomickou subvenci, která byla distribuována ve formě bytového kapitálu, jejímž cílem bylo umožnit domácnostem, aby snadněji absorbovaly šoky z probíhajících ekonomických reforem; jednalo se tedy o distribuci jistoty – statusu osobního vlastnictví – v jinak nejisté době systémové transformace, LUX – SUNEGA 2010: 223), ale i obecná finanční dostupnost bydlení, především rodinných domů, družstevních a podnikových bytů, ale i sekundárních obydlí během komunismu („tehdy jsme neměli moc, ale měli jsme na bydlení“ (narátorka B)), to vše v porovnání se současnou situací trhu s bydlením, ekonomickou krizí a hypotéční bublinou („Hypotéka je zlo, co si budeme povídat“ (narátorka B)). Zhodnocení individuálního bydlení proběhlo v rovině rekonstrukce bytů, které narátorům poskytuje jak materiální satisfakci, tak satisfakci psychologickou („Já zvláště teď, Haničko, když mám ten byt rekonstruovanej, když třeba v noci nemůžu spát, mám nějaký chmurný myšlenky, tak se projdu po bytě novým a říkám si: mám tak krásnej byt, jsem šťastná.“ (narátorka L)), ale i v rovině rekonstrukcí panelových domů jako celků (tzn. zateplení, výměna oken, výměna stoupaček, zasklení lodžii, etc.). Individuální líčení privatizací/rekonstrukcí z větší části hlásí bezproblémovou tranzici, o to více jestli se byty původně nacházely v družstevním či podnikovém vlastnictví; v současné době pak většinou procházejí její další fází, tedy přechodem na společenství vlastníků. O tom, že toto ale není automatickou situací a že bezproblémová tranzice v obou fázích vyžaduje diplomatická jednání a důležitá finanční rozhodnutí (koordinace půjček, splátek) na podkladě sladění

⁸⁸ „Ten byt, a to jsme měli kliku docela, když jsme si ho kupovali, tak stál 37.000,-, to je co?, a ještě nám vrátili za nějaký čas, mám dojem asi 7.000,- nebo 8.000,-, takže nás přišel asi na 29.000,-, ani ne teda těch 30.000,-. A když jsem si další bydlení potom kupovala sama, taky jsme měli ještě strašnou kliku, protože ona tenkrát byla možnost doplatit jenom tu anuitu a nás to přišlo asi na 60.000,-, úplně nádherně, nebo možná ještě trošku na míň, že jsem si to klidně mohla dovolit.“ (narátorka L) (*obě privatizace proběhly v devadesátých letech*).

názorů velkého počtu majitelů⁸⁹ bytových jednotek, svědčí i některé materiální důkazy v prostředí dnešních panelových sídlišť: monolity panelových domů občas bývají bizarně opravené pouze zčásti, např. s vynecháním některých vchodů, a podávají tak svědectví o „problematičtějších vchodech“ či nikách, které přinejmenším „nedrží krok“ s celkem jako takovým. Jedná z narátorek v tomto kontextu zmínila, že by v ideální situaci neměla problém koupit svým potomkům byt v panelovém domě, ale pouze za podmínky, že by se jednalo o „perspektivní panelák“ (narátorka K).

Prostředí Jižního Města se od dob pádu komunismu intenzivně proměňuje také skrze investice do veřejného prostoru. V individuálních naratívech proto nalezneme tendence odklízet reminiscence na „starší časy“ a bojovat proti tomu, co je hodnoceno jako historický předsudek. Narátoři tak sídliště často označují jako „již normální“ či „standardní“. „Najednou se to přelomilo do normálního bydlení“ (narátorka A), říká jedná narátorka, a další dodává, „z bytu jsem konečně udělala standardní bydlení“ (narátorka I), „oni (*radnice*) se celkem snaží, aby se to tady udrželo, kostel postavili, vyměnili zastávky“ (narátorka B), ostatně samotní obyvatelé se snaží, a „spolu s Jižním Městem“ jako takovým bojují proti ghettizaci (např. údržbou domu) a proti pocitu „dočasnosti“ mezi obyvateli:

„Ale proti tomu, aby to lidi brali jako přechodné, podle mě bojuje i radnice. Celá komunita, která tam je, se proti tomu snaží bojovat. Takže myslím, že teď se to překulilo, že teď je tam víc pozitivní energie, než tý ghettizující

⁸⁹ Mnozí z nás každodenně zažívají toto „sladování názorů“ velkého počtu obyvatelů bytových domů. Jako ilustraci zkušenosti s touto oblastí života ve výškových domech, uvádím následující citace z rozhovoru s narátorem E: „Takže při dobré údržbě nemám pocit výrazného zhoršení. Problém je, a teď se vlastně dostáváme k těm negativům, místním a generačním. My jsme družstvo vlastníků, a to je průšvih, protože v myšlení těch lidí nikdo z nich jako v uvozovkách neví, že ten barák patří jim celej. Oni si permanentně piglujou byty, a to co je společný, je absolutně nezajímá, až do té míry, že máme nazráno na průšvih, protože se velmi málo odkládá do fondu oprav, přitom samozřejmě bude potřeba větších investic. Jenom to, co bylo důležité vyměnit – dřevěná okna za plastová, byť ta dřevěná byla naprosto v pořádku. Není to špatný, lepší se otevírá a tak dále, ale klidně by to deset let počkalo. To byla obsese těch bab, co vždycky přijdou na ty schůze jako jediný, protože většina lidí si toho vůbec nevšimá, takže je problém vůbec být usnášeníschopný, vůbec je to nezajímá a přesto jim to patří. Druhá kategorie tam chodí, chtějí všechno zlepšit a nechtějí na to vůbec nic dát, takže velmi tristní situace, která to vlastně komplikuje. Kdyby se sešla rozumná parta v tom domě, tak ty postupné výměny, já nevím, linolei ve společných prostorech, dveří, a tak dále, střecha ta je opravená teda, ta se podařila, ale tyto větší zásahy už jsou hotovy.“ „Já občas tajně, když tam někdo udělá bordel, tak ho uklidím. Jednou jsem tam přistihl pána ještě o pět let staršího jak tam nesl, chudák, takhle štítivě nějaký ten kelímek s brčkem odhozený od té mládeže a tak se na mě omluvně podíval, jakože styděl se za to, že to dělá. Já se taky stydím, ale nedělá mně problém starat se o společný prostor a vůbec to nemusí být moje, což je pro 90% lidí zásadní, opravdu jako zásadní problém. A to ještě ty troubové u nás nepochopili, že je i ta chodba jejich. Kdyby to pochopili, tak by možná se začali chovat jinak. A jim to nedošlo, protože vždyť my jsme, když jsme to privatizovali, dopláceli 80.000,- a tenkrát ta (*tržní*) cena byla 1.600.000,-. Takže ten kdo měl kde bydlet to okamžitě střelil, protože měl prostě jako milion, tehdy, v těch 90.letech. Ale ti co tam zůstali, těm bohužel nedošlo, jak to získali tak hrozně levně - myslím si, že v těch nových domech je to už trochu jiný - že i ta chodba je jejich. I to linoleum. I když si někdo udělá bordel ve sklepech a naskládá ty kanapátka a potom se to musí vyvízt za nějaký tisíce, takže ty tisíce jsou z jeho peněz.. Ne, nechápou. ... To je vlastně jeden z největších problémů mého bydlení teď, když to tak shrnujeme. To, že ty lidi nejsou ochotný se starat o celej dům, kterej jim patří.“

energie. Že ta pozitivní energie převažuje. Ale možná jsem příliš velký optimista, že za dvacet let z toho opravdu bude ghetto. To nevíme.“ (narátorka A)

Stejná narátorka nicméně sídliště v kontextu široké škály současného výběru dostupného bydlení v hlavním městě, které je samozřejmě podmíněno dostupností finančních prostředků, ohodnotila jako bydlení, které „není pro rozmazlenější osoby“. Společně s dalšími narátory tímto naráží na to, že je bydlení (a platí to nejen pro panelová sídliště, ale i pro celou řadu dalších lokalit, ne-li tržního bydlení obecně) pro převážnou většinu z nás spojeno s nalezením vhodné míry kompromisu. Dobře to ilustrují odpovědi na otázku o ideálnímu bydlení, které i v případě tohoto výzkumu nepřekvapují a potvrzují zakořeněnou normu urbánní vily se zahradou, která je ovšem většinou narátorů zajímavě umístěna do oblasti Starého Chodova, neasanované starší zástavby, která dnes poněkud kuriózně figuruje mezi dálnicí D1 a samotným sídlištěm jako ostrovem klidu tvořeném z rodinných domků a zeleně. Tato lokalizace je ovšem též potvrzením, že se sídliště pro narátory stalo osvojeným celkem, místem, s nímž se identifikují a které v jejich životě nabylo významu.⁹⁰ Bydlení na sídlišti, a opět to platí i pro celou řadu jiných adres, je otázkou vyjednávání, vyvažování pozitiv a negativ nejen ve vztahu k individuálním možnostem a potřebám, ale i ve vztahu k moci či architektuře: vysokopodlažný a zahuštěný urbanistický celek zatížený historickým břemenem odkazu na období tzv. normalizace je popisem, který toto sousedství vyřadí ze seznamu případných žádoucích oblastí k bydlení pro celou řadu lidí; bezpečný a stabilizovaný celek „města v přírodě“, s dobrou dostupností do ostatních částí města, slušnou infrastrukturou a lepší startovací cenou bude pro další z nich představovat spíše kladné argumenty pro výběr Jižního Města jako lokality k bydlení. Pro nově příchozí na Jižní Město se „vyjednávací bitva“ nejčastěji odehrává právě na poli finančním: je známým faktem, že byty v panelových domech jsou levnější než zbytek bytového fondu, což se ovšem dá interpretovat oboustranně, i jako objektivní výhoda, i jako objektivní nevýhoda, jelikož jisté procento obyvatelstva bude své bydlení ve světle těchto skutečností jistě vnímat jako donucenou volbu:

⁹⁰ „Kdybyste si mohla vybrat, tak co byste si vybrala, jak by vypadalo Vaše ideální bydlení? Já bych si asi vybrala dneska a nejvíc se mi líbí, co jsou ty domky na tom Jižním Městě zachované mezi těma panelákama, Starý Chodov. To se mi strašně líbí. My tomu říkáme skanzen teda, a ty už teda, když už mají to štěstíčko, tak tam mají opravdu pěknou zahrádku třeba. Buď větší nebo menší. A to je hezký bydlení. A když bych neměla tenhle domek, líbilo by se mi, kdyby byly líp stavěný ty paneláky. Takovým tím modernějším terasovitým způsobem, že by měly třeba takhle zešikma balkónek, byť všechno vedle sebe. Když je ta lodžie velká, taky je to příjemný, tam si člověk může ráno dát kafe... Asi bych to neměnila už, ten městskej život.“ (narátorka B)
„Ještě bych si dovedla, ideální můj sen, kterému se všichni smějou, tady je část starých Hájů, Starýho Chodova, tak mít tady dům mezi sídlištěm, starej (*smích*). To by bylo lákavý.“ (narátorka K)

„Sídliště je prostě lepší pro člověka, kterýho tolik nezajímají hmotný statky kolem něj, ale nějaký jiný hodnoty, ať už pracovní nebo životní, který hledá jinde.“ „Ale chápu, že na někoho to prostředí může působit stísnujícím dojmem, že rozmazlenější osoba, který na tom záleží, tak ta tam nad tím bude chtít ohrnovat nos, že tam nechce bydlet, protože to je sídliště. Ale ten samotný byt dneska už poskytuje možnost vytvořit si vlastní prostředí.“
(narátorka A)

„No, určitě bych si uměla představit, kdyby místo těch paneláků tam byly domečky, no ale tak lidi potřebovali bydlet, no, takže říkám, jsme byli rádi, že jsme rádi, že to aspoň takhle dopadlo.“ (narátorka R)

„Upřímně řečeno, na Jižáku asi nechceme obdivovat architektonický skvosty, na Jižňáku chceme bydlet“
(narátor D)

„Ono to asi není nic krásného pro nějakého architekta nebo fajnšmekra, ale pro člověka, kterej šel z toho Braníku a bez toho záchodu, tam byla latrina věčně počůraná, tak prostě, když jste měla svůj záchod a mohla jste si na něj sednout, to bylo štěstí, a to ve Vás zůstane.“ (narátorka T)

Pokud tedy za pilíře utvoření pocitu příslušnosti k místu v individualizované společnosti budeme považovat *vlastnictví*, které naplňuje kritérium existenciální jistoty, ukotvenosti a pocitu kontroly nad vlastním životem, *identitu*, resp. rozvinutá emoční pouta k obývanému prostředí a vlastnímu bydlení, a *status*, symbolický a kulturní kapitál, jenž získáváme „navrch“ ke svému bydlení, tak usoudíme, že bydlení na panelovém sídlišti Jižní Město v kontextu hlavního města Prahy prokazuje slabší potenciál především ve třetí oblasti. V současné době, bez ohledu na to, jakým způsobem se obyvatelé Jižního Města individuálně vážali na svůj domov, je panelové sídliště také bydlení s nižší prestiží. Na druhou stranu jsou to ale právě individuální pouta (jak jsem ukazovala na jiném místě), která kromě zkvalitňování materiálního prostředí představují další významný nástroj zvyšování stability obytných celků a v důsledku toho i jejich prestiže. Jeden z narátorů tuto donucenou volbu ohodnotil i jako svého druhu „kliku“ pro sídliště: sídliště stabilizuje řada osob s podobnými (průměrnými) příjmy, která se zde cítí bezpečně a deklaruje absenci plánů k přestěhování, např. i skupina narátorů v tomto výzkumu, jejichž individuální svědectví neobsahují známky „bezmístnosti“ (*placelessness*) či neidentifikace s místem (což je koneckonců nejspíš také důvod, proč přijali nabídku k natočení rozhovoru); ostatně, v jednom nedávno publikovaném výzkumu sociálních geografů, jehož cílem bylo předložit typologii stavu a budoucího vývoje panelových sídlišť v České republice, bylo konstatováno, že v prostředí Jižního Města dochází k „neustálé modernizaci“, která ho za posledních deset let učinila atraktivnějším

především pro mladé osoby, a současné též ke snižování výskytů negativních sociologických jevů jako je sociální degradace, demografické stárnutí a materiální úpadek, na základě čehož autoři budoucnost panelového celku ohodnotili jako velmi slibnou (TEMELOVÁ, – NOVÁK – OUŘEDNÍČEK – PULDOVÁ 2011: 17):

„Souvisí to s tím, že když chce mladá rodina bydlet, tak tohle je pořád nejlevnější způsob relativně kvalitního bydlení, takže je to sociální past, tak bych to nazval. V tom smyslu, že u nás většina lidí, v podstatě 60, možná 70%, nemá na vlastní bydlení někde v nějakém baráčku, tak stejně musí vzít za vděk tím sídlištěm, což je možná pro to sídliště klika svým způsobem. Já tomu říkám sociální past, protože ten člověk nevydělá tolik peněz, aby mohl bydlet někde v nějakém pěkném baráčku někde za Prahou a tak dál. V tom si myslím, že má to sídliště kliku, svým způsobem.“ (narátor D)

Jako poslední z důležitých faktorů umocňujících pocit z místa a příslušnost k místu bych ráda uvedla širokou škálu individuálních emočních pout. Způsob, jakým si k místu utváříme vazby a jaké mu „připisujeme významy“ je záležitostí jednotlivců a vyplývá z naší povahy, minulosti, životních postojů či projekcí do budoucnosti. V mnoha případech se nevážeme ani na místa jako taková jako spíše na to, co ona pro nás představují, např. na naše vzpomínky, stávající/minulé sociální vazby či osoby (ostatně nejvýznamnější prožitky z místa často vznikají právě proto, že jsme je v danou chvíli prožívali ve společnosti pro nás významných jednotlivců, HAY 1998 cit. dle KYLE – CHICK 2007: 211). Badatelky S. Low a I. Altman říkají, že „sociální vazby, které spojujeme s určitým místem, mohou být stejně důležité anebo ještě důležitější než vazby na místo jako takové. ... Místa proto představují depozitář a kontext, uvnitř kterých se odehrávají naše mezilidské, společenské a kulturní vztahy, přičemž se emočně vážeme nejen na místa jako taková, ale především na tyto vztahy“ (LOW – ALTMAN 1992, cit. dle KYLE – CHICK 2007: 210). Naše pouta k místům jsou též výsledkem vyjednávání (*negotiating*), a to jak s fyzickým a materiálním prostředím, na jehož projektování jsme se nijak nepodíleli, tak s „velkými“ společenskými, mediálními či odbornými diskurzemi, a to prostřednictvím zosobnění mnohých nepatrných detailů. Může to být připodobnění vynořujícího se sídlištního města na horizontu s New Yorkem anebo to mohou být pergoly, pod nimiž se v dešti můžeme procházet. Mohou to být bezpečné a prosluněné balkóny a trávníky, na nichž si bezproblémově hráli děti, vlastní toaleta v bytě anebo některé prvky v partéru, k nimž jsme natolik přilnuli, že jsme považovali za nutné je zmínit v rámci líčení našeho „prožitého města“:

„Když jedete z Litochlebského náměstí na Opatov, k metru, takhle vpravo ještě před náměstím směrem do města stojí jeden panelák v té staré zástavbě. Mně například se tam líbí, protože jak zlikvidovali kvůli těm našim panelákům kus Chodova, tu vesnici, tak vlastně jsou tam ještě u silnice u autobusu dva ořechy, původní, těch co tam bydleli, takže já jsem zrovna dneska zvedla jeden ořech. To bylo takový příjemný. Už si to tam olámali lidi, ale říkám, jeden se tam válel, spadnul asi ještě z vrchu. To je takový milý, že to je, já ořech jako strom mám velice ráda, takže to tam prostě potěší. Já už jsem možná trochu starší, takže mladý lidi si toho třeba ani nevšimnou, ale tohleto mě potěší.“ (narátorka R)

„Já když jsem byla asi před dvěma lety po srážce za kamarádkou, tak ona, před jejich domem, vlastně její otec to byl, který tam sázal meruňky, když jsme byli malí. To jsou dneska veliký stromy, který tam byly obalený meruňkami, uprostřed sídliště!“ (narátorka M)

„Cítíte se na Jižním Městě jako doma? Ano, můžu říct, že určitě jo, je to domov. A hlavně, já jsem se tam naučil zbožňovat tu veřejnou zeleň. Já si tam vážím každého stromu, kterej tam roste, mám k tomu takovej citovej vztah v podstatě. Takže když tam padnul jeden strom, tak jsme to skoro obřečeli. Je to zvláštní, člověk by řekl, pitomej strom, není to pravda.“ (narátor D)

„Cítíte se tady dnes doma? Asi jo, asi jo. Už tenkrát, když pan ex-prezident říkal, že jsou tady králikárny, tak mě to mrzelo. Určitě to není hezký ty vysoký domy, určitě jsou lepší ty vilky, ale ta situace... Dneska se taky stavěj takový domy, podobný tomu, jenomže jak říkám, tady byla ta nevýhoda nesmírná, že přijeli, tady byly pole všude, že jo, přijeli, a postavil barák. Nebyly tu chodníky, nebyly tu cesty, nebylo tu nic. Lidi chodili bahnem. Nebyla tu žádná zeleň nebo něco takovýho, to byly jen pole. Já sama jsem tady jednu tu břizu, co je taková velká, tak jsem ji zasazovala. Podívejte, já támhle mám vyhozenej, každé týden aspoň dvakrát dostanu do schránky, že by si tady někdo ten byt koupil. Nemyslím konkrétní, tam se nepíše, ale jako na Jižním Městě. Tak asi už lidi nemají ten pocit takovej co byl po revoluci jak je to hnusný, že to jsou paneláky, jak je to nezdravý. Já pěstuju všude, kam se podíváte, v každé místnosti mám spousty kytěk. A ty tu žijou, ty by nežily tady kdyby to bylo tak zlé. Takže to není tak nejhorší, já si myslím, že horší jsou ty lidi, když začnou bejt zlý jeden na druhýho. Ale ty baráky anebo ten beton to neudělá.“

„Tady se to zlepšilo tím, že narostla zeleň kolem dokola a s tím jak to rostlo, tak rostl pocit těch lidí, že je to dobrý tady, aspoň v takovýchto nižších barákách.“ (narátorka J)

Z obecného hlediska lze pocit z místa či příslušnost k místu hodnotit také z hlediska vytváření funkčních či emočních vazeb: první se rodí na základě objektivního zhodnocení místního prostředí s ohledem na potřeby jednotlivce, druhé zahrnují též pocity identifikace s místem (GULIN ZRNIC 2009: 178). Právě emoční vazby stojí u zrodu tzv. *community sentiment*, tedy komunitního cítění, které sociolog David Hummon definoval jako propojení elementů příslušnosti ke komunitě, který se demonstruje existencí emočních vazeb na lokální prostředí, se spokojeností s místním společenstvím, resp. spokojeností s materiálním prostředím,

místními zdroji a společenským životem, a identifikací s místním společenstvím, která se utvrzuje skrze každodenní sociální praktiky a skrze individuální zkušenosti jednotlivců (HUMMON 1992, cit. dle GULIN ZRNIĆ 2009: 178). Obytných prostředí (a míst) kdekoliv na světě se proto týkají zastoupení všech zmíněných stupňů individuální identifikace, což nutně „ztěžuje“ utváření jednoznačných či výlučných závěrů o míře existujícího komunitního citění. I proto je v kontextu tohoto výzkumu možné zachytit řadu zdánlivých paradoxů a protimluv v hodnocení všech výše zmíněných pozic, a to v široké škále od „předimenzované bídy“ do „nejpohodlnějšího bydlení vůbec“. „Žiju tady spokojeně už třicet let“, řkala mi jedná narátorka do telefonu, „ale ještě jsem se nestačila přestěhovat“. I toto je totiž reálný, prožitý, zkušenostní (*experienced*) odraz pocitu příslušnosti k obytnému celku Jižního Města v složitém a komplexním předivě sestaveném z osobních zkušeností a emocí, hodnocení statusu a prestiže, a vyjednávání s mocí, historickým dědictvím, veřejnými diskurzy a materiálním prostředím jako takovým.

4. Závěr

*„Na demolici panelového sídliště v roce 2074 nepostačí centy perunitu a exploze. Z kamenných či cihelných staveb se po odstřelu snadno navrhne hromada lehce rozebratelná. U panelů sotva. Vznikne spíše zborcená směsice rozervaného a popraskaného železového betonu s ježatou armovací výztuží a vůbec ne už slehlá hromada snadno rozebratelná. Vnucuje se proto otázka, zda už teď nemá projektant myslet komplexněji – od projektu až po demoliční možnosti“.*⁹¹

Masová výstavba panelových sídlišť v druhé polovině 20. století a obzvláště během období tzv. normalizace, byla populistickým tahem dobového zřízení, ideologicky vedeném na podkladě demonizace bytové krize II. světové války a v souladu se zásadami levicových hnutí v umění a technologiích v duchu dobového hesla „architektura pro pracující, byt pro každou rodinu“. Tzv. panelová sídliště třetí generace v Československu jsou po stránce umělecké a urbanistické výsledkem implementace experimentu staršího data – architektury moderny – který se zaměřil na odstranění, resp. korekci některých „tradičních“ dopadů kapitalistického zřízení v západních městech (existence čtvrtí dělnických x čtvrtí „buržoazních“, odstraňování hygienických a zdravotních závad bydlení pro nemajetné, dekonstrukce veřejného a soukromého prostoru, deornamentalizace), a z hlediska ekonomického jsou výsledkem plnění neefektivních, „shora“ nařízených plánů socialistického hospodářství s absencí kvalitativních prvků a v souladu s „reifikací“ dobových technologických a výrobních procesů. Jsou ve své výsledné podobě tím, co Karel Honzík nazval „laciným funkcionalismem“, tedy výstavbou zaměřenou na uplatnění schematických konstrukcí a na snadné provedení. Ačkoliv jednotné soubory a uniformované stavby nebyly ve zmíněnou dobu žádnou novinkou (připomeňme např. typizované dělnické kolonie v Praze Bubnech, na Mrázovce, v Holešovicích, atd.), z historického hlediska neměl období počet osob, které se do panelových domů přestěhovaly, kvůli čemuž Jiří Musil celý proces označil za svého druhu sociologický experiment (MUSIL 1985: 44).

Na první rozsáhlejší realizace panelových sídlišť, a obzvláště na tzv. sídliště třetí generace, reagovala odborná veřejnost s rozpaky a kritikou, vědoma si omezení a budoucích dopadů významově chudé, mocí prosazované architektury. Dobové závěry sociologů, architektů a urbanistů nepostrádají ani dnes nic ze své aktuálnosti: urbanista Jiří Hruza např.

⁹¹ Výstava poznáním i školou. In: *Československý architekt 1974*, 20: 5.

v roce 1989 v publikaci věnované historii hlavního města s opatrnou nelibostí komentoval urbanistický růst předměstí Prahy, který se vymkl koncepčnosti, a podal doporučení, která jsou stále platná: soustředování pracovních příležitostí a zahušťování nedostavěných celků nižší zástavbou (HRŮZA 1989: 350). Sociolog Jiří Musil v závěru své knihy *Lidé a sídliště* vydané v roce 1985 apeloval na zvýšení urbanity sídlišť a položil řadu důležitých otázek, které měly vést k zamyšlení se nad způsobem plánování, projektování a financování dobové výstavby, např. jestli je vždy výhodné a rozumné chtít, aby velké nové části měst vznikaly „jednou ranou“ a aby byly koncipovány až do detailů jednou skupinou projektantů a zda už je vůbec v lidských silách promyslet všechny podrobnosti života a fungování malého či většího města, které navrhujeme (MUSIL 1985: 332).

Od dob postavení největšího z českých sídlišť, Jižního Města, uběhla skoro čtyři desetiletí. Obytný celek (a platí to pro většinu panelových sídlišť v hlavním městě) je v současné době dobře napojen na dopravní systém, pověstný svojí spolehlivostí, čímž je obyvatelům umožněna pohodlná pracovní a každodenní migrace, je čím dál víc integrován do organismu širšího města, je opravdovým městem v přírodě, které si jeho obyvatelé mimořádně cení a váží, a vzorově splňuje základní premisy architektury moderny: poskytuje pohodlný standard, je hygienicky nezávadný a obyvatelný. Le Corbusier by byl spokojený: druhé největší sídliště bývalého Československa „splnilo“ veškeré požadavky jeho vlivného hnutí, včetně toho nejdůležitějšího: poskytlo přiměřeně kvalitní přístřeší obrovskému počtu lidí, navíc v podmínkách jistého rovnostářství.

Tato práce je příspěvkem do debaty nad rozpaky nad dědictvím architektury moderny,⁹² která byla v modifikované podobě uskutečňována v kontextu komunistické (normalizační) bytové politiky. Čerpá z různých zdrojů za účelem adekvátní triangulace, ve své první části se věnuje přiblížení zásad dobové bytové politiky a genezi tohoto specifického druhu místního stavitelství v širším sociokulturním kontextu a ve své druhé části pracuje s individuálními, zcela subjektivními a kvalitativními výpověďmi dlouhodobých obyvatelů, které podávají protipól stále přetrvávajícímu porevolučnímu, anti-sídlištnímu diskurzu, jež postuloval panelová sídliště do roviny symbolického znázornění doby komunistické nadvlády a též do roviny sociálního bydlení. Práce se tomuto tématu věnuje v širším kontextu, analyzuje tzv. nehostinnost měst, fenomén rozšíření šedivých a uniformních sídlišť na okrajích větších sídel po celém světě, který datujeme od 60. let minulého století, a dekonstruuje některé aspekty

⁹² „Le Corbusier a Gropius koncipovali města nebo nová sídliště z hledisek, řekl bych, starobylé hygieny: dostat kus světla, kvality vzduchu, případně čistoty v elementárním slova smyslu, a vytvořili víceméně takové nepřívětivé, velmi racionálně fungující útvary, v nichž obyvatelé velmi často nemají pocit domova.“ Jiří Musil v článku „Etearea, studie moderního bydlení“, in: *Československý architekt 1967*, 7: 2.

zmíněného negativního diskurzu týkajícího se přirovnávání výškových sídlištních komplexů v západních, kapitalistických městech, s těmi v bývalých socialistických městech. Podrobněji se zabývá i otázkou místních specifik dobového plánování a projektování měst (včetně samotného sídliště Jižní Město), a to především na podkladě článků z odborných, architektonických periodik, čímž přibližuje každodenní praktiky projektantské a architektonické práce a umisťuje je do kontextu ekonomicko-plánovacích zásad socialistického zřízení.

Druhá část této práce podává svědectví o rozvoji konkrétního sídliště a o každodenních praktikách z perspektivy jeho dlouhodobých obyvatelů. Zabývá se způsoby, jimiž obyvatelé Jižního Města přetvořily a stále přetvářejí původně uniformní a „teoretický“ prostor obytného celku na zosobněná místa a zaznamenává ojedinělá svědectví, která o „prožitém městě“ podávají. Analyzují se v ní zdánlivé detaily, místní specifika, přirovnání (s ostatními, nejen panelovými celky ve městě a jinde), projekce ideálního bydlení, reflexe na dětství a stáří prožívané na sídlišti, atd. Všechny tyto detaily ovšem ve skutečnosti tvoří produkty sociální výměny, které jsou základem fenomenologického a symbolického zakoušení prostoru (LOW 1999 cit. dle GULIN ZRNÍČ 2009: 105). Jedním ze zjištění práce je, že pro konstituci zdravého a významem naplněného bydlení za nezbytné považujeme existenci místních specifik, která podněcují naši zvědavost a vytváří zájem o dějiny a proměny místa, které obýváme. Jedná se tedy významný faktor, který odlišuje místo od abstraktního prostoru a tvoří podklad ke vzniku emočních pout, na jejichž základě mohou vzniknout i pocity místní příslušnosti a zájmu (odpovědnosti, občanské angažovanosti) o dění v bezprostředním okolí našich příbytků.

V práci se též pojednává o způsobech „zabydlení se“ a prožití místa a prostoru obecně. V kontextu globalizujícího, měnícího se světa (a vědy) dochází v moderní době k přepisování některých tradičních paradigmat tematizujících místa, prostor či lidskou každodennost. Za jedno z nejužitečnějších shledávám nabourávání romantizovaného propojení *nehybnosti místa*, návazné *zakořeněnosti* a tvorby místní identity jako *odrazu stability a hodnot*. Britská badatelka Doreen Masey upozorňuje, že místa nejsou o *roots*, *but routes*, tedy ne o kořenech, ale o procesech (cit. dle CRESWELL 1999: 13). Ve svých pojednáních dekonstruuje představy o tom, že dílčí místa mají jednotné a stabilní identity, že jsou ohraničená, zakořeněná v dějinách a imanentně spojená s neměnnými komunitami, v duchu Andersonovy teze o smyšlených společenstvích. „Namísto toho, abychom o místech přemýšleli jako o ohraničených oblastech, můžeme si je představit jako specifické okamžiky ukotvené v sítích našich společenských vztahů a dorozumění, přičemž je většina těchto vztahů, zkušeností a

chápání konstruována v mnohem širším kontextu, než jak dané místo v dané chvíli definujeme, ať už se jedná o ulici, region či kontinent. Tento postoj nám vzápětí umožní, abychom místa dokázali prožívat otevřeněji, s vědomím propojení na širší svět, což pozitivně propojuje jeho lokální a globální aspekty“ (cit. dle CRESWELL 1999: 69). Ostatně, již na konci 80. let minulého století se v humanitních a sociálních vědách objevuje myšlenka „trialektiky prostorovosti“ (SOJA 1989, SOJA 1999, LEFEBVRE 1999, cit. dle CRESWELL 1999: 38), která je kritikou a doplněním pojmání světa a prostorovosti v binárním uspořádání (objektivní x subjektivní, materiální x mentální). Sociálně konstruovány jsou totiž jak materiální aspekty míst, které obýváme (architektura panelových sídlišť x měšťanských domů na Vinohradech), tak významy, které jim připisujeme (nízká rezidenční prestiž x vysoká rezidenční prestiž, sociální bydlení x vlastnické bydlení střední a vyšší třídy). Tzv. *thirdspace* je nicméně prožitou, zkušenostní dimenzi pojmání světa kolem nás, je formou individuálního vyjednávání s těmito aspekty. Je procesem v tom významu, že odolává ukotvení, reaguje na proměny a podléhá neustálému přetváření.

Tato práce mapuje též složitý proces vyjednávání (*negotiating*) s architekturou sídliště a významy jí připisovanými, v kontextu každodenních praktik obyvatelů. Jedná se o proces shodování se, rozporování anebo přijímání moci, reputace či historického dědictví, a o zaznamenávání podob aktivní rezistence vůči těmto aspektům. Panelová sídliště, a obzvláště Jižní Město, představují v současné době jistou symbolickou formu rezidenční segregace minulosti. Jak ukazuje tato práce, reputace v dlouhodobém horizontu může mít jak negativní, tak pozitivní dopad na kvalitu bydlení v sledovaných celcích skrze utvrzování postojů a vjemů, na kterých se zdánlivě shoduje neidentifikovatelná většina. Je např. známým faktem, že rezidenti čtvrtí s „dobrým jménem“ se aktivně a kolektivně angažují v posilování těchto pozitivních aspektů, čímž budují sociální důvěru, sdílené hodnoty a komunitní soudržnost. Jak naznačila tato práce, právě proces vyjednávání (s mocí, médii, vědou, politikou, atd.) ze strany obyvatelů Jižního Města bude mít zásadní vliv na budoucí rozvoj tohoto celku.

V poslední řadě poskytuje tato práce také jistý vhled do odhadu budoucnosti sídliště ze strany jeho obyvatelů a předkládá reflexe na existující a vytoužený společenský a komunitní život v jeho rámci. Rozhovory prozrazují pozitivní dopad místně zasazených občanských aktivit, kterých se obyvatele zúčastňují ať už na aktivnější, či pasivnější bázi. Velmi významné a pečlivě sledované jsou též investice do materiálního prostředí, které brání degradaci prostoru, a místní politická scéna. Aktivní sociální marketing místní radnice se z dlouhodobého hlediska projevuje jako přínosný, jelikož posiluje zdravý vztah k celku sídliště a posiluje důvěru v materiální zhodnocení bytových jednotek ve vlastnictví.

Vytipovaných oblastí k zlepšení je samozřejmě také celá řada, patří mezi ně již zmiňovaný percipovaný nedostatek kvalitních služeb, nebezpečná a nevlídná zákoutí stanic meter a komunistických obslužných center, uzpůsobování urbanity sídliště pro seniory či zušlechťování veřejných prostor.

Tato práce ukazuje, že otázky regenerace či tzv. humanizace již nejsou pro prostředí Jižního Města nejpálčivější. Hlavní město své neoblíbené sídliště úspěšně zaintegrovalo do městského prostoru, je dopravně dostupné, je opravené a opravuje se, je zelené, je cenově dostupnější v porovnání s některými dalšími typy bytového fondu. Aktuální potíží sídliště je otázka **nízké rezidenční prestiže**. V tomto kontextu je potřeba i nadále dekonstruovat tezi o pojítce technologie provedení, podoby dobového urbanismu či historickému okamžiku vzniku sídliště s marginalizací, a poukazovat i na řadu dalších sociologických a kulturních faktorů, které se na tomto procesu podílejí, např. na doktrínu favorizování vlastnictví rodinných domků či na „liné“ novinářství perpetující klišé a předsudky. Řada výzkumů ukázala, že to není prvořadě „architektura“, která stojí v zárodku obávané a tematizované deteorizace sídlišť, ale že se jedná o složitější sociální procesy. Zkáza jakéhokoliv urbanistického celku začíná u sociální segregace, která je většinou, ale ne nutně vždy, spojena s chudobou a sociální izolací, s neexistencí kontrolních mechanismů nutných pro udržení organizace lidského seskupení v rámci jakéhokoliv obytného celku (tedy v urbanizované krajině obecně): patří mezi ně např. fungující společný fond na opravy, ale také odvoz odpadků a obecná pravidla na použití společných a veřejných prostor, atd. Panelové sídliště Jižní Město jistě není výkladní skříní architektonického řemesla, ale vykazuje sociální stabilitu, kterou je třeba nadále posilovat. Pokud jde o strategie pro budoucí urbanistický či sociální rozvoj, zkušenosti z jiných států nabízí příklady dobré praxe, které nepočítají pouze s dvěma nejčastěji skloňovanými variantami – demolicí či konzervací – ale především s řadou „meziřešení“, jako jsou koncepční lokální revitalizace (obsahující případné prvky demolice), vycházející z občanských iniciativ (debaty s občany, referenda, etc.).

V prostředí sídliště Jižního Města nalezneme v současné době dostatek znamení pozitivního vývoje a směřování, které posilují myšlenku o slibném vývoji celku v blízké budoucnosti. V tomto kontextu bude i nadále důležitá role lokálních mikro výzkumů, které dokážou „identifikovat zárodky chudoby v místních společenstvích, ale také poukázat na to jakým potenciálním rizikům čelí konkrétní obytné celky v konkrétních místních kontextech“ (TEMELOVÁ, – NOVÁK – OUŘEDNÍČEK – PULDOVÁ 2011: 17). I tyto mají představovat standardní nástroj v boji proti negativnímu urbanistickému a sociologickému vývoji sídlištních celků, a v boji proti jejich, zvláštním způsobem „globalizující“ podobě,

kteřá zdánlivě unifikovala život na předměstích moderních světových měst a utiskla tak specifickou „pečet“ na samotný bytový fond pro střední třídu, který byl a bude i v budoucnu potřeba.

Seznam zkratk

CIAM – Congrès International d'Architecture Moderne

ČSA – Československý architekt

ČVUT – České vysoké učení technické

JM – Jižní Město

KBV – Komplexní bytová výstavba

KSČ – Komunistická strana Československa

LBD – lidová bytová družstva

SBD – stavební bytová družstva

SOÚ AV ČR – Sociologický ústav Akademie věd České republiky

THU – Technicko-hospodářské ukazatele

UMPRUM – Uměleckoprůmyslové muzeum

VÚVA – Výzkumný ústav výstavby a architektury

Seznam použité a citované literatury

ANDRLE, Alois – POJER, Miroslav (1983): **Bydlení, bytová výstavba a národní výbory**. Praha: Svoboda, 173 s.

ANDRUSZ, G. – HARLOE, M. – SZELENYI I. (eds.) (1996): **Cities After Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies**. Oxford: Blackwell, 343 s.

AUGÉ, Marc: **Antropologie současných světů**. Brno: Atlantis, 1999, 127 s.

BARTOŇ, Jiří (1996): **Chodovská tvrz: K historii Prahy 11**. Praha: Kreace, 147 s.

BARTOŇ, Jiří a kol. (1998): **Kniha o Praze 11**. Praha: MILPO, 119 s.

BARTOŇ, Jiří (2007): **Praha 11 na prahu 21. století**. Praha: Městská část Praha 11, 156 s.

BARTOŇ, Jiří (2010): **Praha 11 obrazem**. Praha: Městská část Praha 11, 119 s.

BARVÍKOVÁ, Jana (2010): **Jak se žije na Jižním Městě z pohledu „Husákových dětí“**. In: *Sociální studia* 3, s. 59 – 78.

BAZAC-BILLAUD, Laurent (1998): **What is an Ethnologist Doing in Jihozápadní Město? Are the „sídlště“ anonymous places?** In: *Ethnic Studies and the Urbanised Space in Social Anthropological Reflections* (ed. Zdeněk Uherek), Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, s. 132 – 138.

BAZAC-BILLAUD, Laurent – UHEREK, Zdeněk (1997): **Les mots de la ville**. In: *Biograf* 9, s. 31–35.

BÉLANGER, Anouk (2002): **Urban Space and Collective Memory: Analysing the Various Dimensions of the Production of Memory**. *Canadian Journal of Urban Research* 1: 11: s. 69 – 92.

BENEŠOVÁ, Marie (1984): **Česká architektura v proměnách dvou století**. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 479 s.

BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas (1999): **Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění**. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 214 s.

BOROVÍČKA, Blahomír – HRŮZA, Jiří (1983): **Praha. 1000 let stavby města**. Praha: Panorama, 300 s.

BUCHLI, Victor (2000): **An Archeology of Socialism**. Oxford, New York: Berg, 227 s.

BURKE, Peter (2006): **Variety kulturních dějin**. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 251 s.

- BURKE, Peter (2004): **What is Cultural History?** Cambridge: Polity Press, 152 s.
- COHEN, Anthony P. (1985): **The Symbolic Construction of Community**. Chichester: Ellis Horwood, 128 s.
- CORCORAN, Mary P. (2002): **Place Attachment and Community Sentiment in Marginalised Neighbourhoods: A European Case Study**. In: *Canadian Journal of Urban Research*, 11: 201 – 221.
- CRESSWELL, Tim (2004): **Place: A Short Introduction**. Blackwell Publishing, 153 s.
- CROWLEY, David – REID, Susan E. (2002): **Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc**. Oxford, New York: Berg, 261 s.
- DE CERTEAU, Michel (1984): **The Practice of Everyday Life**. University of California Press, 229 s.
- DE CERTEAU, Michel (1996): **Vynalézání každodennosti**. In: *Cahiers du Cefres* 10, s. 77–96.
- DE DECKER, Pascal – NEWTON, Caroline (2009): **At the Fall of Utopia**. In: *Urbani izziv* 20 (2): 74 – 89.
- DE DEKEN, Johan Jeroen (1994): **Social Policy in Postwar Czechoslovakia: The Development of Old-Age Pensions and Housing Policies During the Period 1945-1989**. Florence: European University Institute, 149 s.
- DENZIN, Norman – LINCOLN, Yvonna S. (eds.) (2005): **The Sage handbook of qualitative research**. Thousand Oaks: Sage, 1210 s.
- DONNER, Christian (2006): **Housing Policies in Eastern Europe: Czech Republic, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia**. Vienna: Christian Donner, 326 s.
- FERENCOVÁ, Michaela – NOSKOVÁ, Jana (2009): **K otázce studia tématu paměti a města**. In: FERENCOVÁ, M. – NOSKOVÁ, J. a kol.: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.–21. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Statutární město Brno – Archiv města Brna, Ústav etnologie SAV: 11–40.
- FERENČUHOVÁ, Slavomíra – GALČANOVÁ, Lucie – VACKOVÁ, Barbora (eds.) (2010): **Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum**. Červený Kostelec: Pavel Mervart; Brno: Masarykova univerzita, 281 s.
- FERENČUHOVÁ, Slavomíra et al. (2009): **Město: proměnlivá ne-samozřejmost**. Brno: Masarykova univerzita; Červený Kostelec: Pavel Mervart, 252 s.
- FERENČUHOVÁ, Slavomíra (2011): **Meno, město, vec: urbánne plánovanie v sociológii města a prípad (post)socialistického Brna**. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 275 s.

GULIĆ-ZRNIĆ, Valentina (2009): **Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu.** Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Naklada Jesenski i Turk, 298 s.

HALBWACHS, Maurice (2009): **Kolektivní paměť.** Praha: Slon, 289 s.

HANN, Chris M. (1993): **Socialism: Ideals, Ideologies, and Local Practise.** London: Routledge, 271 s.

HANN, Chris (2007): **Rozmanité časové rámce antropologie a její budoucnost ve střední a východní Evropě.** In: *Sociologický časopis* 43/1: 15-30. Staženo z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/ed9f77e3d64dce2eb62893b96b612f89243ab9da_633_07-1%201%20hann.pdf (poslední přístup 20. července 2012).

HANNERMAN, Christine (2000): **Die Platte. Industrializierter Wohnungsbau in der DDR.** Berlin: Schelzky & Jeep, 199 s.

HENDL, Jan (2005): **Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace.** Praha: Portál, 407 s.

HOLÝ, Ladislav (2001): **Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti.** Praha: Slon, 201 s.

HOPPE, Jiří (2005): **Starosti pana Nováka. Každodenní život obyčejného člověka v 60. letech.** In: *Dějiny a současnost* 3: 35–38.

HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří (2002): **Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa.** Praha, Litomyšl: Paseka, 352 s.

HRŮZA, Jiří (1989): **Město Praha.** Praha: Odeon, 421 s.

HRŮZA, Jiří (1965): **Teorie města.** Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 327 s.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – ŘÍHA, Cyril (eds.) (2007): **Husákovo 3+1. Bytová kultura 70. let.** Praha: VŠUP, 366 s.

HUMMON, David (1992): **Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place.** In: *Place Attachment*, edited by I. Altman and S. Low. New Yor: Plenum Press? 253 – 278.

ILLNER, Michal (ed.) (2003): **Soudobé město v měnící se společnosti.** In: *Sociologický časopis*, 39 (2).

JANÁK, Dušan (2006): **I. A. Bláha a počátky sociologie města u nás.** In: *Sociální studia* 2/2006 (ročník 3), s. 12 – 32.

JÍŠOVÁ, Kateřina (2005): **Mraveniště lidí. Sny a realita budování socialistického velkoměsta.** In: *Dějiny a současnost* 4, s. 41 – 43.

JONES, Paul (2011): **The Sociology of Architecture: Constructing Identities**. Liverpool: Liverpool University Press, 288 s.

KALINOVÁ, Lenka (1999): **K sociálním dějinám Československa v letech 1969 – 1989**. Praha: VŠE, 101 s.

KALINOVÁ, Lenka (1998): **Sociální vývoj Československa 1969 – 1989**. Praha: ÚSD AV ČR, 74 s.

KEARNS, A. – KEARNS, o. – LAWSON, L. (2013): **Notorious Places: Image, Reputation, Stigma. The Role of Newspapers in Area Reputations for Social Housing Estates**. In: *Housing Studies*, 1 – 20.

KEMPER, Robert V. – ROLLWAGEN, Jack R. (1996): **Urban Anthropology**. In: LEVINSON, David – EMBER, Melvin (eds.): *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, New York: Henry Holt and Company, vol. 4.

KOHOUT, Michal – TEMPL, Stephan, ŠLAPETA, Vladimír (eds.) (1998): **Praha. Architektura XX. století**. Praha: Zlatý řez, 220 s.

KONOPÁSEK, Zdeněk (ed.) (1999): **Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu**. Praha: Karolinum, 371 s.

KYLE, Gerard – CHICK, Garry (2007): **The Social Construction of a Sense of Place**. In: *Leisure Sciences*, 29: 209–225.

LEFEBVRE, Henri (1991): **The Production of Space**. Oxford: Blackwell Publishers, 454 s.

LIBROVÁ, Eva – VESELÁ, Anna (1965): **Režim dne různých skupin obyvatelstva ve vztahu k řešení bytů**. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 85 s.

LOW, Setha M. (ed.) (1999): **Theorizing the City: The New Urban Anthropology Reader**. New Brunswick, London: Rutgers University Press, 449 s.

LOW, Setha M. - Altman, I. (1992). **Place Attachment: A Conceptual Inquiry**. In Altman, I. – Low, S. M. (eds.), *Place Attachment*. New York: Plenum Press, pp. 1–12.

LOW, Setha M. – LAWRENCE-ZÚÑIGA, Denise (eds.) (2003): **The Anthropology of Space and Place. Locating Culture**. Blackwell Publishing, 432 s.

LUTHER, Daniel (2009): **Priestorová diverzita mesta a lokálna pamäť obyvateľov: Prípady Bratislava**. In: *Český lid* 96: 381 – 394.

LUX, Martin et al. (2002): **Bydlení – Věc veřejná. Sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie**. Praha: Slon, 287 s.

LUX, Martin – SUNEGA, Petr (2010): **The Future of Housing Systems After the Transition – The Case of the Czech Republic**. In: *Communist and Post-Communist Studies*, 221 – 231.

MAIER, Karel (2005): **Czech Housing Estates: Recent Changes and New Challenges**. In: *Geographia Polonica* 78/1: 39 – 52.

MAY, T. – PERRY, B. (eds.) (2005): **The Future of Urban Sociology**. In: *Sociology*, Vol. 39 (2): 343–370.

Staženo z <http://www.columbia.edu/~sjs2/PDFs/future.urbn.soc.2005.pdf> (poslední přístup 8. května 2012).

MAYER, Françoise (ed.) (1995): **Problematika města: Praha a její nové čtvrtě**. In: *Cahiers du CEFRES* No. 7. Praha.

MAYER, Françoise (ed.) (1996): **Původní a noví vlastníci. Strategie nabývání majetku ve střední a východní Evropě**. *Cahiers du CEFRES* No. 11. Praha.

MAYER, Françoise (ed.) (2000): **Slova města**. *Cahiers du CEFRES* No. 18. Praha.

MERKEL, Ina (1999): **Utopie und Bedürfnis. Die Geschichte der Konsumkultur in der DDR**. Köln – Weimar – Wien – Böhlau: Böhlau Verlag, 429 s.

MLČOCH, Lubomír – MACHONIN, Pavel – SOJKA, Milan (2000): **Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)**. Praha: Karolinum, 273 s.

MOLNAR, Virag: **In Search of the Ideal Socialist Home in Post-Stalinist Hungary: Prefabricated Mass Housing or Do-It-Yourself Family Home?** In: *Journal of Design History*. Vol. 23, No. 1., 61 – 82 s.

MOŽNÝ, Ivo (1991): **Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce**. Praha: Slon, 117 s.

MUSIL, Jiří (1966): **Housing Needs and Policy in Great Britain and Czechoslovakia**. Oliver & Boyd LTD: Edinburgh and London, 140 s.

MUSIL, Jiří (2005): **Jak se formovala sociologie bydlení**. In: *Sociologický časopis*, 41/2, 207 – 225 s.

MUSIL, Jiří et al. (1985): **Lidé a sídliště**. Praha: Svoboda, 333 s.

MUSIL, Jiří (1971): **Sociologie bydlení**. Praha: Svoboda, 303 s.

MUSIL, Jiří (1967): **Sociologie soudobého města**. Praha: Svoboda, 320 s.

MUSIL, Jiří (2001): **Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů**. In: *Sociologický časopis*, 37/3, 275 – 296.

NEWMAN, Oscar (1996): **Creating Defensible Space**. Washington, D.C.: DIANE Publishing, 123 s.

NORBERG-SCHULZ, Christian (2010): **Genius loci. Krajina, místo, architektura**. Praha: Dokořán, 220 s.

NOSKOVÁ, Jana (2009): **Brněnský štatl. Mezi mýtem, subkulturou, zdrojem identity a „obchodní značkou“?** In: *Český lid* 96: 359–379.

NOSKOVÁ, Jana (2009): **Životní příběhy – výzkumy na pomezí mezi etnologií a historií**. In: *Národopisný věstník* 26 (68), 157–170.

NOVOTNÁ, Barbora (2010): **Panelák jako symbol a místo paměti**. In: *Sociální studia* 3: 127-131.

PELIKÁNOVÁ, Hana (2009a): **Bydlení jako norma a jako životní strategie v normalizačním Československu**, In: *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny: Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, s. 284-326.

PELIKÁNOVÁ, Hana (2009b): **Bydlení – sociální jistota a materiální potřeba. Bytová politika a narativní reflexe bytové situace v Československu před a po roce 1989**, In: PROFANTOVÁ, Zuzana a kolektiv: *Hodnota zmeny – zmeny hodnoty. Demarkačný rok 1989*. Bratislava: ÚE SAV, s. 185 – 208.

PELIKÁNOVÁ, Hana (2012): **Housing as a norm and as an everyday life strategy in communist Czechoslovakia (1968 – 1989)** In: KOLEVA, Daniela (ed.): *Negotiating Normality: Everyday Lives in Socialist Institutions*. Memory and Narrative Series, New Jersey: Transaction Publishers, s. 175 – 194.

PÉTONNET, Collete (1996): **Anonymita aneb ochranná slupka**. In: *Cahiers du CEFRES* 10, s. 105 – 121.

RABAN, Jonathan (1998): **Soft City**. London: The Harvill Press, 291 s.

ROBEK, Antonín – MORAVCOVÁ, Mirjam – ŠTASTNÁ, Jarmila (1981): **Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939**. Praha: Academia, 311 s.

RODMAN, Margaret C. (1992): **Empowering place: Multilocality and Multivocality**. In: *American Anthropologist* 94/3: 640-656.

SALNER, Peter a kol. (1991): **Taká bola Bratislava**. Bratislava: Veda, 199 s.

SALNER, Peter (2009): **Sociálne inžinierstvo a (ne)pamäť (desať rokov, ktoré otriasli Bratislavou)**. In: *Český lid* 96: 395 – 402.

SCHREIBER, Jaroslav (1962): **O práci závodního výboru ROH na bytovém a sociálním úseku**. Praha: Práce, 215 s.

- SEALE, Clive (2004): **Researching Society and Culture**. London: Sage, 536 s.
- SIROVÁTKA, Oldřich (1993): **Město pod Špilberkem: O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí**. Brno: Doplněk, 242 s.
- SKALNÍKOVÁ, Olga (1959): **Kladensko: Život a kultura lidu v průmyslové oblasti**. Praha: ČSAV, 591 s.
- Slovník české literatury po roce 1945**, heslo Karel Teige. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=578> (poslední přístup 2. ledna 2013).
- SMRČKA, Ladislav a kol. (1992): **Vývoj družstevnictví na území ČSFR**. Praha, Družstevní unie ČSFR, s. 144.
- SOUKUPOVÁ, Blanka (2009a): **Father Frost Welcomes You or the Myth of New Prague as a Beautiful City in a Socialist Way**. IN: *Urban people* 11: 263–290.
- SOUKUPOVÁ, Blanka (2009b): **Myths and “Reality” of Central-European Cities during the Formation of Identities**. In: *Urban people* 11: 254–261.
- SVATOŠOVÁ, Hana (2005): **Sen o velké Velké Praze. Budování moderního velkoměsta**. In: *Dějiny a současnost* 4, s. 37 – 40.
- SVOBODA, Jan E. – NOLL, Jindřich (2006): **Praha 1945 – 2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury**. Praha: Libri, 357 s.
- ŠEVČÍK, Oldřich – BENEŠ, Ondřej (2009): **Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století**. Praha: Grada, 502.
- ŠKODA, Jan (2005): **Výstavba Prahy: chaos bez konce**. In: *Dějiny a současnost* 4, s. 30 – 32.
- ŠMÍDOVÁ, Olga (1999). **Co vyprávějí naše byty**. In: KONOPÁSEK, Zdeněk (ed.) (1999): *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*. Praha: Karolinum, s. 155-170.
- ŠMÍDOVÁ, Olga (1996): **Vlastnictví a kvazi-vlastnictví bytů za socialismu a jejich postsocialistická mutace**. In: *Cahiers du CEFRES* 11, s. 115 – 136.
- ŠTOLL, Martin a kol. (2009): **Český film. Režiséři – Dokumentaristé**. Praha: Libri, s. 695 s.
- ŠVÁCHA, Rostislav (1998): **Karel Teige jako teoretik architektury**. In: *Historia Artium II, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica, Philosophica – Aesthetica* 16, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, s. 145 – 156.
- TEMELOVÁ, Jana – NOVÁK, Jakub – OUŘEDNÍČEK, Martin – PULDOVÁ, Petra (2011): **Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and**

Inner Differentiation. In: *Urban Studies* 48 (9): 1811-1834. Staženo z http://www.urrlab.cz/user/documents/jajinek//Jana/Temelova_et_al_2011.pdf (poslední přístup 20. července 2012).

TEMELOVÁ, Jana – NOVÁK, Jakub – POSPÍŠILOVÁ, Lucie – DVOŘÁKOVÁ, Nina (2011): **Každodenní život, denní mobilita a adaptační strategie v periferních lokalitách.** In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 47 (4): 831-858. Staženo z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/fa5fe29f310de2bc18adf400742116a8407a7231_Temelova%20soccas2011-4.pdf (poslední přístup 21. července 2012).

TEMELOVÁ, Jana – DVOŘÁKOVÁ, Nina – SLEZÁKOVÁ, Alena (2010): **Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy.** In: *Sociální studia* 7 (3): 95-113. Staženo z http://www.urrlab.cz/user/documents/jajinek/Jana/Socialni%20studia_Temelova%20a%20kol.pdf (poslední přístup 21. července 2012).

TSENKOVA, Sasha – NEDOVIĆ-BUDIĆ, Zorica (eds.) (1996): **The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe. Space, Institutions and Policy.** Heidelberg: Physica-Verlag, 390 s.

UHEREK Zdeněk (2003): **Cizinecké komunity a městský prostor v České republice.** In: *Sociologický časopis*, 39/2, s. 193–216

UHEREK Zdeněk (1997): **L'ethnologie urbaine en pays tchéques.** In: *Genèses: Sciences sociales et histoire*, s. 111–127

UHEREK, Zdeněk (2000): **Město Inocence Arnošta Bláhy a Teigehe otevřený koncept.** In: UHEREK Zdeněk, BAZAC-BILLAUD Laurent (eds.): *Slova města.* Praha: CEFRES, s. 73–84.

UHEREK Zdeněk – BAZAC-BILLAUD Laurent (eds.) (2000): *Slova města.* Praha: CEFRES no 18.

UHEREK, Zdeněk (2003): **Slova města: město, korzo.** In: *Český lid* 90, 2003, 3: 209-210.

VACKOVÁ, Barbora – GALČANOVÁ, Lucie (2009): **The Project Zlín. Everyday Life in a Materialized Utopia.** In: *Urban People*, 11(2): 311–337.

VANĚK, Miroslav (ed) (2009): **Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny: Studie. Rozhovory I-II.** Praha: Academia, 1304 s.

VANĚK, Miroslav (ed.) (2002): **Ostrůvky svobody. Kulturní a společenské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu.** Praha Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Votobia, 350 s.

Velký sociologický slovník I, II. Praha: Karolinum, 1627 s.

VERDERY, Katherine (1996): **What Was Socialism and What Comes Next?** Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 298 s.

Výstavba Prahy ve druhé polovině 20. století. Pražské panelstory. Praha: IROP, 2007, 76 s.

WIRNEROVÁ, Kristýna: Panestory. Staženo z <http://3pol.cz/374-panelstory> (poslední přístup 20. února 2012).

ZARECOR, Kimberly Elman (2008): **The Rainbow Edges: The Legacy of Communist Mass Housing and the Colourful Future of Czech Cities.** In: Clouston, P. – Kinoshita Mann R. – Schreiber, S. (eds.): *Without a Hitech – New Directions in Prefabricated Architecture.* Proceedings of the 2008 Northeast Fall Conference of the Association of Collegiate Schools of Architecture at the University of Massachusetts, Amherst, 238 – 245 s.

ZARECOR, Kimberly Elman (2010): **The Local History of an International Type: the Structural Panel Building in Czechoslovakia.** In: *Home Cultures* 7 (2): 217 – 235.

ZARECOR, Kimberly Elman (2012): **Socialist Neighbourhoods after Socialism: The Past, Present and Future of Postwar Housing in the Czech Republic.** In: *East European Politics and Societies* 26 (3): 486-509.

ZOULÍK, František: **Byty a bydlení. Výklad právních předpisů.** Praha: Orbis, 1967, s. 506.

Přílohy

Příloha č. 1 – Základní údaje o narátorech

Příloha č. 2 – Lokality narátorů na Jižním Městě

Příloha č. 3 – Baterie výzkumných otázek

Příloha č. 4. – Základní statistické údaje o Jižním Městě

Příloha č. 5 – Vybrané úryvky z rozhovorů

Příloha č. 6 – Obrazová příloha

Příloha č. 1 – Základní údaje o narátorech

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O NARÁTORECH							
		Rok/místo narození	Povolání	Doba pobytu na JM	Stáří v okamžiku stěhování na JM	Ulice	Datum natáčení rozhovoru
1	narátorka A	1960, Praha	psycholožka	1980 - současnost	20 let	Markušova JM I	11.11.2010
2	narátorka B	1960, Pardubice	ekonomka	1980 - současnost	20 let	Markušova JM I	29.11.2010
3	narátor C	1952, Praha	literární historik	1984 - současnost	32 let	Nechvílova JM II	24.11.2010
4	narátor D	1976, Praha	učitel	od narození - současnost	od narození	Plickova JM I	15.12.2010
5	narátor E	1949 Kolín	nakladatel (v důchodě)	1988 - současnost	39 let	Augustinova JM II	17.12.2010
6	narátoři F	1963, 1965 Praha, Pardubice	farmaceut, pracovnice v administrativě	1988 - současnost	25 a 23 let	Augustinova JM II	10.1.2011
7	narátorka G	1965, Mělník	úřednice	1991 - současnost	26 let	Modletická JM I	28.1.2011
8	narátorka H	1955, Praha	úřednice	1977 - současnost	22 let	Mejstříkova JM I	20.2.2011
9	narátorka I	1931, Brno	spisovatelka (v důchodě)	1986 - současnost	55 let	Kosmická JM I	11.3.2011
10	narátorka J	1930, Jihlava	účetní (v důchodě)	1977 - současnost	57 let	Černockého JM I	21.3.2011
11	narátorka K	1978, Praha	sociální pracovnice (na mat. dovolené)	1981 - současnost	3 roky	Kupeckého JM I	24.3.2011
12	narátorka L	1947, Hradec Králové	asistentka	1976 - 1988	29 let	Plickova JM I	30.6.2011
13	narátorka M	1967, Praha	vysokoškolská pedagožka	1976 - 1988	8 let	Plickova JM I	8.7.2011
14	narátor N	1977, Praha	výzkumný pracovník v technice	1984 - 2010	7 let	Květnového vítězství JM I	15.7.2011
15	narátor O	1978, Praha	montér	od narození - 2010	od narození	Ženíškova JM I	21.7.2011
16	narátorka P	1968, Praha	asistentka	1977 - současnost	11 let	Plickova JM I	27.9.2011
17	narátorka R	1946, Košice	pracovnice v administrativě	1981 - současnost	35 let	Ledvinova JM I	27.9.2011
18	narátor S	1951, Humenné	vedoucí pracovník v telekomunikacích	1985 – současnost	34 let	Lásková JM II	23.1.2012
19	narátorka T	1948, Praha	pracovnice v administrativě (v důchodě)	1977 – 2006	29 let	Štichova JM I	15.5.2012
20	narátor U	1978, Praha	učitel	1998 – současnost	20 let	Křejského JM I	18.9.2012

Příloha č. 2 – Lokality narátorů na Jižním Městě

Příloha č. 3 – Baterie výzkumných otázek

Krátké představení, pár slov o Vás na úvod. Odkud pocházíte, jaké máte zaměstnání, kým jsou a odkud jsou Vaši rodiče?

MINULOST

1. Kdy a jakým způsobem jste se ocitli na tomto sídlišti? Kdy, jak a kým Vám byl přidělen byt?
2. Jaké pro Vás v době řešení bytové otázky existovaly další alternativy?
3. Kde jste bydlel/a předtím (kvůli srovnání, pochází narátor z vesnického/městského prostředí? pražského/mimopražského?)
4. Jak jste se cítil/a po nastěhování? Jak jste se zabydloval/a? Byl/a jste spokojen/a s novým bytem?
5. Jaké to bylo žít na JM ve srovnání s dřívějším místem bydliště? Jak na Vás na počátku sídliště JM působilo? Jaký byl Váš byt v porovnání s dřívějším?
6. Jak a kam jste dojížděl/a do práce?
7. Napadá Vás něco, co byste označil/a za výraznou výhodu či nevýhodu života na sídlišti JM v 70. a 80. letech? Co Vám zde chybělo, co Vám zde vyhovovalo?
8. Změnil se Váš byt a sídliště nějak po roce 1989? V čem se dle Vás sídliště nejvíce změnilo oproti komunismu?
9. Jak probíhalo převedení bytové jednotky do osobního vlastnictví (jestli proběhlo)? Jaké jsou nynější vlastnické vztahy?

SOUČASNOST (každodennost a její praktiky, hodnocení prostoru, otázky identity a komunity)

1. Jakými slovy byste popsal/a sídliště nyní?
2. O panelovém bydlení se často říká, že je nekvalitní. Jaká je vaše zkušenost?
3. O panelových sídlištích se také říká, že jsou to kralikárny a noclehárny? Co si o tom z vlastní zkušenosti myslíte?
4. Je JM v něčem výjimečné? Např. v porovnání s dalšími sídlišti v Praze či v republice?
5. Co je dle Vašeho názoru největší současné negativum života na JM? Co Vám zde chybí? Co by se dle Vašeho názoru na sídlišti dalo zlepšit? Co Vám naopak zde vyhovuje?
6. Jak hodnotíte kvalitu života na sídlišti? Měnila se nějak během posledních 30 let?
7. Nabízí Vám v současné době sídliště vše, co potřebujete ke kvalitnímu životu?
8. Sídliště JM je největší v ČR. Jak byste charakterizoval/a sousedské vztahy? Znáte se se svými sousedy? S lidmi z vlastního vchodu? S lidmi z vedlejších vchodů? Jak s nimi vycházíte? Máte na sídlišti přátele? Navštěvujete se?
9. Pripadá Vám, že obyvatelé JM fungují jako komunita, jako místní společenství?
10. Zaznamenal/a jste nějakou výraznou obměnu osob bydlících ve vašem domě po revoluci? Dochází zde k fluktuaci?
11. Jaké je složení obyvatel ve vašem domě? Jsou ve vašem domě nájemníci? Přistěhovalci, důchodci, mladí rodiče?
12. Jste spokojen/a s tržní hodnotou svého panelového bytu?
13. Koupil/a byste svým dětem byt v panelovém domě?
14. Cítíte se na sídlišti bezpečně?
15. Jak hodnotíte veřejná prostranství mezi jednotlivými budovami? Jste s nimi spokojen/a?
16. Viděl/a jste film Panelstory Věry Chytilové? Jaký na Vás zanechal dojem? Podobal se v něčem Vaši zkušenosti?
17. Myslíte si, že JM má v českém prostředí špatnou pověst?
18. Kolik času trávíte na sídlišti?
19. Zajímáte se o dění na sídlišti? Podíli jste se aktivně na zlepšení sídliště? Jste spokojen/a s politikou na místní úrovni?
20. Chtěl/a jste se někdy odstěhovat? Měl/a jste příležitost? Proč jste zůstal/a (co Vás tady drží?)
21. Máte v budoucnu v úmyslu stěhovat se ze sídliště? Kam? Pripadá Vám sídliště jako vhodné prostředí na důchod? Jak hodnotíte budoucnost sídliště?
22. Cítíte se na JM jako doma? Cítíte, že sem patříte? Označil/a byste se za místního patriota?
23. Kdybych byla turistka, co byste mi na JM ukázal/a? Má JM nějaké genius loci?
24. Kdybyste si mohl/a vybrat, jak by vypadalo Vaše ideální bydlení?
25. Formovalo Vás a Vaše děti nějak sídliště? Dalo Vám něco, vzalo Vám něco, podepsalo se na Vašem vývoji?
26. Nechtěl/a byste něco doplnit, něco dodat na závěr? Nezapomněla jsem na něco?

Příloha č. 4 – Základní statistické údaje o Jižním Městě

4.1. Počet osob přihlášených k trvalému pobytu na území správního obvodu Praha 11

	celkem	z toho Praha 11
k 31. 12. 2013	77 695	71 728
k 31. 12. 2012	77 697	71 852

Zdroj: <http://www.praha11.cz/cs/jizni-mesto-v-kostce/obyvatelstvo-prahy-11.html> (poslední stažení 11. května 2014).

4.2. Obyvatelstvo podle státního občanství a podle správních obvodů Prahy

Výsledky sčítání obyvatelstva v r. 2011

Zdroj: *Český statistický úřad*

Správní obvod	Obyvatelstvo celkem	z toho státní občanství						
		Česká republika	Slovensko	Německo	Polsko	Ukrajina	Rusko	Vietnam
Hlavní město Praha	1 268 796	1 080 546	22 576	3 103	2 102	49 085	19 853	11 212
v tom správní obvody:								
Praha 1	30 561	20 948	502	522	77	558	1 008	133
Praha 2	48 773	37 382	846	389	99	1 408	1 181	316
Praha 3	71 769	59 861	1 715	228	160	2 915	1 122	357
Praha 4	141 447	123 295	2 823	269	209	4 509	1 176	1 925
Praha 5	87 074	72 975	1 564	342	123	4 019	2 007	315
Praha 6	116 556	98 130	2 144	408	203	2 701	2 247	391
Praha 7	42 666	35 414	886	148	62	1 507	702	438
Praha 8	113 665	99 576	1 988	144	156	4 869	1 315	485
Praha 9	55 602	44 811	1 259	58	103	4 481	1 128	230
Praha 10	113 200	98 405	1 909	139	192	4 012	1 534	606
Praha 11	82 873	74 343	1 179	48	97	1 919	761	1 575
Praha 12	63 261	56 265	640	38	85	1 683	334	2 175
Praha 13	64 099	53 067	1 128	113	57	2 907	2 420	366
Praha 14	49 272	41 894	984	37	73	2 642	645	633
Praha 15	45 641	39 792	792	33	79	1 512	506	768
Praha 16	25 126	22 731	338	36	150	942	99	97
Praha 17	29 453	25 531	403	61	60	1 133	691	114
Praha 18	27 375	22 625	620	27	46	2 410	357	104
Praha 19	13 076	11 530	204	8	12	817	75	31
Praha 20	15 262	13 799	176	17	21	579	58	33
Praha 21	17 921	15 676	204	24	21	1 136	205	27
Praha 22	14 124	12 496	272	14	17	426	282	93

4.3. Obydlené domy podle vlastníka domu a podle správních obvodů Prahy

Výsledky sčítání obyvatelstva v r. 2011

Zdroj: Český statistický úřad

Správní obvod	Obydlené domy celkem	z toho podle vlastníka domu					
		fyzická osoba	obec, stát	bytové družstvo	jiná právnická osoba	spoluvlastnictví vlastníků bytů (jednotek)	kombinace vlastníků
Hlavní město Praha	92 927	61 920	5 105	5 372	1 922	10 899	2 529
v tom správní obvody:							
Praha 1	1 953	713	348	44	176	303	83
Praha 2	2 201	982	335	99	152	205	67
Praha 3	2 992	1 341	330	201	150	569	121
Praha 4	10 168	6 644	321	692	319	1 442	329
Praha 5	7 001	4 539	428	315	156	869	194
Praha 6	11 277	7 970	393	568	229	1 414	236
Praha 7	1 701	674	139	203	78	304	109
Praha 8	7 841	5 321	452	586	99	718	247
Praha 9	2 319	1 055	229	273	33	363	109
Praha 10	6 818	3 590	616	614	122	1 320	199
Praha 11	4 181	2 664	219	481	38	472	150
Praha 12	4 435	3 208	112	340	75	408	146
Praha 13	3 285	2 095	146	267	36	410	118
Praha 14	3 673	2 680	335	87	21	303	149
Praha 15	3 730	2 771	132	130	43	437	85
Praha 16	4 372	3 474	110	114	43	218	31
Praha 17	1 678	1 066	134	120	18	213	38
Praha 18	2 010	1 378	87	73	17	306	46
Praha 19	2 221	1 837	87	34	28	158	9
Praha 20	2 395	2 052	33	64	32	151	16
Praha 21	3 940	3 564	41	33	22	151	25
Praha 22	2 736	2 302	78	34	35	165	22

4.3. Byty podle jejich obydlivosti a druhu domu a osoby v bytech podle správních obvodů Prahy

Výsledky sčítání obyvatelstva v r. 2011

Zdroj: Český statistický úřad

Správní obvod	Byty celkem	z toho obydlivé byty				Počet osob v bytech	
		celkem	v tom			celkem	z toho v rodinných domech
			v rodinných domech	v bytových domech	v ostatních budovách		
Hlavní město Praha	587 832	542 168	72 471	464 768	4 929	1 214 106	206 768
v tom správní obvody:							
Praha 1	15 361	12 170	208	11 385	577	25 070	494
Praha 2	24 397	21 785	58	21 522	205	45 931	136
Praha 3	36 869	33 894	728	32 957	209	69 051	1 983
Praha 4	69 592	64 679	7 897	56 315	467	136 858	21 893
Praha 5	40 942	36 944	5 271	31 283	390	84 338	14 431
Praha 6	53 686	48 680	10 270	37 842	568	108 238	28 406
Praha 7	21 264	19 473	312	19 012	149	40 594	846
Praha 8	53 582	49 583	6 354	42 940	289	108 771	17 981
Praha 9	26 103	24 469	1 302	22 961	206	51 674	3 495
Praha 10	56 577	52 791	4 330	48 122	339	108 867	11 525
Praha 11	36 598	35 107	3 263	31 728	116	81 358	9 675
Praha 12	27 660	26 181	3 995	22 027	159	62 291	11 779
Praha 13	26 664	25 379	2 594	22 654	131	63 057	7 889
Praha 14	20 236	18 976	3 305	15 580	91	47 203	9 510
Praha 15	19 418	18 244	3 415	14 729	100	44 256	10 292
Praha 16	10 435	9 164	4 359	4 306	499	24 132	12 877
Praha 17	12 820	12 196	1 397	10 735	64	28 965	4 076
Praha 18	11 588	10 945	1 751	9 120	74	25 890	4 870
Praha 19	5 385	4 854	2 278	2 532	44	12 375	6 537
Praha 20	6 014	5 440	2 483	2 878	79	14 644	7 483
Praha 21	6 708	5 872	4 104	1 681	87	16 697	12 381
Praha 22	5 933	5 342	2 797	2 459	86	13 846	8 209

Příloha č. 5 – Vybrané úryvky z rozhovorů

Rozhovor s narátorkou A

Narátorka na sídlišti bydlí od svých dvaceti let, vychovala na něm dvě děti a současné bydlení hodnotí jako optimální. K celku Jižního Města má vřelý, ale současně i rozporuplný emočně-funkční vztah. Jako jednu z nejčastějších výtek vůči prostředí sídliště uvádí anonymitu a neexistenci „maloměstské zdvořilosti“, kterou ovšem v různých kontextech též dekonstruuje. Je občansky angažovaná a záleží jí na hodnotném budoucím rozvoji celku. Místní služby a aktivity na komunitní úrovni využívá, ovšem v omezené míře, především kvůli pracovnímu vytížení.

„Jižní Město bylo dřív prostě náplava jenom mladejch lidí, což mělo svoje výhody, když jsme byli mladí a měli jsme děti. Bydlela tam spousta sousedů, kteří měli také malé děti a tak se to trošičku komunizovalo, chodili jsme k sobě navzájem na návštěvu, koukat se na filmy co jsme si tehdy na videu někde stáhli, trávili jsme spolu Silvestry nebo jsme aspoň chodili se navštěvovat. Tento duch tam byl u skupin, který žijou doma v bytech. Jakmile se přestane žít doma v bytě a děti začnou chodit do školy a na kroužky a rodiče chodí do zaměstnání, tak potom už se večer nestýkáme, rodiny se dost často i odstěhovaly, takže teď tam ten duch není, ale je tam skupina lidí, kteří to pořád dodržují a to jsou důchodci a pejskaři a těch je tam strašně moc. Oni se stýkají, oni se baví, oni prostě vytvářejí tu komunitu a čím dál to sídliště žije, tím vytvářejí víc tuhle tu komunitu a najednou jsou tam ty tři generace nebo těch několik generací na tom sídlišti a najednou to začne vytvářet takovou přirozenou jakoby demografickou strukturu. Čím dál tím víc se to jako diferencuje, není tam ta plochost, není už tam ta šedivost, fasády se změnilo, jsou barevnější, ty stromy vyrostly, jsou tam perfektní vnitrobloky, i ty hřiště pro děti jsou daleko propracovanější, věnuje se tomu pozornost, jsou tam kroužky pro děti všude, kulturní dům, centrum, ty lékaři nezmizeli, ty jsou tam pořád, takže jak pro ty děti, tak se to složení těch příležitostí, pořád je to lepší a lepší. Jediný co tam chybí pořád jsou pracovní příležitosti. Ty tam pořád nejsou.“

„Jsou tam tak trošku pionýrské aktivity, protože pořád se to Jižní Město dál osidluje, dál se diferencuje ta struktura, prostě pořád je tam co vymýšlet a co dělat. Postavili nám na Hájích kostel. Já vůbec nejsem věřící a nemám k tomu vztah a my jsme, jak se to řekne, křížovali, když jsme viděli, že tam bude kostel. Já prostě ze zásady nemám k jakýkoliv ideologii a k těmhle, ani důvěru, ani... Nelíbilo se mi to, ale chápu ten urbanistický záměr a chápu, že to byla snaha vytvořit tam centrum tohoto typu, takže proč ne? Třeba to nakonec budu využívat a budu tam chodit pro nějakou kulturu, kroužky nebo nějaký setkání dětí. Je tam nádherná knihovna na Opatově, která má artotéku, takže to je vlastně jediná knihovna v Praze, která má možnost si kupovat, resp. půjčovat domů umělecký díla, tam si můžete půjčit obrazy, dát si je domů a pak je zase vrátit. Je to zajímavá věc, která není známá. Jsou tam přednášky, je tam centrum Cesty ke světlu, což je galerie někde na Chodově, já jsem tam teda nikdy nebyla, já jenom vím, že to existuje, ale už to povědomí, že to existuje, že se to dá využít. Navíc teď tam vznikly ty obchodní centra, je tam Chodov, velký obchodní centrum, který vzniklo před pěti lety nebo kdy, a najednou se to stalo opravdu příjemným bydlením, i kvůli tomu, že si můžete vybrat způsob existence, což znamená, že člověk může žít na tom Jižním Městě anebo tam žít nemusí, a když tam „nežije“, přesto může využívat těch výhod, protože na poštu jsou to tři kroky anebo k zubaři, ty služby jsou dostupný. Tady v tom

Klíči, tam si můžu kdykoliv zavolat řemeslníka, vím, že podle adresy bydlí v tom místě, takže když potřebuji vím... Nebo přejdu uličku a tam je hned řemeslník, truhlář, který dělá vestavěný skříně a to je ve starém Chodově. My sousedíme se starým Chodovem, takže je tam možnost si dojet do těch uliček a najednou být v normální vilové čtvrti. Dole je zase park Hostivař, což je zase pro ty, který třeba jezdí na běžkách. Když děti byly menší a byl sníh, tak jsme připnuli lyže před domem a z domu jsme na lyžích dojeli do hostivařského parku, protože na sídlišťích jsou tak velké plochy, že tam nikdo ten deseticentimetrový sníh neuklidí do příštího dne nebo to neroztaje, takže se tam na lyžích jezdí až až... Nebo teď, když byla zima, tak běžkaři prostě měli trasy okolo domu. Takže kdo chce žít a nevyužívat ty služby, tak to tak může být, ten byt může být vyhovující pro bydlení člověka který se tam vyspí a odejde. A kdo je chce využívat, tak si myslím, že jsou možnosti jak je využívat. Pořád by jich ještě mohlo být víc a určitě jich tam víc bude. Takže to je co mě na tom sídlišti baví, že je tam možnost. Kdybych na to měla čas, tak můžu žít svým způsobem i nějakým sousedským životem, protože jsou tam minimálně tři rodiny, se kterými se dlouho znám, nikdy jsme sice neudržovali sousedský vztahy ve smyslu, když mě dojde mouka, že si pro to dojdu, tak to tam asi nechodí. Ale když jsem dělala výzkum trhu a byla jsem na volný noze a dostala jsem úkol udělat rozhovory na téma nějakého výrobku nebo, já už ani nevím co to bylo, tak jsem prostě vzala ty papíry (ale to už je opravdu před 20 lety), a obešla jsem ten dům a ještě jsem se seznámila se sousedama. Protože 120 partají, těch 10 rozhovorů jsem tam získala. Ale je pravda, že jsou tam lidé uzavřenější a nejsou zvyklí žít životem, že by si třeba vzájemně pomáhali. Ani se vzájemně moc neznají. Já teďka neznám už ty sousedy vůbec, je to škoda, trošičku to cítím jako nedostatek, ale přitom při mém způsobu života je to vyhovující naprosto. Kdybych bydlela v domku tak ten čas stejně nemám, naopak ho mám ještě daleko míň. Ale možná, že to je taky ta doba, že dneska už nejsou ty komunitní sousedský vztahy tak silný jako byly v minulosti, když si vypomáhali a chodili si k sobě vzájemně stavět byty, to dneska taky nějak moc nefunguje.“

„Když Jižní Město vznikalo, byla to velká propagace toho, že se staví nové sídliště, byly televizní šoty o tom, jak se tam lidé stěhovali, a my jsme byli taková ta první generace, která se tam nastěhovala. A to byla taková radost, že máme svůj byt, že jsme tam nastěhovali, že ten byt je světlej a teplej, a takovej jako moderní (*smích*) na tu dobu, a byl ještě prázdněj, dneska už je tam spousta věcí za těch x let, takže to bylo příjemný. Naproti nám žila věkově trochu podobná rodina, ale s tou jsme se moc nekamradili, vedle a za nima bydlely rodiny, které měly podobně starý děti nebo v podobném věku, a bylo to i tím, že jsme byly na mateřský, a že jsme se víc stýkaly i kvůli těm dětem. No a pak se to odstěhovalo. ... Většina těch lidí odešla protože si postavila svoje domky, nebo zdědili po někom domky a rekonstruovali je a odešli do domku nebo do vily nebo prostě do domu, anebo měli někde byt jinde. ... Takže myslím si, že nastal odliv, že většina těch lidí nebyla spokojena s tím bydlením a jak se odstěhovali anebo pronajali ty byty nebo je prodali někomu, tak nastal příliv, a to už je tak devadesátý léta anebo druhá polovina devadesátých let. Třeba vedle nás to prodali a tam se nastěhovala nějaká rodina z Ruska nebo Ukrajiny, celej ten byt si rekonstruovala, velice ostražitá na kontakty, takže tam vůbec nevím kdo tam bydlí a ani bych ty lidi nepoznala. Nepoznáme se, když já jdu ty tři sekundy ke svým dveřím, odemknu, prostě se nepotkáme. A tam na druhý straně sousedi to pronajali, takže tam je pronajatý byt, taky se nestýkáme, protože oni to považují zřejmě za takovou nějakou přechodnou záležitost v bydlení. Takže ten odliv sousedů v tý druhý polovině, řekněme, devadesátých let, ustal, a pak ty lidi, který se tam nastěhovali už nejsou... Ale to už zase já už jsem neměla ani čas ani energii ani chuť s někým navazovat kontakty. To je takový přirozený, že se tam nastěhovali noví lidi, který já neznám a voni neznají moc mě. Ale je pravda, jediný co je na tom špatně, je že se

děti nenaučí tomu komunitnímu stylu života. Já si přece jenom myslím, že je to hendikep, že by měli mít zážitek z těch sousedských vztahů, a z toho, že tam prostě někdo je, že vedle nás někdo bydlí. A to se nestalo, protože jsme na to prostě neměli čas. Ale zase, vono se říká, nemám čas, nemám čas na to co nechci dělat, samozřejmě. Víc mě bavilo se věnovat ty práci nebo skutečně se věnovat i svým kroužkům, děti zas chodily do kroužků a chodily mimo ten byt někam, takže se taky vracely večer, a teď se taky vracení večer, nebo teď už tam vůbec nejsou. Ale nedá se říct, že bych měla pocit, že jsem o něco přišla. A kdybych bydlela v domě, tak je asi podobný. Znáám domy, kde bydlí lidé, kteří jsou obklopení tou hradbou a maximálně ví, že tam bydlí ten a ten nevidí je za celý rok. Ale to je možná moje osobní, že si představují sousedský život jinak, a že vím, že třeba v nějakých jiných panelácích to takhle fungovalo, u nás to fungovalo takhle minimálně pár let a pak už ne.“

„Mě pořád mrzí ta historie, že děti neměly ty sousedské vztahy úplně ideální. Myslím si, že je tam víc aspektů, že ta sídlištní komunita, kterou by každé měl zažít, jakoby nevznikla. Možná děti to zažily, když byly malé, a dodneška tam mají kamarády v tom domě, ale není to taková ta komunita co já bych si představovala. Možná, že ta představa je z úplně jiného kontextu, z té vesnické komunity, kterou tam čekám, nevím proč. Takže to je jediný, co mě mrzí a co mě mrzí ve vztahu k minulosti. A furt to cítím jako hendikep. Ale v současné době musím až s politováním přiznat, že mi nechybí vůbec nic. Že jsem naprosto spokojená s tím stavem jaké je, protože bych nezvládla pracovat v zahraniční firmě deset hodin denně, já bych to nezvládla, ještě se starat o dům a ještě vést sousedský rozhovory. Mně to naprosto vyhovuje, až se za to trochu stydím, ale vyhovuje mi to. Stydím se za to, protože život by měl být asi bohatší ve smyslu těch kontaktů. Ale to není věc sídliště, to je věc životního stylu, a taky města velkého jako je Praha. Asi mě mrzí spíš ten životní styl toho malého města, kde jsem byla vychovávána a odkud mám úplně nejsilnější dojem. Takže možná to je to, co mě mrzí. Asi chci dát svým dětem a své rodině pocit života na tom malém městě, ale to je úplně absurdní a samozřejmě to nejde. Ale co se týče toho velkého města, já jsem v současné době naprosto spokojená, já se blížím domů a jsem ráda, že tam budu mít klid, že tam nikdo není, že mě chvíličku nebude nikdo obtěžovat a můžu si odpočinout. Prostě se těším do svého panelákového bytu jako do své ulity, do prostoru, který mám jenom pro sebe a který mám čím dál tím víc ráda. To je vlastně hrozný (*smích*). Mně to začalo v poslední době úplně vyhovovat. Dokonce třeba dřív mi připadalo, že to město nežije, že Jižní Město je přeci jenom méně živé než třeba Praha 2 nebo Praha 3, že Žižkov má tradici, má svoje staré kostely, parky, hřbitovy, tohle na Jižním Městě prostě není. Nebo o tom nevíme nebo jsme si tam nezvykli chodit. Ale třeba ten hřbitov, já bych třeba tady nikdy nepohřbila svoje rodiče, je teda hrozně morbidní o tom mluvit, ale on je nějaký hřbitov na Spořilově nebo někde tam, když jedete dolů, ale mě by to vůbec nenapadlo, pořád je to pro mě taková okrajová část města a má svoje nedostatky v historii, nebo i v zázemí. Nemá to tradici, kontinuitu, pořád je to strašně nový.“

„Myslím si, že dneska Jižní Město hodně bojuje proti tomu, aby nebylo ghetto, bojuje jednak proti představám a taky předsudkům. Třeba když je v televizi nějaký násilník jednou za dvacet let na Jižním Městě ve výtahu, tak se z toho udělá, že „na pražském Jižním Městě“, a celá republika najednou čte v médiích, že na Jižním Městě někdo někoho znásilnil, a přitom co já si pamatuju, tak za celou dobu, co tady bydlím, za těch třicet let, to byl jediný případ. Prostě dneska Jižní Město, to je jako Hradec Králové nebo Plzeň, a v Hradci Králové nebo v Plzni se určitě za třicet let stal jeden případ násilníka ve výtahu. Ale když se řekne, že se to stalo na Jižním Městě, tak je z toho mediální případ a ten předsudek, co číší i z těch novin, to je příšerný. A vypadá to, že Jižní Město je největší snůška gaunerů. A přitom když si přečtete *Klíče*, tak tam je, jak pracuje policie na Jižním Městě a co se tady za měsíc stalo, nevím jestli to je v každém *Klíči*, ale když to čtu a čtu mezi řádky, tak tam je, že policie

sebrala opilce na ulici a že ho odvedli na služebnu, kde ho legitimovali a pak ho odvedli domů, nebo ho nechali vyspat. A to je jediný případ za celý měsíc. Jako ne, že by tam kriminalita nebyla, asi je, ale za ty léta, pokud tam byla nějaká vyšší, tak se snížila. Já se tam cítím bezpečně, teď jo, i když jsem se tam vždycky cítila bezpečně. Jednou, když jsem se vracela pozdě domů, se mi stalo, že mě přepadl nějaký „přepadník“ (*smích*), ale já jsem začala šíleně ječet a on se lekl a utekl, ani mi nic neukradl, ani mi nic neudělal, jenom mě prostě obejmul zezadu a já jsem začala ječet a bránit se a pak jsem mu utekla. To bylo asi před pětadvaceti lety a ani jsem to nehlásila. Ale ani potom jsem se nějak nebála. Je pravda, že my to máme z autobusu snad tři minuty domů, tak tam není čeho se bát. Teď je tam takovej parčík, ale ten je opravdu třicet metrů, kde jsou tři stromy, tam se nic nestane. Nechodíme temnými uličkami. Takže nikdy jsem se tam nebála, ale já bych se asi nebála nikde. A to jsem chodila často domů třeba v jednu nebo ve dvě v noci. Ale tohle „přepadení“ se odehrálo asi v deset večer, kupodivu, nevím, jestli to mělo souvislost s tím jediným násilníkem za těch třicet let, nebo ne. ... Já si myslím, že to se může stát úplně všude, naopak, kdybych bydlela třeba na Žižkově v té staré zástavbě, tak tam se mi zdá, že to může být mnohem nebezpečnější než na Jižním Městě. Navíc před naším domem jsou dvě mateřské školy a my jsme v pátém patře a díváme se na to sídliště, před námi je obrovský komplex, nová sportovní hala a jedna mateřská školka bývalá a druhá mateřská školka, takže já vidím až na Hostivař, na ty osvětlené domy a panorama Jižního Města a je to velmi hezký pohled. Nekoukám nikomu do oken a hlavně mám přehled, takže nemám vůbec pocit, že by tam byly nějaký nebezpečný zákoutí a cítím se tam jistější, než bych se možná cítila někde jinde.“

„Já si pocitově myslím, že se Jižní Město hodně brání ghettoizaci, že je tam hodně obyvatel, kteří to nedopustí nebo jsou zárukou, že se to nestane, ale to je hodně vzletný slovo. Myslím si, že je to tolik v hledáčku všech médií a tolik se o tom mluví, že se tomu všichni podvědomě brání. I radnice dělá, co může, aby tuhle možnost nepřipustila. Ale na všech sídlištích bydlela spousta lidí, kteří jsou vzdělaní a tak. Já si myslím, že to ta společnost nedovolí, ale musíme počkat ještě dalších třicet let, to zase souvisí s životností těch domů, protože už dneska jsou ty domy staré třicet let a já nevím, co se s nima za dalších třicet let stane. Myslím, že ta hmotná stránka je primární. Jakmile to začne prskat a bourat se, tak se odtamtud začnou lidi stěhovat a zůstanou tam jenom ti sociálně nejslabší. Takže nejvíc záleží na tý stavební stránce. Ale dneska jsou všechny ty domy opravené, zvenčí zateplené, mají barevné fasády, dneska to nevypadá na nějakou ghettoizaci. S Jižním Městem bych to nikdy nespojovala, přijde mi, že by se to nemohlo stát. Ale nikdo neví, co bude za dvacet let. Ale zase oni myslí i na tu starší generaci, tam narůstá generace seniorů, takže se staví domovy pro seniory, ty tam jsou asi dva, klub důchodců, ten je taky v *Klíči* a má svoje vlastní aktivity. Jeden klub, jeden sportovní den, pro ty tisíce lidí, kteří tam jsou je to asi pořád málo. Ale ta snaha tam je a i nějaké to plánování tam je. Takže já mám pocit, že se to nemůže stát, že by se to tam hrnulo. Naopak se mi zdá, že je tam spousta možností, i pro investory, je tam spousta ploch, o které se developeři pořád perou, teď to byla velká kauza před volbami, co se udělá s jedním tím územím. A pak se řeklo, že se to nezastaví, protože radnice to chtěla někomu levně prodat a stavěly by se tam zase výškové domy. Takže ty lidi si chrání, aby tam zůstaly zelené plochy a aby se to rozvíjelo. A zároveň investoři tam pořád cítí nějakou příležitost, a to právě podle mě brání tý ghettoizaci a jde proti tomu trendu. Protože když tam přijde investor a postaví tam byznys budovu, kde bude nějaká firma, nebo bude investovat do sociálních zařízení nebo tam postaví něco. Prostě je tam spousta věcí, o kterých ani člověk neví a přitom si říká, vždyť je to tady za rohem, proč se tam nejdu podívat? Ale nejdu, protože mám moc práce anebo zábavu jinde. Ale ty příležitosti tam jsou a i ty investorské příležitosti tam jsou, a dokud je budou nalézat a hledat je tam, tak

tam bude něco, co tý ghettoizaci zabrání. Protože do ghatt investoři neinvestují, ale tady v tom pořád vidí příležitost a potenciál.“

„Na jednu stranu mě to hrozně baví, protože když přijedu někam do nějaké jiné společnosti, a říkám, že bydlím na Jižním Městě, tak cítím takový (*smích*). Zvlášť když přijedu někam mimo Prahu, tak si lidé myslí, že vedeme hrozně dobrodružný život, že každý den potkáváme ty gangy, ale to je úplněj nesmysl. A když je to někdo z Prahy, tak si myslí, že jsem toho v životě moc nedosáhla. Ale nevádí mi to vůbec, ani jedno. Mně to připadá legrační, dokonce mě baví to sledovat. To je ten etnograf ve vás. Když někdo bude bydlet v kanálu, tak řekne: já bydlím v kanálu a bude sledovat ty reakce na to víc než svoje pocity, že bydlí v kanálu. Takže mě je to úplně jedno, co si o tom kdo myslí, ani o tom nijak neuvažuju. Nevím proč to tak je. Myslím si, že je to do značny míry daný velikostí toho sídliště, jeho stářím, tím, že dneska koukáme na všechno, co bylo vytvořené za socialismu nebo za tý totality jako na něco, co bylo nepromyšlený, co bylo velkopanský. Ale ty paneláky jsou prostě paneláky ze 70. nebo 80. let a tak to je, paneláky z těchhle let jinde nejsou jiný. Naopak se to hodně snaží vylepšovat, myslím, že to sídliště vypadá docela pěkně, a jsou tam některý budovy, třeba zdravotnický střediska, postavený v tom silném betonovém duchu, ale i tam se snaží tam dodat nějaký malůvky nebo přestavby, prostě se snaží s tou budovou dělat něco, co jí proteplí, aspoň pocitově, zvenčí i zevnitř, že to nevypadá tak příšerně. Ale pořád jsou tam kouty, které na to upomínají. Člověk to vidí, když se na to podívá očima někoho, kdo přijede zvenku, třeba z Týna nad Vltavou nebo prostě z Jižních Čech, a jdu s nima nakoupit, tak úplně vidím tu hrůzu z té betonové prodejny. Masivní šedivý plochy nebytových prostor jsou nepříjemný a některý ty kouty dodneška nejsou zvládnutý. Je to nepříjemně sídlištní, je tam špína, je to oprejskaný, studený, nehezky, je to nekomfortní. Takže možná zbytky těchhle ploch pořád vytváří takový dojem. A taky to, že to jeden čas bylo největší sídliště v České republice, ještě je, tak ta historie, tím to bude. A taky tím, že pak už se stavělo třeba Zahradní město, kde se hodně dbalo na zeleň a ty ulice se jmenovaly Jahodová a tak a dodneška se tak jmenujou, tak tam je vidět snaha o nějakou urbanistickou koncepci. Nebo když se stavěly Butovice, kde jsou ty mezibloky, tam už si s tím urbanisticky hráli a chtěli tomu dát nějaký komunitní nebo kvazikomunitní řád, zatímco Jižní Město je ta klasická pravoúhlá a lineární zástavba. A dlouho bylo takový nehostinný. Takže tím to bude. Určitě je to zástavbou a velikostí a stalo se synonymem pro tyhle obrovský sídliště.“

„Začala jsem si všimnout, že se to zúžilo v posledních tak pěti letech maximálně. Ale to je i trochu osobní, protože mám vztah k domovu trochu postižený tím, že jsme se rozvedli a pořád mám pocit, že bych někde měla začít nový život a já jsem ho vlastně nezačala a pořád sedím v tom jednom bytě. A nevím, jestli začnu mít ten pocit, až se děti odstěhují a já si budu moci úplně zajistit svoje vlastní bydlení, které bude jenom moje, tak si tím snad zajistím i ten pocit. Ale pořád je to pocit, že jsem nezačala nově, že bych měla všechno zrušit a odejít, odstěhovat se a prodat to. A dokud děti byly ještě děti a nezačaly být dospělí, tak jsem v sobě pořád měla ten osten, že to je jenom dočasnost. Ale to je spíš osobní, nevztahuje se to přímo k tomu bytu, protože by se to vztahovalo k jakýmkoliv typu bydlení. Ani k tomu sídlišti. Ale na druhou stranu jsem si tam téměř proti své vůli zvykla a pobyt tam je pro mě perfektní, dneska už i znám starousedlíky z toho domu a tak si povídáme, když se potkáme na chodbě a prohodíme pár slov, takže vím, že tamta paní tam bydlí dvacet let a tamten pán chodí se psem, tamty potkám v obchodě nebo u lékaře... Najednou to začalo mít takovej ráz, že ti co jsou tam dlouho, o sobě vědí. Přijde mi, že se to najednou přelomilo do normálního bydlení a ještě je pravda, že v původním osídlení jsme nebyli v domě nikdy žádní gauneři nebo někdo, kdo by to tam demoloval, osazenstvo toho domu se vždycky, i když to bylo asi sto partají, staralo o ten dům. Dokonce tím, že se změnila samospráva, tak se

předělaly výtahy a jsou tam moderní asi už pátý rok, takže už nemají ten sídlištní ráz plechovejch, třesoucích se, poškrábanejch výtahů. Teď to je normální, civilizovanej výtah, kde je zrcadlo, normálně to jezdí a podlaha je čistá, pokud tam zrovna někdo něco nestěhuje. I chodby dole a vchod se rekonstruovaly asi před dvěma lety, přístupové schody ke vchodům se taky upravovaly, chodby, světla, vypínače, to se všechno předělávalo, takže to je čistý, žádná demolice, což na některých sídlištních bývá, že vstoupíte do paneláku a tam je to otřískaný, napůl zdemolovaný, neudržovaný. Náš dům je naštěstí docela udržovanej. Mě to takový přišlo v posledních letech, ale opravdu to může být jen pocit. *Mně připadá, že to tak odporuje tomu názoru, že je to všechno hrozně anonymní a neosobní.* Anonymní to skutečně je, protože já třeba vůbec některou tu rodinu neznám, to je pravda, a hlavně ty nájemce, a bohužel na mém pásu jsou asi tři nájemci, tak to anonymní je. Je to anonymní i v tom, že tím jak chodím z práce jinak než ostatní, prostě jdu z práce domů, z domova jdu maximálně nakoupit nebo tak něco, takže na té chodbě se pohybuju minimálně, a když tak jsem pořád na cestě. Proti nám bydlela rodina ... A když jsem pak potkala Alenku, to je holka asi dvacet devět let, tak říkám, co to říkal ten prý bratranec, že jste teď zůstali s tátou sami, to je maminka někde v nemocnici? A ona říkala ne, ona umřela, před dvěma lety. A to jsou dveře naproti nám a já to nevím. Ten vchod je metr a půl od našich dveří naproti, a já jsem nevěděla, že ta paní umřela. A to jsem říkala, ještě jsem jí viděla, jely jsme výtahem a ona byla plná energie, to nemohlo být před dvěma lety. A Alenka říkala, ne, je to dva roky, měla rakovinu a já jsem nechtěla nikomu dávat oznámení do schránky, protože jsme tady stejně nikoho neznali a s nikým jsme se nestýkali. Takže já jsem byla zděšená, jak pozdě jsem tu informaci dostala, že jsem se jí vůbec nedozvěděla. ... Takže v tomhle to anonymní je. Ale na druhou stranu je to možná jenom moje osobní věc. ... Jsou lidi, kteří to v tom baráku mají v merku a mají to nějakým způsobem obhospodařený, ale já ne, já to prostě nejsem schopná sledovat. Občas potkám v domě nějakou paní drbnu a dozvím se novinky, ale tu jsem naposledy potkala tak před deseti lety, tak jsem se dozvěděla novinky a přišla jsem domů a říkám a víš, že támhle to a támhle to... Takže nějaký život tam existuje, ale můj osobní život mi nedovoluje se mu věnovat natolik, abych v něm byla *in*, abych participovala. Víím, že posledně, když jsem říkala, že je to tam hrozně anonymní a že tam nikoho neznám a pak jsem potkala tu paní drbnu, to byla taková ta paní, jak je pojem paní za květináčem ve druhém patře, která pořád kouká z okna a všechny zná. Tak tu jsem potkala někde u lékaře a ona mně půl hodiny vykládala, co kdo dělá, a já jsem najednou byla hrozně šťastná, že vlastně znám tolik lidí z baráku! A přišla jsem domů a povídám dětem, víte, že támhle to, a támhle to zemřel a tamten se odstěhoval a paní Burešová je učitelka a teď jsme je dávali dohromady a já jsem říkala vidíš, a já myslela, že nikoho neznám. A měla jsem takový pocit uspokojení, že jsem byla schopná dvacet lidí probrat, aniž se tomu domu a sousedskému životu věnuju, aniž tam vůbec jsem. Takže nakonec myslím, že to je jenom dojem, že je to anonymní, a že podobně anonymní by to bylo i jinde, není to jenom záležitost sídliště. Ale proč se to říká, proč je to předsudek. Věřím, že to má základ v tom hmotným zpracování budov, ve vybavenosti budov i obchodů, protože tam to skutečně působilo strašně neútně a nehezky a ta hmota betonu byla hodně nepřátelská. Takže tam je možná kořen předsudku, že to tak je.“

Rozhovor s narátorkou J

Narátorka se na sídliště přestěhovala v produktivním věku a nyní na něm tráví důchod. Do sídlištního bytu přešla ze znárodněného domu manžela, v němž bydlení nebylo příjemné jak kvůli nízkému technickému a hygienickému komfortu, tak kvůli špatným vztahům se

sestěhovanými obyvateli ze strany státu. Byt na sídlišti její rodině poskytl vše co rodina potřebovala, v současnosti se však narátorka potýká s potížemi spojenými s bydlením samostatně žijícího člověka ve vysokém věku. Vyprávění ukázalo, že jsou některé aspekty každodennosti, především zásobování a vyhledávání zdravotní péče, výrazně ztíženy kvůli velkým docházkovým vzdálenostem. Narátorka ovšem aktivně sleduje proměny v prostředí sídliště a je informována o dění v místní komunitě, ačkoliv služeb místních zařízení dle vlastních slov nevyužívá.

„Původně jsme bydleli ve svém baráku v Nuslích, v činžáku, který byl starej, a bydlení tam sice nebylo pěkný, ale bylo to prostě normální bydlení, jako bejvá. Ovšem, do té doby než nastěhovali cikány, tak se to stalo ne bydlení, ale peklo. Uvolnil se tam byt a někdo si řek‘ z tý radnice, komouši je roztrkávali, když to šlo, ovšem tohle přestřelili, protože byt byl malej, jenom pokoj a kuchyně a jich bylo asi 15 (*smích*). Takže se to stalo hrůzostrašným bydlením a to se nedalo nic jinýho dělat než zoufat. Teď nějaký takovýto udání vzájemný a tohleto všechno v tý době bylo běžný, a protože jsem byla zaměstnaná jako účetní, nebo tenkrát se říkalo hlavní účetní, jednou jsem ze zoufalství četla nějaký noviny kde hledali, aby někdo zastával práci účetní ve stavebnictví, tak jsem si řekla, já tam napíšu, protože nabízeli byt, a když jsem chtěla odejít, tak náš ředitel řek‘, my máme taky přiděleny byty, my Vám rychle byt přidělíme a to byl tenhle byt. Tak jsem se tady voctla, k nelibosti mého manžela, protože pochopitelně ten v tom bytě co jsme bydleli vyrost‘, bydlel tam od dětství, byl tam s maminkou než umřela, s otcem než umřel, čili pro něj to byl hroznej zásah do života a těžko se mu tady žilo. A mně, po všech těch cestách životních, se tady docela líbilo. Protože jsem nebyla ten typ co musí někde chodit po hospodách, tak se mi tu docelo líbilo. Byla jsem šťastná, měla jsem byt, kde bylo teplo, kde byla koupelna, kde byla prostě možnost se v klidu vyspat, v čistotě, tak jsem byla spokojená. ... No a tady jsem přišla, když sem nejezdilo v tý době ještě metro... Já nerada (*vzpomínám na to, kdy to bylo*), protože si v tom okamžiku uvědomím jakej kus života jsem tady strávila, někdy taky nejsem spokojena. Ne s tím tady, já jsem se vším spokojena, nebo lépe řečeno musím být spokojená, protože mi nic jinýho nezbejva, ale nerada počítám léta, protože mezitím před třemi roky mi umřel manžel, byl nemocnej, takže se mi to moc nechce vracet zpátky. Takže tady to zpočátku vypadalo... A není se co divit, protože někdo postavil velkoměsto vlastně na poli, což nemohlo mít žádný mimořádný úspěch. Co se trochu zlepšilo, to se nezlepšilo hned, moc věcí buďto někdo úspěšně zařídil, nebo prostě, když byly peníze, když někdo moc křičel za Jižní Město tak se tady něco opravilo. Udělali se tady pro děti možnosti, nějaký loutkový divadla, apod. Já už tohle všechno nevím, protože už v tý době jsem byla stará a děti už byly velký, já už jsem měla vnoučata, tak to není tak jednoduchý vzpomínat jak to všechno bylo. Už je to daleko. Teď vlastně už mám vnoučata, žiju už s takovým určitým klidem a s pohodou, protože oni jsou spokojeni a já jsem tu sama, to jsem vám neřekla, že jsem tu sama, naštěstí sama, oni mají svý bydlení.... Co se týče nějakýho nakupování, to je bohužel pro mě tragédie, protože přesto, že tady je Lidl, Billa, Albert, druhej Albert, třetí Albert (*smích*), Penny, to jsem zapoměla, ale ne pro mě, protože já mám anginu pectoris, tak se mi špatně chodí a špatně se mi věci obstarávají, vozej, nosej. A tak pokud se vydám na nákup, tak jsem na tom tak, že koukám do koše a furt počítám, kilo a půl, dvě kila, tři kila, čtyři, víc už nemůžeš si vzít, i když to potřebuješ. Tak teď tu právě vnuk byl a přines‘ brambory a věci, vody přines, takže pro mě to teď je dobrý, ale pro jiný starý lidi je to problém. A taky ty, co to třeba dělají nějakou úpravu metra, kde udělají nový

schody, udělají na jedny straně krásně nový a na druhý nejsou žádný pojizdný, to musej ty starý lidi vyšlapat! Pro jednu věc, to už je třeba kilometr ke svému bydlišti. Autobusy jezděj' dejme tomu dobře, ale teď tady udělali další mimopražský stání, takže je to taky takový nějaký... I když zlepšilo se to, určitě se snažej i třeba zlepšit vzhled, čistotu, i ten odvoz odpadků, občas přistavěj' velikej kontejner, kde lidi můžou svý věci, který už nepotřebujou do toho dát. Vzpomínám si, že pán prezident Havel řek', že jsou tady králikárny. No, králikárny to jsou, ale nikdo z nás neměl to štěstí, aby i za komoušů bydlel v krásném domě a nikdo ho *de facto*... jak to říct... my jsme nějak byli zapomenutý. A hlavně nás každej chtěl dostat pryč. Protože tam se nehrálo v tom domě jenom vo bydlení... Ale říkalo se, to je syn majitelky domu, čili uděláme mu vše to nejhorší. Čili tohle mě, tohle tady přispělo k tomu, že jsem ráda tady byla, že jsem se sem dostala, protože jsem byla šťastná, že ty lidi, který byli plný nenávisti, přestože ten barák za nic nestál, že s tím byly jen mrzutosti, furt někde, než si ho vzali, tak furt prostě, ta nenávist těch lidí, hlavně těch starších, těch všech ženskéjch, tak jsem byla ráda, že jsme tady, že jsme se tady vocili, i když tady nebyly ty obchody... Ale co se týká těch staveb, ty už tady v tý době byly, všechny tady kolem, až někde vzadu, tam až jako u Petrovic, se teprve dostavovalo. Ale my už jsme tady byli už vcelku.

Jaký eventuálně existovaly další varianty pro vás?

Žádný. Žádný. Buďto tam bejt a čekat, protože my jsme sice měli prosím Vás taky žádosti o družstevní výstavbu, ale asi před rokem mi po 40 letech přišlo, jestli chci pokračovat v členství toho družstva, a když ne, takže mi vrátěj vklad. No, pochopitelně děti, dcera už nepotřebovala, vnoučata nepotřebovali, tak já už taky nepotřebovala v osmdesátí bydlící babka, tak jsem byla ráda, že mi vrátěj ten vklad, o kterým jsem už ani nedoufala, že ho někdy uvidím. To bylo úžasný. I v těch družstevních stavbách, i v tom byl problém. Ten kdo nemoh' jít, sebrat se a jít tam pracovat, do nějakýho družstva, tak neměl naději. Takže všechno jsme zkusili, a jinýho nám nezbejvalo než se přestěhovat, ale říkám, manžel to velmi těžce nes', on nebyl šťastněj tady. Ne, že by nebyl spokojenej, to nezáleželo na tom, zda má všechno pohodlí. Prostě v tom baráku se narodil a líbilo se mu tam i když to za nic nestálo, tak se mu tam líbilo, byly tam vysoký stropy, byly tam parkety (*smích*), byl to prostě jeho domov, jeho vod dětství domov, kde žili celá rodina, celá rodina na ten barák pracovala, protože to nedostali zadarmo od nikoho, to si museli koupit, celá rodina, byli činný, hráli v kapele a měli více zaměstnání, aby se užívali.

Byl Vám po revoluci vrácen ten barák?

Ano, ještě za života manžela. Ale bylo to pro něj víc utrpení, to bylo jako když chce od státu něco zadarmo. To bylo psaní, dokazování, protože *de facto* oni jim vzali ten barák, nedali žádnou náhradu nebo nic, chovali se jako, že chce něco zpátky, jako kdyby to bylo státní nebo něco takovýho. Nebylo to všechno jednoduchý a myslím, že to pomohlo k tomu, aby se mu zhoršilo zdraví. On sice umřel až když mu bylo těch 82, ale mezitím měl ještě operaci srdce a různý takovýdle věci se promítly do toho žití našeho.“

„Je tu metro, jezdí sem autobusy, nakupovat můžeme taky, pokud někdo může, všechno tady je, teď ještě vlastně udělali všechny takovýty Chodovky, nějaký shopping centra. Ale říkám, pro mě je to obtížný, protože já když vyjdu dvakrát ty schody, tak je to se mnou špatný potom. V domě není výtah, je to malý a nevyplatilo by se to. Říkám, když se všechno semele v tom životě, tak teprve člověk si vodnese nějaký ty vady, že nedodržuje to, že by se měl o sebe starat. A potom chodí a baští prášky, aby ještě byl na světě, i když někdy se mi ani nechce.

Doufám, že k tomu nepřispívá nějak to Jižní Město jako lokalita, jako místo.

Ne, ne, už jsem si tak zvykla, věřte tomu. Tady se to zlepšilo tím, že narostla zeleň kolem dokola a s tím jak to rostlo, tak rostl pocit těch lidí, že je to dobrý tady, aspoň v takových to nižších barákách. Jak je to v těch vysokejš barákách, nemám přesný zkušenosti. Já vlastně jsem pořád tady (*spokojená*), výjma toho, že tady stavěli ten kostel, kterej nám zabral kus ty zeleně a hlavně nás mrzelo, že to byla velká částka ... A myslím si, tvrdili sice, že to nebyly peníze státní, ale užili by se jinde, lepší. Třeba v tech Petrovicích, tam je takovej krásnej kostelíček, a ten nemá z čeho bejt... A tady se utratilo asi 100 mil. ... Von už ten kostel tady je, asi šestej rok co ho stavěli. Když jsme se hádali, než ho postavili, že to tady nechceme, protože k těm barákům vysokým přibyl na 30 metrů kostel, byli jsme proti tomu a v tý době jsme se dozvěděli kolik to bude stát a že to není státní, že to jsou církevní peníze. Ovšem, nikdo to nezkoumal, to už bylo daný, prostě nikdo se nás neptal, takže se postavil kostel, tudíž nevím jestli to obohatilo Jižní Město.“

„Cítíte se tady dnes doma?“

Asi jo, asi jo. Už tenkrát, když pan ex-prezident říkal, že jsou tady králikárny, tak mě to mrzelo. Určitě to není hezký ty vysoký domy, určitě jsou lepší ty vilky, ale ta situace... Dneska se taky stavěj takový domy, podobný tomu, jenomže jak říkám, tady byla ta nevýhoda nesmírná, že přijeli, tady byly pole všude, že jo, přijeli, a postavili barák. Nebyly tu chodníky, nebyly tu cesty, nebylo tu nic. Lidi chodili bahnem. Nebyla tu žádná zeleň nebo něco takovýho, to byly jen pole. Já sama jsem tady jednu tu břizu, co je taková velká, tak jsem ji zasazovala. Podívejte, já támhle mám vyhozenej, každej týden aspoň dvakrát dostanu do schránky, že by si tady někdo ten byt koupil. Nemyslím konkrétní, tam se nepíše, ale jako na Jižním Městě. Tak asi už lidi nemají ten pocit takovej co byl po revoluci jak je to hnusný, že to jsou paneláky, jak je to nezdravý. Já pěstuju všude, kam se podíváte, v každý místnosti mam spousty kytek. A ty tu žijou, ty by nežily tady, kdyby to bylo tak zlý. Takže to není tak nejhorší, já si myslím, že horší jsou ty lidi, když začnou bejt zlý jeden na druhýho. Ale ty baráky anebo ten beton to neudělá. Vono to jinde dělaj taky, postavěj' celý města z betonu, všude po celým světě, jenom je to třeba ve vnitřku hezčí. Tady si to lidí upravili, v bytech to maj' hezky upravený. Manžel už nebyl prostě, a taky tím, že se necítil dobře, že jsme se museli odstěhovat z tech Nuslí, a nechtělo se mu už v jeho věku nic zvlášť vylepšovat, zdálo se mu všechno dobrý. Ale jsou tu lidi, který maj' krásný všechno udělaný, hezký jsou to byty, když vejdete do vnitřku tak jste v příjemným prostředí. A já už to nedělám z toho důvodu, že byl dlouho nemocen, měl tu operaci srdce, navazovalo na to spousty dalších nemocí, takže nemoh', a já už teď říkám proč bych to teďka dělala, nemám na to ani prostředky, už jsem si zvykla. Ale lidi maj' vopravdu hezký byty tady udělaný, musím říct, že se v tom naučili bydlet, že se dá udělat i v paneláku hezký bydlení.

A vy samá kdybyste si mohla vybrat nějaké konkrétní, ideální bydlení, co byste si vybrala?

Dneska už moc ne, ale furt si myslím, že nejlepší to maj' lidí na venkově. To ta Vysočina ze mě promluvila i když ty zase jsou nešťastný, že jsou na venkově, ale určitě by mě to těšilo, mám ráda zvířátka, dokud jsem mohla, ráda jsem pracovala na zahrádce. Takže určitě by to byla taková možnost. Ale to je zase všechno takový pomyslný. To člověk dokud má tu sílu, ale když už je takhle starej, tak už je mu jedno. Jenom si říkám, když vařím, tak ať to nespálím, ať neusnu a nezapálím byt. Teď už mám jiný starosti, věřte tomu, teď už je to úplně vo něčem jiným.“

„Sousedské vztahy jsou prima tady. Sousedka nademnou má o mě starost, když bych něco potřebovala, tak mi to ráda přinese. Nosí mi noviny. ... Vztahy jsou tady dobrý, určitě, další jiný lidí jsou kamarádký. Jinak se to mění, víte jak to je, starší někdy odejdou, zase mladý do toho bytu přejdou, takže jde to, aspoň tady, nevím jak to je v těch velkejch vysokejš barákách. Možná, že to byla ta největší chyba. Že to ty projektanti dělali v řadách, v

blocích. Asi ta situace byla „dělejte, dělejte, ať těch lidí co nejvíc bydlí“, protože si chtěli zajistit úspěch u státníků, co za tu dobu vládli, vlastně si kupovali ty lidi, a lidi byli rádi, protože víc problémů bylo než těch krásnejch domů. A některý lidi i přesto, že byli, já nevím, disidenti, tak stále bydleli ve svých krásnejch (*domech*), a někdo zase nemoh' bydlet. To bylo taky zajímavý. A tech co špatně bydleli, těch bylo hodně. ... Proto nemám ráda všechny ty nátlakový věci, všechno bylo takhle nátlakový. Lidi zjistili, že tam je babka, ve starým domě, v pěkným bytě, a tak dlouho usilovali o to, aby ji vystěhovali, až babka skočila z okna. A to všechno se tak nějak promítlo, že tady najednou bylo jaký jsou úžasný, že tady postavěj to Jižní Město, že lidi budou mít kde bydlet. To byla pravda, ale už nedbali na to, aby bylo taky krásný Jižní Město. To tady je voparáděný téma, tou zelení, a tím, že se někde něco zateplilo, vobarvilo, ale jinač to bylo starý, šeredný, panelákový. ... Ale s tím se už nedá nic dělat. To by museli jedinež začít bourat, ovšem dovedete si představit co bydlí lidi v tom.“

„Nemyslím, že ze sídliště se v brzký době stane ghetto. Protože to by sem muselo přijít spousty Číňanů, Vietnamců nebo tak. Ale ty by to asi nedostávali zadarmo, protože ten stát je tak vykradenej, vybranej, takže by to nebylo tak jednoduchý. To by se muselo stát, že přijdou třeba utečenci, ale naši lidi taky ještě nemaj' tolika peněz a nejsou tak dobře zajištěný, aby mohli klidně říct, fuj, tohle se mi tady nelíbí, já se vodstěhuju, ale kam? Zadarmo nikdo nic. Čili já si myslím, že hodně vody uteče, než se něco takovýho stane. Protože pro ty mladý jsem viděla, že se tady snažej' dělat. Postavili nějakou sportovní halu, budou stavět nějaký haly s koupáním, někde jsem viděla obrázek, ale nedovedu si představit, co všechno v tom bude. Čili ten zájem pro mladý tady je. A dneska ani není zájem mít velký byty, protože každě se chce ještě podívat někam ven a udržovat si velkej byt a u toho cestovat, to musí bejt dost dobře situovanej. Tady jsou ty byty za málo, se řekne, „za málo“, ale támhle jsou postavený krásný, ale jsou jednou tak drahý. Přitom ale ta velikost není větší. Vobčas mi to prostě přijde do ruky a tak to sleduju, mají třeba menší prostor v těch novejch stavbách než tady. Tady s tím balkónem to má asi 70 metrů, já si nepamatuju tyhle věci. Takže když to takhle člověk zváží, (*stane se to*) až tady bude tolika bohatejch lidí, že si budou moci říct, já tenhle byt nechci, já si koupím další, lepší byt a tenhle prodám. Není to tak jednoduchý. Protože jak vidíte, když se špatně hospodaří, tak i Sazka zkrachuje (*smích*).

Cítíte se tam vždy bezpečně?

No, to je takový dvojaký. Bezpečně, protože jsem byla v bytě, já jsem nebyla ten typ kterej by chodil někde večer. Já jsem se sem nastěhovala, když jsem vlastně byla stará paní, takže do toho divadla, když jsem šla nebo někam, tak ten kousek od toho metra nebo v tý době od autobusu, jsem nechodila jenom já. Ale myslím si, že jsem neslyšela, že by se tady něco teď v posledních letech dělo. Vobčas se tu vobjeví policajti na koních, vobčas, třeba jednou za rok, přijde i policajt tady. Člověk má pocit, že je to tady docela fajn, protože je vše blízko, a není tu žádný křoví, a protože jste vlastně doma, v tom bytě. A kdo byl chytrej, tak si nikoho do bytu nepustil. I když je tam krásná vizitka, že by vám nabrousili nože v bytě anebo že vám udělají tohle a tohle. Kdo je takovej, že lidem věří, může se dostat do problémů, protože starý lidi si to třeba neuvědomí, někoho pustěj' a maj' problém, ale to se mi zatím nestalo, protože já nic nepotřebuju, já všechno mám, dík tomu, že nejsem sama. A tím pádem, já se ani nedostanu ven. Mý vnoučata nejsou ty typy, kterej by tady vyhledávaly nějaký zábavy, takže vám nemůžu tohleto říct. Je tady, když jdu nakoupit, nějakěj takovej podnik, říkaj tomu Stodola a tam myslím, že jsou nějaký takový věci, ale neslyšela jsem, že by se tam něco dělo, já teda chodím ve dne, nechodím večer. Pak je tady to kino, a to, když procházím, protože já procházím, abych si zkrátila cestu, a tam je taky všechno v klidu. Ovšem, jak říkám, počet policajtů je tu hrozně malej. Určitě, když nějakěj řidič špatně zaparkuje a maj'

to čistit, tak to jsou tu policajti rychle, aby odvezli to auto nebo ho pokutovali, to musím říct, že jsem si všimla, že to hlídají takovýdle věci. Ale jinač, jesli večer taky projdou tady a hlídají? Taky je to daný tím, že tady je vlastně všechno ještě takový holý. Máme park (*ironický smích*), kterej je aspoň kilometr a půl dlouhej, ale ten je holej, jenom tráva a kopečky, tam se ani ty mladý nezdržujou a pokud je někde nějakej narkoman, tak asi sedí na lavičce, a dělá, že spí, nebo nevím, drogy jsem nebrala.

„Důchodci, jak říkám, ty se tady maj' dobře, maj' různý možnosti, scházej' se a dělaj' se i nějaký akce pro důchodce. Ale co se týče finančního, to vám nepovím. Jestli jsou nucený se nějak těžce (*protloukat*)... Ale já si myslím, že každá ta babka umí víc šetřit než ty mladý, ty jsou na tom hůř, protože, když to proberu, nepijou, nekouří, mužský nemaj', tak za co by ty báby utrácely, každá má držet dietu, každá je tlustá. A když je tak stará jako já, tak ani nejezdí na nějaký ty cesty... Ale i ty maj', někde jsem četla inzerát, a řekla jsem si, Ježíš ty se maj', jedou někam za minimální cenu, skutečně, ale ne jako, že je někdo nachytá, ale vopravdu jsou pro ty důchodce slevy v tomhle směru velký. Říkám, nesměj' se nechat nachytat, že jako k tomu maj' ještě voběd a voni je tam přemluvěj', aby si koupili hrnek za čtyři tisíce, když vědí, že na něj nemají.

Mám poslední otázku: jestli vás nějak život na sídlišti formoval, co Vám dal, co Vám vzal...

No, vzal mi toho dost. Už jenom to, že jsem vlastně nemohla tak často se třeba dostat na nějakej koncert, to přece jenom to byl kus dál, všechno. Teďka je to krásný, metro jezdí každý tři minuty nebo tak, ale to všechno v té době nebylo. A tak si myslím, že jsem v tomhle směru, že tady je co dohánět, že určitě, když něco bych postavila, tak určitě bych nepostavila jenom takovej ten kostelíček, ale postavila bych něco kde by byla kultura, ne aby se tam řvalo, ale aby tam byly herci, aby se hrálo tady. Taky jsou tady nějaký takovýhle, ale to je všechno takový malý, který žijou z nákejch příspěvků. Určitě by se to tady uživilo, když ne uživilo, tak aspoň užilo pro ty lidi.

A je naopak něco pozitivního, co Vám život tady na sídlišti dal, obohatilo Vás to nějakou zkušeností?

(*pauza*) Tak ten život utek' tak nějak v tom shonu starostí, lidi začínali, podnikali, tak to uteklo, všechny ty pocity, všechny se ztratily, i když byly hezký nebo vošklivý, ty starosti nedovolily se cítit dobře, protože mezitím u těch starejch lidí přijde nějaká nemoc a všechno se to rozplyne. Nevím. A když jsme byli mladší, nebylo co nás tady rozptýlit, nebylo tu nic vyjma toho bydlení, že jsme se nemuseli starat vo topení, že nám tekla teplá voda, že jsme se mohli vykoupat dokud jsme mohli, protože teď už je i to problém (*smích*).“

Rozhovor s narátorem N

Narátor na sídlišti Jižní Město prožil dětství a dospívání. V dospělosti se odstěhoval do pronájmu na další pražské sídliště, aby se osamostatnil. K sídlišti ho, dle jeho slov, nepojí žádné emoční pouto, má k němu a k městu jako takovému výhradně funkční vztah. Bydlí ve městě, aby mohl pracovat, ideální bydlení si však představuje úplně jinak, v horách, obklopen přírodou a žijící izolovaně. Tento sen se mu ovšem dle vlastních slov nesplní, jelikož se neslučuje s pracovním a produktivním obdobím jeho života. S problematikou panelového stavitelství v československém prostředí je jako vědecko-výzkumný pracovník v oblasti architektury a stavitelství dobře obeznámen.

„Vyrostl jsem na Hájích, v úplně běžným panelovém domě, který měl 3 vchody a každé 8 podlaží. Konkrétně je to model VVÚ-ETA, a byl myslím jeden z posledních, který dávali lidem k bydlení, protože ho sice postavili jako první, ale nastěhovali do něj řízení výstavby celého sídliště, takže na závěr potom jenom zrekonstruovali nějaký rozvody, vyměnili dveře a jako poslední nebo jeden z posledních ho předávali k bydlení. Potom, co my jsme se tam nastěhovali, ještě dostavovali jeden nebo dva panelový domy směrem k hostivařskému lesoparku a tím bylo vlastně sídliště celý postavený. Od té doby se tam žádná zásadnější výstavba nerealizovala, ani infrastruktura, ani žádné domy. ... Takže kolem nás už všechno stálo, dokonce už lidi víceméně bydleli, bylo minimum prázdných bytů a nějak tak to asi odpovídá té demografický křivce, plus mínus byli všichni stejně starý, takže na těch sídlištích, což je vidět třeba i tady ve Strašnicích, je generace lidí, který tam bydlej, všichni plus mínus stejnej ročník. ... Dnes si určitě nemyslím, že to sídliště stárne s těma lidma, poměrně hodně se tam lidi prostřídali, i v tom domě, když přijdu za rodičema, tak jsou tam mladý generace, zůstaly tam třeba děti těch rodičů a rodiče se odstěhovali, takže ty lidi se na tom sídlišti mění úplně stejně jako kdekoli jinde. Je tam jenom jedna věc: na sídlišti dřív bydlely společenský vrstvy bez rozdílů, i poměrně dobře situovaný, třeba bankéři nebo, já nechci říct podnikatelé, ředitelé státních podniků, a tyhle lidi z té společnosti zmizeli. Takže trošku se změnila skladba, protože ta generace nebo ta společenská vrstva lidí, který si to mohli dovolit, se tam odsad' odstěhovali. Oni si našli něco jinýho, domky, byty někde víc v centru nebo ve starší zástavbě, luxusnější než panelák, a zmizeli. A ten zbytek si myslím, že tam je pořád. Dokonce je docela dost studentů, který bydlej v panelových domech společně, třeba tři, čtyři, sice je to jenom na pár let, ale tohleto je zase jakoby nová mladá generace, která tam asi nezůstane, ale přesto tam nějaký dočasný bydlení má. ... Když to vztáhnou k tomu pražskému prostředí, tak si nemyslím, že toto povede k nějaké ghettoizaci sídliště, a důvod je ten, že je tu pořád nedostatek bytů, nebo ne úplně nedostatek, ale není jich takovej přebytek, aby se na sídlištích vytvořilo obrovský množství volnýho prostoru, o který nebude mít nikdo zájem. V jiných městech, odkud ti lidi musej' nutně do Prahy utíkat, když sem jdou za prací, tam ta situace vzniknout může, to je velice jednoduchý, ale pokud tohleto nenastává a ty lidi se na sídliště pořád stěhujou, investuje se do obnovy panelovejch domů, takže už taky nevypadaj' tak hnusně jako vypadaly v 70. letech, nestane se to. Myslím si, že kdyby společnost celkově měla ekonomický potíže, že by to snad mohlo vzniknout. Odstěhujou se ještě lidi, který na to mají, půjdou třeba zpátky na venkov nebo do menších měst, ze kterých do Prahy přišli, protože tam bude jednodušší pro ně sehnat nějakou místní práci, sem jdou vyloženě asi jenom za penězma, a pak po nich zbude prostor a tam si myslím, že je snadný, aby společnost na sídlištích klesla o úroveň níž. Teď tam bez problémů bydlí střední třída vedle lidí, který pracujou na sídlišti jenom třeba jako prodavačky... To je taky problém, protože za celou tu dobu, co jsem na Jižním Městě bydlel, tak tam nevznikly žádné služby. Jenom ty naprosto nejnnutnější, takže pro jídlo, pro nějaký běžný věci, domácí potřeby, lidi nebudou jezdit do centra, ale pro všechno ostatní jo, tam není nic kromě větších nákupních center jako třeba na Chodově, kde vznikly luxusní obchody. Úplně běžný služby, co člověk potřebuje, když vyjdu z paneláku, tak je tam jenom stánek s novinama a stánek s rohlíkama a všechny takový ty pokusy udělat si z kočárkárny nějakej kšeft, koloniál, tak skončily docela špatně. I třeba večerka, která mně osobně byla hrozně blízka, protože tam měli otevřeno do půlnoci a jedinej, kdo pracuje, je Číňan a všichni mu nadávaj', ale přitom on dělá takovou práci, kterou nikdo z domácí populace dělat nechce, tak potom zavřel, protože po desátý hodině už za ním chodili jenom ožralí floutci pro půl litr kořalky a taky pro výpalný.

Co byste konkrétního Vy z těch služeb na sídlišti rád viděl?

No, já bych tam úplně rád viděl naprosto normální služby, aby si člověk mohl prostě jít koupit boty, aby tam byly nějaký kšefty s oblečením, aby to fungovalo jako normální město, protože takhle je to pro většinu lidí jenom noclehárna, ale to je spojený i s tím, že ty služby tam nikdo nevyhledává, proto se tam nic z toho neuchytilo, protože tam taky nejsou pracovní příležitosti. Tam není žádná administrativa, tam není vůbec žádná výroba, ty lidi tam opravdu jezděj jenom do postýlky. A myslím si, že v tomhle směru není nějak moc prostor, aby se to změnilo, protože na těch sídlištích nejsou volný pozemky, kde by něco takovýdleho mohlo vzniknout, takže ten prostor pro zaměstnání může vzniknout akorát takovej, že někdo svůj vlastní byt předělá v kancelář, a to se moc často asi dít nebude, neděje ani nebude. A pak ty lidi budou zůstat na sídlišti a budou teda hledat v místě toho svého pracoviště i nějaký služby, protože choděj jenom do vedlejšího paneláku, a nebudou jezdit pro boty nebo pro oblečení do centra. Ve chvíli, kdy většina z nich jezdí do centra pracovat, tak jim to ani nepřijde, že je to nějaký handicap, nebo mně to tak taky nepřijde, protože vylezu z metra o dvě stanice dřív a zařídím si tyhle věci a přivezu je prostě s sebou domů a hotovo. Nicméně, pro starý lidi to musí být strašný, protože jsou uzavřený jenom mezi Tescem, Albertem, kde mají jídlo a běžný potřeby pro domácnost a svým bytem. Todle je věc, kterou si neumím představit, že bych, ve chvíli, kdy nebudu chodit do práce, měl sedět, celej den koukat na televizi nebo koukat z balkónu, protože už budu v takovém stavu, že ven ani nevyjdu a maximálně si udělám celodenní procházku pro nákup, to je šílený. Teď můžu srovnat ty dvě sídliště, to Zahradní Město a Jižní Město, velikost a vzdálenosti jsou strašnej rozdíl, protože na Zahradním Městě jsou ve stejným dosahu čtyři takovýdle nákupní střediska a dojdu tam do pět minut a do každého z nich ze svého domu, a na Jižním Městě dojdu do jednoho za čtvrt hodiny, takže v tomhle směru je to úplně o něčem jiným. Ta urbanistická koncepce Jižního Města vlastně nebyla vůbec naplněná, protože mezi stanicema Háje a Opatovem měla být velká promenáda, na jejíž realizaci nikdy nedošlo a tam měly být i ty kšefty a nějaký služby a oni vlastně ty domy postavili, ale dole mělo být promenádní patro, kde by teda byly tyto věci a nikdy toto nezrealizovali. Jenom na Hájích vlastně nad samotným metrem, nad patrovejma garážema bylo cosi. A ono to nefungovalo ani tenkrát, protože většina obchodů byla poloprázdných, byl to hrozně bezprizorní prostor, protože tehdy měli projektanti pocit, že musej vytvořit pro lidi nějaký tunýlky, kudy budou chodit, a kašny, u kterých budou sedět a takový betonový kreace a ono to spíš vedlo jenom k tomu, že tam byla špina a nikdo to neuklízěl, takže tamtudy taky nikdo nechodil a vlastně nevznikl v tý normální zástavbě přirozený prostor, že lidi si prostě najdou cestu k těm službám cestou do práce nebo jenom mírně někde odbočej, tak to tady není. Ani nevidím moc šancí, jak by se to tam mělo vytvořit, protože můj celkový názor je, že prvně tam ti lidi musí zůstat za prací, aby toto nějak samo vzniklo, protože ty podnikatelé si dobře uvědomí, že když jsou tam lidi, který tam zůstávají, pohybují se jenom v tom jednom místě, takže oni musí jít za nima, že ty lidi nebudou jezdit bůhví kam si pro tyhle běžný věci.

Vzpomínáte si, jak se Vaše rodina ocitla na sídlišti?

Myslím si, i když to nevím úplně jistě, že jim ten byt byl přidělený státem kvůli tomu, že měli malý dítě, to jsem byl já, a předtím jsme bydleli v naprosto nevyhovujícím sklepním bytě, kterej měl dvě místnosti a do kamen se vozilo uhlí kolečkem rovnou ze sklepa a bydleli jsme tam vlastně asi sedm let. Před mým narozením to pro rodiče byla dost těžká situace, oni sháněli nějaký byt a v Praze to vůbec nešlo v tý situaci – ani na černo, teda ne na černo, ale nějak oficiálně, a protože neměli dítě, byli handicapovaní v tom, aby dostali nějaký normální byt, aby se vůbec dostali do pořádku. Pak se ukázalo, že to byl problém i když měli dítě, takže jim vyšla vstříc moje teta, která vlastně ani není moje příbuzenstvo, to jsou jakýsi vzdálený příbuzný, ale tak strašně vzdálený, že

to ani neumím pojmenovat, prostě pro mě to byla vždycky teta a tím to skončilo a dál jsem to nezkoumal. A oni měli v domě tady ten prostor, kterej byl původně sklep, v částečně zvýšeným přízemí a v tom jsme bydleli, takže to bylo dost divoký, bylo tam hrozný vlhko, byl to problém vytopit, ale bylo to jediný bydlení, který jsme byli schopný najít v té době. A díky tomuto vlastně hodně nevyhovujícímu bydlení a potom tomu, že se jim narodilo malý dítě, dostali rodiče byt na Jižním Městě.

Jaký to bylo vyrůstat na Jižním Městě?

No, úplně stejný jako kdekoli jinde. Mám babičky z Plzně a ze Znojma, takže jsem za nima docela hodně jezdil a prostě bylo to stejný jako malý město. Přesto to v té době bylo trochu jiný, protože mí rodiče nemuseli mít pocit, že když se večer toulám po sídlišti, tak se mi něco stane a že bych dělal nějaký nepřístojnosti. Myslím z hlediska bezpečnosti, nemuseli se bát o to, že by mě někdo ukrad... Svejím dětem bych asi v tomhle směru musel stát víc za zadkem než to museli udělat mí rodiče se mnou.

Cítil jste se na sídlišti vždy bezpečně?

No, naprosto, já jsem vůbec neměl potíže. Až teda potom třeba posledních pět let po revoluci, i když to nebylo jako, že bych se necejtil bezpečně, že bych měl strach tam bydlet, ale začaly takový problémy, který jsme v životě předtím neměli, že nám stálo auto před barákem, a já jsem viděl jak ho vykrádají a když jsem volal na Městskou policii, že ten člověk přímo stojí u toho auta, tak mi policajt řekne „No víte, já nemůžu přijet, protože já jsem tady sám. Noční službu máme jenom dva a kolega vyjel k nějakýmu případu“, takže on už nemůže svůj zadek zvednout a odjet od toho telefonu, že musí počkat až se kolega vrátí. Takže rozbitejch okýnek a vytrženejch rádií nebo ukradenejch pneumatik z auta byly nepočítaně. Pak už jsme zjistili, že je to takový: když přestane svítit světlo na ulici, do rána někomu zmizěj kola nebo něco z auta.

Zaznamenal jste nějakou další změnu porevoluční pokud jde o sídliště?

Přímo porevoluční vůbec, tam se nezměnilo prakticky nic, pro nás bylo všechno stejný, až teprve teďka, což vidím trochu zpětně, když se tam vrátím za rodičema, tak se změnila celá spousta věcí. Vybudovaly se nějaký nový prostranství, kde si můžou hrát děti, nový prolejšačky, nový dětský hřiště, taky nová stanice záchranky přímo na Hájích, nová krytá hala, takže tydle věci se změnily. Taky, zpočátku všichni čekali, že když chtěj jinou společnost, můžou spoléhat na to, že někdo shůry za ně todle zařídí a teď pochopili, že když budou chtít jinou společnost, tak že musej pracovat na té společnosti sami. Že vadí mi todleto?, tak co kdybych se taky přičinil za to, aby se to změnilo? Třeba jenom tím, že to navrhu na příslušný místa, který o tom můžou rozhodnout a oni když vidí, že o to má někdo zájem, tak se třeba na to při rozhodování taky podívaj. Takže tímhle způsobem, to jsou takový drobný věci, protože ty lidi začali fungovat opravdu, začali přemýšlet jinak.

Všimáte si hodně této občanské angažovanosti na Jižním Městě?

Myslím si, že změny, který se tam udály v tomhleto směru vycházej hodně z občanský angažovanosti. Ať už jsou to osobní iniciativy úředníků, kteří si vybrali povolání, že chtěj pracovat pro státní správu anebo jsou to lidi samotný, to je to, co proměnilo sídliště i vizuálně. Vlastně i teď, když to sídliště se změnilo vizuálně hrozně moc kvůli rekonstrukci panelových domů, tak i to je soukromá iniciativa občanů: koupili ten byt, stát jim to odprodal za nějakou zbytkovou cenu a oni do něj investovali, nečekali, že to udělá za ně. Byl jsem docela překvapenej, když jsem naposled asi před měsícem přijel na Háje a samotnej ten prostor, přímo před tím novým kostelem, tam se to proměnilo hodně. Proměnily se i takový ty kouty nevzhledný a kontejnery, a to jsou drobnosti, ale to sídliště úplně jinak vypadá.

Takže to hodnotíte pozitivně?

Docela ano, až jsem byl překvapený, jak se změnilo. Taky se na Jižním Městě strašně moc změnila obslužnost úřadů, protože když jsme se přistěhovali, neexistoval městské úřad Prahy 4, jezdilo se na Prahu 10, myslím si, že to bylo kousek od Edenu, a po revoluci ani neexistoval finanční úřad, jako hlavní pobočka. Sice tam byla nějaká pobočka, kde vybírali daňový příznání, ale velké finanční úřad byl taky na Praze 10, což je pro takhle veliké město v podstatě strašně daleko. A bylo to hrozně z ruky a dopravně strašně komplikovaný, protože do Prahy 10 z Prahy 4 nic pořádně nejezdilo. A teď je tam úplně nová budova, ve které jsou úředníci všichni hezky po ruce. Tyto věci se dost změnilo a myslím si, že to k tomu taky dost přispívá.

Neviděl jste náhodou film Panelstory Věry Chytilové?

Ne, ale vím o něm. Já jsem zde nic z toho nezažil, protože jsem s těma svejma vrstevníky, který všude kolem bydleli, chodil do školy. Možná, že pro má rodiče to tak nutně musí vyznít, protože v podstatě kromě lidí z toho baráku na sídlišti jako takovým žádný přátele neudělali a své přátele mají vlastně všichni z práce a ze svejch minulejch povolání, ze škol a takovýdle, se kterejma se stýkají. Takže, kde jsme bydleli, tak tam máme výborný vztahy s většinou těch lidí, asi to je dáno taky tím, že to byli všechno lidi, který v tu chvíli řešili stejné problémy jako má rodiče, tak to nějak vyplynulo. A mně to osobně tak nepřijde, protože pro mě to byl můj vlastní prostor. Já jsem tam vyrostl, pro mě tam nebylo nic jako nějaký skrytý, schovaný, kde bych nebyl nebo kde by to bylo nějaký, jakože tamtudy se nevydávám, protože jsme prošmejdivi úplně všechno. Takže mně to tak nepřijde, ale taky bych řekl, že je zajímavý, že se skloňuje Jižní Město kvůli špatný výstavbě a nevhodným urbanistickým a demografickým řešením a přitom jsou v Praze mnohem horší sídliště. Ono je teda trošku rozdíl mezi Jižním Městem I a Jižním Městem II. Už bylo na tom Jižním Městě II znát, že prostoru nebylo tolik, takže třeba ty domy jsou blíž u sebe, což na tom Jižním Městě I není, tam je ještě velký prostor mezi těma panelákama, takže tam není taková ta situace, že sedím doma u talíře a někdo z jinýho paneláku mi kouká, jestli mi tam plavou knedlíčky nebo jestli jsem si zrovna udělal nudle. Když to srovnám třeba s, jak se to jmenuje, s Barrandovem, tak to je naprosto příšerný sídliště. Není tam vůbec žádný prostor mezi panelákama, není tam prakticky žádná zeleň – chodník, metrovej pás trávy a už rovnou stojí barák, kterej má osum pater, nedá se tam nikde zaparkovat auto, to je naprosto něco příšernýho. Naštěstí to sídliště není tak velký, takže se to nedotýká takovýho množství lidí, takže možná kvůli tomu, že všichni jako řeší Jižní Město, Jižní Město a ono vlastně v těch pražskejch sídlištích, podle máho názoru, není tak strašný, jenom na něm bydlí nejvíc lidí.

A proč si myslíte, že všichni řeší to Jižní Město?

Protože se to dotýká velkého počtu lidí, takže ať už je to politický nebo skutečně mají snahu tam něco změnit, tak mají pocit, že tohle osloví velký množství jejich potencionálních klientů.

Investoval byste Vy sám v současném okamžiku svého života do panelového bytu na sídlišti?

Já jsem to vlastně udělal, protože ve Strašnicích, kde nyní bydlím, je to panelovej dům podobnýho typu, i když to není stejný, ten byt je trošku větší než se stavěly na Jižním Městě, což velmi pozitivně hodnotím, i když je to rozdíl asi 10 m², tak je to hrozně znát a já jako nehledám vlastně od toho bydlení nic víc. Já bych si byt sám nekoupil, ale nemám potíže s tím platit nájem, ale musí to být stabilní, abych cejtil jistotu ze strany pronajímatele, že se nebudu muset furt stěhovat a že, když mi praskne voda, tak on se postará.

A v ideálním případě, kdyste měl finanční prostředky na investici do vlastního bydlení v Praze, zainvestoval byste v současných podmínkách třeba do bytu v panelovém domě?

Kdybych měl srovnat, že bych třeba měl peníze na byt v novostavbě vůči bytu v panelovém domě? Asi ne (nekoupil bych si byt v novostavbě). Čistě z ekonomickýho důvodu, protože když to tak srovnám, tak rozdíl by

byl zhruba 3,5 milionu vůči nějakým dvěma, a za ten milion a půl si můžu koupit chalupu na Šumavě, která sice bude v dezolátním stavu, ale než půjdu do důchodu, tak bude nádherná, nebo si za ty peníze koupím loď ve Středozezemním moři a budu mít důchod mnohem nádhernější než sice v luxusní stavbě, ale pořád v Praze a já tady nemám co dělat. Sice tady mám spoustu známých a kamarádů, se kterými jsem chodil do školy, ale... Je to asi mnou samotným, já nevyhledávám, nepotřebuju ke svému životu hromadu divadel, kin. Rád jdu do divadla nebo do kina, ale je to pro mě cílený, nepotřebuju každé den vyrazit do kavárny. Teď jsem tu kvůli tomu, že je tady moje práce a to tak ještě chvíli asi zůstane a jinak tady nejsem moc přivázaný, spíš vůbec, než že bych tady chtěl zůstat.

Jak odhadujete budoucnost sídliště?

Já bych řekl, že je to dost těžký. Myslím si, že se bourat u nás určitě nebude, rozhodně ne ve velkém. Je dost možný, že se bude bourat v některých lokalitách, kde ty sídliště jsou hodně zpuštěné, tam by to asi bylo i na místě, protože je potom snazší začít znova s něčím komfortnějším. Taky pokud chce třeba městská část získat nějaký nový klienty a hodlá revitalizovat něco, co upadlo a vlastním životem už to nežije, tak je nutný nabídnout těm novým zákazníkům něco modernějšího, něco nového, aby měli pocit, že tady do toho se vyplatí investovat, jsou to nové technologie. Slyšel jsem jednu nádhernou myšlenku, že proti recesi se dá bojovat jedním krokem, a to si myslím, že je přesně tohle, akorát v té stavbě nebo výstavbě v urbanismu to trochu jinak vypadá, že to není jenom technická inovace. Ale když to vztáhnou k Jižnímu Městu, myslím si, že ta budoucnost v nějakém třeba dvacetiletém horizontu je taková, že to bude vypadat podobně jako teďka. Pokud si ty lidi uvědomíš, že jestli jim něco vadí, že si musí pomoci trochu sami, tak to nevidím nějak špatně. Jestli tam budou žít lidi, který spolíhají na to, že za ně státní spousta věcí vyřeší a že jim dá sociální dávky, tak to dopadne špatně, to se opravdu z toho stane to ghetto, o kterém všichni mluví.

Myslíte si, že je Jižní Město v pražském kontextu něčím specifické? Má svůj specifický genius loci?

Myslím, že určitě ano. Díky tomu, že se o tom hodně mluvilo, většina veřejnosti, i ti, kteří nebydlí na sídlištích, vnímají to sídliště, ale v jejich vnímání to bude spíš negativní. Pro mě osobně, protože jsem tam bydlel, to negativní není, je to prostě úplně normální. Na druhou stranu je pravda, že to ve mně nikdy nevytěžovalo nějaký zvláštní vztah k tomu sídlišti. Hodně lidí, který vyrostli na vesnici, mají tam svou rodnou chalupu, chodějí kolem a říkají, tady bydleli Novákovci a tady jsem se narodil, i když už tam dneska nebydlejí, tohle asi nikdy dělat nebudou. Že je to takový trochu odcizující, to je pravda. Všechny ty domky vypadají stejně, všechny ty byty vypadají stejně.

Takže byste se neoznačil za lokálního patriota?

Určitě ne. Že bych se vrátil zpátky na sídliště... Pro mě je to tak jako pro většinu ostatních lidí prostě místo, kam jsem chodil přespat...

Takže v podstatě to, co se označuje za noclehárnu, za králikárnu...

Tak to opravdu je. Ta výstavba v lidech vůbec nezbudila, že by chtěli zpátky na sídliště. Většina z nich je tam nejspíš z nutnosti, i když je to podle mě i do značné míry podporovaný tím všeobecným názorem, že většina z lidí, který tam bydlejí, by sama bez podpory jiných, který o tom takhle mluví, k tomuhle názoru nedospěla.

Čím si myslíte, že to je?

Myslím si, že na počátku to bylo daný tím, že to tam všude vypadalo stejně. Stavěli se jenom tři typy domů, čili jak zopakovaný, i když to bydlení nebylo nějaký špatný a v měřítkách, ve kterých ho stavěli. Vlastně z „komfortu“, ze kterého se tam mí rodiče stěhovali, dneska vnímaného jako nádherný cihlový výstavby, se

kteřou jde vytvořit kde co, což je pravda, to je taky velký rozdíl oproti paneláku, do něčeho, co bylo zařazené, tekla tam teplá voda, nemuselo se každých 10 minut běhat pro uhlí, tak to byl velký rozdíl v té době. A dneska je to trochu jiný, protože na tom paneláku kromě třeba zateplení a nových rozvodů není co rekonstruovat. Jako majitel velkého objemu peněz bych ani nevymyslel nějaký kreace, který by z toho domu vyrobily něco zajímavého, moc to nejde. Můžeme udělat nějaký vysazený balkóny nebo úplně přepracovat třeba tu chodbovou část, vystrčit z té konstrukce nějakou předsazenou konstrukci, protáhnout ji po celý výšce, získat nějaký prostor navíc, nevím, jak by se na to třeba tvářil stavební úřad, ale tohle technicky jde. Akorát je to problém, protože potřebuju, aby v tom bytě, aby v tom celém domě při té rekonstrukci nebyli lidé, protože tohle jde dost těžko dělat za chodu. Kdežto u toho cihlového domu je docela snadný nějak zásadně zasáhnout do té konstrukce, vytvořit úplně jiná uspořádání, vybourat příčky. Tady když vybourám příčky, furt mám takovej čtvercový prostor se čtyřma okna, který zasahuje z jedné fasády na druhou a nic moc tím nezískám, jenom přerozdělím ten vnitřní prostor. Do chodeb zasahovat moc nejde ve většině případů, buďto z požárního důvodu nebo kvůli tomu, že už je tak malá, že nejde přestěhovat ani pořádně gauč do posledního podlaží. V řadě těch domů jsou nevhodně malé výtahy, někdy i nelogicky, protože ten prostor na velký výtah tam je, ale prostě třeba na něj nejsou peníze, tak je to zase čistě ekonomická záležitost. Takže tady je takovej rozdíl v tom vnímání, že pokud někdo má pocit, že by si to bydlení chtěl přetvořit k obrazu svému, tak tady má ten prostor dost málo. Ale ono to u většiny těch lidí, který tam bydlejí, naráží na to, že si nic jiného nemůžou dovolit. Určitě se z technického hlediska dá na všech panelových stavbách vytvořit nějaká nástavba ve velikosti, záleží na únosnosti základu, jedno až dvě podlaží, kde můžou být velice luxusní loftové byty nebo nějaký mezonetový dvoupatrový byty, ale jestli je bude někdo chtít, že bude mít nástavbu na paneláku? Bude mít stejný problém s parkováním, jako mají všichni ostatní a potom taky otázka, jak se k tomu postaví majitelé těch ostatních bytových jednotek, což si myslím, že je asi nejčastější problém, že se tohle nerealizuje. Kdo by chtěl nástavbu na paneláku, když může mít spoustu rekonstruovaných půdiček někde v centru Praha 1, Praha 2, Praha 3, a musí se, v té staré zástavbě k tomu vyjádřit tak deset majitelů a většinou souhlasí – my vám dáme půdu, když nám postavíte výtah – a v tom paneláku toto není, hrozně moc lidí to musí podepsat a když to jeden z nich neudělá, tak se nic realizovat nebude a není jakoby co nabídnout za to. Výtah ve staré zástavbě všichni hrozně ocení, protože je nepříjemný tahat všechno po schodech a tady není co nabídnout, tak to je taky asi důvod k tomu, proč paneláky dosáhly své kreativní saturace a moc není dál co vymyšlet. Můžou být různě barevné, můžou mít jiný členění oken, ale to jsou takový kosmetické záležitosti, který vnímá člověk, který tam nemusí bydlet, že jsou vidět jenom z venku pro nějakýho nestranného pozorovatele a pro ty lidi uvnitř to pořád bude noclehárna. ...

Zajímalo by mě ještě jestli Vám připadá, že život na sídlišti něco dal, případně něco vzal?

No, určitě si myslím, že mi to nic nevzalo, jako že díky tomu, že jsem vyrostl na sídlišti, že bych byl o něco ochuzený. Vyrostl jsem mezi stejněma dětma jako jsem byl já a našli jsme si vlastní zábavu. Přijde mi, že to bylo úplně stejné, jako kdybych vyrůstal někde na malém městě. Taky to asi bylo docela daný tím, že to sídliště bylo na okraji Prahy a že jsme chtěli pryč, do lesa a byl tam lesopark a byl tam vlastně kousek Milíčovské les, který se táhne až ven z Prahy nebo tehdy se táhnul až ven z Prahy, takže v tomhle směru jsem byl jako kdybych bydlel někde na vesnici nebo na malém městě. A co mi to dalo? Myslím si, že docela slušnou snášenlivost ostatních lidí, protože na rozdíl od jakéhokoliv bydlení jinde, tady jsou ti lidé všichni jak na talíři, jak kdyby je všechny hodili do jedné polívky, prostě nejde se před nima schovat, když někoho nesnáším, tak ho stejně potkám 50x ve výtahu a musím se s tím nějak srovnat. Na to, abysme se pokaždý na sebe ksichtili, na to tam vůbec není

prostor a navíc díky tomu, že je tam všechno slyšet v těch panelácích nebo bylo (dneska jsou možnosti rekonstrukcí takový, že si člověk může udělat byt víc izolovanej, takže neuslyším, co si říkaj' susedi). Tak když chtěl někdo prostě vyhubovat dětem, tak to slyšel celej panelák, no.

Žili jste vlastně kolektivně.

Tak, a to byla přesně představa, kterou měli ty plánovači, protože ta počáteční Corbusierova myšlenka byla taky taková. Neumím si představit situaci, jak to muselo vypadat v tom předobrazu, v těch ruskejch panelovejch sídlišťích, když měli jednu prádelnu, jednu jídelnu, jejich byty neměly kuchyň a neměly jídelnu a oni chodili jíst někam do přízemí, aby tam byli všichni pěkně pohromadě, aby se kolektivizovali takhle dokonale, to už mi přijde, že to je naprosto šílená myšlenka. To, co bylo v českým podání, i to nejhorší, co se postavilo, tak pořád to byly separovaný byty, kde byl člověk zavřenej, sice třeba v nějakým menším komfortu než by si mohl' představit, ale pořád to bylo jeho doma. Je tam jeden technickej rozdíl, protože Corbusier si představoval, že to budou domy, ve kterých je modifikovatelná vnitřní dispozice, tak jak se dneska stavěj všechny administračky, skelet s podlažím a vevnitř není nic, tam si můžu vyrobit příčky, jak mě napadne. Díky tomu, že se z technickejch důvodů, z rychlosti výstavby a z nutnosti zvolily velký panely, který se snadno montujou, tak je tady bytová jednotka ve většině z paneláků, co se stavěly, obehnána nosnou konstrukcí a do ní nejde moc zasahovat. Dalo by se, vzhledem k tomu, jak je to vyprojektovaný, celkem snadno třeba koupit byty na jednom podlaží a propojit je všechny najednou. Vůbec tomu nebrání statická únosnost panelů. Kdybych prořízнул všechny patra, tak to pořád ten dům snadno snese anebo to dokážu velice jednoduše nahradit nějakým vloženým rámem z oceli, ale když tohleto řeknu svým spolujednatelům nebo stavebnímu úřadu, tak se komukoliv z nich zjeví vlasy na hlavě a zaručeně se mi to nepodaří zrealizovat. Občas některej z těchhleto nápadů dojde až do realizace, přestože to technicky není problém, ale. ...

V dnešní době jsou kreativní invence novostaveb a jejich exteriérů a interiérů mnohem lepší než v dobách „panelových“, nicméně sám jste se zmínil, že to nezaručuje jejich kvalitu.

Tam je vlastně problém v tom, že i když ten byt není po stránce rozdělení ploch perfektní, např. třeba chodba by opravdu měla sloužit jenom k tomu, že se tam přezouvám a že je špinavá a neměl bych přes chodbu chodit do ložnice, neměl bych přes chodbu chodit bos, tak tohleto je typický příklad všech, nebo téměř všech bytů, který se v Praze v tuhleto chvíli stavěj' a prodávaj. A většině uživatelů přijde právě hezký, že to není jednotvárný, že to není stejný jako to maj' susedi, že maj' něco jinýho, chtěj' se odlišovat, což je přirozená lidská vlastnost, tak radši někdy z neznalosti a někdy i ze znalosti, oželí tohleto a koupí si takovejto byt přesto, že je vlastně docela drahej, možná i po materiálový stránce mírně předraženej, protože byty víc než to technický provedení, prodává místo a kreativita architektů, tak snadno utratěj třeba 3 miliony nebo 3,5 milionu za takovejto byt, kterej je menší, není tak dokonalej, než 2 miliony za panelákovéj byt, kterej je krabice, budou mít všichni stejnou krabici jako měli předtím. Tam si myslím, že hrozně hraje pocit lidí nebo i vlastní hlava. Oni to vnímaj' takhle, a to je to, co dneska ty byty prodává, za co ti developeři dostanou velký peníze. Oni to dobře vědí, tak se tomu přizpůsobili a vlastně po stránce komfortu často nabízej' horší bydlení než panelák. Menší metry za větší peníze, někdy i s horším dispozičním řešením uvnitř než to bylo takhle. ...

Přijde Vám z odborného hlediska ospravedlnitelný současný cenový rozdíl mezi panelovým bytem a bytem v novostavbě stejné rozlohy?

Nepřijde. Po technický stránce to tak opravdu není, že by tam byly materiály a technologie o tolik dražší, než který byly v panelovejch domech. Ty byty opravdu nestojí developeři takovýhle peníze. Oni taky, když člověk

přítlačí, jsou ochotni docela slušně slevit, když viděj, že máte zájem, 100 nebo 120 tisíc pro ně není problém, ale prodávají prostě zajímavý lokality. Vybíraj si docela hezký místa, třeba na Jižním Městě nový sídliště na Slunečným vršku. Po urbanistický stránce je to docela strašný, protože je tam málo volného místa, ale oni vyplnili pozemky, který koupili za poměrně vysoký ceny, takže je musejí co nejlépe využít, pro ně parkoviště neprodává, ale za byty dostanou peníze a ten komfort ostatní infrastruktury je třeba vyrobit jenom takovej, aby když se lidi přijedou kouknout, když to budou kupovat, aby jim přišlo, že to je v pořádku, aby splnili nějaký požadavky, že na určitý počet bytů byl vyprojektovaný nějaký počet parkovacích míst. Ještě pořád nejsme v situaci jako ve Švýcarsku, že na každé dům musí být minimálně jedno nebo 2 parkovací stání podle toho v jaký lokalitě ho staví. A pokud nejste schopni udělat podzemní garáž, vlastní místo nebo záliv u ulice, tak tam ten dům stát nebude. Do takovýdlehého stavu technických předpisů jsme se ještě pořád nedostali. To samý rekonstrukce v centru. Udělá se spousta administrativních ploch, ale jenom u některých projektů stavební úřad požaduje, aby byly vybudovaný patrový garáže, nebo aspoň patrový garáže pro polovinu administrativních ploch, takže se ještě máme v tomhle směru co učit.

A vztah negativní pověsti panelových sídlišť a ceny bytů?

Tak můj soukromej názor je takovej, že se v médiích opravdu o sídlištích mluví velmi negativně. Že to je špatnej vzorek výstavby, že by se mělo bourat, ale to je takový opravdu jako plácnutí do vody, to není realizovatelný, rozhodně ne do doby, než se ty lidi tam odsad' sami odstěhují. Pak je na místě, aby se bouralo a ten prostor se využil k něčemu jinýmu. To je v podstatě stejný jako např. to Masarykovo nádraží: tam byl dřív velkej provoz nákladovýho nádraží, byly tam koleje, ze kterých se rovnou překládalo do meziskladu a tohle naprosto upadlo, Český dráhy to přestaly používat, takže přestože tam ještě část tý výstavby stojí, je za tu dobu, kdy ji nepoužívaj, ve špatným stavu, tak je na místě, že se to tam teď vybourá a budou tam nový rezidenční čtvrtě. Ale do tý doby než ty lidi sami tam odsad' neodejdou, tak nemá vůbec smysl bavit se o tom, že by se mělo něco bourat. Ta situace tady pořád není. Možná, že je sídliště Chánov v podobný situaci, je vybydlený, nefunkční, vlastně asi neplní ani tu funkci přespání, lidi tam nějakým způsobem přežívaj' ve vybydlených domech, i když si to udělali sami, tak to prostě udělali a tam by se asi bourat mělo. Není to ale developersky atraktivní, taky můžou bejt potíže s pozemkama, někomu patřej, sídliště patří městu a není možný ty lidi vystěhovat, taky tam třeba bydlej z velký části na černo a neplatěj nájem, a tak by město muselo nějakým způsobem vyřešit situaci kam je přestěhuje, aby opravdu mohli vystavit bourací výměry a začít to nějak přepracovávat, protože jinak se pohybujou jenom v nějaký hypotetický úrovni. Jakmile dostanou pryč ty lidi a budou mít dobrej developerskej záměr, tak můžou ten prostor snadno přeměnit k něčemu jinýmu a nebude tam nevzhledný sídliště. Myslím si ještě jinou věc, že by se měly bourat takový ty panelový bytovky na vesnicích. Každá česká vesnice je krásně zpanelákovatěná, prostě někde koukaj' z krajiny čtyři čtyřpatrový bytovky, což je úplně příšerná věc, tohleto mně drásá estetický citěním mnohem víc než panelový sídliště, který je od kraje do kraje od nevidím do nevidím. Problém těch bytovek je, že většina obcí je má ve své vlastní správě a vzhledem k tomu, kolik dostává třeba obec, která má 1000 obyvatel od státu z rozpočtu, tak jsou rádi, že z toho zaplatí vyvážení odpadků. Těžko budou mít někdy nějakej projekt, kde by společně s developerem vyrobili nějakou maličkatou přivesnickou zástavbu, ani nevím jak by se to mělo nazvat. Prostě na okraji postaví domky, do kterých těm lidem umožní, aby se přestěhovali, nebo aby si je koupili a tu bytovku budou moct zbourat a postavit místo ní něco jinýho. Ale tam si myslím, že by bylo na místě, aby se to zbouralo, protože to je věc, která nikdy netvořila genius loci vesnice a to sídliště si myslím, že určitej, i když jak jsem říkal negativní genius loci pořád má. Např. v nějaký starší

zástavbě, třeba z minulého století, existují krásný dekorativní fasády starého města, a tady je to prostě určitéj obraz 70. let, takhle se tehdy stavělo. A díky tomu, že tam ten panelák nestojí jenom jeden nebo dva vetknutý mezi jinou zástavbu, pro mě to nevypadá tak strašně. Nicméně, když vykukují z té tradiční zástavby, tak je to strašný. Zase něco jiného je, i když třeba mně se zrovna ta stavba nelíbí, že Tančící dům taky vykukuje ze starý zástavby, to už je taková architektonická kreace, stojí tam něco ojedinělého. Není to jenom bedýnka, kterejch je hromada, vypadá to úplně jinak a už jenom to, že mně se to nelíbí a někomu jinýmu se to líbí, tak je čistě náš osobní pocit. To nemá nic společnýho s tím, jestli je to „hezký“ nebo ne, tedy jestli je to umění. Když se budu koukat na nějakýj obraz, mně se může líbit a někomu jinýmu se nemusí líbit a přitom je ten obraz třeba po malířský stránce perfektně vypracovanej, úžasně nakreslenej a já hodnotím jenom pocit, jak na mě působí, a to je velmi individuální. ... Jestli se na panelových sídlištích vytvářelo něco, co by se dalo nazvat architekturou, tak to spíš byl urbanismus. Samotný rozmístění a orientace těch domů vůči třeba tomu jak vychází slunce a jak by měly bejt natočený, aby byly pokoje na správný straně vůči těm obytným místnostem, tak toto je tam, aspoň na těch starších sídlištích, perfektně vyřešený. Že domy jsou úžasně situovaný, relativně dost daleko od sebe, aby si i při té výšce, kterou stavěli, lidi nekoukali do bytů. Něco jiného potom je, když si v noci všichni rozsvítěj, tak pokud nejsme zvyklí si zatahovat, v těch domech jsou přece jenom lidi uvnitř těch buníček hezky vystavený. To je ale trochu jiná situace, to je společný s tím, jak jsou Češi závistiví a jak zkoumaj všichni kdo co má doma, protože, já nevím, v Holandsku, ve Švédsku jsem v životě neviděl, že by se někdo zatahoval a přitom je to každému jedno.“

Rozhovor s narátorem D

Narátor se označuje za jednoho z prvních občánků Jižního Města a má k sídlišti silný emoční a lokálně-patriotický vztah. Dle vlastních slov by si nedokázal představit bydlení na jiné lokalitě v Praze, ale ani v rámci jiného podcelku Jižního Města jako takového. Je občansky silně angažovaný, dokonce se kratší dobu věnoval místní komunální politice.

„Narodil jsem se v roce 1976 v motolský porodnici a naši si mě přivezli v podstatě jako miminko už do novýho bytu na Jižním Městě, kde bydlím pořád. Opravdu jsem jeden z prvních občánků, dokonce jsme se přestěhovali do jednoho z nejstarších paneláků, co na tom sídlišti jsou. Z okna vidím krásně na sever do Proseka, 10 km na sever a na jih. Na Jižním Městě jsem chodil na základní školu, od první do osmý třídy s tím, že sestra, protože byla starší, první dva roky chodila do Modrý, protože ta Hnědá ještě nebyla postavená a pak od třetí třídy až do osmý chodila taky na tu Hnědou. Tam se ty školy jmenujou Hnědá, Modrá, Červená. Na Jižáku jsem navštěvoval i školku, to je kousek dole na ulici a pamatuju si, že jsem tak jako chodil po tom sídlišti, ale hlavně jsme chodili třeba do Milíčovskýho lesa nebo do toho lesoparku na druhou stranu, ale v tom samotným sídlišti jsme si jako děti moc nehráli, maximálně na nějakým pískovišti nebo když napad' sníh, tak jsme bobovali někde u nějakýho plácku, ale ty vzpomínky už nemám moc konkrétní. Já jako dítě jsem v podstatě nezažil žádnou vysloveně negativní zkušenost, akorát člověk měl trochu pocit, aspoň já jsem tak vyrůstal, že jsem vlastně nevěděl vůbec nic o vnitřní a centrální Praze. Já ji ke svému životu vůbec nepotřeboval, protože jsem žil v horizontu asi tak, já nevím, pěti, deseti, dvaceti ulic, protože jsem ani nevěděl, kde je Jižní Město II. Takže jsem třeba ve dvanácti poprvé chodil po Karlově mostě. Dětství jsem trávil v podstatě jenom na tom sídlišti. ... Protože tam víceméně

bylo v podstatě všechno po ruce, takže ani nebyl důvod někam jezdit. ... Potom, když jsem byl větší, chodil jsem na základku, ale jakoby většinu toho času jsem trávil buď v základce nebo na takovém tom pásu před základkou nebo jsme si tam hráli u těch bazénků, jak tam jsou v té Plickovy ulici, dneska už tam nejsou, anebo jsme bobovali v podstatě za barákem, anebo se navštěvovali, ale byl to akční rádius plus mínus dva kilometry, a to ještě hodně přeháním, protože už místo jako Opatov pro mě bylo strašně dál.

Vzpomínáte si, jak se Vaši rodiče ocitli na Jižním Městě? Předpokládám, že jim byl přidělen byt.

Byl jim přidělen družstevní byt. Stavební bytový družstvo „Nový domov“ se to, myslím, pořád jmenuje. Takže dostali družstevní byt a začali ho v podstatě normálně splácet, a tam vlastně žijeme pořád, akorát dneska už to přešlo do osobního vlastnictví, takže jsme to od družstva odkoupili a dneska jsme v bytě v osobním vlastnictví. Jsem moc rád, že nejsme v v tom klasickém státním bytě, později obecním, protože tam jsou vždycky potíže s nájmem, což my vůbec nemáme. Tady ten byt je opravdu právně náš, což je velká výhoda. Bydlíme v poslední patře sedmipatrového domu, takže jsme tam museli být jedni z prvních, protože oni to, jestli si pamatuju dobře, sestěhovali seshora dolů. Takže jsme opravdu jedni z prvních. V tom baráku je v23 bytů, vždycky 3 byty na patro, akorát v přízemí jsou jenom dva byty, aby se mohlo vlezat a vylezát z baráku.

Kde a jak bydleli rodiče předtím než se přestěhovali do panelového domu?

Myslím, že na Vinohradech, takovej ten klasicej starej barák, pavlačovej. Ten byt byl malej a když jsem se měl narodit já, už nás prostě nebylo kam dát, abychom po sobě nešlapali. To byl hlavní důvod toho stěhování a taky proto, že to nebyla první kategorie, ale druhá. Byl třeba záchod na patře a takový ty samozřejmosti, ale tenkrát to bylo normální. V tom je třeba sídliště dobrý, že to byly plánované byty první kategorie, povětšinou teda, což je ale proti té centrální Praze v podstatě dobrý. Takže to má i své pozitivní stránky. Já to sídliště budu spíš hájit, protože ho mám docela rád.

Pamatujete na film Panelstory?

Pamatuju velmi dobře, protože ten film nemá rád Jižní Město, tak já nemám rád tenhle film. Je to prostě přepísklý. Proboha, vždyť to byl projekt, který se rozjžděl, je jasný, že to tam má mouchy, že to je rozkopaný, že tam nebyly pořádný chodníky – to mně říkali naši, protože já byl malej, já jsem toto nevnímal vůbec. Když jsem byl ve školce, kolem těch pěti, čtyř let, pak už to tam bylo v pořádku. Takhle to muselo být fakt ten první rok – dva. Případá mi, že režisérka chtěla ukázat, že je to v podstatě králikárna a za to můžou ti hnusní komunisti a jak příšerně lidi bydlej. Na druhou stranu, co dnes udělaj pro bydlení mladejch lidí? To se dneska málo ví, ale naši podali žádost o byt a ten byt dostali v horizontu, já nevím, asi dvou let, a měli možnost bydlet a ne se na hypotéku zadlužit na celý život a být doživotní otrok soukromého kapitálu a hypotečních bank. Takže ono se to strašně hezky kritizuje, ale jestli se nepletu, tak paní Chytilová má vilku hezky v Tróji, takže něco takovýho nedokáže vůbec pochopit. Je to dobrá režisérka, já mám některý filmy rád, ale tady si myslím, že ustřelila, dost teda, je to tam přepísklý prostě, typicky po česku přepísklý.

V čem se ten film liší od Vaši zkušenosti?

Já to řeknu jinak, oproti starším sídlištím, a že jich je v Praze poměrně hodně – Pankrác, Hloubětín a další, tohle není barák papundekl. Znamená to, že to není ten druh baráku, kde je za každou stěnou všechno slyšet, už je to jakoby lepší práce. Když to porovnáš třeba s tím Jarovem, kde bydlel kamarád, tak to byl vysloveně papundekl umakart, hnusnej, nic takovýho jsme tam neměli. Naopak si myslím, že už se asi začlo stavět poněkud líp nebo to určitě řešili jinak než třeba takovej Prosek, ten je hroznej, nebo i, já nevím, Hloubětín, který je taky příšernej, starý Spořilovský sídliště taky není dobrý a tak dál. Právě v té době jsme měli kliku v tom, že to evidentně bylo

vychytaný v tom, že ty největší mouchy už tam vlastně vůbec nebyly. To se taky poměrně málo ví, že je mezi panelákama rozdíl, a velkej. Takhle, když někdo bydlí na sídlišti, nemůže čekat, že bude mít zahrádku, velkometrážní byt a něco takovýho. Původně to bylo myšlený v podstatě pro lidi, kteří chtěli řešit svoje bydlení poměrně rychle, problém je, že už žádná další fáze nebyla vytvořena, že tam ty lidi v podstatě zůstali. Takhle, kvalitní bydlení, nekvalitní bydlení, to je otázka jak se na to koukáte, ono zase mít barák je sice krásný, ale musíte to furt opravovat, teď Vám tam spadne střecha, tu zase něco, není to úplně zas tak kvalitní bydlení, ale myslím si, že jsou i horší formy bydlení. Někdy když vidím, v čem bydlí lidi třeba v centru města, tak si říkám ani náhodou.

Co Vám připadá jako největší pozitivum a největší negativum bydlení na sídlišti?

Negativum je jednoznačný, anonymita. Jednoznačně anonymita, neznáte vlastní sousedy, jenom ty na patře, lhostejnost, nevšímavost a tak dál, to mi asi vadí nejvíc. A pozitivum? Jednoznačně dopravní dostupnost. Ono se to nezdá, ale sednete na metro a metrem jste za 17 minut na Muzeu, autobusem 25 minut a jste v centru, takže není to zas tak daleko. Problém to byl v době, kdy metro C ještě nebylo dobudovaný. Jestli se nepletu, tak metro k nám bylo přivedený v roce 1981 nebo 1982, a dřív jezdili autobusem na Budějovickou. Byly to veliký velkokapacitní autobusy, který narvaný odjely, narvaný přijely. Po otevření metra odpadla i tahleta starost, takže si myslím, že dopravní obslužnost je rozhodně pozitivní a musím říct, že za velký pozitivum pokládám i poměrně zdravý životní prostředí. Ono se to nezdá, ale Jižák má nějakých 300 m nad mořem, je to v podstatě nad Prahou a veškerej ten smog, hnus a tohleto je v Praze, my tam máme nádhernej vzduch. Takže to jsou ty hlavní pozitiva. Samozřejmě je trošku negativum, alespoň z počátku to bylo, teď mi připadá, že je to trošku lepší, že je tam problém si třeba zajít do kavárny nebo do hospody a tak dál, jsou tam akorát takový ty zaplivaný pajzly, ale vysloveně pajzly. A pak tam byla jedna sámoška pro x tisíc partají a jinak nic víc. To už mi připadá, že se taky malinko lepší, na druhou stranu zase člověk nemůže čekat, že mu tam vyroste multikulturní centrum někde prostě, to nejde. I když takhle, kdo chce, tak si myslím, že kulturu najde, takže to není zas takovej problém. Jižní Město je jakoby rozsekaný na takový oblasti, každá má aspoň jednu sámošku, jednu hospodu, u sebe, další oblast, sámoška, hospoda, ale nic víc. Teprv později se to začalo zlepšovat. Chtěl bych se podívat do našich satelitních městeček vychvalovanejch, jestli tam tohleto mají, pro mě jsou satelitní městečka králikárny kapitalistický doby. Argumentace úplně stejná, tedy pochybná, podle mýho názoru.

Nicméně, pokud jde o infrastrukturu, Jižní Město nikdy netrpělo nedostatkem škol, školek a výchovných center pro děti.

Takhle, škola, školka, jesle, mateřská centra žádný problém. Velký školy poměrně pěkný, i ty jesle, o to se lidi starali, to je v pohodě, ale spíš jde o to vyžití volnočasový, to je taky taková Achillova pata. Může to být o něco lepší, ale nemyslím si, že by se to dalo nějak výrazně zlepšit. To prostředí prostě tomu není uzpůsobený. Jak chcete vytvořit v kočárkárně panelovýho domu stylovou kavárnu? Takhle jste odkázaný buď na ty baráky, na věci, co jsou postavený kolem metra, takový ty krabice a pasáže nebo jak tomu říkáte, pěší zóny, anebo odepsat a využít ty kotelny, který se dneska už moc nevyužívají, protože teplo chodí centrálně z Mělníka, jestli se nepletu. Je to ještě o tom, že obchody jsou neštěstím u nás, ale třeba ještě tam dál, u knihovny je to ještě horší, to je samej Vietnamec v těch obchodech, který tam postupně po revoluci vznikali a teď to mají skoro všechno Vietnamci, takže většinou prodávají takový ty nekvalitní šunty za pár šlupek. Abyste nakoupila kvalitní věci musíte jet někam jinam, do centra, do nějakých obchodních center. Na druhou stranu na Jižňáku máme obchodní Centrum Chodov, takže to není zas takovej problém. Po revoluci se to tady trošku oživilo, třeba na Hájích už teď máme

dva bowlingy, kulečnickovou hernu, v podstatě dvě poměrně slušný hospody, i krám je tam, i jako obchody tam jsou, i cukrárna tam je, oční optika, takže jsou tam věci, ty Háje nejsou špatný na rozdíl třeba od Roztyl, tam je to hrozný. A stavělo se v polích, když to otvírali, totál pole, prostě všude pole, takže v tomhle mají Háje klid. Já jako bych nerad bydlel v jiné části Jižního Města, mně to vyhovuje přesně tam, kde bydlím.

Jaký je vlastně Váš názor na architekturu Jižního Města I?

No, tak co chcete na panelákovi za architekturu? Buď chcete bydlet anebo plnit umělecký sny nějakých pseudomělců. Tak se podívejte třeba na Barrandov, jak je tam taková imitace hradu, příšerný přece, jestli to tam znáte. Architektonicky chudý a jednotvárný, to je jasný, ale upřímně řečeno, Jižák, na Jižáku asi nechceme obdivovat architektonický skvosty, na Jižňáku chceme bydlet.

A myslíte, že tydlety dvě věci by se nemohly nějakým způsobem skloubit?

No, to nevím. To nevím, když vidím ty výkřiky moderní architektury, který jsou dneska, tak ani ne. Moderní architektonické byt nebo barák, dům podle mého názoru není pořádně k bydlení nebo si to nedokážu moc představit. Já nevím, jak bych to vysvětlil. Možná jsem zvyklý na tu sevřenost, tak moc prostoru, moc těch ploch a je to takový neúctný, takový ratejny to jsou v podstatě, ale já nejsem odborník na architekturu. Já si totiž nedokážu představit jak jinak by ty paneláky chtěli postavit než takhle.

Splňuje Jižní Město v současné době veškeré Vaše nároky na bydlení? Je tam všechno co potřebujete ke kvalitnímu životu?

Já myslím, že ano. Co vlastně člověk od toho života potřebuje: mít kde bydlet, jít se kam bavit a na Háji ty možnosti na rozdíl od jiných míst na Jižním Městě jsou, pracovat stejně jezdíte do centra, protože tam pracovní příležitosti nejsou, protože to je určený k bydlení, nikoliv k pracování, navíc do přírody můžete jít na sever do lesoparku k přehradě, na jih do parku je to 10 minut chůze, ani ne, takže já v tom žádný problém nevidím.

A bývalo to tak vždycky nebo se Jižní Město např. po revoluci nějakým způsobem výrazně změnilo, zaznamenal jste, že by se nějak změnilo?

Takhle, rozhodně se oživily takový ty oblasti kolem stanic metra. Třeba ty Háje, tam se zapracovalo hodně, multikino tam vzniklo pro děti, takže v tom je tady lepší vyžití. Nebo třeba chodím hrát kulečnick, je tam perfektní kulečnicková herna, kdo má rád bowling, je tam i výbornej bowling, pizzerie, dvě poměrně slušný restaurace, takže v tom se to rozhodně zlepšilo. Já si pamatuju, že kdysi to byl obrovský problém, že tam bylo akorát kino. A někdy od roku 1985 komunisti stavěli tu pěší zónu od Hájí k nám snad deset nebo patnáct let, nechápu, co na tom stavěli deset, patnáct let, pak to otevřeli a nebylo tam nic. To se po listopadu zlepšilo, ale zase teď se poslední dobou zhoršuje. Lidi, co si tam otevřeli krámky zkrachovali a teď jsou tam z 50% Vietnamci – hadry, boty a takovýdla věci. Pro záruční zboží člověk musí minimálně na Chodov do obchodního centra. Přitom ale já obchodní centra nesnáším. Kdyby tam byl nějaký krám pěkný s věcmi, kterým člověk může věřit, tak tam klidně budu chodit. Není. Maximálně nějaký drobnosti – drogerie, papírnictví, to jo, ale třeba na boty nebo, já nevím, na zimní oblečení a tak dál – problém. Takže to je určitě negativum a to se podle mého názoru momentálně spíše zhoršuje právě proto, že tam opravdu je to samej Vietnamec. A to jsme na tom ještě dobře, protože jak je ta pěší zóna od knihovny k zastávce Ke Kateřinkám, tak tam je to úplně samej Vietnamec. Je třeba tam nějakým způsobem opět přilákat, zní to možná hnusně, nevietnamský, kvalitní služby, který budou orientovaný i na něco jinýho než jenom na jídlo, pití a zábavu. Tohleto je obrovský problém podle mého názoru a čím dál tím větší a nevím jak to řešit a připadá mi, že to ani nikdo neřeší. Jim jde spíš o to, kdo platí ten nehorázný nájem, co tam je. Např. herny, to je pro městský úřad poměrně laciný zdroj financí. A jim ty herny

vyhovujou, já třeba proti nim nic nemám, ale i herny musí mít nějakou úroveň. Myslím si, že i mezi hernama je rozdíl – jestli je to taková ta úzká hnusná nudle, kde jsou jenom závisláci na forbesech, tak je to špatně, ale klidně to může bejt klidně normální hospoda, proti tomu nic nemám. Taky to jde takhle dělat.

Zmínil jste anonymitu na sídlišti...

Anonymita, pro mě je to problém číslo jedna. Na druhou stranu ale má to zase výhodu v tom, že tam nikdo neřeší to, co děláte, jak děláte, nikdo vám nekouká do talíře. Není to vlastně ani totální buranov, je to spíš takový vysloveně anonymní. Ta anonymita je podle mého názoru velkej problém. Myslím si, že je dobrý, když znáte lidi ve svém bezprostředním okolí, se kterým sdílíte mnoho hodin svého času, a to je podle mého názoru zásadní problém, jo, ta anonymita možná číslo jedna. To, co jsem říkal s těma obchodama, to je číslo dvě.

Pamatujete si, bývalo to vždycky takhle?

Vždycky. Z podstaty věci to jinak ani nejde. ... Moji kamarádi se většinou rekrutovali ze spolužáků ze třídy, takže jsme se spíš navštěvovali po těch bytech, právě v akčním rádiu 500 metrů od školy. V podstatě oni se ti sousedi docela střídali, takže jsem se tam kamarádil s jedním klukem z patra, ale oni se potom odstěhovali a pak tam přijeli jiní. Ten kontakt se sousedama je takovej, takovej příležitostnej. Zase jako můžu říct, že přece jenom to jistý výhody má, protože sousedka je zubařka, dneska je obrovskej problém sehnat zubaře, my jsme v tom žádný problém tím pádem neměli. Takže ještě si třeba pomůžem', když dojde sůl nebo nějaký takovýhle jednoduchosti, nebo třeba pomoc, já nevím, když třeba představuju něco těžkýho. Ale zas tam vedle bydlí taková bába, když to řeknu hnusně, která si pořád myslí, že je na vesnici typu Hoštice. Kouká z okna, kouká dveřma špehírkou, a „Kam to jdete?“, a „Nakupovat jdete?“ a „Vy se stěhujete?“, říkám, co je vám do toho, jako pro sebe. Takže je to takový zvláštní. Tamti jsou v pohodě, tam tu paní teda obecně moc nemusíme.

Když ale ona vlastně, když to tak vezmu, bojuje trošku proti té anonymitě.

Ano, bojuje proti té anonymitě, ale dělá to takovým tím blbým způsobem, dělá z toho Hoštice, ideální by bylo něco mezi. Být s nima v kontaktu, udržovat s nima kontakty, ale ne aby ti lidi byli vlezlí a jako pozorovali vás, špehovali vás a tak dál. To je zase věc, za kterou si myslím, že by ty vztahy sousedský chodit neměly. A v tom je třeba výhoda města, že se vám tohleto ve městě nestane. Nevýhodou je právě to, co jsem řek', to je ta anonymita, takže každá ta mince má v podstatě dvě stránky, nedá se to odsuzovat ani chválit.

A kdyby situace vypadala podle Vaši ideální představy, pomohly by Vám nějak nebo zkvalitnily by Vám nějak život lepší sousedské vztahy?

Zas ne nějakým zásadním způsobem. Tam je zvyk, že se každá ta jednotka stará víceméně sama o sebe. Nikde tam žádná sousedská vřelost ani není a podle mého názoru ani nemůže bejt.

Z jakého důvodu nemůže?

Protože ty lidi, i v rámci jednoho baráku, jsou neuvěřitelně závistiví, vztahovační a takový, no typicky český, já ani nevím jak bych to řek'. Já si pamatuju, že jak ten barák postavili, jak je chodba na patře, uprostřed je výtah, tady je taková chodba kolem dokola, tam je vždycky schodiště, my máme dveře tady, sousedi naproti tady a tady je garsonka. No a někoho napadlo si tadydle vzít tu nudli pro sebe a takhle si rozšířit byt. A já si pamatuju, že právě ještě za komunistů byly šílený boje, ti naproti se do jednoho postavili proti, do jednoho, a dneska už to tam ty lidi maj' taky rozšířený. My jsme se na to vykašlali, protože se odmítáme handrkovat a kohokoliv se doprošovat, takže to tam nemáme rozšířený asi jako jeden ze dvou bytů z těch 80 nad sebou. Anebo třeba typická věc, oni třeba sousedi v tom společenství záviděj důvěrníkoví, kterej to má na starosti, že dostává nějaký dvě, tři stovky za to, že dělá tu práci. Závidí mu ty peníze, neustále ho kritizujou, ale nehnou prstem ve prospěch

společný věci, ale kritizují ty peníze, přitom on tam zajistil zateplení, vchod je opravený, okna máme vyměněný na obou stranách, takže člověk se evidentně stará. A co jsou to dneska dvě tři stovky ročně, nikoliv měsíčně, od každého toho bytu a kvůli pitomejm dvěma stovkám si pamatuju na zuřivou hádku na schůzi, když to chtěl prosadit z 200 na 300. Nakonec to prošlo asi o dva hlasy, že mu to zvedli o stovku. Takže proto říkám, jsme se naučili sousedy ke svému životu nepotřebovat. Po těchto zážitcích to člověk opravdu nemá zapotřebí. Ale sousedy máte všude. Ale můžu říct, že sousedy máme aspoň takový, že v tom baráku je klid, není tam brajgl, nejsou tam žádný, já nevím, pejskaři, metaláci, punkeři, feťáci, jak to třeba bejvá v jinejch vchodech. Nebo příslušníci v uvozovkách národnostních menšin.

Zaznamenal jste nějakou větší fluktuaci obyvatel v rámci domu po roce 1989?

Asi máme kliku, u nás se pronajímá akorát jeden byt a tam se střídaj Vietnamci, Ukrajinci, Bulhaři, co je potřeba, ale jinak fluktuace tam určitá je, ale ne nijak závažná. Mění se to, ale ne tak výrazně. Člověk si toho všímá na zvonicích a koho potkává, řek' bych, že ono je to tak půl na půl – ta stará garda, která je tam vlastně od začátku a druhá půlka, která se postupně proměňuje, ale ta stará garda, ta víceméně zůstává. Buď přímo ti původní anebo někdo z rodiny. Takže obecně, evidentně ta stará garda má k tomu místu a k tomu baráku a k tomu bydlení poměrně kladnej vztah.

Cítíte se na Jižním Městě jako doma?

Ano, můžu říct, že určitě jo, je to domov. A hlavně, já jsem se tam naučil zbožňovat tu veřejnou zeleň. Já si tam vážím každého stromu, kterej tam roste, mám k tomu takovej citovej vztah v podstatě. Takže když tam padnul jeden strom, tak jsme to skoro obřečeli. Je to zvláštní, člověk by řekl, pitomej strom, není to pravda.

Jste spokojen s tržní hodnotou svého bytu v současné době?

Abych řek' pravdu, protože bydlím pořád na tom samým místě, ani jsem se o tržní hodnotu toho bytu nějak zvlášť nezajímal. Ani přesně nevím, jakou tržní hodnotu by měl mít, ale myslím, že mi někdo říkal, že se takovýdly byty daj' bez problémů prodat třeba za 2,5 milionů, takže upřímně řečeno, já jsem, protože mám ten byt rád, ani nikdy neuvažoval o tom, že bych ho chtěl prodat nebo zpeněžit, tímto způsobem jsem nad ním nikdy neuvažoval.

Tudíž nemáte v úmyslu se stěhovat?

Nemám, nemám v úmyslu se stěhovat.

O sídlištích se často říká, že jsou to takzvané rezervoáry mobility, že to je vlastně pro spoustu lidí jenom přechodné bydlení.

Přestupní stanice na cestě jakoby za lepším, já Vám rozumím. Já ten pocit nemám, ani nepocituju, že by tam klesala kvalita života. Myslím si, že Jižní Město má naštěstí kliku v tom, že nedopadlo třeba jako Chánov, kdy se tam cíleně sestěhovali v podstatě lidi, když to řeknu, sociálně nepřizpůsobiví, přistěhovalci a menšiny. Podívejte se, jak dopadly sídliště na okraji Paříže. Otázka, jak to tady bude vypadat za pár let, ale já si myslím, že to tak divoký nebude, protože dneska je to bydlení tak neskutečně drahý, že kdo chce bydlet ve vlastním musí být buď milionář, spíš multimilionář, anebo se zadlužit na celý život a myslím si, že hodně lidí do toho nebude mít chuť, takže nějak se toho výrazně zatím nebojím. Zatím ani nic nenasvědčuje tomu, že by se to měnilo k horšímu, ale co bude za pár let nikdo neví. Pro mě je budoucnost Jižního Města jedna velká záhada. Já se ani tak nebojím tý proměny populace, protože si myslím, že ta populační politika přece jenom v Jižním Městě měla určitou úroveň, bylo to tam dělaný s určitým účelem, aby tu nebyli jenom lidi chudý, ale i ze středních vrstev, spíš se bojím toho, že nám ty baráky jednou spadnou na hlavu.

Není to tak trochu problém všech baráků?

No je, ale mně připadá, že ten panelovej barák je míň bytelnej než starý baráky. Ale doufám, že já to během svého života nebudu muset řešit, což mi asi bude stačit. Asi je to poněkud cynické, ale je to tak. ... Souvisí to taky s tím, že když chce mladá rodina bydlet, tak tohle je pořád nejlevnější způsob relativně kvalitního bydlení, takže je to sociální past, tak bych to nazval. V tom smyslu, že u nás většina lidí, v podstatě 60, možná 70%, nemá na vlastní bydlení někde v nějakým baráčku, tak stejně musí vzít za vděk tím sídlištěm, což je možná pro to sídliště klika svým způsobem. Já tomu říkám sociální past, protože ten člověk nevydělá tolik peněz, aby mohl bydlet někde v nějakým pěkným baráčku někde za Prahou a tak dál. V tom si myslím, že má to sídliště klika, svým způsobem.

Vy sám byste za ideálních podmínek pořídil svým potomkům bydlení v paneláku?

Takhle, pořídil byt v paneláku, ono je to zase složitý, pořídít potomkům byt, protože hodně lidí v podstatě stěží utáhne sama sebe a natož pořizovat potomkům byty. To mně připadá v podstatě zvláštní, když si vezmete jaká je hodnota průměrného příjmu, jak chcete z průměrného příjmu někomu pořizovat byt? Ale, hodíme to do hypotézy, kdybych tu možnost měl, tak bych se toho nebál, ale není sídliště jako sídliště, to znamená, že bych jim v žádným případě nepořizoval Prosek, Pankrác, Hloubětín a tohleto. Jižního Města bych se nebál, ani těch Stodůlek bych se nebál, kdyby to nebyl ten enúhelník, jak já tomu říkám. Takže záleží na sídlišti, ale kdyby to třeba bylo Jižní Město, tak bych se toho rozhodně nebál. Aspoň bych bydlel blízko. ...

Cítil jste se na sídlišti vždy bezpečně?

Bezpečně? Poměrně jo, ale myslím si, že některý místa jsou tam hodně tmavý. Jedna z věcí, která mi hodně vadí, nebo vadila, už jsem si na to zvyk', je, že vyměnili po celým sídlišti lampy. Dřív tam byly takový velký, placatý, talířový, teď dělaj púllampy, takže vydávaj' o polovinu míň světla než kdy vydávaly. Takže těch stinných zákoutí, odkud Vás může někdo přepadnout nebo na Vás číhat tímto výrazným způsobem přibýlo. Rozhodně si myslím, že by se mohla zlepšit kvalita veřejného osvětlení a pak by se možná méně nahrávalo těmto žvlům, ale musím zaklepat, mě tam ještě nepřepadli, ale prej se to několika lidem stalo, takže otázka bezpečnosti je samozřejmě problém. A je taky pravda, že já ani pořádně nevím, kde je tady nejbližší policejní služebna a v podstatě navíc je jaksi velmi malá zkušenost, jsou tam asi čtyři policajti, takže si myslím, že pokrytí policií by mohlo být rozhodně větší. Je to problém, protože už se tam párkrát stalo, že oni řekli tomu, co se dovolal „Nepřijedeme, nemáme benzín“. Mají přidělený určitý množství benzínu na služebnu a když ho vyjezděj', dostanou další až za měsíc, takže prostě došel benzín a vydali se pěšky. Takže myslím si, že z obecného hlediska je bezpečnost dost podceněná, mohlo by se na tom zapracovat. Já se za sebe cítím bezpečně, ale zase nejsem mladá atraktivní dívka vracející se z aerobiku nočním metrem, takhle bych to řek'. Ale že bych se bál vyjít na ulici, to ne. ...

Jak byste ohodnotil prestiž tohoto sídlištního celku v současné době? Jedna narátorka mi např. říkala, že když někomu řekne, že je z Jižního Města, ten si většinou myslí, že toho moc v životě nedokázala.

To je zajímavý, to je zajímavá úvaha. Upřímně řečeno, vzhledem k tomu, že z Jižního Města je poměrně velký množství lidí, a i když se v Praze nějakým způsobem rozvrství, nevnímám bydlení na Jižním Městě jako sociální degradaci, to odmítám naprosto jednoznačně. To sídliště asi nemá dobrou pověst, ale spíš si myslím, že je to za a) díky tomu nešťastnému filmu, o kterým jsme se bavili a taky díky tomu poměrně negativnímu obrazu, který to v médiích má. Ono upřímně řečeno, prezident Havel, nic proti němu, přijel někdy, myslím, že v únoru 90 nebo tak nějak, na Jižní Město, konkrétně na parkoviště před mým barákem, a prohlásil „Toto je něco mezi

parkovištěm a smetištěm“, protože přišel v den, kdy popeláři přijedou až druhý den, takže to vypadalo, že jsou všude odpadky. ... Pak šel dál, viděl tam nějaký dělníky, něco měnili, měli tam něco natahaný a vypadalo to tam hnusně. Tak se podívejte, takhle vypadá typické Jižní Město. Opravdu jsme se skoro všichni urazili, vysloveně urazili. Myslím si, že jako prezident republiky hodně přestřelil. A kdyby na Jižňáku kandidoval na prezidenta, myslím, že mu to ty lidi neodpustěj.

To je zajímavé, že se o tom zmiňujete, protože se o tom zmínil každý obyvatel Jižního Města, se kterým jsem mluvila.

No vidíte. Vidíte, že to v nás Jihoměšťácích vězí, protože my jsme hrdí svým způsobem na to sídliště. Jako spíš poukazujeme na to, že vy to neznáte, tak to nekritizujte. ... Takže jako kdepak, Havlova návštěva nás Jihoměšťáky urazila dost. A hlavně to prošlo zprávama v hlavním zpravodajském čase, takže ty bydlíš v tý králíkárně? My vždycky říkáme, byls tam někdy? Bylas tam někdy? Takhle, já se o tom vysloveně nebavím, ale když mi někdo vpálí, že to je králíkárna, tak já říkám: A jako v čem bydlíš ty? Pak z něho vyleze, že se se šesti lidma dělí o mnohometrážní byt v Dejvicích, kde se deset lidí dělí o jednu vanu? Takže ono je potřeba to prostě udělat plasticky, já se to pokouším vnímat plasticky, ale je pravda, že jako mám k Jižnímu Městu poměrně pozitivní vztah, jo, pozitiva převažují nad negativy.

Takže média to podle Vašeho názoru nafukují?

Já si hlavně myslím, že média o tom nic neví. A nevím jestli to jsou český média nebo prostě ve světě, média jsou schopný z jalový krávy udělat tele, vyhráli jsme olympiádu v Naganu, byly o tom zprávy rok, takže média to vždycky přepísknou prostě, aby byly zajímavý, aby se prodávaly. Jižní Město oproti jiným komplexům vychází ještě relativně, neříkám nejlepší, já tomu říkám lepší střední sídliště, takže pochopil bych kritiku od člověka, kterej tam třeba žil, vyrůstal a podobně, ale jinak ne. To je potřeba si říct naprosto jasně. A média, to je jednoduchý, negativní informace se prodá, pozitivní ne, to je základní záležitost mediální výchovy. Co chtějí lidi vidět? Sex, krev, násilí, brutalitu, kdo s kým spí, kde je hnusně a tak dál. Proto vždycky negativní informace v tom povědomí zůstane spíš než ta pozitivní. Pozitiva se berou jako samozřejmost. Ale přesto si myslím, že pro média je to naprosto okrajový téma.

Nicméně v porovnání s jinými sídlišti se to tak nejeví. Třeba Jihozápadní Město nikdo nekritizuje.

To je jednoduchý, Jižák je takový symbol, hodně dělá to Panelstory a rozhodně hodně udělala Havlova návštěva, já si nemůžu pomoci.

Kdybyste si mohl vybrat, jak by vypadalo Vaše ideální bydlení?

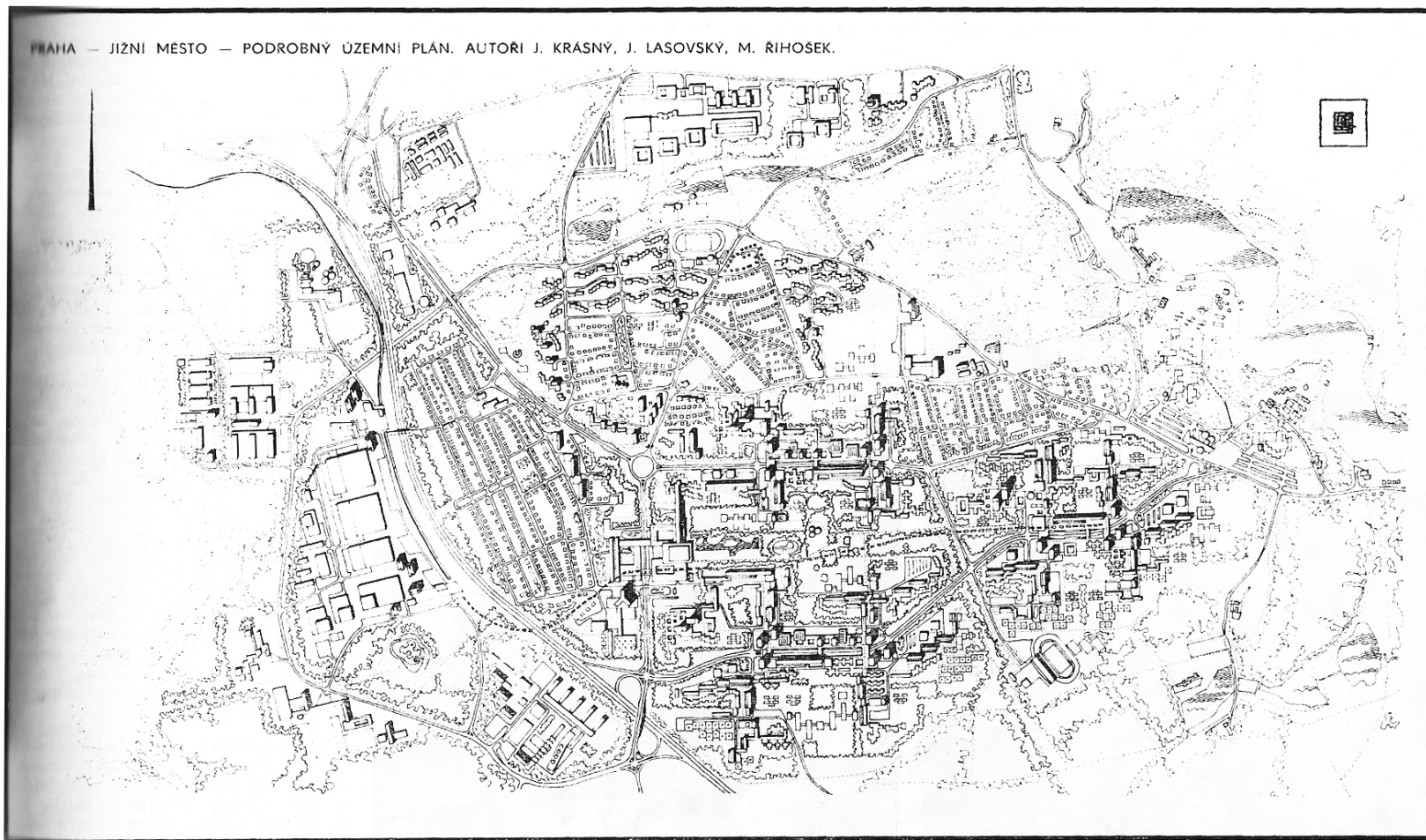
Já jsem o tom takhle nějak extra neuvažoval. Souvisí to s tím, že já jsem s tím bydlením spokojenej, takže jsem o tom nikdy neuvažoval. Na druhou stranu, jak jsem říkal, Jižák má výhodu v tom, že jste a nejste ve městě. Z Jižáku se kamkoliv v Praze dostanu v jakoukoliv denní a noční hodinu, takže to mně tam vyhovuje. Ideální bydlení? Nevím, jestli by to byl zrovna sídlištní byt, to teda říct nemůžu, i když já už jsem na to sídliště tak zvyklej, že mě úvahy na ideální bydlení nějak ani nepřepadaj.

Mám poslední otázku, jestli Vás sídliště nějak formovalo, jestli Vám něco vzalo, něco dalo?

Formovalo... Já bych to řek' jinak, vyrůstáme spolu. To sídliště je stejně starý jako já, takže já bych řek', že my se nějak formujeme navzájem, ale jakým konkrétním způsobem? ... Myslím, že spíš pozitivně, protože já tam mám spojený spíš pozitivní emoce, ale to my Jihoměšťáci nějak neřešíme. Určitě to má nějaký genius loci, ale netušíme jaký. Já mám na Jižním Městě svoje kořeny, takže proto neřeším otázku, nevím, ideálního bydlení, proto neřeším otázku jak kvalitní je to bydlení, to jsou pro mě všechno otázky v podstatě irelevantní.“

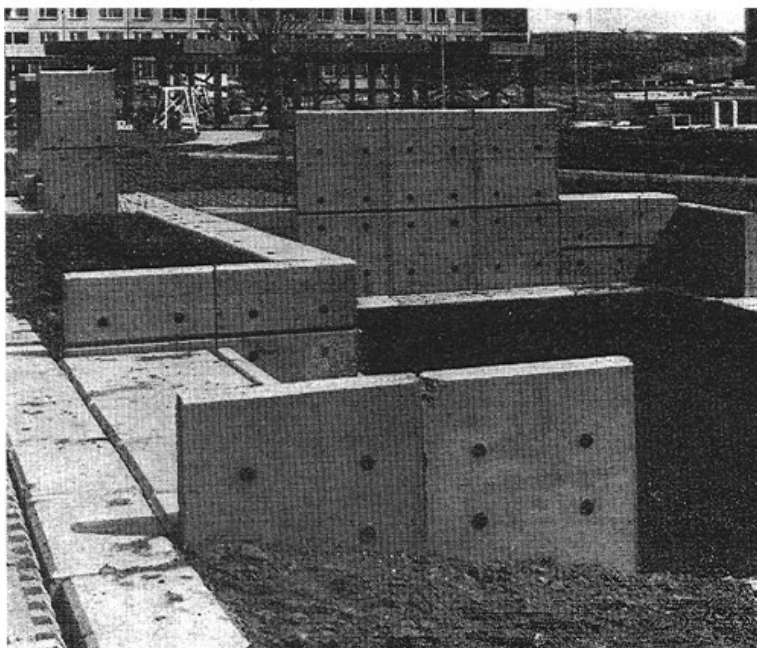
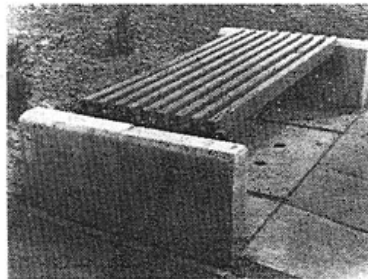
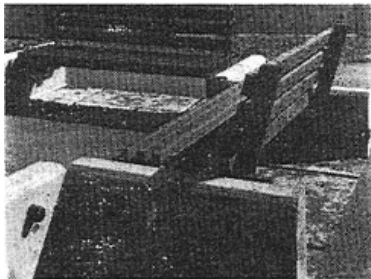
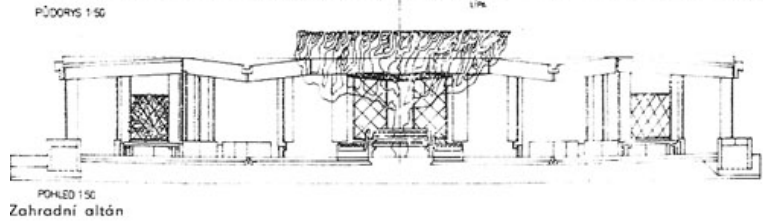
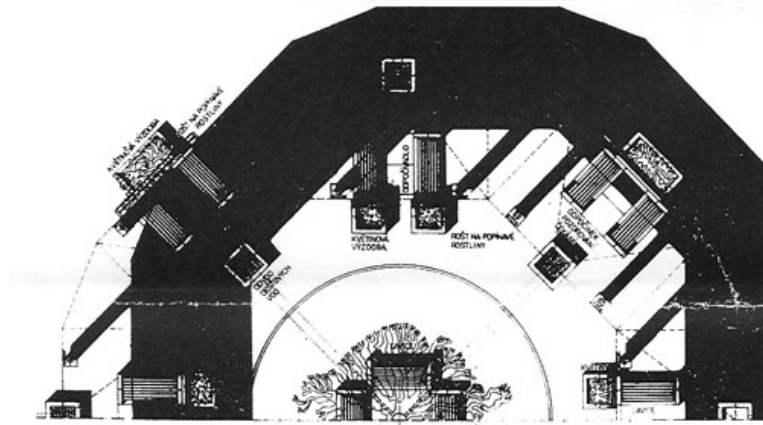
Příloha č. 6 – Obrazová příloha

6.1. Podrobný původní územní plán Jižního Města, *Československý architekt* 1970.

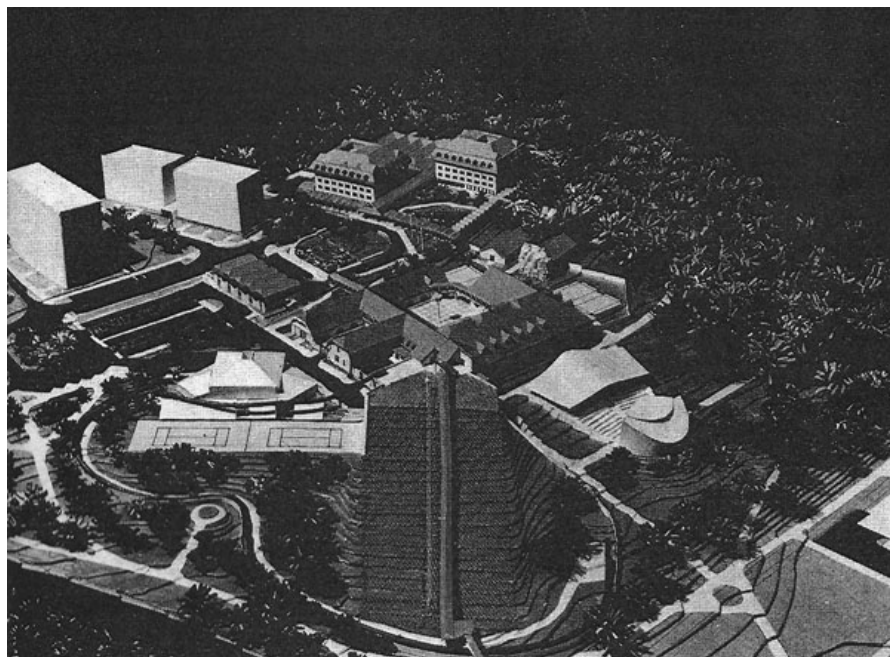

6.2. Drobná typizovaná architektura Jižního Města II, *Československý architekt* 1984.

**Autoři drobné architektury a čistých terénních úprav
na Jižním Městě II:
ing. arch. J. Zelený, ing. arch. V. Rothbauerová, ing. arch. J. Klika
a ing. J. Jordán — statika**

6.3. Ovčárna, středisko volného času na Jižním Městě – nezrealizovaný projekt Jana Zeleného, *Československý architekt* 1987.

6.4. Ilustrace k studentské literární soutěži „Normální normalizace“, *Respekt* 22. února 2012

Poster for the 'Normální normalizace' literary competition. The left side features a stylized illustration of a cityscape with buildings and a sky with stars. The right side contains text in white and red on a dark background.

STUDENTSKÁ LITERÁRNÍ SOUTĚŽ
POŘÁDÁ ČLOVĚK V TÍSNI VE SPOLUPRÁCI S TÝDENÍKEM RESPEKT

NORMÁLNÍ NORMALIZACE

NAPIŠTE REPORTÁŽ, ESEJ, ROZHOVOR NA TÉMA:
JEDEN NORMÁLNÍ DEN V NORMALIZAČNÍM ČESKOSLOVENSKU

CENY PRO VÍTĚZE: 1. místo – 5 000 Kč | 2. místo – 3 000 Kč | 3. místo – 2 000 Kč
VĚK TVŮRČŮ: 15–20 LET | UZÁVĚRKA: 7. 2. 2012

VÍCE NA: www.pribehybezpravici.cz | www.respekt.cz

Logos of sponsors: Jeden svět na školách, Městský úřad Brno, Respekt, CZ: nic, and others.

RS002149

